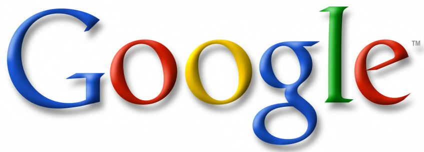
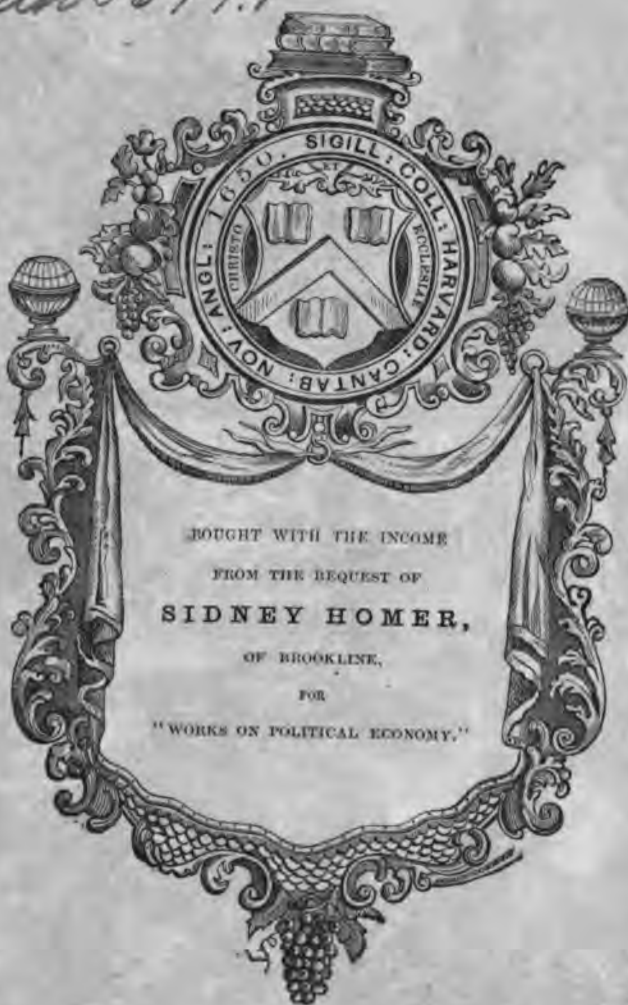

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE
BOUGHT WITH THE INCOME
FROM THE BEQUEST OF
SIDNEY HOMER,
OF BROOKLINE,
FOR
"WORKS ON POLITICAL ECONOMY."

WERKEN DER VEREENIGING
TOT UITGAVE DER BRONNEN VAN HET
OUDE VADERLANDSCHE RECHT,

GEVESTIGD TE UTRECHT.

EERSTE REEKS.

No. 19.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1897.

Typ. J. van Boekhoven. — Utrecht.

OUDE VADERLANDSCHE RECHTSBRONNEN.

DE GILDEN VAN UTRECHT

TOT 1528.

VERZAMELING VAN RECHTSBRONNEN

UITGEGEVEN

DOOR

MRS. J. C. OVERVOORDE EN J. G. CH. JOOSTING.

EERSTE DEEL.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1897.

VOORWOORD.

In de laatste jaren werd meer en meer de aandacht geschonken aan de verhoudingen tusschen werkgever en werknemer en in het algemeen aan den toestand, waarin zij verkeeren, die het meest bij de industrie betrokken zijn. In verband hiermede werd reeds vele malen de vraag gesteld, in hoeverre de afschaffing der oude gilden kan medegewerkt hebben tot het scheppen van de ongunstige levensomstandigheden van den zoogenaamden vierden stand. Eene beantwoording van deze vraag en eene historische beschouwing van het arbeidersvraagstuk is echter onmogelijk zonder voldoende kennis van de inrichting der oude gilden, van de ontwikkeling van hunne macht en van de reden van hun later verval.

Terwijl men elders en vooral in Duitschland reeds op verschillende degelijk bewerkte uitgaven van bronnen betreffende de gilden kan wijzen [1]), is er in Nederland tot heden nog slechts zeer weinig op dit gebied geleverd. De oudere werken bepalen zich gewoonlijk tot eene oppervlakkige beschouwing [2]), en in het eenige werk, waarin ook voor de gilden ernstige studie van de bronnen gemaakt is, vormt de bespreking dier

---

1) De voornaamste werken zijn aangehaald door Karl Hegel in zijn: Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter. Leipzig, 1891. 2 Bnde.

2) C. F. Fortuyn, De gildarum historia, Amst. 1834; H. W. Tydeman, Verhandeling over de gilden (Zeeuwsch gen. IV. 1ste stuk); Mr. H. O. Feith, De gildis Groninganis (Diss.) Gron. 1838; idem, Het oldermansboek; idem, De gildebrief van 1436 (in de werken van Pro Excol. V bladz. 219); J. Raepsaet, Geschied- en oordeelk. vertoog over poorterijen (Verhand. v. d. Maatsch. v. Ned. letterk. III 2de st.); Beekhuis, Over de gilden in de middeleeuwen (Overijss. prov. almanak voor 1842); J. ter Gouw, De gilden Amst. 1886; en verschillende kleine verhandelingen.

vereenigingen slechts een onderdeel van de geleverde studie. Ook is hierbij slechts een gedeelte der oudste bronnen bewerkt [1]), zoodat deze bewerking uit den aard der zaak niet als eene volledige en afdoende is te beschouwen.

Wij hopen een steentje bij te brengen voor eene later te bewerken geschiedenis van den arbeid door eene zoo volledig mogelijke uitgave van de bronnen betreffende de gilden van Utrecht binnen de grenzen van het door ons gestelde tijdvak.

Het meest gewenscht kwam ons voor eene volledige behandeling van de geschiedenis der Utrechtsche gilden, van de oudste tijden tot hunne definitieve opheffing, waardoor wij een beeld hadden kunnen geven van hunne wording, hunne ontwikkeling, hunnen bloei en hun verval. Doch hiertegen verzetten zich de statuten der vereeniging en de uitgebreidheid van de stof, welke tot beperking raadde.

Wij stelden daarom eene grens en kozen daarvoor 1528, het jaar waarin door Karel V aan de gilden de door hen veroverde politieke macht werd ontnomen en zij eene nieuwe phase van ontwikkeling intraden: die van zuivere bedrijfsvereenigingen onder strenge controle van het stadsbestuur [2]).

Tot het jaar 1528 namen wij derhalve alles op, wat eenig licht kan werpen op de ontwikkeling der gilden. Doch wij meenden hiermede niet te mogen volstaan. Door de maatregelen van 1528 werd een nieuwe toestand geschapen, die echter eerst na eenige jaren hare omschrijving vond in de keizerlijke ordonnanties, welke tusschen 1538 en 1555 aan de verschillende gilden gegeven werden [3]).

Wij meenden daarom ook deze ordonnanties te moeten opnemen, daar men hierdoor een duidelijker overzicht verkrijgt

1) Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, De geschiedenis van de kerspelkerk van St. Jacob te Utrecht. Utrecht 1882 en Verslagen Prov. Utr. Gen. 1876. Enkele bronnen vindt men daarenboven in verschillende uitgaven van stadrechten. Over het Groninger goud- en zilversmids-gilde verscheen eene verhandeling van Mr. J. A. Feith in den Groningschen volksalmanak voor 1895. Eene populaire behandeling der gilden vindt men in: A. J. M. Brouwer Ancher, De Gilden. 's Gravenhage, 1895.

2) Deel I n°. 187.

3) Volgens bevel van den raad werden de oude gildeboeken voor Woensdag na Letare 1536 ingezonden, om te zien, welke bepalingen konden worden overgenomen in de nieuwe ordonnanties en welke niet (Deel I n°. 6). Den 14 Augustus 1538 werden door den raad algemeene bepalingen vastgesteld, welke voortaan in elke gilde-ordonnantie zouden opgenomen worden (Deel I n°. 7). De laatste van deze nieuwe gilde-ordonnanties dateert van 1555.

van de belangrijke wijziging, welke ten gevolge van de gebeurtenissen van 1528 voor de gilden werd tot stand gebracht. Ook verspreiden de genoemde ordonnanties veel licht over den ouden toestand, daar zij, behalve de wijzigingen ontleend aan de ordonnanties van 1502 en 1528, in hoofdzaak eene codificatie zijn van de oude bepalingen, voor zoover deze strookten met de nieuwe voorschriften. Waar derhalve de oude bronnen karig vloeien, geven de keizerlijke ordonnanties eene dikwijls hoogst noodige aanvulling.

Voor het tijdvak tusschen het jaar 1528 en de uitvaardiging der keizerlijke ordonnanties beperkten wij ons van de toch reeds veel schaarscher zijnde bepalingen tot die, welke ons voorkwamen van het meeste belang te zijn tot goed begrip der keizerlijke ordonnanties.

Door den sterken band tusschen de gilden en het stadsbestuur is het onmogelijk een volledig overzicht van de ontwikkeling der gilden te verkrijgen zonder nagenoeg het geheele stadsarchief te raadplegen.

Behalve de gildeboeken en verdere stukken uit de gildenarchieven werden daarom door ons bepalingen opgenomen uit de raads dagelijksche boeken (notulenboeken van den raad), de buurspraakboeken (registers van afkondigingen van den raad) en verder uit al die archiefstukken, welke voor de kennis der gilden van belang te achten zijn.

De beide series (door ons aangehaald als R. D. B. en B.spr.b.) werden geheel doorzocht over het voor dit werk gestelde tijdvak en van de overige gedeelten van het archief werd zooveel mogelijk nagegaan, waar eenige gegevens over de gilden verwacht konden worden.

Het trekken van de grens voor de opname van stukken was dikwijls moeilijk. In hoofdzaak hebben wij bij herhaling van bepalingen ons tot de eerste vermelding beperkt en latere stukken slechts opgenomen, voor zooverre deze nieuwe gegevens bevatten. Van de verordeningen van den raad zijn niet slechts die opgenomen, welke de gilden zelf betroffen, maar ook die, welke politie-voorschriften bevatten tot beperking van het bedrijf van een gilde. De opname van deze stukken, reeds als aanvulling wenschelijk, achtten wij nood-

zakelijk voor het verkrijgen van een juist begrip van de verhouding tusschen de wetgevende bevoegdheid van den raad en de autonomie der gilden. Van de voorschriften op de inning van de accijnsen, waardoor ook de gildeleden menige beperking in hunne vrijheid van handelen ondervonden, namen wij slechts de voor dit onderwerp belangrijkste bepalingen op, wegens het groot aantal voorschriften op dit gebied en het slechts verwijderd belang voor het door ons behandelde onderwerp.

Wat de indeeling der bronnen betreft, meenden wij eene splitsing te moeten maken tusschen de bepalingen, die de gilden in het algemeen, en die, welke ieder der 21 oude gilden en de daarin opgenomene bedrijven in het bijzonder betreffen. Daaraan voegden wij toe in eene derde rubriek de stukken betreffende ambachten en neringen, welke vroeger eene vereeniging vormden en na 1528 als gilde voorkomen. Door deze beperking, door ons aangenomen in verband met ons onderwerp, omvat de laatste rubriek alleen stukken betreffende de wijnkoopers, die in de 13[de] eeuw eene „hansa" vormden, en de zakkendragers, die in het midden der 15[de] eeuw als een „gilde" worden aangeduid, zonder echter te behooren tot de 21 gilden der stad Utrecht.

De drie hoofdafdeelingen werden, ten einde het overzicht der stof te vergemakkelijken, door ons onderverdeeld. Bij de stukken betreffende de gilden in het algemeen onderscheidden wij die betreffende de rechten en verplichtingen der gilden (I), de rechten en verplichtingen van de leden der gilden (II), het bestuur der gilden (III), de morgenspraak (IV), de uitoefening van het bedrijf (V), de kerkelijke verplichtingen der gilden (VI), de verplichtingen van militairen aard en in geval van brand (VII) en de politieke rechten der gilden (VIII).

De stukken betreffende de gilden in het bijzonder zijn ingedeeld over de betreffende gilden naar de officieele volgorde, waarin zij genoemd worden in de raads dagelijksche boeken: wantsnijders, snijders, bakkers, molenaars, linnenwevers, vleeschhouwers (en brouwers), vischkoopers, louwers, wolwevers, marslieden, boterlieden, corduaniers, oude-corduaniers, korenkoopers, oude-wantsnijders, steenbikkers, grauwwerkers, riemsnijders, bijlhouwers, smeden en zadelaars. Bestond een gilde uit meerdere *zelfstandige* ambachten (wantsnijders en

barbiers vormden te zamen het wantsnijders-gilde), dan deelden wij de stukken naar deze afdeelingen in. In iedere rubriek of afdeeling plaatsten wij de stukken in chronologische volgorde, behalve wanneer het oude gildeboek bewaard was gebleven; in dat geval gaven wij eerst het gildeboek in zijne oorspronkelijke volgorde en dan de overige bronnen, ten einde een duidelijk overzicht te geven, wat in de gildeboeken werd aangeteekend en wat niet. Hoewel het moeilijk valt, om steeds aan te geven, wat de dekens leidde bij het al of niet in het gildeboek opnemen van bepalingen, achtten wij het ongeraden, om het verband der gildeboeken te verbreken. Wij brachten de stukken, ontleend aan de gildeboeken, niet over in chronologische volgorde, omdat dit niet geheel door te voeren was bij de vele ongedateerde bepalingen.

De indeeling van de derde hoofdafdeeling was zeer eenvoudig, daar hierin slechts twee vereenigingen opgenomen zijn; wij plaatsten de stukken betreffende de wijnkoopers vooraan, omdat dezen in de bronnen het eerst vermeld worden.

De bronnen, die ons voor de uitgave ten dienste stonden, werden reeds boven door ons aangeduid. Voornamelijk zijn het de gildeboeken, voor zooverre zij bewaard zijn gebleven, de ordonnanties, na de overdracht der temporaliteit van het Sticht in 1528 met betrekking tot de verschillende gilden uitgevaardigd, en verder de enkele losse stukken betreffende de gilden vóór hunne degradatie in 1528, welke nog aanwezig zijn in de archieven der gemeente of van andere corporaties. Voegt men daarbij de series der notulen en der afkondigingen van den raad, dan blijkt voldoende, dat het aantal bronnen zeer groot is. Daarom scheen het ons ongewenscht, hier ter plaatse eene beschrijving van allen te geven en maakten wij eene splitsing tusschen de bronnen, waaraan wij vele stukken ontleenden (gildeboeken, raadsnotulen, publicatieboeken enz.), en die, welke ons slechts een enkel stuk leverden (charters, losse stukken). Van deze laatsten gaven wij telkens eene korte beschrijving onder den medegedeelden tekst; eene omschrijving der eerstgenoemden moge hier plaats vinden.

1. *Gildeboeken, berustende in de in het archief der gemeente opgenomen archieven der gilden:*

a. gildeboek (officieel) der linnenwevers, op perkament, groot 12 folio's, in perkamenten omslag; bevattende de ordonnanties voor het gilde over de jaren 1550—1594, in chronologische volgorde, geteekend door den secretaris der stad; het laatste folio ontbreekt gedeeltelijk;

b. gildeboek (officieel) der louwers, op perkament, groot 16 folio's (waarvan 9 beschreven), in perkamenten omslag; bevattende de ordonnanties voor het gilde over de jaren 1545—1663, geteekend door den secretaris der stad, nog een vonnis dd. 1764 betreffende het gilde en 6 onbeschreven folio's; de laatste bladen, van eene andere soort perkament, zijn blijkbaar later (bij het inbinden?) bijgevoegd;

c. gildeboek der marslieden, afschrift uit de 16de eeuw op papier in klein quarto formaat, groot 36 bladzijden, waarvan 35 beschreven, bevattende de ordonnanties voor en besluiten van het gilde tot 1541; het eerste gedeelte is ongedateerd, het laatste, behoudens ééne uitzondering, in chronologische volgorde;

d. gildeboek (officieel) der oude-wantsnijders, op perkament, in houten banden met perkament bekleed; bevattende de ordonnanties voor het gilde over de jaren 1548—1616, geteekend door den secretaris der stad, met aanteekeningen (op papier) over de bestuurders sedert 1662, eene naamlijst der uitdraagsters en aanteekeningen over de rekeningen enz. sedert 1759; voorin een afschrift van het oude gildeboek;

e. gildeboek (officieel) der grauwwerkers, op perkament, groot 21 folio's, waarvan 17 beschreven, bevattende de ordonnanties voor het gilde over de jaren 1540—1695, geteekend door den secretaris der stad; tusschengevoegd zijn later (in de tweede helft der vorige eeuw?) eenige geapostilleerde requesten van het gilde aan de vroedschap en andere stukken over 1603—1766;

f. gildeboek (officieel) der riemsnijders, op perkament, groot 72 bladzijden, in of na 1750 gepagineerd 1—64 (tusschen bladzijden 24 en 25 zijn 8 ongepagineerde bladzijden tusschengevoegd), bevattende de ordonnanties voor en besluiten en aanteekeningen betreffende het gilde over 1417—1750, in later tijd geteekend door den secretaris der stad;

g. gildeboek (officieel) der bijlhouwers, op perkament,

groot 52 folio's, gefolieerd 6—56, aan het begin en het einde defect; bevattende de ordonnanties voor het gilde over 1618 —1757, geteekend door den secretaris der stad. Op de eerste folio's werd in het begin der 17[de] eeuw (in 1618?) het oude gildeboek afgeschreven;

h. gildeboek der bijlhouwers, afschrift op papier, gefolieerd 1—83 (voor het meerendeel beschreven), voorin een ongefolieerd register, achterin eenige ongefolieerde en onbeschreven bladen; bevat afschrift van het oude gildeboek en van de latere ordonnanties tot 1788; het schijnt in 1779 als officieel gildeboek in gebruik te zijn genomen, immers een extract eener vroedschapsresolutie van dat jaar is geteekend door den secretaris der stad.

2. *Gildeboeken berustende in het archief van het Eloyengasthuis te Utrecht* [1]:

a. gildeboek (officieel) der smeden, op perkament, klein 8°, gebonden in met leder bekleede houten banden, groot behalve de schutbladen 32 folio's, waarvan fol. 8 verso, 23 verso, 25 verso—27, 32 verso onbeschreven; op het schutblad voorin staat: „Liber domus Brandane Daventriensis", terwijl op fol. 27 de juistere titel voorkomt „Dit boek hoert der smede gilde tUtrecht"; het bevat de ordonnanties voor en de besluiten en aanteekeningen van het gilde tot de overdracht der temporaliteit; het boek werd later „I" genummerd;

b. gildeboek (officieel) der smeden, op perkament enz. als voren; bevattende de ordonnanties voor het gilde sedert de overdracht der temporaliteit tot 1631; dit HS. is later „II" genummerd.

3. *Handschriften, aanwezig in het gemeente-archief van Utrecht:*

a. Liber Albus (op perkament) (Gemeente-archief I N°. 7),

b. Liber Hirsutus Minor (op perkament) (Gemeente-archief I N°. 8),

c. Θ 1 en Θ 2 (op perkament) (Gemeente-archief I N°s 226 en 227),

---

1) Het zij ons vergund, hier nogmaals openlijk onzen oprechten dank te betuigen aan het bestuur van het Eloyen-gasthuis (waarvan helaas de secretaris Dr. J. W. Schubärt sedert overleden is), dat ons de gelegenheid opende den oorspronkelijken tekst der gildeboeken te leveren. Een afschrift van de gildeboeken hadden wij wel tot onze beschikking (zie Deel II blz. 377 noot 1), doch dit was tamelijk onnauwkeurig.

d. tRoede Boeck (op papier) (Gemeente-archief I·N°. 9),

e. Die Roese (op papier) (Gemeente-archief I N°. 11),

Deze 5 boeken zijn door Mr. S. Muller Fz. in zijne Inleiding op de Rechtsbronnen der stad Utrecht beschreven respectievelijk op blz. 353 vlg., 363 vlg., 363/4, 368 vlg. en 374 vlg.;

f. Copijboek B (Gemeente-archief I N°. 28),

g. Memoriale Tylmanni (Gemeente-archief I N°. 32),

h. Copijboek D (Gemeente-archief I N°. 33),

i. Register van ampten (Gemeente-archief I N°. 214),

k. Registerboeck der Buerkerck (Gemeente-archief I N°. 586),

Deze 5 boeken zijn door Mr. S. Muller Fz. in zijne inleiding op de Regesten der stad Utrecht beschreven respectievelijk op blz. VIII, X, XI en XII;

l. de raads dagelijksche boeken (Gemeente-archief I N°. 13), zijnde notulenboeken van den raad, sedert het jaar 1402 tot 1528, geschreven op langwerpig folio papier en gebonden in kalfslederen banden;

m. de buurspraakboeken (Gemeente-archief I N°. 16), zijnde publicatie-boeken van den raad over de jaren 1385—1391, 1396—1528, geschreven op folio papier, gebonden in perkamenten banden, waarin de afkondigingen van den raad chronologisch werden ingeschreven;

n. Quoyer van de ordonnantiën der respective gilden binnen deser stad Utrecht (Gemeente-archief II N°. 462), zijnde eene officieele verzameling van de ordonnanties, aan de gilden verleend sedert 1538 (bijgehouden tot 1654), geschreven op papier en meestal geteekend door den secretaris der stad;

o. Gildeboek (Gemeente-archief II N°. 461), zijnde een afschrift op papier van ordonnanties aan de gilden verleend, over de jaren 1417—1790, bestaande uit 2 deelen;

p. Banboick (Gemeente-archief I N°. 673), zijnde een register van procedures voor de schepenbank wegens pretensiën, waarover banbrieven zijn uitgevaardigd, op langwerpig folio papier, in perkamenten band.

De bewerking van deze uitgave werd begonnen door den eersten ondergeteekende tijdens zijn verblijf te Utrecht, doch liep ernstig gevaar door diens vertrek naar Dordrecht, daar verschillende nog te bewerken archiefstukken niet voor tijde-

lijke deponeering op een ander archief in aanmerking konden komen [1]), terwijl het te verrichten onderzoek te uitgebreid was om hiervoor tijdelijk naar Utrecht over te komen. Door de medewerking van zijn opvolger aan het gemeente-archief te Utrecht werd dit bezwaar echter overwonnen; alleen leidde het bewerken door twee personen tot eenige vertraging in de uitgave. Ook vorderde de correctie der drukproeven zeer veel tijd, daar alle stukken buiten de archiefuren met de handschriften vergeleken moesten worden.

Van de te bewerken bronnen werden door Mr. Overvoorde hoofdzakelijk de middeleeuwsche gildeboeken en de serie buurspraakboeken voor de uitgave bewerkt. Met het verzamelen der verder in het archief verspreide losse gegevens werd door hem begonnen, welk onderzoek later door Mr. Joosting werd voortgezet en aangevuld. Deze bewerkte vervolgens de latere gilde-ordonnanties van na 1528 en de serie raads dagelijksche boeken. Bij beide werkzaamheden werd voortdurend tusschen beide bewerkers overleg gepleegd, en ook verder werd niets vastgesteld, voordat op de hoofdpunten volkomen overeenstemming was verkregen.

Ten slotte achten wij ons verplicht onzen dank te betuigen aan den archivaris van Utrecht Mr. S. Muller Fz. voor de medewerking en steun, dikwijls van hem ondervonden.

Van zijn zooeven verschenen artikel in de Gids van Juni 1897 hebben wij geen gebruik meer kunnen maken, daar onze inleiding reeds gereed was.

Dordrecht / Assen, Juni 1897.

J. C. OVERVOORDE.
J. G. CH. JOOSTING.

---

1) O. a. de hoogst belangrijke serie raads dagelijksche boeken.

INLEIDING.

De gilden in het algemeen.

Reeds werd elders uitvoerig de vraag besproken, wat de oorsprong is van het woord gilde en welke vereenigingen onder dezen naam voorkomen. De hierachter volgende bronnen openen hierover geen nieuwe gezichtspunten, zoodat wij slechts eene herhaling zouden kunnen geven van hetgeen elders door deskundigen is uiteengezet. Wij onthouden ons hiervan en vermelden slechts, dat de naam gilde door ons alleen gebezigd wordt voor de handwerksgilden, waartoe wij ons bij deze uitgave beperkt hebben.

Over het ontstaan van handwerksgilden werden reeds verschillende theorieën geopperd; de voornaamste hiervan zijn: het ontstaan uit de hofhoorige ambten en het ontstaan door vrije associatie van onder gelijke omstandigheden levende handwerkslieden ter verdediging van hunne rechten en verbetering van hunnen toestand. Velen willen aan beide invloeden kracht toekennen.

Het bestaan van hofhoorige ambten, dat zijn geordende vereenigingen van hoorige bedrijfsgenooten van eenzelfden heer, is voor verschillende Duitsche bisschopssteden met zekerheid aangetoond. Hierbij was voor deze ambten eene regeling getroffen, welke in vele opzichten met die der latere gilden overeenstemt. Men redeneert nu aldus: de hofhoorigen hebben zich langzamerhand de vrijheid verworven en als vrijen hebben de oude hoorigen het oude verband behouden en in dit verband kracht gezocht in den strijd voor het verwerven

van rechten. De vrije handwerkslieden sloten zich bij hen aan of vormden in navolging vereenigingen van gelijke strekking.

Anderen meenden ook zonder dit ontstaan uit de hofhoorigheid, waarvoor trouwens slechts enkele gegevens voorhanden zijn, de wording der gilden te kunnen verklaren uit den druk op de handwerkslieden uitgeoefend, die hen van zelf bracht tot associatie.

Het waarschijnlijkst komt het ons voor, dat vooral het laatste is aan te nemen, doch dat bij de organisatie der gilden de vroeger bestaande regeling van hofhoorige ambten niet zonder invloed is gebleven.

De meeste oude steden zijn ontstaan onder de beschutting van kasteelen; de zich vestigende vrijen verwierven de bescherming van den heer van het kasteel, doch kwamen hierdoor ook meer of minder onder diens gezag. Naarmate nu de nederzetting zich uitbreidde, trachtten de ingezetenen zich meer en meer vrij te maken van den heer en zich eigen rechten te veroveren. Zoo ontstond langzamerhand eene gemeente met eigen bestuur en eigen rechten en, na de verkrijging van stadrechten, eene stad.

In den oudsten tijd berustte het stadsbestuur gewoonlijk in handen van de onafhankelijkste en machtigste burgers: de aanzienlijken of den ouden adel, en was de handwerksstand van allen invloed verstoken en geheel overgeleverd aan de willekeur der aanzienlijken.

Deze toestand kon echter niet stand houden; naarmate de welvaart toenam en de industrie zich ontwikkelde door de verdeeling van werkzaamheden, klom de handwerksstand in aantal en beteekenis. Toen vereenigden zich de beoefenaars van eenzelfde of van aanverwante bedrijven, welke in het gemeenschappelijk gebruik van verkoopplaatsen en het veelal bijeenwonen reeds voldoende aanraking hadden, om gezamenlijk voor hunne belangen op te komen, en, eenmaal vereenigd, vonden zij in hunne vereeniging tevens de kracht om tegen de misbruiken bij het handwerk op te treden. Dit laatste was echter slechts met succes mogelijk, zoodra hunne verordeningen kracht hadden voor alle beoefenaars van hetzelfde handwerk en alleen zij, die zich bij hen aansloten, het recht verkregen om dit bedrijf te beoefenen.

Hiertoe was noodig, dat dit recht van hooger hand verleend

werd, door den heer of door het stadsbestuur. Door deze erkenning en de verleening van het monopolie voor een bepaald bedrijf wordt de vereeniging van bedrijfsgenooten een gilde.

In de door de omstandigheden gedwongen samenwerking van personen met gelijke belangen stellen wij derhalve den grond voor het ontstaan van vereenigingen, die door de verkrijging van den „Zunftzwang" in gilden overgaan. Uit het vroeger bestaan hebben van hofhoorige ambten alleen gelooven wij het ontstaan van gilden niet te mogen verklaren, doch van de andere zijde valt het niet te ontkennen, dat de zich vormende vereenigingen ongetwijfeld in vele opzichten zich gericht zullen hebben naar het voorbeeld, door deze ambten gegeven.

In hoeverre te Utrecht hofhoorige ambten bestaan hebben, die invloed kunnen gehad hebben op de gilden, is bij gebreke aan gegevens niet te bewijzen; de overeenstemming tusschen de toestanden te Utrecht en in de Duitsche bisschopssteden maakt het echter waarschijnlijk, terwijl ook het instituut van het verheergewaden van het gilde naar oude hofhoorigheid terugwijst.

Andere verklaringen voor het ontstaan van gilden leveren nog: 1°. de Romeinsche groepen van onvrije handwerkslieden en 2°. de godsdienstige vereenigingen.

De eerste hypothese is reeds voldoende weerlegd en kan hier buiten bespreking blijven. Door verschillende schrijvers werd reeds aangetoond, dat de Romeinsche vereenigingen niet overeenkomen met de gilden en reeds lang voor hun ontstaan verdwenen waren. De invloed van de kerk op de gilden is onweerlegbaar en het is niet onmogelijk, dat de kerk hier en daar het ontstaan van gilden heeft aangemoedigd; het afstammen van de gilden uit kerkelijke vereenigingen is echter nooit bewezen en voor Utrecht althans zeker onjuist, daar de broederschappen slechts bij enkele gilden voorkomen en van een deel van hen met zekerheid is aan te toonen, dat zij eerst *na* de gilden zijn ontstaan. Ook was de toetreding tot de broederschappen voor de leden oorspronkelijk niet verplicht en werd zij dat eerst, toen die vereenigingen achteruit gingen.

Eerst na het verkrijgen van den „Zunftzwang" kan men van gilden spreken; het zijn dan vereenigingen van beoefenaars van eenzelfde of van aanverwante bedrijven, die het monopolie

hebben van dit bedrijf en het recht om voor hare leden voor de uitoefening van het bedrijf bindende voorschriften te maken, al of niet onder gehoudenheid van goedkeuring door het openbaar gezag. Het zijn dus van huis uit zuiver industrieele bonden zonder politieke beteekenis. Door hunne organisatie en den hierop veelal gegronden verplichten krijgsdienst werden het machtige lichamen, die niet nalieten voor hunne belangen op te komen en weldra den strijd aanbonden tegen het aristocratisch stadsbestuur, daarin dikwijls bijgestaan door eenigen van de veelal in partijen verdeelde aanzienlijken. Meer en meer breiden zich nu hunne wenschen uit: van den strijd tegen de onderdrukking komt in sommige steden een strijd om invloed op het bestuur, welke eindigt in het verkrijgen van meer of minder politieke rechten, niet zelden zelfs in het veroveren van alle politieke macht.

Na eene periode van zuiver industrieele ontwikkeling volgt derhalve gewoonlijk eene periode, waarin het gilde én eene vereeniging van bedrijfsgenooten vormt én een politieken groep van burgers, totdat ten slotte deze politieke macht, hier vroeger daar later, weder verloren gaat en zij terugkeeren tot het eerste stadium, al of niet nog in het bezit van een overblijfsel van politieke beteekenis, welke nu echter geheel ondergeschikt is aan die van het bedrijf.

De gilden te Utrecht.

Keeren wij thans terug tot de zuiver Utrechtsche verhoudingen, zoo zien wij geheel eene bevestiging van den boven omschreven ontwikkelingsgang.

Reeds vroeg mocht Utrecht zich in eene voorspoedige ontwikkeling verheugen en handel en industrie bereikten weldra een hoogen graad van bloei [1]). De verschillende verdragen, welke aan de burgers tolvrijheid of bijzondere bescherming verzekerden in vreemde landen [2]), bewijzen de uitgebreidheid van den handel en wederkeerig blijkt dat de Utrechtsche

---

1) Zie Jhr. Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck, Geschiedkundige beschouwing van het oude handelsverkeer der stad Utrecht. Utrecht, 1838 en 1839.

2) Zoo te Tiel in 1228, in Denemarken in 1251, in Holland en Zeeland in 1252, te Keulen in 1258 en 1262, te Stade in 1270, te Kleef in 1282, in Lotharingen, Brabant

markten reeds vroeg door vreemdelingen van heinde en verre bezocht werden [1]).

Vereenigingen van handwerkslieden bestonden reeds in de eerste helft van de 13de eeuw, doch de sporadische gegevens vermelden slechts enkele namen, zoodat het onzeker is, in hoeverre deze vereenigingen reeds het monopolie voor hun bedrijf verkregen hadden en dus als gilden zijn te beschouwen [2]). Zoodra wij gilden zien optreden, zijn zij reeds in het bezit van politieke macht, ofschoon zij slechts enkele jaren in staat waren deze te handhaven [3]).

Uit een charter van 1267 [4]) blijkt, dat de handwerksstand te Utrecht toen zeer grooten invloed bezat. Dit charter werd gegeven door: *„scabini, consiliarii et oudermanni confraternitatum civitatis Traiectensis"* [5]). Waarschijnlijk hadden de gilden bij den inval der Kennemers de partij der aanzienlijken overwonnen en voor hunne oudermannen de plaats veroverd, vroeger door de oudermannen van het groot koopmans-gilde ingenomen [6]).

Over de inrichting der gilden in dezen tijd ontbreken alle gegevens, doch uit het feit, dat hunne oudermannen mede-

---

en Limburg in 1303, in Gelre en Zutphen in 1332, enz. Gezamenlijke tochten naar vreemde markten worden o. a. vermeld naar Antwerpen, waarheen in 1406 een tocht werd ondernomen onder vier homans „elc man mit zinen harnasch ende die scutten mit horen bogen" (Vgl. Deel I n°. 51).

1) In 1122 worden o. a. vermeld kooplieden uit Duitschland beneden en boven Duisburg, Friezen, Saksers, Denen en Noren. In 1127 waren er reeds vier jaarmarkten: op O. L. V. Geboorte, St. Maarten, Paschen en St. Jan, welke op verzoek van de kooplieden in de wijk Stathe gehouden zouden worden (Archief der gem. Utrecht Afd. I n°. 39).

2) Zie Jhr. J. J. de Geer van Oudegein, Het oude Trecht, 1875, bladz. 116 en 147: „pellifices" in 1231, eene „camera sutorum" in 1260, enz. Over het aanwezig zijn van vereenigingen vóór de erkenning als gilden zie v. Maurer II bladz. 346 en 347.

3) Voor het optreden der gilden in 1267—1270, het ontstaan van den gildenbrief van 1304 en in het algemeen voor de gilden in hunne verhouding tot het stadsbestuur zie het reeds geciteerde werk van Jhr. v. Riemsdijk en de Inleiding van Mr. S. Muller Fz. op de Middeleeuwsche rechtsbronnen der stad Utrecht (dit werk citeeren wij in het vervolg als Muller Rsbr.)

4) Het jaar van den inval der Kennemers in Utrecht.

5) Archief der gemeente Utrecht, Afd. I n°. 5.

6) Muller Rsbr. Inl. bladz. 19. Reeds vroeger worden „oudermanni" vermeld, waaronder echter geen oudermannen der handwerksgilden te verstaan zijn, maar voorloopers van de latere burgemeesters, wellicht oorspronkelijk de oudermannen van het groot koopmansgilde, hetwelk reeds in 1233 en 1251 vermeld wordt als „hansa", „mercatores Rheni" (zie Muller Rsbr. Inl. bladz. 24; ook in Duitsche steden had het groot koopmans-gilde vóór de overwinning der handwerks-gilden grooten invloed op het stadsbestuur). Na 1304 wordt van dit gilde geen gewag meer gemaakt.

werkten aan het stadsbestuur, blijkt voldoende, dat zij reeds georganiseerd waren.

Deze macht duurde echter slechts kort: zij ging verloren door de contra-revolutie van 1270 onder Gijsbrecht van Amstel en werd eerst in 1304 na hernieuwden strijd heroverd en nu voor goed behouden. Na dien tijd werd wel de politieke macht der gilden meermalen verkleind of uitgebreid, naarmate de *aanzienlijken* of de *gilden* de macht in handen hadden, doch de macht zelf werd niet meer ontnomen en bleef door de gilden gehandhaafd tot 1528, toen Karel V hun voor goed alle politieke rechten ontnam.

De gildenbeweging van 1304 was voornamelijk gericht tegen de *„nobiles communitatem aggravantes"*, zoodat dan ook na de overwinning de *„tribinutie dignitatis illustres viri et nobiles"* uit de stad gebannen werden [1]). Het was dus een strijd van de handwerkslieden tegen de overheerschende klassen, die haren onbeperkten invloed op het stadsbestuur misbruikten tot haar eigen voordeel en tot onderdrukking van hen, die van allen invloed waren verstoken. Door den druk van boven sloten de gilden zich aaneen tot den strijd om de macht der aanzienlijken te breken en hunne erkenning ook op politiek terrein te verkrijgen.

Door de overwinning van 1304 was voor de gilden de erkenning verkregen als politieke groepen, waardoor voor hen eigenaardige voorrechten geschapen werden en bijzondere lasten hun werden opgelegd, welke in geen rechtstreeksch verband staan met hunne inrichting als oeconomisch gilde.

Toen eenmaal aan de gilden bij uitzondering de bevoegdheid was verzekerd om door hunne stem invloed te oefenen op de raadskeuze, werd de toetreding tot een der gilden een vereischte voor allen, die deel wilden hebben aan de politieke macht, — ook al beoefenden zij geen der tot het gildemonopolie behoorende bedrijven. Van dat tijdstip af trad het gilde niet slechts op als vereeniging van bedrijfsgenooten, maar ook als grondslag van de politieke indeeling der stad, — twee onderwerpen, te zeer gescheiden om, zonder het overzicht te bemoeilijken, bijeen te behandelen. Wij beschouwen derhalve eerst de oeconomische gilden en daarna de politieke vereeniging, met

---

1) Beka, Chronica. p. 92 en 93.

de rechten en plichten, aan de gilden als leden der gemeenschap toegekend.

Naast de twee genoemde functies der gilden valt nog te wijzen op hunne verhouding tot de kerk, welke wij als tweede afdeeling zullen behandelen na de gilden als bedrijfsvereenigingen, daar de verhouding van de gilden tot de kerk, hoewel minder gewichtig, meer is overeenkomstig hunnen aard dan de politieke macht en de hun opgelegde plichten van tocht en waak.

Wij zullen dus achtereenvolgens behandelen: I de gilden als bedrijfsvereenigingen, II de gilden in hunne verhouding tot de kerk en III de rechten en plichten van de gilden als leden der gemeenschap en als politieke vereenigingen.

A. DE GILDEN ALS BEDRIJFSVEREENIGINGEN.

I. De gilden in het algemeen.

a. *Aantal gilden.*

Sinds de oudste vermelding treft men te Utrecht voortdurend 21 gilden aan, en wel gewoonlijk in deze volgorde:

I. Wantsnijders-gilde,
II. Snijders-gilde,
III. Bakkers-gilde,
IV. Molenaars-gilde,
V. Linnenwevers-gilde,
VI. Vleeschhouwers-gilde (in 1433 vervangen door het Brouwers-gilde),
VII. Vischkoopers-gilde,
VIII. Louwers-gilde,
IX. Wolwevers-gilde,
X. Marslieden-gilde,
XI. Boterlieden-gilde,
XII. Corduaniers-gilde,
XIII. Oude-corduaniers-gilde,
XIV. Korenkoopers-gilde,
XV. Oude-wantsnijders-gilde,
XVI. Steenbikkers-gilde,
XVII. Grauwwerkers-gilde,
XVIII. Riemsnijders-gilde,
XIX. Bijlhouwers-gilde,
XX. Smeden-gilde,
XXI. Zadelaars-gilde [1]).

---

1) Deel I n°. 203 (1347). Niet genoemd worden de wijnkoopers, ofschoon de wijnhandel te Utrecht geen geringe beteekenis had. Dit bedrijf werd door aanzienlijken en adellijken uitgeoefend, die echter niet tot een gilde vereenigd waren. Als voorbeelden

Ingrijpende wijzigingen kwamen in dit aantal niet voor behalve door de vernietiging van het vleeschhouwers-gilde en de vorming van het brouwers-gilde in 1433. Wel werden enkele andere gilden tijdelijk opgeheven, doch zij werden na korten tijd weder erkend en in hunne oude rechten hersteld. In 1527 werden door den bisschop in verband met den politieken toestand de gilden der molenaars en der linnenwevers opgeheven en werden de wolwevers bij de louwers gevoegd, de oude-corduaniers bij de corduaniers, de oude-wantsnijders bij de riemsnijders, de steenbikkers bij de korenkoopers en de zadelaars bij de grauwwerkers. Op deze wijze werd het aantal gilden tot 14 teruggebracht [1]). In 1528 werden weder 18 gilden vermeld, doch slechts voor korten tijd, daar men weldra tot het getal van 14 terugkeerde.

Twaalf dezer gilden waren de zoogenaamde hoofdgilden, de overige 9 de lage gilden [2]). Het verschil tusschen beide soorten is slechts van belang voor hunne politieke beteekenis en hopen wij daarbij te behandelen. Later vindt men gewoonlijk 11 en eenige malen 13 of 14 hoofdgilden vermeld, doordien de snijders en brouwers zich tijdelijk als zoodanig wisten te doen erkennen en ook bij de samenvoeging der gilden tot waken komen eenige afwijkingen voor.

Na het verlies der politieke macht in 1528 onderging het aantal meermalen wijziging, daar het bezwaar tegen het vormen van nieuwe gilden toen verdwenen was.

b. *Bijbehoorende bedrijven.*

Door de bezwaren, welke, gelijk wij hieronder zullen aantoonen, verbonden waren aan het vormen van nieuwe gilden,

---

van adellijke wijnkoopers noemen wij: Zweder van Abcoude (1372), den heer van Putten (1384) en den heer van Gaesbeeck (1384) (Copieboek E fol. 135).

1) Deel I n[os]. 224 en 225. Men behield toen derhalve de: 1. wantsnijders, 2. snijders, 3. bakkers, 4. brouwers, 5. vischkoopers, 6. louwers, 7. marslieden, 8. boterlieden, 9. corduaniers, 10. korenkoopers, 11. grauwwerkers, 12. riemsnijders, 13. bijlhouwers en 14. smeden. Door deze 14 gilden werd ook het compromis van 26 Februari 1527 (belofte van trouw en gehoorzaamheid aan oversten en raad) onderteekend (Deel I n[o]. 226).

2) Ook in andere steden vindt men juist aan 12 van de gilden meer rechten toegekend, zoo had men te Dordrecht 12 sleutelgilden of tresorien (Mr. J. C. Overvoorde, Rekeningen van de gilden van Dordrecht Inl. bladz. IX en X), te Groningen waren 12 raadsgilden en te Nurnberg 12 geschenkte Handwerke (B. Schoenlank Soc. Kämpfe bladz. 83). Ook andere aantallen van bevoorrechte gilden worden vermeld: te Lübeck waren 4 groote ambten (bakkers, smeden, snijders en schoenmakers), te Stralsund, Hannover en Neuruppin 4 bevoorrechte gilden, te Dortmund 6, enz.

werd de splitsing van gilden belet en werd men genoodzaakt, om nieuw ontluikende bedrijven bij een der bestaande gilden in te deelen. Hierdoor omvatten verschillende gilden meerdere bedrijven, die of slechts uit historische redén bijeengebleven waren of door latere toevoeging bijeengebracht werden, zonder in het uit te oefenen ambacht veel overeenstemming te vertoonen. Dergelijke gilden werden als „vergadert gilde" aangeduid. Ieder lid mocht, althans bij het zadelaars-gilde, slechts zijn speciaal ambacht uitoefenen [1]).

Voorbeelden van onderafdeelingen of bij een der gilden ingedeelde groepen zijn o. a.:

bij het wantsnijders-gilde: de barbiers [2]);

bij het molenaars-gilde: de olieslagers [3]);

bij het wolwevers-gilde: de volders, ververs, hoedenmakers, blauwlinnenververs, garenmakers, „bleckverwers", haarwerkers, dekenwevers, „legwerckers" en mutsenmakers [4]);

bij het marsliedengilde: de koekenbakkers [5]), apothekers en drogisten, juweliers [6]) enz.;

bij het boterlieden-gilde: de harnasvegers [7]);

bij het steenbikkers-gilde: de beeldhouwers (gedeeltelijk), de grof-steenhouwers voor schoorsteenen „ofte metsellerie", glazenmakers, leidekkers, straatmakers en tegeldekkers [8]);

bij het riemsnijders-gilde: de nestelmakers, „busse"makers, handschoenmakers. zweepmakers, beugelmakers, „vlegelbande"makers, „maelen"-, buidel-, kussen-, lantaren-, teerlink-, kammen-, blaasbalk- en balmakers en een gedeelte der speldenmakers [9]);

bij het bijlhouwers-gilde: de kuipers, draaiers, mandenmakers, houtzagers, kistenmakers, radenmakers en stoel-

1) Zadelaars-gilde n°. 10 art. 20 (1540).

2) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 18 (1542).

3) Molenaars-gilde n°. 15 art. 18 (1540).

4) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 9 (1548).

5) Marslieden-gilde n°. 30 art. 13 (1541); bakken zij zelf, zoo moesten zij tevens het bakkers-gilde winnen, waartoe ook allen behoorden, die brood verkochten „bij penwarden sonder toespyse". Bakkers-gilde n°. 7 (1457).

6) Marslieden-gilde n°. 30 artt. 9, 10 en 11, enz. (1541).

7) Boterlieden-gilde n°. 14 art. 16 (1538).

8) Steenbikkers-gilde n°. 12 artt. 9, 13 (1539); cf. n°. 6 (1512).

9) Riemsnijders-gilde n°. 7, artt. 9, 10 en 12 (1555) (met eenige beperkingen). De speldenmakers zouden volgens eene overeenkomst met het smeden-gilde van het jaar 1377 om beurten bij een dezer twee gilden worden ingedeeld (Gildeboek van de smeden dd. 1554). In 1561 werden de speldenmakers geheel bij het Riemsnijdersgild gevoegd (Gildeboek 1561).

draaiers, schuitenmakers, antiekdraaiers, boogmakers, houtkoopers, doozenmakers, verkoopers van schoppen, hakhout, zweepen, vlegels, enz. [1]);

bij het smeden-gilde: de naaldenmakers, spannegieters, tinnegieters, messenmakers, goudsmeden en de helft der speldenmakers [2]);

bij het zadelaars-gilde: de beeldhouwers (gedeeltelijk), schilders, „cleerscryvers", scheedenmakers, verlichters, boekdrukkers, binders, trijpmakers, klompenmakers [3]) en goudslagers [4]);

Van de hier genoemde toegevoegde bedrijven bezaten vooral de barbiers en de tinnegieters eenige meerdere onafhankelijkheid.

De barbiers waren geheel als zelfstandige vereeniging georganiseerd en genoten als oeconomische vereeniging nagenoeg dezelfde vrijheid als een gilde. Zij mochten zelf keuren maken en verkozen zelf twee busmeesters, aan wie in hun ambacht nagenoeg dezelfde bevoegdheden waren toegekend als aan de oudermannen in een gilde. Zij konden zelfs panden, zonder dat hiertoe de toestemming van de oudermannen van het wantsnijders-gilde werd vereischt.

Hiertegenover staat, dat de gildeproef moest afgelegd worden voor de oudermannen van het wantsnijders-gilde, eene bepaling, die wellicht gehandhaafd bleef wegens de voor deze oudermannen hieraan verbonden voordeelen.

Oorspronkelijk kwamen de boeten voor een deel aan het wantsnijders-gilde, doch dit verviel in 1545 [5]).

Als politieke groep behoorden zij geheel bij het wantsnijders-gilde, ook ten opzichte van de militaire lasten, doch in 1542 verkregen zij, dat hun aandeel werd bepaald op een derde gedeelte, terwijl de overige twee derden bleven ten laste der overige leden van het wantsnijders-gilde [6]).

Wegens hunne vrijere positie werden de barbiers reeds in de vijftiende eeuw, doch ten onrechte, een gilde genoemd [7]);

---

1) Bijlhouwers-gilde n°. 8 (z. j.) en n°. 20 artt. 9 en 10 (1540).

2) Smeden-gilde n°. 43 (1377), n°. 29 (1486), n°. 42 artt. 17 en 25 (1538).

3) Zadelaars-gilde n°. 10 art. 9 (1540), van de beeldhouwers slechts zij, die dit deden in hout of steen (art. 12).

4) Zadelaars-gilde n°. 11 (1548).

5) Wantsnijders n°. 30 (1542).

6) Barbiers n°. 17 (1545).

7) Barbiers n°. 2 (1434). Zie verder Barbiers n°. 4 art. 2 (1459), n°. 5 art. 3 (1461), n°. 8 (1479), n°. 9 (1489), n°. 12 (1494), n°. 13 (1498) en n°. 16 (1525).

later drukte men zich voorzichtiger uit en sprak van: *„gilde ofte ambochte"* [1]).

De tinnegieters worden eerst in 1517 afzonderlijk vermeld, toen de oudermannen en gildebroeders van het smeden-gilde, *„die tambacht vant tinnegieten mitter hant rueren"*, eene overdracht maakten, waarbij de bekeuring van de tinnegieters aan hen alleen werd overgelaten, onder voorwaarde, dat zij de helft der boeten aan het smeden-gilde zouden uitkeeren [2]). De tinnegieters hadden ook afzonderlijke keuren [3]); sporen dus van eene begrensde autonomie.

Bij de snijders vond het ambacht van de droogscheerders in 1540 in zooverre erkenning, dat bepaald werd, dat twee van de zes gezworenen van het gilde uit hen moesten gekozen worden [4]).

Eene dergelijke bepaling vindt men bij het bijlhouwers-gilde voor de houtzagers; het werd hun echter uitdrukkelijk verboden, om afzonderlijk morgenspraak te houden [5]).

Ook de wevers en volders schijnen naar meerdere zelfstandigheid gestreefd te hebben: zij mochten afzonderlijk vergaderen, doch alleen met toestemming van den waardijn van de draperie [6]).

Eene eigenaardige positie bekleedden de pijnders of zakkendragers. Zij vormden eene afzonderlijke corporatie, doch geen gilde, en waren ook niet bij een der gilden ingedeeld.

Zij worden reeds in 1447 vermeld en vormden eene vereeniging van door het stadsbestuur tot een bepaald bedrijf geauthoriseerde werklieden en vonden in deze vereischte machtiging en de hieraan verbonden voorwaarden en regelingen, meer dan in het beoefenen van hetzelfde bedrijf, den band, die hen bijeenhield.

Eerst toen de politieke beteekenis der gilden vervallen was, werden zij meer met de gilden gelijk gesteld en ook wel gilde genoemd.

Zij waren verplicht tot het verleenen van hulp bij brand

---

1) Barbiers n°. 17 (1545), aan het hoofd staat echter: „Barbiergilt". De uitdrukking „ambochte" naast gilde wordt o.a. gebezigd in Barbiers n°. 2, 4 en 5.

2) Smeden-gilde n°. 23 (1517).

3) Smeden-gilde n°. 23 (1517).

4) Snijders-gilde n°. 18 art. 15 (1540).

5) Bijlhouwers-gilde n°. 8 art. 3 (z. j.).

6) Wolwevers-gilde n°. 26 art. 64 (1488).

en hadden hun aandeel in de verdediging der vier stadspoorten, doch waren niet gehouden tot een bijdrage voor de verdedigingskosten of tot het deelnemen aan den tocht.

Politieke macht hebben zij als vereeniging nooit bezeten.

Door hunne ondergeschiktheid aan het stadsbestuur en de voor hen gemaakte verordeningen, verkregen zij eene bijzondere positie en vormden zij eene afzonderlijke corporatie, wier innerlijke inrichting veel overeenstemming vertoonde met de gilden, zelfs werden bij hen oudermannen gekozen, zij het op andere wijze als bij de gilden.

Eerst toen de gilden tot zuivere bedrijfsgenootschappen waren teruggebracht, werden ook de zakkendragers officieel als een gilde erkend. De graanmeters en de houtschilden werden toen met hen vereenigd en zij werden in twee afdeelingen gesplitst, naarmate zij in het Benedeneinde of het Boveneinde der stad hun bedrijf uitoefenden [1]).

c. *Het ontstaan en tenietgaan der gilden.*

De ontwikkeling van de industrie, die de gilden machtig maakte, voerde tot splitsing van bedrijven en het ontstaan van geheel nieuwe takken van nijverheid.

In andere steden leidde dit ook tot het ontstaan van nieuwe gilden, doch te Utrecht was dit niet mogelijk door de politieke macht der gilden en de lasten, hun van stadswege opgelegd. De verkiezing van den raad geschiedde door de gilden, zoodat elk nieuw erkend gilde het aantal van hen, die hieraan medewerkten, moest vergrooten en de macht verkleinen van de reeds bestaande gilden. Ook de verdeeling van waak en tocht berustte op het aantal gilden. Aan elk hunner was een gedeelte van het onderhoud van wal en torens toevertrouwd, zoodat elke erkenning van een nieuw gilde eene nieuwe verdeeling zoude geëischt hebben, tenzij men het nieuwe gilde hiervan had willen vrijstellen en hiermede eene onrechtvaardigheid begaan tegenover de bestaande gilden. Ook eischten deze diensten juist, dat de gilden niet verbrokkeld werden, maar zooveel mogelijk in sterkte aan elkander gelijk bleven.

---

1) Zakkendragers n°. 11 (1551).

Behalve de algemeene geest van behoud werkten hier dus verschillende oorzaken mede om de uitbreiding van het aantal gilden tegen te werken. Men deelde daarom de nieuwe bedrijven zooveel mogelijk in bij de bestaande gilden en trachtte de gelijke sterkte der gilden te verzekeren door het toevoegen aan de minder talrijke gilden van burgers, die geen bedrijf uitoefenden, doch die voor de uitoefening van politieke rechten tot een der gilden moesten toetreden. In latere jaren werden zelfs handwerkslieden ten opzichte van politieke rechten en plichten soms bij een ander gilde ingedeeld, dan dat, waarvan zij het bedrijf beoefenden.

Toch wordt eenmaal de vorming van een nieuw gilde vermeld. Toen het vleeschhouwers-gilde in 1433 werd opgeheven, verzamelde men de brouwers, die over verschillende gilden verspreid waren, tot een afzonderlijk gilde, stelde dit in de plaats van het opgeheven vleeschhouwers-gilde en deelde de vleeschhouwers in bij de verschillende gilden, naarmate van het aantal brouwers, welke hieraan door de vorming van brouwers-gilde onttrokken werden.

Alle rechten en plichten van het ontbonden gilde gingen op het nieuwe gilde over en dit verkreeg diens toren, ondiep, renten en andere inkomsten.

Door de erkenning van het brouwers-gilde was het weder oprichten van het vleeschhouwers-gilde nagenoeg onmogelijk gemaakt, daar tegen de verheffing van dit gilde naast het nieuwe brouwers-gilde alle bezwaren bestonden, verbonden aan de erkenning van een nieuw gilde, en het niet te verwachten was, dat de brouwers ten behoeve van de vleeschhouwers later vrijwillig zouden afstand doen van de door hunne erkenning als gilde verkregen rechten en voordeelen [1]).

In de verhouding van de gilden tot de stad had door de erkenning van het brouwers-gilde geen verandering plaats, daar slechts voor de vleeschhouwers de brouwers waren in de plaats getreden.

Beschouwen wij die vorming van het brouwers-gilde nog eens wat nader; wel is zij, zooals wij reeds mededeelden, geschied onder niet dagelijks voorkomende omstandigheden,

---

1) Waar later gilden werden opgeheven, zonder dat hiervoor nieuwe gilden werden in de plaats gesteld, ziet men de opgeheven gilden weldra weder erkend en in hunne oude rechten hersteld.

maar geene andere geboorte van een gilde staat ons ten dienste. Zij geschiedde door den raad der stad, die den gilden hunne monopolies schonk, deze introk of beperkte.

Een monopolie bezaten de brouwers reeds vóór 1433. Immers in 1424 wordt het brouwen voor eigen gebruik en in eigen woning toegestaan, doch onder betaling van accijns gelijk de brouwers [1]). Hieruit volgt dus, dat alleen brouwers van beroep voor anderen mochten brouwen.

Het brouwen als ambacht was dus alleen geoorloofd aan hen, die zich daartoe het recht hadden verworven. Al bracht de vorming van het brouwers-gilde dus geen monopolie met zich, zij gaf een ander groot voordeel. Thans was er in de vergadering der leden, de morgenspraak, eene eenheid, die bindende voorschriften voor het bedrijf kon geven, die de belangen van de leden tegenover derden kon handhaven, die vereischten kon stellen, waaraan allen moesten voldoen, die toelating tot de uitoefening van het ambacht begeerden. Terwijl vroeger de voorschriften op de uitoefening van het ambacht, bij gebreke aan eene vereeniging, steeds uitgingen van den raad, kon nu het gilde zich eenige autonomie verwerven, zelf op menig punt voorschriften geven, voor zoover het niet in strijd kwam met verordeningen van den raad, en, waar stedelijke bepalingen het bedrijf mochten drukken, als geheel optreden met meer kracht en meer uitzicht op mildere bepalingen.

Naast die vorming van een gilde, eene exceptioneele gebeurtenis, — waarschijnlijk geschied ten einde het vleeschhouwers-gilde voor goed de mogelijkheid te benemen ooit te herleven, — staat de *erkenning* van eene vereeniging als gilde. Het kenmerkende is in dit geval, dat er reeds eene vereeniging aanwezig is, levende naar de voorschriften, haar door het stedelijk bestuur gegeven of door het „vergadert gilt", waartoe het ambacht behoorde. Het recht om zelve voorschriften te geven aan hare leden, om hen tot toetreding te dwingen, die het handwerk wilden uitoefenen, waarvoor het gilde van de stedelijke regeering het monopolie ontvangen had, — dat werd eerst verkregen door de erkenning als gilde, door de verleening van den zoogenaamden „Zunftzwang".

Door de verandering, welke de gilden ondergingen door de

---

1) Brouwers-gilde n°. 8.

keizerlijke ordonnantie van 1528, vernieuwd in 1550, waarbij hun alle politieke macht werd ontnomen en zij tot zuivere bedrijfsvereenigingen werden teruggebracht, verviel het grootste bezwaar tegen de erkenning van nieuwe gilden, terwijl de ontwikkeling van het bedrijf de splitsing meer en meer gewenscht maakte. In de 16e en 17e eeuw ziet men dan ook voortdurend nieuwe gilden door den raad erkend en in de uitoefening van hun bedrijf door eene ordonnantie geregeld. Hiertoe behooren o. a. de gilden van de apothekers (ord. 20 Juli 1657), beeldsnijders (ord. 13 September 1611), biertappers, blauwververs (in 1619 van de wolwevers gescheiden), boekdrukkers (ord. 3 December 1599), borduurwerkers (4 December 1699 van de snijders gescheiden), glazenmakers, gorters en grutters, hoedenmakers (tot 1622 bij de wolwevers), knoopenmakers, lakenkoopers, mandenmakers (tot 1597 bij de bijlhouwers), passementmakers (ord. 9 Maart 1601), schuitenvoerders (sinds 1541), tabaksverkoopers en wijnkoopers.

Leveren de bronnen weinig met betrekking tot de wording van gilden, van eenige meerdere beteekenis zijn zij voor de opheffing. De eerste maal, dat wij daarvan melding gemaakt vinden, is het reeds omschreven geval in 1433, toen bij de instelling van het brouwers-gilde dat der vleeschhouwers werd opgeheven.

Dit geschiedde door den raad, nadat deze reeds meermalen, doch tevergeefs, getracht had, dit oproerig gilde tot gehoorzaamheid te dwingen en daartoe o. a. in 1432 de afbraak van het vleeschhuis bevolen had [1]). De vleeschhouwers werden toen, zooals wij reeds zagen, over andere gilden verspreid en alleen de weduwen van leden van het gilde werden bij het nieuwe gilde der brouwers gevoegd, totdat zij hertrouwden of een ander gilde wonnen.

Een dergelijk lot trof het louwers-gilde in 1484 [2]); ook toen werden de louwers over andere gilden verspreid, maar geen nieuw gilde werd voor het opgehevene in de plaats gesteld. In 1495 werd het gilde weder in zijne rechten hersteld [3]). Het blijkt echter niet, of men intusschen maatregelen ge-

---

1) Vleeschhouwers-gilde n°. 4. De opgerichte twee nieuwe vleeschhuizen waren reeds Woensdag na Driekoningen van het volgend jaar in gebruik.

2) Louwers-gilde n°. 8.

3) Louwers-gilde n°. 9.

nomen had, om de op het gilde rustende verplichtingen over de andere gilden te verdeelen.

In 1527 zien wij een paar gilden opheffen en eenige met andere gilden samenvoegen, doch wij kunnen daaromtrent niets naders vaststellen, wegens de groote kortheid van den schrijver der raadsnotulen. Kort daarop werden trouwens enkele der opgeheven gilden hersteld, om echter in 1528 weder gesupprimeerd te worden.

De opheffing van een gilde geschiedde, evenals de instelling, door den raad, die dit verordende, zonder dat blijkt van verzet van den kant der overige gilden; toch waren zulke handelingen in strijd met de gildenbrieven en moeten dus als een ongewettigd uiterst redmiddel worden aangemerkt.

De gevolgen, welke de opheffing met zich bracht, zijn helaas niet voldoende door ons na te gaan; alleen aan de opheffing van het vleeschhouwers-gilde worden eenige meerdere woorden besteed. Daaruit blijkt, dat de leden van het gilde over andere gilden werden verspreid, doch niet, dat het monopolie, aan het gilde verleend, werd ingetrokken. En waar wij zien, dat de raad in 1481 den vleeschhouwers dreigde, aan vreemdelingen het slachten en verkoopen van vleesch toe te zullen staan, wanneer zij zich niet aan zijne voorschriften hielden [1]), en — wat nog sterker is — in 1470 het verkoopen van worst en pekelvleesch aan het monopolie werd onttrokken [2]), daar ligt het voor de hand om aan te nemen, dat inderdaad het monopolie der vleeschhouwers niet werd opgeheven. Toch valt het niet te ontkennen, dat de leden van het gilde in de uitoefening van hun bedrijf de gevolgen ondervonden van de opheffing van hun gilde. Immers evenals de brouwers na hunne vereeniging tot een gilde zich krachtiger konden doen gelden tegenover den raad ten opzichte van de regeling van onderwerpen, hun bedrijf rakende, zoo misten na 1433 de vleeschhouwers den band, die hun kracht gaf om gezamentlijk voor hunne belangen op te komen. Zij waren verdeeld over de andere gilden, vergaderden dus met de leden dier verschillende gilden, en eene samenwerking van al die gilden zoude vereischt geweest zijn, om met vrucht voor de wenschen der vleeschhouwers op te komen.

1) Vleeschhouwers-gilde n°. 16 art. 18.

2) Vleeschhouwers-gilde n°. 14.

Een dergelijk gezamenlijk optreden der gilden voor de beoefenaars van eenzelfde ambacht was niet te verwachten en heeft zich ook niet voorgedaan.

Doch niet alleen op oeconomisch terrein ondervond het gilde den invloed der opheffing, ook zijne overige rechten en verplichtingen werden gewijzigd. De lasten van militairen aard, welke tot 1433 op het vleeschhouwers-gilde waren gelegd, werden in hun geheel overgedragen op het nieuwe gilde der brouwers; daarentegen werden de vleeschhouwers verplicht tot deelneming in de lasten van die gilden, waarbij zij werden ingelijfd. Hetzelfde werd bepaald omtrent de uitoefening der politieke rechten: voortaan zouden de vleeschhouwers in de gilden, waarbij zij gevoegd waren, deelnemen aan de verkiezing van den magistraat. De leden van het opgeheven gilde behielden dus hunne politieke rechten en plichten, alleen de *gezamentlijke* uitoefening ervan *als gilde* was hun ontnomen. Hierdoor was de door hen gevoerde oppositie over meerdere gilden verdeeld en de kracht daarvan gebroken. Slechts in één opzicht werden zij persoonlijk in rechten verminderd, daar de raad hen uitsloot van de verkiesbaarheid voor den raad, zoolang zij het bedrijf van vleeschhouwer zelf bleven uitoefenen.

d. *Bescherming van de gilden en beperking van het aan hen verleend monopolie.*

Bij de ontwikkeling van het handelsverkeer werd het het streven der gemeenschap om de belangen van haar leden naar buiten te verdedigen en voor hen voorrechten te verkrijgen, die het hun mogelijk maakten ook elders te concurreeren. Wederkeerig wisten de gilden, naarmate zij zich ontwikkelden en in macht toenamen, in den raad bepalingen door te drijven, die de macht van de stad dienstbaar maakten aan de verdediging van hunne belangen.

In tijden, dat men den burger aansprak voor de schulden van zijne stad of zijne medeburgers of de ongerechtigheden, door hen bedreven, was het een eisch voor de gemeente om hare burgers ook buiten haar gebied te verdedigen en voornamelijk de handeldrijvende gildebroeders, die door hun reizen en trekken het meest van vreemden te lijden hadden.

Reeds in den gildenbrief van 1304 vindt men dan ook de

bepaling, dat, wanneer een burger ten hoogsten rechte aan hals of goed werd aangeklaagd tusschen Noede en Bodegraven [1]), de stad een schepen, een lid van den raad en een voorspraak zoude zenden [2]), een bepaling, die voornamelijk aan de kooplieden ten goede kwam en dan ook letterlijk herhaald werd in het gildeboek der marslieden, met de bijvoeging, dat ook het gilde tien man zoude zenden tot zijne verdediging [3]).

Wanneer een burger gevangen genomen werd of zijn goed werd aangehouden, zond de stad een bode tot zijne hulp [4]).

Belangrijken steun gaf de stad verder aan hare handeldrijvende burgers door de tolvrijheden en het vrijgeleide, dat zij voor hen wist te bedingen, en streng werd dan ook elk gestraft, die, zonder burger te zijn, van deze voordeelen trachtte te genieten door zich valschelijk als burger voor te doen [5]).

De hulp van de stad bleef niet tot de traktaten beperkt, zij trad ook meer daadwerkelijk op door den naar vreemde markten trekkende kooplieden een gedeelte van de stadsschutten ter bescherming mede te geven, gelijk in 1406 geschiedde voor hen, die naar de Antwerpsche markt togen [6]).

De uitoefening van een gildebedrijf in de buitenwijken werd ten behoeve van de in de stad gevestigde gildeleden verboden, behalve voor de bakkers en de snijders, die bij klanten aan huis werkten [7]). Enkele malen werd een speciaal verlof verleend om zich in de buitenwijken te vestigen [8]).

De plicht om de gilden te beschermen werd openlijk erkend [9]), jazelfs werd in 1455 tegen hen, die iets tegen de kapittelen of de gilden ondernamen, de doodstraf bedreigd [10]);

---

1) Het oude rechtsgebied van den bisschop: Noede lag tusschen Wageningen en Rhenen.
2) Deel I n°. 109 art. 6.
3) Marslieden-gilde n°. 5 art. 1 (14de eeuw?).
4) Deel I n°. 109 art. 8.
5) Deel I n°. 50 (1385).
6) Deel I n°. 51; zij trokken uit onder vier homans.
7) Deel I n°. 3 (1412).
8) B.v. aan barbiers in 1448 en 1489 (Barbiers n°. 3, 9 en 10).
9) Met name tegen de geestelijkheid: „So syn wy sculdich den gemenen orbair voir te staen ende te beschutten onse gemeenten in horen ambochten ende weerliken neringen". Brouwersgilde n°. 9 (1429).
10) Deel I n°. 205. Reeds in 1361 vindt men een voorbeeld, dat de raad iemand op straffe des doods deed beloven om voortaan niets meer te ondernemen tegen den raad, de wollewevers of de andere gilden (Deel I n°. 29). In 1464 werd iemand, die het linnenwevers-gilde beleedigd had, veroordeeld tot eene boete van 20.000 steenen (Linnenwevers-gilde n°. 3).

en de raad wendde zich zelfs tot andere steden om voor de gildeleden bescherming te verzoeken tegen hunne belagers [1]).

De raad beschermde de gilden in haar gebied door de rust op de morgenspraak te handhaven door strenge straffen [2]) en voor de oudermannen en lagere gildebeambten in hunne functie gehoorzaamheid te eischen [3]) en alle beleediging hun aangedaan streng te straffen [4]).

Het monopolie werd aan het gilde verzekerd door de regeling van de procedure tegen de overtreders en door de verleening aan de gilden van de bevoegdheid om te ageeren tegen personen of gilden, die hun monopolie schonden. Aan de snijders was zelfs toegestaan, om zelf de vreemde gezellen te mogen aanhouden en gevangen te zetten, die te Utrecht werkten zonder lid te zijn van het gilde [5]). De oude-wantsnijders mochten eene boete van 1 ℔ eischen van vreemdelingen, die (behalve des Zaterdags) oude kleeren verkochten of in de stad herstelden [6]).

Tot het gildemonopolie behoorde alleen het ambacht en de detail-verkoop; de groothandel viel hier buiten. Vandaar verschillende bepalingen ter aanwijzing van de grenzen, waarboven de verkoop vrij bleef.

De grenzen van het monopolie zijn vaak vreemd getrokken, en eenige malen zien wij speciale bevoegdheden aan een gilde toegekend, die door ons zonder uitdrukkelijke bepalingen eerder tot het monopolie van andere gilden of niet tot het monopolie van een gild zouden gerekend worden.

---

1) Zoo in 1347 tot de regeering van Brugge. (Deel I n°. 203).

2) Vechten in de morgenspraak en tijdens de keuze der oudermannen bestrafte de raad met eene boete van 50.000 steenen (B.spr.b. dd. 1455 en B.spr.b. dd. 1484), en bij het dwingen tot het beleggen van eene morgenspraak werden de overtreders in voorloopige hechtenis genomen (Deel I n°. 207). Onbehoorlijk gedrag in de morgenspraak werd van raadswege bestraft (Deel I n°. 40) (1458), en zelfs met opsluiting op de poort en 10 jaar verlies van stemrecht, indien het bij de loting geschiedde (Deel I n°. 115) (1406).

3) Deel I n°. 32 (1410); Snijders-gilde n°. 2 (1473), Bakkers-gilde n°. 12 (1478), Smeden-gilde n°. 1 artt. 33 en 35 (z. j), Zakkendragers n°. 11 art. 8 (1550). De overtreder moest volgens deze laatste bepaling aan den betrokkene vergiffenis vragen, voordat hij weder tot het werken werd toegelaten.

4) Linnenwevers-gilde n°. 3 (1464), Brouwers-gilde n°. 40 (1492), Smeden-gilde n°. 1 art. 46 (z. j.), n°. 42 art. 13 (1538) enz. In 1409, 1410 en 1425 werden personen wegens ongehoorzaamheid aan de oudermannen ontburgerd (Deel I n°. 31, 33 en 34).

5) Snijders-gilde n°. 16 (1522).

6) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 artt. 12 en 13 (14de eeuw?).

Zoo wisten de barbiers in 1494 hun monopolie tegen de kiezentrekkers te handhaven [1]) en in 1498 zelfs de rondtrekkende doctoren tot eene bijdrage te verplichten; de te Utrecht gevestigde doctoren waren echter vrij, terwijl voor de tandentrekkers en wormkruidverkoopers de oude gewoonte gehandhaafd werd [2]). In 1545 werden doctoren en licentiaten vrijgesteld, doch werden de zich vestigende verkoopers van oliën en zalf tot toetreding tot het gilde gedwongen en werd van de verkoopers, die tijdelijk te Utrecht verblijf hielden, eene bijdrage van 20 st. aan het gilde gevorderd [3]).

Voor de bakkers was de detailverkoop van brood gereserveerd [4]), behoudens de aan de buitenlieden gelaten vrijheid tot verkoop op een dag in de week [5]).

Aan de marslieden was, behalve de gewone kleinhandel in verschillende waren [6]), ook de verkoop toegestaan van tot het louwers-gildemonopolie behoorende zaken, voor zooverre deze niet door de louwers te Utrecht zelf vervaardigd werden [7]).

Het monopolie van de boterlieden strekte zich uit over den detailverkoop van alle vette waren, zoodat zelfs een olieslager geen olie beneden de kan mocht verkoopen zonder het boterlieden-gilde gewonnen te hebben [8]).

Tot de speciale privileges, aan de afzonderlijke gilden tot versterking van hun monopolie toegekend, behooren:

a. het recht van de bakkers om bij de molenaars het eerst geholpen te worden [9]) en de hun toegekende jaarlijksche vrijdom van accijns voor 8 mud koren [10]);

b. aan de vleeschhouwers werd in 1393 indirekt bij uitsluiting het recht van voorkoop van vee verleend, toen verboden werd om vee, dat naar de markt werd gevoerd, onderweg op te koopen om dit weder levend te verkoopen [11]). Na de opheffing van het gilde werd het verbod herhaald, doch zoo-

1) Barbiers n°. 12.
2) Barbiers n°. 13.
3) Barbiers n°. 17.
4) Bakkers-gilde n°. 7 (1457).
5) Bakkers-gilde n°. 16 (1484).
6) Marslieden-gilde n°. 21 (1410), 22 (1413), 23 (1418), enz.
7) Louwers-gilde n°. 15 art. 10 (1545).
8) Boterlieden-gilde n°. 14 artt. 9, 10 en 11 (1538).
9) Molenaars-gilde n°. 1 art. 1 (1434).
10) R. D. B. dd. 1502 Vrijdag na Bartholomei.
11) Deel I n°. 42 (1442).

dånig gewijzigd, dat het privilege voor de vleeschhouwers vervallen was [1]);

c. de louwers genoten vrijstelling van de verplichting voor ieder, die een hond hield, om een loop zout te houden [2]);

d. de corduaniers hadden het voorrecht om voor lager gildegeld het oude-corduaniers-gilde te mogen winnen [3]);

e. de bijlhouwers bezaten tevens het monopolie van handel in hout, behoudens de bevoegdheid der vreemde kooplieden om 14 dagen achtereen uit hun schip te verkoopen, mits zij daarna het overschietende en bloc of bij koopen van minstens 25 Arnoldus-gulden verkochten [4]);

f. bij de smeden was het koopen van ijzer en smeedkolen geregeld [5]) en werd aan de vreemden meerdere zekerheid verschaft, indien zij bij den verkoop de tusschenkomst van den bode inriepen [6]); verkoop van bewerkt ijzer in het klein was aan vreemden alleen een dag per week geoorloofd [7]).

Het recht van geldwisselen werd, althans sedert 1490, mede uitgeoefend door de goudsmeden [8]).

Mocht de stad in het algemeen de gilden in hare bescherming nemen, niet altijd was de houding der gilden zelven van dien aard, dat zij op groote welwillendheid van het stadsbestuur te rekenen hadden. In het besef hunner kracht verzetten zij zich niet zelden tegen de uitdrukkelijke bevelen van den raad en bonden een strijd aan, die niet altijd in het voordeel der stad beslist werd. Bovendien konden oeconomische omstandigheden aanleiding geven om meer concurrentie in een bedrijf in het leven te roepen, dan door de verleening van een monopolie aan een gilde mogelijk was. Dan maakte het stadsbestuur van zijne macht gebruik tot opheffing of beperking van het monopolie, waardoor het bedrijf of het uitdrukkelijk aangewezen onderdeel daarvan uitgeoefend mocht

---

1) Deel I n°. 43 (1443).

2) Louwers-gilde n°. 4 (1446).

3) Oude-corduaniers-gilde n°. 2 art. 13 (1552). Later werd algemeen het winnen van een tweede gilde tegen minder gildegeld veroorloofd.

4) Bijlhouwers-gilde n°. 3 (1432).

5) Smeden-gilde n°. 1 art. 20 (z. j.).

6) Smeden-gilde n°. 42 art. 23(1538).

7) Alleen 's Zaterdags (Smeden-gilde n°. 1 art. 24) en later van Vrijdag 2 ure tot Zaterdag 2 ure (Smeden-gilde n°. 42 art. 16).

8) Smeden-gilde n°. 55 art. 17 (1490).

worden door alle burgers, en het bestuur van het gilde dus veel van zijn gezag verloor, daar dan ook personen, die geene leden waren van het gilde, tot het bedrijf gerechtigd werden. Wel bleef natuurlijk ieder lid van het gilde gebonden door de beslissingen van dat gilde, doch deze troffen niet meer alle beoefenaars van het bedrijf. De niet-leden waren slechts gehoorzaamheid verschuldigd aan de verordeningen van den raad, welke natuurlijk door de leden van het gilde in acht genomen moesten worden. De besluiten van het gilde verloren dan dus veel van hunnen invloed, nu de algemeen bindende kracht daaraan ontbrak en het gilde dus ophield een beslissenden invloed uit te oefenen op den oeconomischen toestand van het bedrijf. De opheffing of eene belangrijke beperking van het monopolie plaatste het gilde dus terug in den tijd, toen nog slechts niet erkende vereenigingen van bedrijfsgenooten bestonden, die zich verbonden hadden om de besluiten der meerderheid op te volgen, zonder hiertoe de niet-toegetreden concurrenten te kunnen dwingen.

De macht van het monopolie te kunnen opheffen of beperken was derhalve voor den raad een krachtig middel tegen oproerige gilden, zoodat meestal eene bedreiging daarmede voldoende was om hun verzet te breken. Tot die dwangmaatregelen werd door den raad het meest besloten in tijden, dat de nood hoog gestegen was en de gildebroeders, door tot het uiterste vast te houden aan hunne rechten, alle tegemoetkoming weigerden om de ellende te verzachten. Dan was de raad genoodzaakt, het belang van enkelen te doen bukken voor dat van het algemeen en in dit overigens revolutionair middel eene toevlucht te zoeken. Vooral tegen hen, die de eerste levensmiddelen verschaften en bij oorlog en tegenspoed door hun monopolie de prijzen opdreven, werd dit middel aangewend, zoodat men b.v. bij de brouwers en de korenkoopers hiervan voorbeelden vindt.

Zoo werd in 1424 het brouwen voor eigen gebruik aan iederen burger toegestaan [1]). Dit werd in 1442 weder voorloopig voor een jaar verboden [2]), en het blijkt niet, of later opnieuw die vrijheid werd verleend; in 1468 werd het

1) Brouwers-gilde n°. 8.
2) Aldaar n°. 16.

monopolie geheel hersteld en het brouwen aan hen, die het ambacht niet als beroep uitoefenden, verboden op straffe van tien jaar ballingschap [1]). Het monopolie werd in 1483, tijdens het beleg der stad door aartshertog Maximiliaan, weder geheel opgeheven en zelfs werd het bier, voor eigen gebruik gebrouwen, vrijgesteld van accijns [2]), eene vrijheid die in 1493 wederom werd ingetrokken [3]). In 1525 werd het zelf-brouwen toegestaan zelfs tot voor 4 personen tegelijk mits niet ten verkoop aan anderen [4]), doch in 1531 werd het monopolie weder aan de brouwers verleend [5]).

Evenzoo werd in 1491, wegens de duurte van het graan, aan de landlieden toegestaan, koren te verkoopen bij de kleine maat [6]); in 1492 werd deze vrijheid echter beperkt tot de marktdagen [7]), en in 1494 werd het monopolie der korenkoopers weder volledig hersteld [8]). In 1542 werd aan alle burgers de verkoop in het klein toegestaan [9]), terwijl in 1546, wegens de korenschaarschte en de daardoor ontstane duurte, aan vreemdelingen de invoer van koren werd toegestaan, terwijl hen verboden werd, hun graan in het groot aan korenkoopers te verkoopen, voordat zij minstens een etmaal aan alle burgers gelegenheid hadden gegeven tot aankoop in het klein [10]).

Het opheffen van het aan een gilde verleend monopolie was natuurlijk een maatregel, waartoe het stadsbestuur zelden zijne toevlucht nam. Niet zoo ingrijpend evenwel was eene beperking van het monopolie, die wij dan ook meermalen zien toegepast; somtijds kunnen wij daarvan vaststellen, dat zij geschiedde in het algemeen belang. Zoo streefde de Utrechtsche raad in de tweede helft der 15e eeuw naar eene opwekking der kwijnende lakennering. Hij stond daarom in

---

1) Aldaar n°. 31.

2) R. D. B. dd. 1483, Maandag na Arnulfi, fol. 81.

3) Brouwers-gilde n°. 42.

4) Deel I n°. 216 art. 10.

5) B.spr.b. dd. 1531, des Manendages na Judica, fol. 115. — 28 April 1533 werd het monopolie weder opgeheven (Archief, Afd. I n°. 34).

6) Korenkoopers-gilde n°. 19 art. 2.

7) Aldaar n°. 22; de burgers, die te voren koren gekocht hadden, mochten dit nog in het klein verkoopen tot St. Victor.

8) Aldaar n°. 23.

9) Aldaar n°. 24 art. 10.

10) B.spr.b. dd. 6 Mei 1546.

1464 aan eenige Engelsche kooplieden toe het verkoopen van een bepaald soort laken [1]) en veroorloofde in 1473 en 1475 aan ieder den verkoop en het uitsnijden van Utrechtsch laken, niettegenstaande het aan de wantsnijders verleend monopolie [2]).

Het door de snijders bezeten monopolie werd geschonden door de vrijheid, in 1540 aan ieder verleend, om snijderswerk ten behoeve van zijn huisgezin door zijne bedienden te doen verrichten [3]). In 1484 werd de invoer van brood veroorloofd op Vrijdag na 12 uur en den geheelen Zaterdag [4]). Het monopolie der vleeschhouwers werd in 1470 beperkt tot den verkoop van versch vleesch, en de verkoop van worst en gezouten vleesch werd naast hen aan de boterlieden toegestaan [5]). In 1488 stond de raad aan de Barbara- en Bartholomei-gasthuizen toe, om voor zich en het Kruis-gasthuis bier te brouwen, onbekreund van het brouwers-gilde [6]). In 1521 werd het monopolie der vischkoopers beperkt door het verlof, toen aan ieder verleend, om zalm, steur, elft, aal en zeespek te verkoopen [7]). In het algemeen was vrij de verkoop van visch, gevangen binnen een omtrek van twee mijlen van de stad [8]), terwijl aan vreemde visschers in 1535 werd toegestaan, tweemalen per week te markten, mits zij de niet verkochte visch op den afslag brachten [9]). De louwers ondervonden in 1545 inbreuk op hun monopolie, doordat toen aan alle burgers werd toegestaan, huiden te koopen, te zouten en buiten de stad weder te verkoopen [10]). Op het aan het wolweversgilde verleend monopolie maakte de raad ter bevordering der draperie inbreuk door in 1473 aan vreemde drapeniers toe te staan, zich te Utrecht te vestigen en hun ambacht uit te oefenen [11]).

1) Archief, Afd. I n°. 525. Vgl. B.spr.b. dd. (1464) 1465, opten Jaers-avont, fol. 32 verso en dd. 1465, des Woensdages na Aghathe, fol. 37.
2) Wolwevers-gilde n°. 17 art. 4, Wantsnijders-gilde n°. 21 art. 2.
3) Snijders-gilde n°. 18 art. 18.
4) Bakkers-gilde n°. 16.
5) Vleeschhouwers-gilde n°. 14.
6) R. D. B. dd. 1488 fol. 147 verso.
7) Vischkoopers-gilde n°. 27 artt. 1 en 3.
8) Vischkoopers-gilde n°. 4 art. 8.
9) Vischkoopers-gilde n°. 33.
10) Louwers-gilde n°. 15 art. 11.
11) Wolwevers-gilde n°. 17 art. 2. — Zoo werd ook in 1488 aan eenige tapijtwevers toegestaan, hun ambacht een jaar lang te Utrecht uit te oefenen „sonder wever-gilde te winnen" (Wolwevers-gilde n°. 28).

Het monopolie van het geldwisselen, te voren door de marslieden bezeten, werd in 1436 geschonken aan toen door den raad aangestelde beëedigde wisselaars [1]; in 1523 werd den marslieden de verkoop van rattenkruit ontnomen en deze aan bijzondere voorschriften gebonden [2]. Ook het monopolie der korenkoopers werd eenige malen besnoeid, het sterkst in 1542, toen behalve het verkoopen van koren bij de 12 mud, dat aan ieder werd toegestaan, ook de verkoop per mud aan burgers vergund werd tegen eene kleine jaarlijksche bijdrage (4 stuivers) aan het gilde [3]. De verkoop van haver en mout werd toen tevens onafhankelijk verklaard van het lidmaatschap van het gilde, zoo ook de verkoop van het graan, door burgers van Utrecht op eigen grond verbouwd of uit tienden verkregen, terwijl den landlieden werd toegestaan, om op de weekmarkten te verkoopen of wel samenkoops [4]. Den grauwwerkers werd in 1413 bevolen, het bont te verkoopen zonder te mogen eischen, dat ook de bewerking aan hen zoude worden opgedragen [5]. In 1447 werd aan de houtschilden, die buiten de vereeniging der „pynres" of zakkendragers stonden, toegestaan om zakken beneden de drie el te dragen [6]; voor het dragen van grootere zakken bleef het lidmaatschap van het zakkendragers-ambacht vereischt.

De raad kende zich de bevoegdheid toe, de grenzen van de aan de gilden te verleenen monopolies vast te stellen en te wijzigen, ja zelfs het monopolie geheel in te trekken. Daarom ging dan ook van hem uit de regeling van de bevoegdheden der vreemde kooplieden. De voorschriften op dit gebied kunnen hier slechts worden aangegeven, daar zij bestonden uit voorrechten voor die kooplieden; die voorrechten raakten echter de monopolies der gilden en moeten dus vermeld worden.

Zij bepalen zich hoofdzakelijk tot:

1. de *vrije jaarmarkten*. — Op deze markten genoten de kooplieden bescherming der stad en het voorrecht, ongehin-

1) Mårslieden-gilde nº. 35.
2) Marslieden-gilde nº. 44.
3) Korenkoopers-gilde nº. 24 artt. 11 en 10.
4) Aldaar artt. 12 en 14.
5) Grauwwerkers-gilde nº. 1.
6) Zakkendragers nº. 2.

derd door de gilden, te mogen verkoopen. Zelfs ontvingen zij vrijgeleide voor hunne reis heen en weder, en werden hun andere voorrechten toegekend. Buiten de vrije markten, die zich tot enkele dagen in het jaar beperkten, was aan vreemdelingen verkoop in het klein doorgaans verboden [1]).

2. de *groothandel.* — Deze bleef steeds onbelemmerd, doch er werd gewoonlijk een minimum bepaald, waar beneden niet verkocht mocht worden, en er werd gevorderd, dat de vreemdeling eerst zijne waar en bloc aan het betrokken gilde moest aanbieden. Was het gilde tot den aankoop ongenegen of bleef antwoord uit, dan mocht hij, mits boven het gestelde minimum, ook aan anderen verkoopen, doch was dan gehouden onafgebroken met den verkoop voort te gaan. Ter bescherming van den vreemden koopman waren bij verkoop aan het gilde, (dat dan onder de leden eene veiling van het overgenomene deed houden,) bepalingen vastgesteld, welke strekten om de richtige betaling door de gildebroeders van het door hen gekochte aan den vreemden koopman te verzekeren. De leden van het gilde konden namelijk een aandeel in het door het gilde gekochte goed overnemen; de betaling van den koopman geschiedde dan door de gildebroeders, die gekocht hadden.

In enkele gevallen werd aan vreemde kooplieden eene bijzondere markt toegestaan, waarbij hun dan evenals op de jaarmarkten verkoop in het klein geoorloofd was. Dit geschiedde o. a. in 1465 ten behoeve van Engelsche lakenkoopers. Ter bevordering van den aanvoer van grondstoffen en levensmiddelen in tijden van nood werden meermalen zulke afwijkingen toegestaan.

Ten slotte moeten wij hier nog melding maken van eene beperking van de monopolies van eenige gilden door de privileges toegekend aan kloosters en gasthuizen. Wij maakten reeds melding van de vrijheid tot brouwen, door den raad in 1488 verleend aan twee gasthuizen. Op het recht om te mogen tappen en brouwen werd trouwens door de geestelijke gestichten steeds aanspraak gemaakt, evenals op vrijdom van accijns. In hoeverre zij overigens gebonden waren door de monopolies der gilden, is niet vast te stellen wegens gebrek

1) Ook voor de weekmarkten genoten de vreemde kooplieden meer vrijheid.

aan gegevens; maar zeker is het, dat wij gedurig de sporen vinden van strijd tusschen de gilden en de geestelijke instellingen. De laatste kunnen zich natuurlijk een tijd lang verdedigd hebben met zich niet te onderwerpen aan de wereldlijke rechtspraak, maar dat wapen verloor langzamerhand zijne kracht door het meer en meer uitbreiden van de macht van den raad. Reeds in 1442 achtten dan ook eenige conventen het gewenscht, zich het vrij gebruik van eenige weefgetouwen voor eigen gebruik te verzekeren, waarbij zij zich tot eene kleine recognitie aan het gilde verplichtten [1]). In deze overeenkomst verklaarden de conventen uitdrukkelijk, niet rechtens tot deze bijdrage verplicht te zijn [2]), maar het is niet denkbaar, dat zij haar beloofd zouden hebben, wanneer zij niet gevreesd hadden, dat zij bij een geschil daaromtrent het onderspit zouden delven en dat het stedelijk bestuur zich aan de zijde der gilden zoude scharen. Deze vrees bleek niet ongegrond: 10 jaren later stelde de raad verschillende bepalingen vast tegen de concurrentie, door geestelijken den gilden aangedaan, en bekrachtigde zijn voorschrift door eene strenge boete te bepalen: wie werk, waarvan gilden het monopolie bezaten, opdroeg aan of kocht van kloosters of geestelijke personen of wel bij hen werkte, werd beboet met 10.000. steenen; de geestelijke, die handel dreef, werd eens gewaarschuwd en bij herhaling voor 2 jaren verbannen [3]). In 1525 werd uitdrukkelijk het neringdoen aan de kloosters verboden [4]); en een later voorschrift dwong geestelijken, die het zadelaarsbedrijf wilden uitoefenen, tot toetreding tot het betrokken gilde, indien zij de producten van hunnen arbeid wilden verkoopen [5]).

Eindelijk moeten wij hier nog vermelden, dat het op den afslag koopen van visch den conventen slechts op eene bijzondere voorwaarde schijnt te zijn vergund geworden; althans in 1555 werd den dekens van de vischkoopers verboden, hierom vleesch van de conventen te eischen [6]).

1) Linnenwevers-gilde n°. 1 en 2.

2) „Soe sal dat convent ...... nyet van enich rechts wegen mer uut gunsten jairlix binnen den twaleff nachten na den heiligen Kors-dach uutreyken ende betalen een pont ende tyen schelling der stat pay van Vtrecht" (Linnenwevers-gilde n°. 1).

3) Deel I n°. 4.

4) Deel I n°. 216 art. 12.

5) Zadelaars-gilde n°. 10 art. 22.

6) R. D. B. dd. 9 Januari 1555.

e. *Autonomie der gilden.*

Naarmate men verder teruggaat bij het beschouwen van het gebied van de staatsbemoeiing, vindt men gewoonlijk een steeds beperkter terrein. Eerst langzamerhand breidde de staatsbemoeiing zich uit, eerst duldde de staat naast zich verschillende autonome groepen, die zelf de bevoegdheid hadden bindende regelen te stellen.

Op het gebied der inwendige regeling waren de gilden in de eerste tijden geheel onbeperkt, behoudens de regeling van de verkiezing der oudermannen, die met de verkiezing van schepenen en raad opgenomen was in de gildenbrieven, de grondwetten voor de stad Utrecht in de middeleeuwen. Voor het maken van zware keuren werd door den gildenbrief van 1304 de medewerking der gemeene oudermannen geëischt [1]. Ook in later tijden betrad de raad slechts bij uitzondering het terrein van de inwendige gildeverhoudingen, wanneer het algemeen belang een ingrijpen vorderde. Zoodra de vrijheid, aan de gilden gelaten, tot misbruik leidde, moest de gemeenschap bevoegd zijn om in te grijpen. Meer en meer werd de stad genoodzaakt om zelf te regelen, daar de ontwikkeling van de industrie en het ingewikkelder worden der bedrijven tot ingrijpen noopte; doch voornamelijk leidde de ontaarding der gilden zelf tot uitbreiding van de raadswerkzaamheid.

Eerst hoofdzakelijk slechts bedacht op het verkrijgen en verdedigen van de voor hun vrij bestaan noodzakelijke rechten, werd langzamerhand de bevoordeeling van de eigen leden, desnoods ten koste der overige burgers, maar al te veel een hoofddoel der gilden. Toen werd een ingrijpen van stadswege meer en meer geboden ter bescherming van de zwakken en tot keering van de al te nadeelige gevolgen der gildemonopolies.

Zoo ontstonden regelingen door de stad en door de gilden over nauwverwante onderwerpen en kon eenige wrijving niet uitblijven over de grens van beider regelingsgebied.

Eene juiste grens te trekken was niet altijd mogelijk en meerdere voorbeelden zijn ons dan ook bewaard van strijd

---

1) Deel I n°. 109 art. 18: „bi rade der gemeen oudermans".

tusschen de stad en de gilden over door de stad genomen maatregelen, waardoor de gilden meenden, dat inbreuk gemaakt werd op hunne rechten. Om het hieruit te duchten gevaar zooveel mogelijk te keeren waren de gilden reeds vroeg er op bedacht, om voor de regelingen op hun gebied althans de medewerking te eischen der gezamenlijke gilden. Wel maakte het een groot verschil, of een gilde voor zich zelf alleen eene regeling trof of zich moest bepalen tot den invloed, dien het op de andere gilden kon uitoefenen, om eene door den raad voorgenomen regeling te wijzigen of te keeren, doch de solidariteit der gilden stond althans in de meeste gevallen borg, dat ook de andere gilden hunne medewerking niet zouden verleenen aan besluiten van den raad, waardoor te veel werd ingegrepen in de bevoegdheden van een der gilden [1]).

Bij vergelijking van de verschillende voorschriften, door de gilden en door den raad gegeven, zien wij dat in hoofdzaak beiden zich gehouden hebben aan de natuurlijke grenzen: aan de gilden werd de regeling van de innerlijke verhoudingen overgelaten met uitzondering van de verkiezing der oudermannen, die wel door de gilden geschiedde, doch volgens regelen niet door het gilde gesteld, — en de raad beperkte zich tot de voorschriften in het belang van de openbare orde en de verdediging der zwakkeren tegen de overmacht van het gildemonopolie.

Van de wetgevende werkzaamheid der gilden vindt men voorbeelden betreffende de volgende onderwerpen:

1°. plichten der leden (gehoorzaamheid aan de oudermannen, geldelijke verplichtingen, verplichte viering van Zon- en feestdagen, verplichte deelname aan de begrafenis van gildeleden en enkele bepalingen over den dienstplicht);

2°. begin en einde van het lidmaatschap (leerlingwezen, proef, verlies van het lidmaatschap) en rechten van de weduwen van gildebroeders;

3°. rechten en plichten van het bestuur en de beambten (rechtspraak door de oudermannen, hunne geldelijke verantwoordelijkheid, plichten van den bode);

---

1) Over den invloed, door de gezamenlijke gilden geoefend op de raadsbesluiten, zie men hierachter: De gilden als politieke vereenigingen.

4°. onderlinge verhouding der gildeleden (keering van concurrentie en van onderhuur, regeling van marktplaatsen);

5°. uitoefening van het bedrijf (kwaliteit van het werk, keuring voor de verzending naar buiten, werktijd).

Slechts een tweetal bepalingen vallen buiten dit kader, namelijk de omschrijving der grenzen van het monopolie bij de wantsnijders en eene vermelding van het recht om tegen half gildegeld het marslieden-gilde te winnen. Deze beide komen voor in algemeene keuren en zijn hoogstwaarschijnlijk slechts herhalingen van vroeger door den raad genomen besluiten.

Bij den ondergang van de politieke macht der gilden werd ook hunne autonome bevoegdheid ten zeerste verkleind. Het houden van vergaderingen werd zeer beperkt en aan hunne besluiten werd alle kracht ontzegd, zoolang zij niet waren goedgekeurd door de stedelijke regeering en als bewijs hiervan door de onderteekening van den secretaris waren gewaarmerkt.

De regelingen, door den raad getroffen, betreffen de volgende onderwerpen:

1°. de grenzen van het monopolie en de verhouding tot de vreemde kooplieden;

2°. bescherming tegen het monopolie (rijding, maalloon, draagloon);

3°. zorg voor de algemeene veiligheid (keering van brandgevaar, opgave van vreemdelingen door de herbergiers, voorschriften betreffende de uitoefening van de genees- en heelkunde en de bereiding en den verkoop van kruit en vergiften, aanwijzing van de plaats voor de uitoefening van hinderlijke bedrijven);

4°. marktpolitie (bepaling van gewicht, maat en gehalte, keuring van eetwaren, opzicht over de hallen, aanwijzing van de plaatsen van verkoop);

5°. voorschriften in verband met de heffing van belastingen (brandteeken op de biervaten, beperking van het brouwen);

6°. de verplichte diensten der gilden ten behoeve van de stad (tocht, waak, brandwezen);

7°. maatregelen tot handhaving van de voorschriften van den raad.

Enkele malen greep de raad direkt in de inwendige gildeverhoudingen in en betrad dus geheel het gebied van de

autonome regeling door de gilden. Zoo wordt de proef geregeld voor de barbiers (1434, 1459 en 1461) [1]) en voor de snijders (1459) [2]) en de leertijd voor de barbiers (1479) [3]) en voor de snijders (1459) [2]).

De reden voor het ingrijpen bij de snijders is ons niet bekend; voor die bij de barbiers meenen wij den grond te mogen vinden in het gevaar voor eene medische behandeling door onbevoegde hand. Dit is dan minder eene uitzondering dan wel een voorschrift, vallende onder het hierboven onder 3°. genoemde.

Ten slotte blijven nog een drietal bepalingen te vermelden, waar de raad meer of min ingreep in de bevoegdheid der gilden: 1°. een verbod van het jaar 1369 om het gildegeld in drinkgelagen te verkwisten [4]), 2°. een voorschrift over het verschaffen van kaarsen door de gilden aan de door hen gekozen schepenen, raden en oudermannen bij den omgang op O. L. V. Lichtmis (1495) [5]) en 3°. een voorschrift over de verplichte deeling van grondstoffen bij de corduaniers (1487) [6]).

De eerstgenoemde bepaling vond haren grond in het gevaar, dat de gelden zouden ontbreken voor de militaire lasten, aan de gilden opgelegd, en het tweede voorschrift betrof èn raad èn gilden.

Ten slotte valt nog te wijzen op de belangrijke bepalingen van 1502 [7]), waarbij door den raad leergeld en gildegeld voor alle gilden op gelijke wijze geregeld werden, welke bepalingen in 1528 en later nog aanmerkelijk werden uitgebreid [8]).

1) Barbiers n°. 2, 4 en 5.
2) Snijders-gilde n°. 1.
3) Barbiers n°. 8.
4) Deel I n°. 37.
5) Deel I n°. 54.
6) Corduaniers-gilde n°. 2.
7) Deel I n°. 20.
8) Deel I n°. 187 en de ordonnanties na de overdracht der temporaliteit aan de gilden verleend.

II. De gildeleden.

a. *Soorten van leden.*

1. Bedrijfs- en politieke leden.

Zooals reeds ter loops door ons is opgemerkt, hadden de gilden naast hunne oeconomische ook eene politieke beteekenis door de politieke rechten, welke zij zich verworven hadden. Het gevolg hiervan was, dat ook burgers, die geen bedrijf uitoefenden, zich bij een gilde moesten aansluiten, ten einde mede invloed te oefenen op de regeering der stad. Men heeft derhalve de leden van een gilde te onderscheiden in hen, die het bedrijf ook metterdaad uitoefenden, en personen, die slechts om politieke redenen tot het gilde waren toegetreden.

Getuigt van de macht der gilden een voorschrift van 1428, waarbij werd bepaald, dat ieder burger verplicht was, zich bij een der gilden te laten opnemen, al was hij niet voornemens een bedrijf, waarvoor de gilden monopolie bezaten, uit te oefenen [1]), van nog grooter invloed spreekt eene oudere bepaling van 1390: men zal niemand tot burger aannemen, „hi en hebbe eerst vol ghilde ghewonnen, zodat hi een vol ghildebroeder tUtrecht is" [2]). Later verminderde de macht der gilden en in 1502 vinden wij dan ook omgekeerd het burgerschap genoemd als vereischte om in een gilde opgenomen te kunnen worden [3]).

---

1) Deel I n°. 11. Uit den gildenbrief dd. 1341 blijkt, dat de politieke leden toen reeds bestonden (Deel I n°. 111 art. 11).

2) Deel I n°. 8.

3) Deel I n°. 20 art. 8. Reeds in 1417 worden slijkburgers vermeld, personen, die „onser stat bruggen, trappen, straten, stegen of enige andere steden schoenhouden sellen, ende daerom borgerscap gegeven is *ende daerop voert ghildebruedere geworden siin*" (Deel I n°. 10).

In verband met de lasten, aan de gilden opgelegd, als tocht, waak, hulp bij brand en het onderhoud der stadswallen en grachten [1]), was het noodzakelijk, dat de gilden alle burgers omvatten, omdat deze lasten anders slechts op de bij de gilden ingedeelde burgers zouden drukken. Vandaar dat zelfs aan hen, wien als gratie het burgerschap was verleend, geboden werd, zich binnen veertien dagen daarna in een gilde te doen opnemen, op verbeurte van het pas verkregen burgerschap [2]). Zij moesten daartoe voor de oudermannen verschijnen, die hen bij een der gilden zouden indeelen. Velen schijnen dit voorschrift niet te hebben opgevolgd, waarom eene herhaling in 1429 en 1434 den raad noodig voorkwam [3]). Daarbij werd aan hen, die zelf zich binnen veertien dagen aangaven, het recht toegekend, een gilde te mogen kiezen, terwijl de overigen, ook zonder aanmelding, door de oudermannen zouden worden ingedeeld. In 1471 werd dit voorschrift nogmaals herhaald en eene boete bepaald voor hen, die zich niet vrijwillig aangaven [4]).

Oudtijds stond het onder de genoemde beperkingen aan ieder vrij, zelf een gilde te kiezen ter verkrijging hetzij van het recht het bedrijf uit te oefenen, waarvan het gilde het monopolie bezat, hetzij van politieke rechten. Er was alleen bepaald, dat men voor de uitoefening van het bedrijf moest voldoen aan de daarvoor gestelde eischen van bekwaamheid. Zij, die van meerdere gilden lid waren, zouden hunne politieke rechten slechts uitoefenen en de lasten dragen in het gilde, dat hun hoofdbedrijf omvatte; hierbij zoude echter ambacht steeds gaan boven koopmanschap [5]).

Later moest echter van dat stelsel worden afgeweken door de overmatige toename in ledenaantal van sommige gilden, gepaard aan den achteruitgang, welken andere moesten aanwezen, een verschil, dat voor de achteruitgegane gilden vooral bezwaarlijk was, omdat de plicht van tocht en wacht en de hieraan verbondene financieele lasten gelijkelijk over de

1) Zie over deze lasten hierachter: De gilden als leden der gemeenschap.

2) Deel I n°. 13 (1429) en voor de slijkburgers (zie bladz. XLII noot 3) Deel I n°. 10 (1417).

3) Deel I n°s. 14 en 15.

4) Deel I n°s. 18 en 19.

5) Marslieden-gilde n°. 19 art. 1 (1352).

gilden verdeeld waren en derhalve voor elk lid des te drukkender werden, naarmate het aantal van hen, met wie hij deze lasten deelde, kleiner werd.

Weldra werd dan ook de tusschenkomst van den raad ingeroepen, die ter herstel van het euvel meermalen het besluit nam, dat een bepaald aantal van hen, die het burgerschap zouden begeeren, als politieke leden zouden worden ingedeeld bij het kleinste gilde, onverschillig of en welk bedrijf door hen werd uitgeoefend.

Op deze wijze trachtte men in het tekort aan leden te voorzien. Vooral het gilde der oude-wantsnijders schijnt zulk eene versterking noodig gehad te hebben; daaraan toch werden successievelijk toegewezen: in 1418 de eerste 32 [1]), in 1438 de eerste 10 [2]) en in 1439 de eerste 7 [3]); terwijl in 1448 de eerste 25 nieuwe burgers werden toegewezen aan het wantsnijders-gilde [4]). Dat deze toevoeging ten doel had de lasten minder op de leden van het gilde te doen drukken, blijkt duidelijk uit de bijgevoegde bepaling, dat de toe te voegen leden geen schutten mochten worden, tenzij met uitdrukkelijke toestemming van den raad [5]). Immers de schutten waren vrijgesteld van den waakdienst [6]) en opname van hen zoude dus aan de leden van het gilde geringe verlichting van lasten aangebracht hebben.

De toegevoegde leden deelden hunne politieke rechten met het gilde, waarbij zij ingedeeld waren, doch waren bij de uitoefening van hun bedrijf gehouden aan de keuren van het gilde, waaronder hun bedrijf ressorteerde. Zij behoefden echter voor dit laatste gilde niet opnieuw gildegeld te betalen [7]).

Het ingewikkelde van deze verhouding gaf waarschijnlijk aanleiding, dat in 1448 werd bepaald, dat zij, die een bedrijf wenschten uit te oefenen, bij tijdige opgave zouden worden

1) Oude-wantsnijders-gilde n°. 11.
2) Aldaar n°. 12.
3) Aldaar n°. 13.
4) Wantsnijders-gilde n°. 16.
5) Oude-wantsnijders-gilde n°. 11 (1418).
6) Deel I n°. 101 (1417). Vergelijk ook de overweging in 1445 en 1447 bij de aanneming van schutten (Deel I n°s. 103 en 104) en de oproeping in 1483 van schutten *naast* de waak (Deel I n°. 80).
7) Deel I n°. 129 art. 41 (1455): „Nietmin sellen sy hoir ampten doen mogen *sonder gelt* in des gilden, dat hy mitter hant vuert, ende anders geen gilden vueren dan omt gelt te winnen, *behoudelike dat hy die ordinancie van den gilde houden sell, dat hy voert mitter hant*".

ingedeeld bij het gilde, welks bedrijf zij wenschten uit te oefenen [1]). Doch reeds in 1455 werd deze beperking opgeheven, terwijl in het algemeen bepaald werd, dat alleen de geboren burgers hun gilde zouden mogen kiezen [2]), doch dat de nieuwe burgers zonder aanzien van hun bedrijf door de oudermannen zouden worden ingedeeld bij de zwakste gilden; zij werden echter vrijgelaten in de keuze van het bedrijf, dat zij zouden uitoefenen [3]). Hierdoor werd natuurlijk meer dan vroeger de gelegenheid geopend tot toevoeging van vreemde bestanddeelen aan de gilden, wat tevoren slechts bij uitzondering geschiedde.

Ten opzichte van het gilde had men derhalve politieke leden, die met het gilde lootten en dienden, en bedrijfsgenooten, die het bedrijf, waarvan het gilde het monopolie bezat, metterdaad uitoefenden, onverschillig bij welk gilde zij als politieke leden waren ingedeeld. Aan de leden van het gilde, die beide eigenschappen in zich vereenigden, d. i. die politiek lid waren van een gilde, dat zij ook met de hand voerden, waren door de meeste gilden voordeelen toegekend. En daar na 1455 slechts de geboren burgers vrij waren in de keuze van een gilde, waren dit feitelijk voorrechten voor de geboren burgers. Tot deze voordeelen behoorden: langer vrijdom, aan de weduwe van een gildebroeder toegekend tot uitoefening van het ambacht van haren man na zijn overlijden en toelating van den oudsten zoon tot het verheergewaden van het gilde na zijns vaders dood. Waar dit laatste ook aan zoons van andere leden werd toegestaan, ontvingen zoons van hen, die tevens politieke leden waren van het gilde, gunstiger voorwaarden.

Voor hen, die een bedrijf uitoefenden, waardoor zij het terrein van meerdere gilden betraden, werd vereischt, dat zij als bedrijfsgenoot lid werden van elk dier gilden; als politiek lid behoorden zij echter slechts tot één gilde en wel, zoo zij niet door de oudermannen aan een gilde waren toegevoegd, tot dat gilde, waartoe hun hoofdbedrijf behoorde [4]). Bij de

---

1) Deel I n°. 16. cf. Wantsnijders-gilde n°. 16.
2) Deel I n°. 129 art. 39.
3) Deel I n°. 129 art. 41.
4) Marslieden-gilde n°. 19 art. 1 (1352), waarbij echter deze restrictie werd gemaakt: „mer ambochte gaen boven die comenscappe".

marslieden was voor de toetreding tot meerdere gilden de toestemming der gemeene ondermannen vereischt [1]), doch dit verviel door den gildenbrief van 1455, waarbij slechts gevorderd werd, dat men voldeed aan de eischen, voor de bedrijfsleden gesteld, en voor ieder gilde het verschuldigde gildegeld betaalde [2]). Voor enkele nauwverwante bedrijven werd de toetreding tegen verlaagd entree opengesteld. In 1502 gaf de raad in dit opzicht eene uniforme regeling door te bepalen, dat een lid van een gilde voor de toetreding tot een ander gilde slechts het halve gildegeld behoefde te voldoen [3]). Dat hiervan bij de enge grenzen, aan het monopolie der gilden gesteld, een veelvuldig gebruik werd gemaakt, blijkt o.a. hieruit, dat wij in de 15de en 16de eeuwen als leden van het riemsnijders-gilde aantreffen: 53 louwers, 26 marslieden, 6 zadelaars, 2 smeden, 2 schoenmakers en 1 bakker [4]). Bij de smeden mocht men zelfs geen knechts, die leden waren van en dienden in een ander gilde, te werk zetten, voordat zij lid waren geworden van het smeden-gilde [5]).

De „beeldesnyders" evenwel hadden het voorrecht, hunne leerkinderen ook te „leeren wercken van haut ende van steen ende van alreley substancien, daertoe dienende", zonder daarvoor leerkindsgeld in een ander gilde dan dat der zadelaars verschuldigd te zijn [6]).

Het verschil tusschen bedrijfs- en politieke leden verviel in 1528, toen de politieke macht der gilden werd vernietigd en het aan de gilden verboden werd, andere leden aan te nemen dan hen, die het bedrijf zouden uitoefenen [7]).

2. Leden en aanworpen.

Naast de leden worden in verschillende gilden personen vermeld, die als „aenworpen" worden aangeduid. Daaronder verstond men oudtijds hen, wier bedrijf nauw met dat van het gilde verwant was, doch die geen lid van het gilde kon-

1) Aldaar art. 2.

2) Deel I n°. 129 art. 40, dat zich alleen met de financieele zijde der zaak bezighoudt, en dus de algemeene vereischten van leertijd, gildeproef enz. niet uitsluit.

3) Deel I n°. 20.

4) Riemsnijders-gilde n°. 6.

5) Smeden-gilde n°. 8 art. 1 (1474).

6) Zadelaars-gilde n°. 10 art. 13 (1540).

7) Deel I n°. 187 art. 3.

den worden, of bewoners der stadsvrijheid, die als zoodanig geen vol gildebroeder konden zijn [1]).

Als aanworpen worden vermeld: de aanstaande kooplieden bij het marslieden-gilde [2]), de brouwers, die in de stadsvrijheid woonden, en de brouwersknechts, die zelf brouwden, bij het brouwers-gilde [3]) en de bouwlieden in de stad en de stadsvrijheid bij het korenkoopers-gilde [4]). Ook bij de smeden vindt men aanworpen genoemd, doch zonder nadere aanwijzing omtrent de personen [5]).

Burgerschap werd van hen eerst niet geëischt, doch daar dit tot ontduiking aanleiding gaf, werd in 1434 bepaald, dat zij burgers moesten worden. De oudermannen van het gilde, waarbij zij als aanworpen waren toegetreden, moesten hen aan den raad opgeven en behielden hen dan bij hun gilde; waren de oudermannen in deze aangifte echter nalatig, dan werden de aanworpen ingedeeld bij het gilde, welks ouderman de aangifte deed [6]).

Het voordeel voor de aanworpen was hierin gelegen, dat zij door hunne toetreding tot een gilde zijne privileges genoten [7]); terwijl omgekeerd het gilde daardoor het voordeel verkreeg, dat de aanworpen voortaan ook aan zijne verordeningen gebonden waren.

Verder blijkt omtrent de aanworpen alleen, dat zij in plaats van het gildegeld slechts eene kleine bijdrage hadden te storten [8]) en dat zij door de lasten, aan het gilde opgelegd, als waak en tocht, niet of althans minder werden gedrukt [9]).

---

1) „Ende alle brouwere, die buten woenen zellen, die sellen anworpe wesen" (Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 3). In het bakkers-gilde waren in 1539 de bakkers, in de buitenwijken wonende, als gewone leden opgenomen (Bakkers-gilde n°. 20 art. 21); in het molenaars-gilde in 1540 zelfs bewoners van het platteland, mits zij te voren burgerschap wonnen (Molenaars-gilde n°. 15 art. 20, echter hoogstens 28 personen).

2) Marslieden-gilde n°. 30 art. 15 (1541).

3) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 artt. 3 en 4 (1433). De ongehuwden alleen, „off sijs begeerden".

4) Korenkoopers-gilde n°. 24 art. 13 (1532).

5) Smeden-gilde n°. 4 (1458).

6) Deel I n°. 15 (1434).

7) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 5 j°. artt. 3 en 4 (1433).

8) De bouwlieden betalen aan het korenkoopers-gilde jaarlijks 4 stuivers (Korenkoopers-gilde n°. 24 art. 13) (1532).

9) Bij de smeden doen de aanworpen halven dienst (Smeden-gilde n°. 4) (1458); de buiten wonende brouwers waken met de buren (de bewoners der buitengerechten), doch trekken te velde met het gilde (Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 3) (1433), de brouwersknechts, die aanworpen werden, zouden dienen en loten met het brouwers-gilde (Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 5).

3. Bevoorrechte en in hunne rechten beperkte leden.

Eene bijzondere positie bekleedde in de gilden de *vrouw*. Oudtijds was zij niet uitgesloten van het lidmaatschap, zooals blijkt uit den gildenbrief van 1304, welke bepaalt, dat „zo wie hem gheneren wil aen enighen ambochten, dat ghilde heeft, diet nyet aengheerft en is, die zellent winnen, *ist mansname ist vrouwenname*" [1]). Hier wordt dus uitdrukkelijk voorgeschreven, dat vrouwen het gilde *moeten* winnen, waarvan zij het ambacht willen uitoefenen. De statuten der meeste gilden maken wel gewag van de vrouw, maar geven niet altijd duidelijk te kennen, of zij daaronder verstaan de weduwe van een gildebroeder of wel de vrouw in het algemeen. Eene onbeperkte toelating wordt nagenoeg niet aangetroffen. De vrouw wordt genoemd bij de barbiers [2]), snijders [3]) (vóór 1525), bakkers [4]), linnenwevers [5]), vleeschhouwers [6]), brouwers [7]), vischkoopers [8]) (vóór 1555), wolwevers [9]), marslieden [10]), boterlieden [11]), korenkoopers [12]), oude-wantsnijders [13]), riemsnijders [14]) en bijlhouwers [15]); zij waren waarschijnlijk uitgesloten van het lidmaatschap van het gilde bij de smeden [16]) en zeer zeker nà 1525 bij de snijders [3]), en nà 1555 bij de vischkoopers [17]).

Uitvoerige bepalingen vindt men bij de vischkoopers. Volgens

---

1) Deel I n°. 109 art. 19; vgl. Deel I n°. 39 (1455), waar verboden wordt „dat nyemant, *hij sij man off wijff*, van den gildbroederen in des anders morgenspraeck en come".

2) Barbiers n°. 7 (1475). Zij konden hier ook lid zijn der broederschap, zij betaalden dan half entreegeld.

3) Snijders-gilde n°. 17 art. 2 (1525): „Ende oick mede dat voertan geen vrouen der snijer gilde wynnen en sellen moegen; dan die nu zijn, sellen moegen bliven", — zij waren dus vóór 1525 toegelaten.

4) Bakkers-gilde n°. 1 art. 4 (1374), n°. 2 (1435), n°. 20 art. 23 (1539).

5) Linnenwevers-gilde n°. 6 artt. 12, 13 en 14 (1550).

6) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 10 (1433).

7) Brouwers-gilde n°. 15 (1442).

8) Vischkoopers-gilde n°. 27 art. 4 (1521).

9) Wolwevers-gilde n°. 2 (1376), n°. 3 (14de eeuw), n°. 17 art. 2 (1473), n°. 21 (1474).

10) Marslieden-gilde n°. 1 art. 2 (14de eeuw), n°. 6 artt. 4, 5 en 7 (1394), n°. 7 (1394).

11) Boterlieden-gilde n°. 14 artt. 9, 13, 14 en 15 (1538).

12) Korenkoopers-gilde n°. 24 art. 9 (1542).

13) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 artt. 2, 4, 5, 6, 8 en 10 (14de eeuw?).

14) Riemsnijders-gilde n°. 1 artt. 1, 2, 3, 4 en 17 (1417), n°. 3 artt. 2 en 3 (1507).

15) Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 16 (z. j.), n°. 20 artt. 26, 27 en 28 (1540).

16) Smeden-gilde n°. 1 art. 37. (z. j.), vgl. echter art. 45.

17) Tenzij weduwen van gildebroeders (B.spr.b. dd. 20 Juli 1555).

de oudste bepaling, die wij kennen, waren de vrouwen uitgesloten met uitzondering van de weduwen van leden van het gilde, doch zij konden als vennooten in de winsten deelen [1]). In 1392 werd het veroorloofd aan de vrouw van een gildebroeder, om haren man te helpen, doch eerst nadat hij reeds lid van het gilde was. Stierf zij en hertrouwde de man, dan moest zijne tweede vrouw wederom zes jaren wachten [2]). Drie jaren later werd dit verlof uitgebreid tot alle vrouwen van gildebroeders, onverschillig hoelang zij gehuwd waren, mits de man in het gilde diende; haar aantal werd echter beperkt tot hoogstens 40. Kwam er later eene plaats open, dan zoude deze toekomen aan de vrouw van het oudste lid van het gilde, wiens vrouw nog niet dit voorrecht deelachtig was geworden. Vrouwen van ballingen waren echter uitgesloten [3]). In 1521 was de uitoefening van het bedrijf onbeperkt toegelaten aan de vrouwen van leden van het gilde [4]); doch reeds in 1525 werd hun aantal weder op 40 teruggebracht [5]). De tweede vrouw was echter sedert 1525 niet meer gebonden aan een stage van 6 jaren, doch verkreeg het recht, terstond te mogen treden in de rechten van de overledene [5]). In 1555 werden de vrouwen geheel van het lidmaatschap uitgesloten, met uitzondering van de weduwen van gildebroeders, terwijl het aan de vrouwen van leden werd veroorloofd, op eene toonbank visch te verkoopen met bijstand van hare dochter of eene helpster. De ongehuwde gildebroeders mochten hiertoe zelfs eene vrouw aanstellen, die echter geen aandeel mocht hebben in de winst [6]).

Bij dit gilde was dus de toelating uiterst beperkt en kon eene vrouw slechts in het gilde optreden door hare verhouding tot een gildebroeder.

Bij de overige gilden zijn de voorschriften minder uitvoerig en is daardoor de positie der vrouw minder goed vast te stellen, doch verschillende gegevens wijzen op eene onbeperkte toelating van vrouwen bij sommige gilden.

Eenmaal toegelaten bleef de vrouw waarschijnlijk uitgesloten

---

1) Vischkoopers-gilde n°. 1 artt. 7 en 10 (14[de] eeuw).
2) Aldaar n°. 4 art. 1.
3) Aldaar n°. 6.
4) Aldaar n°. 27 art. 5.
5) Aldaar n°. 29 art. 2.
6) B.spr.b. dd. 20 Juli 1555.

van het actief en passief kiesrecht. Ofschoon dit nergens uitdrukkelijk vermeld wordt, is dit zoo overeenkomstig den tijdgeest, die de vrouw van het politieke leven uitsloot, — tenzij zij haar stemrecht ontleende aan het bezit eener waardigheid of stemgevend riddergoed, — dat men het mag aannemen, waar het kiesrecht niet uitdrukkelijk aan de vrouw werd toegekend [1]).

Krijgsdienst en waak kon de vrouw bezwaarlijk zelve vervullen; uitdrukkelijk daarvan vrijgesteld werd zij echter niet. Integendeel: van de uitdraagsters werd met zooveel woorden gevorderd, dat zij mede dienen zouden, tenzij haar man reeds te voren een ander gilde gewonnen had [2]). Men zoude geneigd zijn hieruit af te leiden, dat zij dus haren dienst door haren echtgenoot moesten doen vervullen. Waarschijnlijk is dan ook de eisch, bij de riemsnijders aan de gildezusters gesteld, dat zij evenals een vol gildebroeder in last en dienst zouden deelen [3]), aldus op te vatten: dat hare kunne haar geene ontheffing verleende van dat, waartoe alle leden van het gilde verplicht waren, maar dat zij die plichten moest doen vervullen door een plaatsvervanger. — Bij de vischkoopers waren de weduwen, die in het gilde bleven, eerst „ganx, wakens ende des toorns" vrij, — doch werden zij hiertegenover in de uitoefening van haar bedrijf beperkt: zoo was het haar verboden „stoer, meerswijn, zalm noch cabbeliauwe (te) sniden" [4]). — Bij de smeden waren de weduwen vrijgesteld tegen betaling der halve afkoopsom [5]).

Uit andere bepalingen blijkt, dat men trachtte, de vrouw, al kon zij niet zelve dienen, toch in de lasten te doen deelen. In 1431 werden de vrouwen door de gilden verplicht, geld te leenen voor den oorlog en werd eene vrouw, die dit weigerde, uit de stad verbannen, totdat zij de geëischte som, vermeerderd met $^1/_3$ als boete, geleend zoude hebben [6]).

---

1) Uit de hierboven (bladz. XLVII noot 1) aangehaalde verbodsbepaling voor „man off wijff" met betrekking tot het komen in de morgenspraak van een ander gilde, zoude men opmaken, dat de vrouwen aan die vergaderingen konden deelnemen. Uitdrukkelijk worden zij daarvan, eene eeuw later, uitgesloten bij de zakkendragers (Zakkendragers n°. 11 art. 12) (1551).

2) Oude-wantsnijders-gilde n°. 3 art. 1 (1382).

3) Riemsnijders-gilde n°. 3 art. 2 (1507).

4) Vischkoopers-gilde n°. 1 art. 6 (14de eeuw).

5) Smeden-gilde n°. 7 art. 7 (1472).

6) Deel I n°. 36 (1431).

Ook moesten vrouwen, die in 1433 deelnamen aan den gewapenden tocht van kooplieden naar de markt te Antwerpen, eene bijdrage geven voor het haar door de stad verstrekt geleide, wanneer hare koopwaar meer dan 100 Beijersche guldens waarde had [1]). In 1483 werden de vrouwen, toen tijdens het beleg van aartshertog Maximiliaan de nood in de stad ten top gestegen was, zelfs opgeroepen om mede te werken aan het herstel der muren [2]); en sedert 1484 betaalden zij evenals de gildebroeders een oort per week voor de bereden omrijders [3]).

Eindelijk valt te vermelden, dat de elders veel voorkomende bepaling, dat wie eene dochter of eene weduwe van een gildebroeder huwde, bijzondere voorrechten bij het lid worden van dit gilde genoot [4]), in de Utrechtsche bronnen niet wordt aangetroffen. Daarentegen wordt bij het snijders-gilde uitdrukkelijk vermeld, dat de man, die eene vrouw, die dit gild reeds gewonnen had, huwde, alleen dan het ambacht mocht uitoefenen, indien hij ook zelf het gilde won [5]).

Onder de vrouwen was eene bevoorrechte positie toegekend aan de weduwen van gildebroeders. Aan haar werd toegestaan een annus gratiae, waarin zij het bedrijf van haren man mochten voortzetten zonder door het gilde daarover lastiggevallen te worden; daarna konden zij het gilde winnen tegen het halve gildegeld. Het annus gratiae duurde gewoonlijk een jaar en zes weken en wordt vermeld bij de wantsnijders [6]), de barbiers [7]), de bakkers [8]), de vischkoopers [9]) en de zadelaars [10]). De grauwwerkers en de bijlhouwers stonden wel zulk een rouwtijd toe, doch verleenden den weduwen niet

1) Deel I n°. 52.

2) Zie hierachter het hoofdstuk over tocht en waak.

3) Deel I n°. 87 art. 1.

4) Deze bepaling is in de Duitsche bronnen vrij algemeen. Ook in Nederland was zij niet onbekend (o. a. te Dordrecht).

5) Snijders-gilde n°. 18 art. 21 (1540), op grond van deze overweging: „soe die man voicht ende momber is". cf. Statuts des Poulailliers à Paris (Livre des Mètiers p. 178): „Quar li hom n'est pas en la seignorie à la fame; mès la fame est en la seignorie à l'ome".

6) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 15 (1542).

7) Barbiers n°. 17 art. 28 (1545).

8) Bakkers-gilde n°. 20 art. 15 (1539).

9) Vischkoopers-gilde n°. 6 art. 1 (1395), B.spr.b. dd. 20 Juli 1555.

10) Zadelaars-gilde n°. 10 art. 21 (1540).

het recht, om daarna het gilde te winnen met half gildegeld [1]). De louwers gaven aan weduwen hunner gildebroeders een jaar treurtijd en het recht, om daarna het gilde te winnen „als boven", zonder nadere aanduiding [2]); waarschijnlijk echter wordt hiermede bedoeld: als andere leden van het gilde [3]). — Bij een tweetal gilden, de marslieden en de boterlieden, wordt onderscheiden, of de overledene al dan niet in het gilde gediend heeft: in het eerste geval geniet de weduwe een treurtijd van een jaar, in het tweede een van 6 weken [4]). Ook de korenkoopers maakten deze onderscheiding, doch verbonden daaraan slechts een verschil in het te betalen gildegeld [5]).

Eene voor de weduwe bijzonder gunstige bepaling vindt men bij de linnenwevers, de wolwevers en de riemsnijders, die haar het recht gaven, het bedrijf van haren man te blijven uitoefenen haar leven lang [6]) of tot haar hertrouwen [7]). Bij de opheffing van het vleeschhouwers-gilde in 1433 werden „alle der vleyschouwer weduen, dairin bestorven", toegevoegd aan het daarvoor in de plaats tredende brouwers-gilde, „ther tijd toe, dat sy hem verhilicken off andere ghilde wijnnen nae der ouder gewoenten" [8]).

De weduwen mochten waarschijnlijk het bedrijf ook door een gezel doen uitoefenen. Alleen bij de barbiers wordt dit uitdrukkelijk vermeld, waarbij echter de eisch wordt gesteld, dat die gezel voldaan moest hebben aan de gildeproef [9]).

Bij het winnen van het gilde waren bevoorrecht de oudste zoons van gildeleden, aan wie het veroorloofd was om na hun vaders dood het gilde te verheergewaden [10]), en in het

1) Grauwwerkers-gilde n°. 4 art. 20 (1540), Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 25 (1540).

2) Louwers-gilde n°. 15 art. 15 (1545).

3) En niet tegen hetzelfde gildegeld, waarmede „een jonge zoen" van een overleden gildebroeder het gilde mocht winnen, welke bepaling onmiddellijk voorafgaat aan die betreffende de weduwen.

4) Marslieden-gilde n°. 30 artt. 33 en 34 (1541), Boterlieden-gilde n°. 14 artt. 17 en 18 (1538).

5) Korenkoopers-gilde n°. 24 artt. 16 en 17 (1542).

6) Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 24 (1555).

7) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 31 (1550), Wolwevers-gilde n°. 33 art. 15 (1548).

8) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 2.

9) Barbiers n°. 17 art. 28 (1545).

10) Eene bijzondere en goedkoopere wijze van gildewinning. Zie bladz. LXI.

algemeen de kinderen van gildeleden, die geen leerkindsgeld te betalen hadden, indien zij bij hunnen vader leerden [1]), en aan wien bij het betalen van het gildegeld in sommige gilden eenige korting werd toegestaan. Wij hopen hierop nader uitvoeriger terug te komen.

De geboren burgers waren tegenover vreemden hierin bevoorrecht, dat zij hun gilde konden kiezen.

---

b. *Vereischten voor het lidmaatschap van het gilde.*

Voor het verkrijgen van het recht, om een bedrijf te mogen uitoefenen, waarvan een gilde het monopolie bezat, werd vereischt het volbrengen van een bepaalden leertijd, het doen van eene proef en het afleggen van een eed van trouw bij de opname in het gilde, terwijl daarenboven bij de aanneming tot leerling het leerkindsgeld en bij de opname in het gilde het gildegeld aan het gilde te voldoen was.

Men begon met zich als leerjongen te doen inschrijven en de daarvoor gestelde bijdrage, het leerkindsgeld, te storten, waarvan alleen de zoons van leden, die het ambacht bij hunnen vader leerden, waren vrijgesteld. Daarna had men den leertijd te doorloopen; was deze verstreken, dan kon men de gildeproef afleggen en met betaling van eene entree, het gildegeld, het gilde winnen [2]). Die vereischten voor het lidmaatschap behoeven een nadere beschouwing.

Het leerkindsgeld. — Dit was eene bijdrage aan het gilde, die verschuldigd was bij de inschrijving als leerling [3]) en waarvoor de meester borg moest blijven [4]). Om ontduiking hiervan te voorkomen, werd later den meester, die een leerling bij zich nam, opgedragen, om binnen acht of veertien dagen kennis van die aanneming te geven aan de oudermannen van het gilde; bij verzuim van aangifte was de meester tot be-

1) Bij de snijders ook al leerden zij bij vreemden.

2) Bij de bijlhouwers kon ieder *terstond* lid van het gilde worden, doch moest dan, voordat hij zijne rechten mocht uitoefenen, toch alle phasen doorloopen (Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 1) (1454).

3) Barbiers n°. 17 art. 16 (1545), Snijders-gilde n°. 18 art. 13 (1540) enz.

4) Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 6 (1454).

taling eener boete van een Carolus-gulden verplicht [1]). Door den bode van het gilde werd toezicht gehouden op de naleving van dit voorschrift [2]).

Het te storten bedrag was bij de gilden verschillend. Bij de algemeene regeling dd. 1502 werd het voor alle gilden bepaald op een gouden Rijnsgulden, voor zooverre niet reeds een ander bedrag was vastgesteld [3]). De zoons van leden, die het ambacht bij hunnen vader leerden, waren van de betaling vrijgesteld [4]). Deze vrijstelling werd bij eenige gilden uitgebreid tot de zoons van alle gildebroeders [5]); terwijl de snijders slechts half geld eischten, wanneer een zoon van eenen gildebroeder bij een anderen gildebroeder in de leer ging [6]).

Vreemdelingen, die zich te Utrecht vestigden, waren van betaling van het leerkindsgeld ontheven, zoo zij konden bewijzen, reeds in eene andere stad den vereischten leertijd volbracht te hebben; konden zij dat bewijs niet leveren, zoo waren zij gehouden, de bijdrage te betalen en ook den vollen leertijd opnieuw te doorloopen [7]). Bij de barbiers moesten zij oudtijds in elk geval de bijdrage storten [8]), en bij de linnenwevers en de steenbikkers waren zij verplicht eene extra bijdrage te geven ten behoeve van het altaar van het gilde [9]).

De bakkers hieven van hunne leerjongens sinds 1545 nog eene afzonderlijke bijdrage ten behoeve van de broederschap van het gilde [10]), en de linnenwevers voor gelijk doel jaarlijks

---

1) Snijders-gilde n°. 18 art. 20 (1540), Bakkers-gilde n°. 20 art. 13 (1539), Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 29 (1550), Wolwevers-gilde n°. 33 art. 18 (1548), Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 16 (1555), Zadelaars-gilde n°. 10 art. 16 (1540). Bij de bakkers en de bijlhouwers moest de opgave binnen 8 dagen geschieden. De oudermannen hielden een register van de leerjongens, die bij de smeden soms in het gildeboek werden ingeschreven (Smeden-gilde n°. 17) (1490—1494).

2) Bijlhouwers-gilde n°. 19 art. 2 (1522).

3) Deel I n°. 20 art. 5.

4) Bakkers-gilde n°. 20 art. 12 (1539), Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 30 (1550), enz. Dit werd in 1533 beperkt tot die zoons van gildebroeders, die evenals hun vader geboren burgers waren (Deel I n°. 27).

5) Smeden-gilde n°. 42 art. 22 (1538).

6) Snijders-gilde n°. 18 art. 14 (1540).

7) Barbiers n°. 17 art. 20 (1545), Snijders-gilde n°. 18 art. 24 (1540), Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 4 (1454).

8) Barbiers n°. 8 (1479).

9) Gildeboek der linnenwevers dd. 9 Maart 1551 art. 2, Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 14 (1540).

10) Namelijk een pond was (Quoyer v. d. ordonnantien der respect. gilden n°. 13 art. 2).

eene bijdrage van een stuiver, waarvoor de leerjongens echter door het gilde op bier werden onthaald [1]).

Liep de leerjongen weg van zijnen meester, voordat zijn leertijd verstreken was, dan had hij later opnieuw het leerkindsgeld te betalen en een leertijd van 2 jaar door te maken [2]).

Het leerkindsgeld werd gewoonlijk voldaan bij het in dienst treden als leerjongen [3]): zoo betaalde men bij de louwers, wanneer de leerling voor het eerst run op het leder gelegd had [4]). Bij de riemsnijders betaalde hij 5 schellingen terstond en, zoodra hij zijn eerste loon ontvangen had, de helft daarvan [5]).

Bij enkele gilden strekte later het leerkindsgeld in mindering van het gildegeld [6]).

De leertijd. — Het doorloopen van een bepaalden leertijd werd door alle gilden geëischt, behalve door het marsliedengilde, dat geen leerkindschap kende [7]). De duur werd gewoonlijk op twee jaren bepaald [8]), doch eene enkele maal vindt men een langeren of korteren termijn voorgeschreven [9]).

De leerlingen moesten in dien tijd bij den meester werken en het was dezen op straffe van boete verboden om hen in het verborgen op te zoeken, ten einde de betaling van het leerkindsgeld te ontduiken [10]).

---

1) Gildeboek der linnenwevers dd. 9 Mei 1552.

2) Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 7 (1454).

3) Immers nergens wordt uitstel van betaling verleend, terwijl overal straf bepaald was op het „rueren" van het gilde, zonder daartoe gerechtigd te wezen. Uitdrukkelijk vindt men het verbod bij de riemsnijders (n°. 1 artt. 39 en 54) (1417) en bij de bijlhouwers (n°. 5 art. 6 (1454) en n°. 15) (1515).

4) Louwers-gilde n°. 15 art. 16 (1545).

5) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 39 (1417).

6) Bv. Louwers-gilde n°. 15 art. 17 (1545). Bij de riemsnijders en de bijlhouwers werd op het gildegeld de helft van het vroeger betaalde leerkindsgeld gekort (Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 54 (1417) en Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 13 (1540). Bij de marslieden werd volgens de ordonnantie dd. 1541 het geld, betaald om „aenworp" te worden, gekort (Marslieden-gilde n°. 30 art. 15).

7) Marslieden-gilde n°. 30 art. 15 (1541). Door de snijders werd, doch blijkbaar vruchteloos, aan de oude-wantsnijders het recht betwist, om leerjongens aan te nemen (Oude-wantsnijders-gilde n°. 7) (1471).

8) Snijders-gilde n°. 1 art. 3 (1459), Bakkers-gilde n°. 20 art. 10 (1539), Wolwevers-gilde n°. 33 art. 11 (1548), Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 17 (1539), Grauwwerkers-gilde n°. 4 art. 15 (1540), Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 19 (1555), Smeden-gilde n°. 1 art. 30. (z. j.).

9) Bij de barbiers 3 jaar en voor heelmeesters 4 jaar (Barbiers n°. 8) (1479), later (1545) ook 2 jaar (Barbiers n°. 17 art. 17), — bij de linnenwevers 1 jaar volgens de ordonnantie van 1550 (Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 27).

10) Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 6 (1454).

Het aantal leerjongens, dat elke meester tegelijk mocht houden, was beperkt tot een of twee [1]); stierf echter een leerjongen tijdens den leertijd, dan mocht de meester terstond een anderen aannemen [2]).

Ontliep een leerling zijnen meester voor het eindigen van den leertijd, dan werd de reeds volbrachte leertijd voor zijne stage niet medegeteld [3]). Daarenboven mocht hij niet door een anderen meester aangenomen worden, voordat hij zich met den eersten meester verzoend had [4]). Ook de meester mocht, indien hem een leerjongen ontliep, geen nieuwen leerjongen aannemen, voordat de leertijd van den weggeloopen leerling was verstreken [5]). In hoeverre de meester vrijheid had tot ontslag bij gebleken ongeschiktheid van den leerjongen, blijkt niet: alleen bij de messenmakers wordt dit uitdrukkelijk vermeld [6]).

Tijdens hunnen leertijd ontvingen de leerjongens geen loon [7]), doch genoten zij kost en inwoning bij hunnen meester, waarvoor zij echter eenige vergoeding hadden te betalen [8]). Het bedrag dezer vergoeding was niet geregeld, en werd daarom onderling bij overeenkomst vastgesteld [9]). Dit kostgeld bleef zelfs verschuldigd, indien de leerjongen binnenstijds wegliep [10]).

De gildeproef. — Had de leerling na betaling van zijn leerkindsgeld zijnen leertijd uitgediend, dan werd hij toegelaten tot de gildeproef, het leveren van het bewijs, dat hij in het ambacht, dat hij uitoefenen wilde, voldoende bekwaam was. De proef toch bestond in het maken van een nader omschreven stuk werk onder toezicht van de oudermannen van het gilde, zoo noodig bijgestaan door eenige deskundigen,

---

1) Zie de verschillende ordonnanties tusschen 1538 en 1555 aan de gilden respectievelijk verleend.

2) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 1 (1417), Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 2 (1454).

3) Bijlhouwers gilde n°. 5 art 7 (1454), n°. 20 art. 15 (1540).

4) Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 7, Smeden-gilde n°. 1 artt. 26 en 27 (z. j.).

5) Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 2.

6) Smeden-gilde n°. 21 (1521), n°. 42 art. 25 (1538).

7) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 1 (1417).

8) Deel I n°'. 23—25 (1455 en 1456).

9) Volgens contracten dd. 1455 werd toen in twee gevallen een kostgeld betaald van 28 gulden voor 2 jaren en in een geval van 30 gulden voor 3 jaren (Deel I n°'. 23, 25 en n°. 24).

10) Deel I n°. 26 (1512).

die zij hiertoe konden oproepen [1]). Bij de barbiers, die een eigen bestuur hadden, werd de proef niet daarvoor afgelegd, maar ten overstaan van twee gezworenen voor de oudermannen van het wantsnijders-gilde, waartoe de barbiers behoorden [2]). Bij de bijlhouwers werd de proef niet afgenomen door de oudermannen, maar door twee (later drie) speciaal daartoe aangewezen proefmeesters, desverlangd bijgestaan door deskundigen voor de onderdeelen van het vak [3]). Deze proefmeesters werden gekozen uit de verschillende ambachten, die tot het gilde behoorden. Er waren eerst twee, later drie, nl. een timmerman, een kistenmaker en een kuiper [3]). Deze proefmeesters brachten advies uit aan de oudermannen van het gilde, bij wie de beslissing over de proef berustte [3]).

De proef verschilde natuurlijk naarmate van het gilde, en was ook onderscheiden voor de verschillende ambachten, die in een gilde vereenigd waren. Men was daarom alleen bevoegd, om dat ambacht uit te oefenen, waarvoor men de proef had afgelegd [4]). Eene uitvoerige omschrijving van de gildeproeven vindt men bij de barbiers [5]), de snijders [6]), de bijlhouwers [3]) en de messenmakers [7]).

Wie de proef wenschte af te leggen, had op eigen kosten voor de grondstoffen te zorgen, waaruit hij zijn proefstuk zoude vervaardigen [8]), en had gewoonlijk aan de oudermannen, voor wie hij zijne proef aflegde, eene vereering te geven voor hunne moeite [9]). Slaagde de aspirant bij zijne proef, dan moest hij hun soms ook een maaltijd aanbieden [10]); bij de bijlhouwers konden de burgers van Utrecht en hunne kinderen dit later afkoopen tegen betaling van een Carolus-gulden [11]).

Slaagde de aspirant niet, dan mocht hij zich later opnieuw

1) Barbiers n°. 17 artt. 7 vlg. (1545), Snijders-gilde n°. 1 artt. 1 en 2 (1459), n°. 18 artt. 9 en 10 (1540), Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 17 (z. j.), n°. 20 art. 23 (1540).

2) Barbiers n°. 17 art. 8 j°. n°. 2 (1434).

3) Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 17, n°. 20 art. 23. Iets dergelijks bestond later bij de messenmakers (Gildeboek der smeden III dd. 22 April 1545).

4) Barbiers n°. 17 art. 11, Zadelaars-gilde n°. 10 art. 20 (1540). Bij de bijlhouwers waren afzonderlijke proeven voor kistenmakers, timmerlieden, stoeldraaiers en kuipers.

5) Barbiers n°. 17 art. 8.

6) Snijders-gilde n°. 1 artt. 1 en 2 (1459), n°. 18 artt. 9 en 10 (1540).

7) Gildeboek der smeden III dd. 22 April 1545 art. 4.

8) Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 17 (z. j.), n°. 20 art. 23 (1540).

9) Barbiers n°. 17 art. 8, Snijders-gilde n°. 18 art. 9.

10) Snijders-gilde n°. 18 art. 9 (1540).

11) Gildeboek der bijlhouwers dd. 15 December 1540.

aanmelden, zonder dat hij daarvoor een bepaalden tijd moest wachten. Alleen bij de barbiers vinden wij bepaald, dat wie voor de doktersproef niet slaagde, een jaar moest wachten, voordat hij zich weder aan de proef onderwerpen mocht; in dien tijd mocht hij zelfs niet barbieren, tenzij hij besloot zich voor goed tot het barbiersvak te beperken [1]).

Tegen misbruik van macht door de examinatoren werd bij de snijders gewaakt door de bepaling, dat de beslissing hoogstens een uur na de proef mocht gegeven worden; bij overschrijding van dien tijd verloren zij alle aanspraak op eene vereering, terwijl zij bovendien nog eene boete beliepen [2]). Bij de barbiers werd aan den afgewezene beroep toegekend op het geheele gilde, behalve wanneer de proefmeesters eenstemmig waren in hun oordeel [3]).

Het gildegeld. — Bij de intrede in een gilde werd eene entree geheven, het gildegeld genoemd. Oorspronkelijk was de bepaling van het bedrag daarvan aan ieder gilde overgelaten. Later echter werd een uniform tarief door den raad vastgesteld; toen werd tevens bepaald, dat het gildegeld der politieke leden van een gilde niet meer aan dat gilde zoude ten goede komen, maar dat het zoude gestort worden in de algemeene kas der gezamenlijke gilden, ter bestrijding van de kosten der op de gilden rustende lasten [4]). Eene algemeene regeling, waarmede men gelijkheid van druk hoopte te bevorderen, werd eveneens gegeven in 1502, met voorbehoud echter van de toen reeds bestaande privileges der gilden [5]). Hieruit blijkt dus, dat het oudere voorschrift niet naar zijne woorden was opgevolgd geworden, of althans toen niet meer opgevolgd werd. In de ordonnanties, na 1528 aan de verschillende gilden verleend, worden verschillende bedragen genoemd, hoewel de zaak voor sommige gilden uniform geregeld werd. Doch bij die regeling werd slechts een maximum, dat men mocht vorderen, bepaald: bij niet minder dan 16 gilden vindt men eene som genoemd met deze bijvoeging:

---

1) Barbiers n°. 5 (1461).
2) Snijders-gilde n°. 18 art. 9 al. 2 (1540).
3) Barbiers n°. 17 art. 9 (1545).
4) Deel I n°. 129 art. 41 (1455).
5) Namelijk 3 gouden Rijnsguldens (Deel I n°. 20 art. 1 en 7). In 1525 werd het gildegeld op 6 goudguldens gebracht (Deel I n°. 216 art. 1).

of zooveel minder als de dekens zullen goedvinden [1]). Dezen konden dus in bijzondere gevallen met een lager gildegeld genoegen nemen. Daarentegen vindt men bij sommige gilden vermindering uitdrukkelijk verboden, onder verplichting van de oudermannen van het gilde tot aanzuivering van de verleende reductie [2]).

Speciale verminderingen werden toegestaan aan groepen onvermogenden [3]) en aan bevoorrechte personen, zooals de oudste zoons en bij enkele gilden alle kinderen van gildebroeders [4]), de weduwen van gildebroeders [5]), de leden van speciaal bevoorrechte gilden [6]). Sedert 1502 genoten in het algemeen allen, die reeds lid waren van een ander gilde, reductie [7]).

Eene verlichting in de betaling werd bij de oude-wantsnijders en de zakkendragers verleend, door afbetaling in termijnen toe te staan [8]); bij de bijlhouwers bestond oudtijds deze bepaling ook, doch werd zij in 1515 afgeschaft [9]).

---

1) Snijders-gilde n°. 18 art. 1, Bakkers-gilde n°. 20 art. 1, Molenaars-gilde n°. 15 art. 1, Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 1, Louwers-gilde n°. 15 art. 1, Wolwevers-gilde n°. 33 art. 1, Marslieden-gilde n°. 30 art. 1, Boterlieden-gilde n°. 14 art. 1, Oude-corduaniers-gilde n°. 2 art. 1, Korenkoopers-gilde n°. 24 art. 1, Oude-wantsnijders-gilde n°. 10 art. 1, Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 1, Grauwwerkers-gilde n°. 4 art. 1, Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 1, Smeden-gilde n°. 42 art. 1, Zadelaars-gilde n°. 10 art. 1.

2) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 10 (1542), Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 24 (1550) (dus tegen art. 1), Gildeboek der marslieden dd. 22 April 1572 (dus tegen de oude bepaling), Oude-corduaniers-gilde n°. 2 art. 15 (1552) (dus tegen art. 1), Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 22 (1555).

3) Marslieden-gilde n°. 30 art. 31 (1541): schamele marskramers, die geen winkel hielden en wier mars niet meer dan 3 Carolus-guldens waard was, zouden betalen „tot discretie van de dekens". In 1572 werd dit bedrag tot 100 guldens verhoogd. Bij de riemsnijders werd in 1507 geëischt van „een man van der straet", „een lanternmaker of een blaesbalchmaker of een budelmaeckster" „datgheen, dat men daeroft ghecrighen can"; wie het gilde „mytten handen doet", moest vol geld betalen, of, wanneer hij diende met het gilde, half gildegeld (Riemsnijders-gilde n°. 3 art. 1). Volgens de ordonnantie dd. 1555 betaalden „die budelmakers, cussemaecksters, lanteernmakers, terlijnckmakers, kammemakers, blaesbalckmakers ende ballemakers" „nyet meer . . . . dan XII stuvers" (Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 12). — Bij de bijlhouwers waren „alle doosmakers ende alle diegene, die schuppen, werven, haickhouten, zweepgarden, vlegelen ende cluppelen ofte diergelijcke houtwerk vercopen", slechts tot betaling van 20 stuivers verplicht (Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 10) (1540).

4) Marslieden-gilde n°. 1 art. 1 (14de eeuw) n°. 3 art. 2 (14de eeuw?). En verder het verheergewaden (Marslieden-gilde n°. 15 art. 4) (14de eeuw?), waarop wij nader terugkomen.

5) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 15 (1542), Bakkers-gilde n°. 20 art. 15 (1539).

6) Marslieden-gilde n°. 1 art. 2, Oude-corduaniers-gilde n°. 2 art. 13 (1552), Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 30 (1417).

7) Deel I n°. 20 art. 3.

8) Oude-wantsnijders-gilde n°. 10 art. 19 (1548), Zakkendragers n°. 11 art. 1 (1551).

9) Bijlhouwers-gilde n°. 15 (1515).

Daarentegen vond eene verhooging van het gildegeld plaats bij het bakkers-gilde voor hen, die in de stadsvrijheid woonden; zij waren hiertegenover echter vrijgesteld van de op het gilde rustende lasten en ontvingen bovendien door den bode van het gilde bericht van de rijding van het brood [1]). Bij de oude-corduaniers werd eene extra-bijdrage gevorderd van de gildebroeders, die op de weekmarkten uitstalden [2]).

In plaats van het gildegeld werd door enkele gilden van de doortrekkende kooplieden [3]) of verkoopers in het klein [4]) eene bepaalde bijdrage geheven.

Wanneer men uit een gilde trad om een ander gilde te winnen, dan had men natuurlijk in het nieuwe gilde opnieuw het (zij het dan ook verminderde) gildegeld te betalen [5]). Was echter de verwisseling van gilde niet geschied uit vrije beweging maar op bevel van den raad, dan was men aan het nieuwe gilde niet opnieuw het gildegeld verschuldigd. Dit wordt uitdrukkelijk vermeld in 1433, toen de vleeschhouwers na de opheffing van hun gilde werden ingedeeld over de andere gilden [6]), en kan afgeleid worden uit het besluit van den raad, waarbij in 1561 den smeden werd gedreigd, de speldenmakers te zullen inlijven bij het riemsnijders-gilde [7]). Evenmin waren zij tot betaling van gildegeld verplicht, aan wie de raad verlof had gegeven tot uitoefening van een ambacht

1) Bakkers-gilde n°. 20 art. 21 (1539).

2) Oude-corduaniers-gilde n°. 2 art. 14 (1552).

3) Tijdelijk te Utrecht verblijf houdende heelmeesters betaalden 20 stuivers ten behoeve van het altaar der barbiers, bij vestiging echter moesten zij het gilde winnen tegen het volle geld, 9 ℔ aan geld en 1 ℔ was, (Barbiers n°. 13) (1498). — Vreemde gezellen, die bij een lid van het steenbikkers-gilde werkten, moesten iedere week een stuiver opbrengen ten behoeve van het altaar van het gilde (Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 14) (1539). — Bij de bijlhouwers was aan vreemden toegestaan, 6 weken lang het ambacht uit te oefenen om niet; wilden zij langer werken, dan moesten zij het gilde winnen (Bijlhouwers-gilde n°. 7 art. 8) (1452). — Vreemde venters waren tot betaling van een halven stuiver ten behoeve van het altaar van het zadelaars-gilde verplicht voor iederen dag, waarop zij hunne nering deden (Zadelaars-gilde n°. 10 art. 23) (1532).

4) Utrechtsche burgers, die koren bij de kleine maat verkochten, betaalden jaarlijks 4 stuivers aan het gilde der korenkoopers (Korenkoopers-gilde n°. 24 art. 10) (1542).

5) Althans nergens wordt eene uitzondering vermeld, terwijl bij sommige gilden uitdrukkelijk vermindering van het gildegeld wordt verleend aan leden van andere gilden, die het gilde willen winnen.

6) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 10: „Item voirt alle andere vleyschouwere in allen ghilden te deylen ende te setten, geliken den ghildebruederen van dien ghilde dairijnne geset warden, *sonder gelt* als voirscreven is" (vgl. aldaar art. 6).

7) Gildeboek der smeden III dd. 28 April 1561.

zonder het gilde te winnen. Dit geschiedde tijdelijk ten opzichte van de drapeniers [1]) en de tapijtwevers [2]).

Eene bijzondere wijze om het gilde te winnen gold voor de oudste zoons van gildebroeders: algemeen hadden dezen het voorrecht, na huns vaders dood het gilde te *verheergewaden*. De bijkomende omstandigheden zijn verschillend bij de onderscheidene gilden, doch in hoofdzaak gold overal, dat aan den oudsten zoon het recht werd toegekend, om binnen een bepaalden tijd (gewoonlijk 1 jaar of 1 jaar en 6 weken) na het overlijden van zijn vader het gilde te winnen tegen een verminderd gildegeld. Veelal wordt het recht van verheergewaden alleen toegekend, voor het geval dat de vader met het gilde gediend heeft.

Welke is nu de oorsprong en de beteekenis van dit recht? Reeds de naam doet vermoeden, dat wij hier een overblijfsel van het leen- of hofrecht voor ons hebben; wij worden teruggevoerd naar den oudsten toestand der handwerkslieden voor het ontstaan der gilden.

Gewoonlijk neemt men aan, dat de gilden ontstaan zijn uit de vereenigingen van oude hofhoorige handwerkslieden of uit de vrije associatie der verdrukte lagere standen. Te Utrecht, eene oude bisschopsstad, is het mogelijk, dat beide feiten hunnen invloed op de vorming der gilden hebben doen gelden, al missen wij hiervoor de bewijzen bij gebreke van oude bescheiden. Nemen wij deze verklaring aan en gaan wij elders, waar het bestaan van de eerstgenoemde vereenigingen bewezen is, hunne ontwikkeling na, zoo zien wij hare leden eerst zich eenige vrijheden verwerven boven de gewone onvrijen en dan de vereeniging dier ambachtslieden reeds spoedig meer aanzien genieten, waardoor het lidmaatschap van zulk eene vereeniging een hoogeren rang van hoorigheid geeft, die, evenals de leenen, vererft op den oudsten zoon. Volgens dezen oudsten vorm verkrijgt dus de zoon, terstond na het overlijden zijns vaders, het recht, om hem in het ambt of gilde op te volgen, al bezit hij nog niet de daarvoor vereischte hoedanigheden. In dat geval wordt de uitoefening

1) In 1473 (Wolwevers-gilde n°. 17).

2) In 1488: „Die raet heeft gegunt zekeren personen, die tapecery wercken, een jaer te woenen alhier sonder wever-gilde te winnen" (Wolwevers-gilde n°. 28).

van het recht tijdelijk opgeschort, doch het recht zelf wordt met den dood des vaders verkregen.

Hetzelfde vinden wij nog in eene oude, ongedateerde keur in het gildeboek der marslieden en bij de bijlhouwers. De zoon kan daar terstond na het overlijden van zijnen vader het gilde verheergewaden, al bezit hij nog den vereischten leeftijd niet, doch moet bij verzuim hiervan met het lid worden van het gilde wachten tot zijne mondigheid [1]. In het eerste geval wordt hij dus terstond lid van het gilde, maar wordt de uitoefening van de daaraan verbonden rechten geschorst tot zijne meerderjarigheid.

De vrije vereenigingen hebben deze instelling van de hofhoorige ambten overgenomen, waartoe hen het belang dreef, om het door den vader uitgeoefend bedrijf ook na diens dood te kunnen voortzetten. Langzamerhand konden echter door verandering van tijdsomstandigheden wijzigingen noodig worden, al bleef het verheergewaden in principe behouden. In overeenstemming met de eischen, gesteld voor de uitoefening van het bedrijf, is de bepaling, dat de oudste zoon na het verheergewaden het bedrijf niet mag uitoefenen voor het eindigen van den leertijd, welke gewoonlijk op 2 jaren gesteld was. Dit is slechts eene schijnbare afwijking van het principe; immers niet het recht van verheergewaden wordt onthouden, maar de uitoefening van het verkregene recht wordt slechts geschorst. Deze regeling wordt aangetroffen bij de bakkers, de grauwwerkers en de zadelaars [2].

Eene andere regeling vindt men bij het vischkoopers-gilde in eene bepaling van het jaar 1555 [3], waarbij het aantal leden van het gilde gesteld werd op hoogstens vijftig: zoolang het getal niet beneden dat cijfer gedaald was, mochten dus geen nieuwe leden worden aangenomen. Aan de oudste zoons van overleden gildebroeders wordt nu wel het recht van verheergewaden toegestaan, doch met deze beperking, dat zij eerst lid van het gilde zouden kunnen worden, wanneer er plaatsen openkwamen; dan zoude het eerst hij gerechtigd zijn, wiens vader het langst geleden gestorven was. Ook hier

---

1) Marslieden-gilde n°. 15 art. 4 (14de eeuw?), Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 15 (z. j.).

2) Bakkers-gilde n°. 20 art. 9 (1539), Grauwwerkers-gilde n°. 4 art. 14 (1540), Zadelaars-gilde n°. 10 art. 10 (1540).

3) B.spr.b. dd. 20 Juli 1555.

wordt dus de oudste zoon niet terstond lid van het gilde, maar kan hij eerst later, wanneer er eene vacature is ontstaan, zijne rechten doen gelden. Was eenmaal het aantal leden gereduceerd tot 50 en waren er geene expectanten meer, dan behoefde men natuurlijk met de uitoefening van zijn recht niet te wachten. Het recht van verheergewaden werd bij de molenaars [1]) en de steenbikkers [2]) zonder nadere bepaling aan den oudsten zoon toegekend.

Behalve het verheergewaden werd aan den oudsten zoon of aan alle zoons van gildeleden door eenige gilden het recht toegekend, om ook reeds bij het leven van den vader het gilde te winnen. Dit werd, zij het dan ook tegen eene hoogere bijdrage dan na het overlijden van den vader, veroorloofd bij de snijders [3]), de marslieden [4]), de oude-wantsnijders [5]), de riemsnijders [6]), de bijlhouwers [7]) en de smeden [8]). Ten onrechte wordt ook dit recht verheergewaden genoemd, immers er is geene plaats opengevallen en slechts bij anticipatie wordt het recht van opvolging toegekend. Terwijl het verheergewaden oorspronkelijk was het in bezit nemen van de rechten, door den vader nagelaten, is het hier een voorrecht, speciaal toegekend aan den oudsten zoon van een gildebroeder. Toch blijkt uit het eischen van minder dan het volle gildegeld, dat men nog niet geheel het oorspronkelijk begrip van dit instituut uit het oog verloren had.

Het vereischte, dat de vader gediend moet hebben met het gilde, zal de oudste zoon het recht van verheergewaden kunnen doen gelden, vindt men in de oudere bronnen bij de riemsnijders [9]) en de smeden [10]), en in de latere ordonnanties bij de wantsnijders [11]), wolwevers [12]), korenkoo-

1) Molenaars-gilde n°. 15 art. 9 j°. art. 1 (1540).

2) Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 10 j°. art. 1 (1539).

3) Snijders-gilde n°. 18 art. 22 (1540).

4) Marslieden-gilde n°. 1 art. 1 (14de eeuw), n°. 3 art. 2 (z. j.).

5) Oude-wantsnijders-gilde n°. 10 art. 13 (14de eeuw).

6) Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 13 j°. art. 1 (1555).

7) Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 15 (z. j.). Dit werd veranderd in de ordonnantie van 1540 (Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 11).

8) Smeden-gilde n°. 1 art. 36 (z. j.), misschien ook n°. 42 art. 9 (1538), waar het verheergewaden niet beperkt wordt tot een termijn na het overlijden van den vader.

9) Riemsnijders-gilde n°. 7 artt. 13 en 14.

10) Smeden-gilde n°. 1 art. 36.

11) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 13 (1542).

12) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 16 (1548).

pers [1]) en riemsnijders [2]). Daarentegen wordt bij de barbiers [3]) en de bijlhouwers [4]) geëischt, dat de zoon dient, en bij de louwers, dat de zoon met het gilde dienen zal [5]).

De tijd, waarbinnen na het overlijden van den vader het verheergewaden moest geschieden, wordt bepaald bij de wantsnijders op 1 jaar en 6 weken [6]), bij de barbiers, de snijders, de bakkers, de louwers, de wolwevers, de marslieden, de oude-wantsnijders, de grauwwerkers, de bijlhouwers, de smeden en de zadelaars op een jaar [7]). Bij de andere gilden was geen termijn aangegeven; ook niet bij de wolwevers in de ordonnantie dd. 1548 [8]), voor wie echter in 1590 een termijn van een jaar werd gesteld volgens eene „verclaring", op 29 Juni van dat jaar bij het betrokkene artikel van de ordonnantie van 1548 geschreven.

In verloop van tijd ging het oude begrip van verheergewaden geheel verloren en werd het recht uitgebreid tot alle zoons van gildebroeders, zooals bij de snijders [9]), de louwers [10]), de marslieden [11]), de oude-wantsnijders [12]), de riemsnijders [13]) en de smeden [14]); terwijl de snijders en de oude-wantsnijders het bovendien aan de dochters toekenden [15]) en de smeden het ook verleenden aan zoons, buiten huwelijk verwekt [16]). Het recht werd toen ook niet meer geregeld verheergewaden

1) Korenkoopers-gilde n°. 24 art. 15 (1542).
2) Riemsnijders-gilde n°. 7 artt. 13 en 14 (1555).
3) Barbiers n°. 17 art. 14 (1545).
4) Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 11 (1540).
5) Louwers-gilde n°. 15 art. 13 (1545).
6) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 13 (1542).
7) Barbiers n°. 17 art. 14 (1545), Snijders-gilde n°. 18 art. 22 (1540), Bakkers-gilde n°. 20 art. 9 (1539), Louwers-gilde n°. 15 art. 13 (1545), Wolwevers-gilde n°. 33 art. 16 noot 1 (1548), Marslieden-gilde n°. 30 art. 16 (1541), Oude-wantsnijders-gilde n°. 10 art. 13 (1548), Grauwwerkers-gilde n°. 4 art. 14 (1540), Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 15 (z. j.) en n°. 20 art. 11 (1540), Smeden-gilde n°. 1 art. 36 (z. j.) en n°. 42 art. 22 (1538), Zadelaars-gilde n°. 10 art. 10 (1540).
8) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 16 (1548).
9) Snijders-gilde n°. 18 art. 23 (1540).
10) Louwers-gilde n°. 15 art. 14 (1545).
11) Marslieden-gilde n°. 30 art. 18 (1541).
12) Oude-wantsnijders-gilde n°. 10 art. 14 (1548).
13) Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 14 (1555). In vroeger tijd was het verheergewaden beperkt tot den oudsten zoon (Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 38) (1417).
14) Smeden-gilde n°. 1 art. 36 (z. j.).
15) Snijders-gilde n°. 18 art. 23, Oude-wantsnijders-gilde n°. 10 art. 14.
16) Smeden-gilde n°. 1 art. 36.

genoemd; het had geheel het karakter aangenomen van eene reductie van het gildegeld voor de zoons van gildebroeders. Bij de marslieden werd het door hen te geven bedrag zelfs geheel overgelaten aan de discretie van de dekens [1]). Geheel in strijd echter met den oorsprong van het verheergewaden werd het toen bij de snijders, de marslieden en de oudewantsnijders beperkt tot het leven van den vader [2]); terwijl de riemsnijders het recht na diens overlijden slechts tegen eene hoogere bijdrage verleenden [3]).

Eene eigenaardige uitbreiding van het verheergewaden vindt men in eene overeenkomst, in 1377 tusschen de riemsnijders en de smeden gesloten over de speldenmakers, wier bedrijf tusschen beide gilden in stond en die daarom over beide gilden verdeeld waren. Bepaald werd, dat zoons van speldenmakers toetreden konden tot dat gilde, waarvan hun vader lid was, doch dat de andere nieuwe leden bij de riemsnijders en de smeden om beurten zouden ingedeeld worden [4]).

---

c. *Rechten en verplichtingen van de leden der gilden.*

Door de opname in een gilde verkreeg men natuurlijk de rechten aan de leden als zoodanig toekomende en was men gebonden door de plichten aan de leden opgelegd. Deze rechten en verplichtingen zijn uitvoerig besproken bij de behandeling der speciale onderwerpen, — eene globale bespreking moge daarom hier volstaan.

Onder de rechten moeten wij in de eerste plaats noemen: het recht tot uitoefening van het bedrijf, waarvan het gilde het monopolie verkregen had, het recht tot deelneming aan de bijeenkomsten der gildebroeders, dat tot medegenot der eigendommen van het gilde (gildegraf, gildepel enz.) en het recht op bescherming en bijstand door de gildebroeders.

---

1) Marslieden-gilde n°. 30 art. 18 (1541).

2) Snijders-gilde n°. 18 art. 23 (1540), Marslieden-gilde n°. 30 art. 18 (1541), Oudewantsnijders-gilde n°. 10 art. 14 (1548).

3) Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 14 (1555).

4) Smeden-gilde n°. 43 artt. 2 en 4 (1377). — Toen den messenmakers het voeren van een eigen merk werd voorgeschreven, werd aan den oudsten zoon speciaal het recht gegeven, om het merk van zijnen vader te blijven voeren. (Gildeboek der smeden III dd. 22 April 1545.)

Ook behoort hiertoe het aandeel aan den dienst op het altaar van het gilde, het lidmaatschap van de broederschappen en het genot van alle politieke rechten, welke aan de gildeleden als zoodanig waren toegekend. De bescherming was in het algemeen opgedragen aan de oudermannen van het gilde en bestond in het waken tegen inbreuken op de rechten en het monopolie van het gilde. Ook koos het gilde dikwijls partij, waar een gildebroeder met een ander gilde over het monopolie in strijd geraakte, en in eene der oudste bepalingen van het gildeboek der marslieden wordt aan het gilde de verplichting opgelegd, om zijne leden bij gedingen binnen het rechtsgebied van den bisschop bij te staan door het zenden van tien man [1]).

De plichten waren in hoofdzaak: gehoorzaamheid aan de besluiten van den raad en van het gilde ten opzichte van het bedrijf, het aanvaarden van waardigheden, waarmede men door zijne medebroeders bekleed werd, deelname aan de morgenspraak, gehoorzaamheid aan het bestuur en de beambten van het gilde, onderlinge bijstand aan de leden van het gilde, ook in geval van ziekte, deelname aan de begrafenis van gildebroeders, aan de kerkelijke en wereldlijke plechtigheden, waaraan door het gilde werd deelgenomen, en het deelen in de lasten, door de stad van de gilden geëischt of door het gilde zelf opgelegd.

Een enkel woord over deze verschillende plichten.

1. De gehoorzaamheid, verschuldigd aan de besluiten van den raad en van het gilde, betrof voornamelijk de voorschriften rakende het bedrijf en werd daarom door ons daarbij behandeld. Ook de verplichting om eene waardigheid te aanvaarden, wanneer zij door het gilde was opgedragen, is hieronder te rekenen. Bij verschillende gilden vindt men haar vermeld [2]); bij de linnenwevers vorderde men zelfs eene boete van 12 stuivers per dag van hem, die, tot busmeester gekozen, weigerde dezen post te aanvaarden.

2. Het opkomen ter morgenspraak was vooral verplicht gesteld met het oog op de politieke functies van het gilde.

---

1) Marslieden-gilde n°. 5 art. 1 (14de eeuw).

2) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 33 (1550), Marslieden-gilde n°. 27 (1514), Smeden-gilde n°. 7 art. 6 (1472).

Het wegblijven zonder wettige reden werd met verbanning en boete gestraft [1]), en in 1413 zien wij dan ook iemand uit de stad gebannen, omdat hij, ofschoon gezond en in de stad zijnde, niet ter morgenspraak verschenen was [2]).

3. De verplichte gehoorzaamheid aan de oudermannen en de beambten van het gilde was een uitvloeisel van de gehoorzaamheid aan het gilde, omdat zij de vertegenwoordigers waren van het gildegezag. Tegen ongehoorzaamheid aan of beleediging van beambten in functie waren zware straffen bepaald [3]); bij ongehoorzaamheid aan de gemeene oudermannen kon zelfs aan den schuldige het burgerrecht ontnomen worden [4]). Ook het wegblijven na eene oproeping, hetzij van de oudermannen, hetzij van de busmeesters of de gezworenen, werd gestraft [5]).

4. De verplichting der gildebroeders tot onderlingen bijstand vond uiting in menige bepaling: zoo was het verboden elkander te betichten, te beleedigen of te slaan [6]). De marslieden verboden het aanklagen van een medeburger buiten de stad [7]) en eischten, wanneer twee gildebroeders gezamenlijk op reis gingen, dat de een steeds vrijwillig en op eigen kosten een dag op den ander zoude wachten, indien deze door ongeval opgehouden werd; duurde het oponthoud langer, dan was het blijven alleen verplicht, wanneer de persoon, ten wiens behoeve het geschiedde, de kosten wilde dragen [8]).

Van zorg voor zieke gildebroeders wordt alleen bij het smeden-gilde melding gemaakt [9]). Het ontbreken van be-

---

1) Deel I n°. 114 art. 4 (1386), n°. 116 art. 2 (1413), n°. 122 art. 2 (1427), enz. Marslieden-gilde n°. 9 art. 1 (14de eeuw?), Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 7 (14de eeuw?), Smeden-gilde n°. 1 art. 5 (z. j.). — Doch ook na de opheffing van de politieke macht der gilden werd de eisch gesteld: Barbiers n°. 17 art. 34 (1545).

2) Deel I n°. 116 art. 1.

3) Snijders-gilde n°. 2 (1473), Bakkers-gilde n°. 12 (1478), Linnenwevers-gilde n°. 3 (1464), Wolwevers-gilde n°. 23 (1476), Steenbikkers-gilde n°. 4 (1498), Smeden-gilde n°. 20 (1511).

4) Deel I nos. 31—34 (1409—1424).

5) Barbiers n°. 17 art. 33 (1545): een stuiver. En bij oproeping voor de waak: Marslieden-gilde n°. 8 art. 3 (14de eeuw?): 2 stuivers.

6) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 artt. 1, 2 en 11 (14de eeuw?); Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 16 (1417), Bijlhouwers-gilde n°. 9 artt. 6 en 7 (z. j.), Zakkendragers n°. 11 artt. 19 en 20 (1551).

7) Marslieden-gilde n°. 5 art. 2 (14de eeuw).

8) Marslieden-gilde n°. 4 art. 2 (14de eeuw?).

9) Smeden-gilde nos. 19 (1520), 22 (1517), 24 (1517) en 35 (1484).

palingen hieromtrent bij de andere gilden wekt te meer verwondering, omdat de bronnen toch overigens vrij uitvoerig zijn. Wellicht hebben de broederschappen, waar zij bestonden, deze zorg overgenomen of was deze instelling bij de andere gilden slechts door de gewoonte geregeld. Volgens de voorschriften bij de smeden had elke gildebroeder bij ziekte recht op eene ondersteuning van 1 pond op St. Eloyen-dag en kon hij, zoo noodig, verpleging ontvangen in het gasthuis van het gilde, waartoe echter de toestemming was vereischt van de oudermannen en den busmeester van het gilde [1]).

De verplichte deelneming aan de begrafenis van een gildebroeder was mede een uitvloeisel van den algemeenen plicht tot hulp, waartoe de leden van een gilde gehouden waren. Zelfs tot in den dood waren zij elkander bijstand verschuldigd. Stierf een lid van een gilde, zoo werd hij statig begraven en dekte de gildepel (het lijkkleed van het gilde, versierd met de emblemata van het gilde) de baar [2]), terwijl de bode in vol ornaat den stoet vergezelde [3]). Aan het graf verzamelden zich de gildebroeders; de afwezigen werden beboet [4]). Deze verplichting rustte echter alleen op de leden, die „volle" gildebroeders waren [5]). Verschillende gilden hadden eigen grafsteden, waarvan het gebruik vrijstond aan hunne leden tegen betaling van eene kleine bijdrage door de nabestaanden [6]); de broederschappen zorgden voor de zielmissen [7]). Bij de begrafenis werd door het gilde een dienst gevierd, waarbij de gildebroeders verplicht waren te verschijnen en gewoonlijk eenen zielpenning moesten offeren [8]). Bij de marslieden was

1) Smeden-gilde n°. 1 art. 29 (z. j.), n°. 22 art. 4 (1517).

2) Barbiers n°. 17 art. 29 (1545), Marslieden-gilde n°. 15 art. 9 (14de eeuw?) j°. n°. 16 artt. 7 en 8 (14de eeuw?), Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 27 (1540), Zakkendragers n°. 11 art. 5 (1551).

3) Bijlhouwers-gilde n°. 19 art. 4 (1522).

4) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 19 (1542), Barbiers n°. 17 art. 31, Bakkers-gilde n°. 20 art. 23 (1539), Marslieden-gilde n°. 10 (14de eeuw?), Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 8 (14de eeuw?), Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 21 (1539), Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 26 (1555), Smeden-gilde n°. 1 art. 23 (z. j.) (wanneer de begrafenis 's avonds plaats had), Zakkendragers n°. 11 art. 3.

5) Marslieden-gilde n°. 10.

6) Molenaars-gilde n°. 15 art. 19 (1540), Bijlhouwers-gilde n°. 1 art. 2 (1444).

7) Bijlhouwers-gilde n°. 1 art. 3.

8) Barbiers n°. 17 art. 31 (1545), Snijders-gilde n°. 18 art. 31 (1540), Smeden-gilde n°. 1 art. 23 (z. j.), Zakkendragers n°. 11 art. 4 (1551). Bij de bijlhouwers moest men „goetwillentlic offeren" en „innicheit daertoe hebben" (Bijlhouwers-gilde n°. 1 art. 5) (1444).

ook het bijwonen van de vigiliën verplicht gesteld [1]). De boeten van de afwezigen vloeiden gewoonlijk in de kas van het gilde [2]); bij de oude-wantsnijders echter werden zij besteed voor brood, dat men tot rust voor de ziel van den overledene onder de armen verdeelde [3]).

Ook bij het overlijden van de vrouw van een gildebroeder waren de overige leden verplicht mede ter groeve te komen [4]).

5. De deelneming aan de kerkelijke plechtigheden wordt besproken naar aanleiding van de verhouding der gilden tot de kerk, waarheen wij dus verwijzen. Over de deelname der gilden aan wereldlijke plechtigheden wordt niets vermeld in onze bronnen, doch van elders blijkt, dat de gilden als zoodanig deelnamen aan verschillende optochten en inhuldigingen.

6. De verplichtingen, voortvloeiende uit de lasten, door de stad den gilden opgelegd, bestonden in den tocht, de wacht, het onderhouden van slagen in de stadswallen en de stadsgracht en in hulp bij brand. Deze worden door ons afzonderlijk besproken, daar zij den gilden waren opgelegd als leden der gemeenschap. De lasten, door de gilden aan hunne leden opgelegd, bestonden in geldelijke bijdragen; men vindt ze behandeld bij de financiën van het gilde.

---

d. *Voorschriften, gegeven met het oog op de verhouding van de gildebroeders onderling.*

Een belangrijk verschil tusschen den tijd der gilden en het heden vormt het begrip van solidariteit van belangen, aan de gilden eigen, terwijl tegenwoordig maar al te veel slechts het eigenbelang den boventoon voert. Dit solidariteitsgevoel bracht de gilden tot de overtuiging, dat een meester, bekwaam in zijn bedrijf, ook een voldoend bestaan kon en moest vinden, wanneer hij hierin niet belet werd door te ver gedreven mededinging van zijne bedrijfsgenooten. Van daar verschillende bepalingen tot keering van onderlinge concurrentie

1) Marslieden-gilde n°. 10 (14de eeuw?).
2) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 19 (1542), Barbiers n°. 17 art. 31 (1545), enz.
3) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 8 (14de eeuw?).
4) Marslieden-gilde n°. 10.

om te voorkomen, dat een gildebroeder zich zoude kunnen verrijken ten koste van het geheel of door onedele praktijken. Doch ook tegen den afnemer toonde men zich solidair door b.v. te verbieden, voor iemand te werken, die nog aan een gildebroeder voor geleverd werk schuld had.

Onder de bepalingen, welke ten doel hadden, om te sterke mededinging te keeren en aan alle leden van het gilde een voldoend bestaan te verzekeren, behooren voornamelijk: 1. het verbieden van meer dan één toonbank, 2. het beperken van den arbeidstijd, 3. het vaststellen van het maximum aantal leden, tot de uitoefening van het bedrijf gerechtigd, en 4. het deelrecht en het verbod van voorkoop.

1°. Het verbod, meer dan één toonbank te hebben, of eene bepaling van gelijken geest, treft men aan bij de wantsnijders [1]), de bakkers [2]), de vleeschhouwers [3]), de vischkoopers [4]), de wolwevers [5]), de marslieden [6]), de boterlieden [7]), de oude-corduaniers [8]), de oude-wantsnijders [9]), de riemsnijders [10]), de bijlhouwers [11]), de smeden [12]) en de zadelaars [13]). Bij de bakkers was den gildebroeder, „die after van

---

1) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 14 (1542), „uutgesondert alleen opte vrij jaermerckt van Ponciani".

2) Bakkers-gilde n°. 20 art. 16 (1539). Doch „enich gildebrueder, die after van der strate woent, die zel moegen opten Witten Donredach ende Paesch-avont een voerveynster hebben" (aldaar art. 17).

3) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 13 (1433): slechts ééne „banckstede". In 1546 mocht een vleeschhouwer ééne bank huren in het oude en ééne in het nieuwe vleeschhuis (Vleeschhouwers-gilde n°. 22 art. 8).

4) Vischkoopers-gilde n°. 2 art. 7 (14de eeuw).

5) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 25 (1548).

6) Marslieden-gilde n°. 15 art. 6 (14de eeuw?), n°. 30 art. 19 (1541).

7) Boterlieden-gilde n°. 14 art. 14 (1538): „maer twee manden" „mit cleynder waskeerskens . . . . om in den kercken ofte daervoer te vercoepen".

8) Oude-corduaniers-gilde n°. 2 art. 17 (1552) slechts „een toen, daer hy dagelicx werckt".

9) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 6 (14de eeuw?): slechts „enen stal" op de Zaterdagsche markt).

10) Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 18 (1555) slechts „enen toen ende dat in zynre huysinge, daer hy woent, ofte in zyn gehuerde winckel".

11) Bijlhouwers-gilde n°. 11 (1502): slechts „tot eenre stede, te weten daer sy haer hoochste weer houden", — n°. 20 art. 24 (1540): slechts „eenen thoon ende die voor ende binnen zijnre deuren, daer hy woont. . . . . Ende hierinne sijn uutgesondert alle vrye marcten".

12) Smeden-gilde n°. 1 art. 1 (z. j.): niet „meer smidt dan twe", — n°. 14 art. 1 (1489): slechts „een toen, ende die sel wesen bynnen sijnre doeren, daer hy woent, ende anders nergent", — n°. 42 art. 15 (1538) (als n°. 14 art. 1).

13) Zadelaars-gilde n°. 10 art. 20 (1540): „mer eenen thoen . . . ., ten waer op gehuerde plaetsen, dair dese stadt profyt off hadde".

der strate woent", het uitstallen voor de vensters slechts gedurende twee dagen in het jaar geoorloofd [1]).

Het dusdanig uitstallen, dat men een ander hinderde in zijne nering, was in het algemeen verboden [2]).

Tot dezen groep van bepalingen zijn mede te rekenen het verbod, om meer dan een vennoot te hebben [3]) of meer dan een helper of helpster te nemen [4]), bij de vleeschhouwers, de vischkoopers en de boterlieden voorkomende, en de artikelen, die een maximum bepalen van het aantal knechts [5]), van de hoeveelheid te verwerken grondstof [6]), van de getouwen [7]) en van de brouwsels [8]).

2°. Een maximum arbeidstijd vindt men gesteld bij verschillende gilden; sommige der desbetreffende artikelen zijn echter gemaakt met het oog op het gevaar voor brand bij het werken bij kunstlicht. De geoorloofde arbeidsdag wisselt bij de verschillende gilden, en bij eenige gilden wordt zelfs onderscheid gemaakt voor de verschillende daaronder ressorteerende bedrijven. 's Zomers mocht over het algemeen langer gewerkt worden dan 's winters en het einde van de dagtaak werd geregeld naar het luiden van de klok, die de wacht op de wallen riep, of werd door den bode van het gilde aangezegd, die daartoe zijn „werc laet" liet hooren [9]).

Zoodoende werd een maximum arbeidsdag bepaald, die,

1) Bakkers-gilde n°. 20 art. 17 (1539).

2) Oude-wantsnijders-gilde n°. 3 art. 5 (1382) (men mocht zijn „stoc" niet meer dan twee ellen uitsteken), Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 44 (1417), n°. 7 art. 28 (1555).

3) Vleeschhouwers-gilde n°. 22 art. 6 (1546), Vischkoopers-gilde n°. 1 art. 10 (14de eeuw), n°. 2 art. 7 (14de eeuw).

4) Boterlieden-gilde n°. 14 art. 14 (1538), B.spr.b. dd. 20 Juli 1555.

5) Een volder mocht slechts twee knapen houden op een kom (Wolwevers-gilde n°. 26 art. 54) (1487).

6) Een wijnkooper mocht slechts een „legel" wijn per dag tappen (Wijnkoopers n°. 13 art. 4 (1431), n°. 19 art. 4) (1458).

7) Linnenwevers-gilde n°. 4 (1473): slechts drie getouwen.

8) De brouwers mochten slechts tweemaal per week brouwen (Brouwers-gilde n°. 12 art. 1 (1436), n°. 26 art. 8) (1465), later slechts eenmaal per week (aldaar n°. 32 (1469)).

9) De linnenwevers mochten des zomers slechts bij daglicht werken en 's winters (van Victoris tot Petri ad Cathedram) van 's morgens 6 tot 's avonds 8 uur „by die keerse" (Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 10) (1550). De wevers mochten „nyet knopen bi der keersen" (Wolwevers-gilde n°. 12 art. 33) (1414). Den wolwevers was voorgeschreven te werken „alleen by dachlicht", „welverstaende, dat sy des wynters by de keersse zellen moegen wercken van vyff uren tsmorgens beghinnende ende des avonts tot acht uren toe" (aldaar n°. 33 art. 26) (1548). Het weven was verboden „des wynters, alst vriest binnen shuys", doch de volders mochten dan nog een dag „nawercken" (aldaar art. 28). Een volder mocht niet „by der keerssen kaerden" (aldaar art. 31). Speciaal voor de

met inbegrip van den schafttijd, 's winters 12 à 13 uren en 's zomers 15 uren mocht duren. Door een tijd van rust voor te schrijven bereikten de gilden een dubbel voordeel: zij keerden de drukkende concurrentie tengevolge van te groote productie en zij wisten zich daardoor tevens te vrijwaren tegen de nadeelen van overmatigen arbeid. Zoo werd eeuwen geleden onder minder ingewikkelde maatschappelijke toestanden gepoogd om een vraagstuk op praktische wijze op te lossen, dat ook heden zich meer en meer naar voren dringt en eene oplossing vordert.

3°. Beperking van het aantal gildebroeders werd slechts bij twee gilden aangetroffen, namelijk bij de vleeschhouwers [1]) en bij de vischkoopers. De toetreding tot dit laatste gilde was oudtijds onbeperkt, eerst in 1555 werd het vischkoopers-gilde een zoogenaamd gesloten gilde [2]). De beperking van het aantal vleeschhouwers vond haren grond in het beperkt aantal vleeschbanken in het vleeschhuis [3]).

Bij de oude-wantsnijders was voor een onderdeel, de uitdraagsters, een maximum leden vastgesteld n.l. 12 [4]).

---

hoedenmakers was als arbeidstijd toegelaten: van Vastenavond tot St. Victor van 4 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds, terwijl zij 's winters niet voor 5 uur 's morgens mochten beginnen (aldaar art. 35). — Eveneens mochten de riemsnijders sedert het begin der 15[de] eeuw slechts bij daglicht werken, waarbij eene uitzondering werd gemaakt voor „alle natwercke" (Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 21) (1417). Waarschijnlijk is het aan ontduiking van de bedoeling dezer bepaling te danken, dat later werd bevolen het werk te laten rusten, „als die clocke ghelaten is sinte Meertijn ende die bode „werc laet" gheboden heeft" (aldaar art. 40). Nog later werd de geoorloofde werktijd gesteld op 's zomers van 5 uur 's morgens tot 7 uur 's avonds, terwijl men 's winters („van sinte Victoers-misse tot Paeschen toe") niet voor een uur later mocht beginnen (aldaar art. 53). — Bij de bijlhouwers vinden wij de volgende regeling: in het algemeen mocht men 's winters (van St. Victor tot Lichtmis) niet langer werken dan van 's morgens 6 tot 's avonds 7 uur, doch de kuipers mochten van St. Victor tot St. Maarten in den winter doorwerken tot 9 uur, welke vrijheid de draaiers en de mandenmakers den geheelen winter genoten (Bijlhouwers-gilde n°. 7 art. 1) (1452). Voor de smeden was de werkdag gesteld 's winters (van St. Victor tot Paschen) op 5 uur 's morgens tot 6 uur 's avonds, terwijl zij 's zomers een uur vroeger mochten beginnen en later eindigen (Smeden-gilde n°. 1 artt. 13—16) (z. j.). In 1538 werd toegestaan te werken van 4 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds (Smeden-gilde n°. 42 art. 12). De goudsmeden mochten oudtijds „mit hameren smeden vroeger noch later dan een ysersmit" (Smeden-gilde n°. 1 art. 39), doch waren later geheel onbeperkt in hun werktijd, waarvoor zij jaarlijks 2 stuivers in de kas van het Eloyen-gasthuis moesten storten (Smeden-gilde n°. 42 art. 17).

1) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 artt. 12 en 13 (1433).

2) B.spr.b. dd. 20 Juli 1555 art. 1. Het aantal vischvrouwen was reeds in 1395 tot 40 beperkt (Vischkoopers-gilde n°. 6 art. 6).

3) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 artt. 12 en 13 (1433).

4) Oude-wantsnijders-gilde n°. 3 art. 1 (1382).

Dit weinig voorkomen van gesloten gilden in een tijd, dat deze in Duitschland vrij veelvuldig worden aangetroffen, is een niet onbelangrijk verschijnsel en misschien een blijk van den gunstigen toestand, waarin de bedrijven te Utrecht verkeerden.

4°. Een gewichtig middel om het overwicht van de afzonderlijke leden van een gilde te keeren was gelegen in het toekennen van het recht aan de gildebroeders om te deelen in het voordeel, dat een medebroeder zich bij aankoop van grondstoffen kon verschaffen, en in het verbieden van den voorkoop. Door het verbod van voorkoop werd bemoeilijkt, dat een gildebroeder al de aangebodene grondstoffen zoude opkoopen en daardoor de overige leden van het gilde dwingen tot stilzitten of het van hem overnemen dier stoffen tegen overmatige prijzen; door het deelrecht werd aan alle leden van een gilde de gelegenheid geopend om, waar een hunner op voordeelige wijze grondstoffen had verkregen, zijn aandeel daarvan te eischen [1]. Vooral bij het moeielijker vervoer en het beperkte verkeer dier dagen had men hierin een zeer goed werkend middel om ongerechtvaardigde bevoordeeling van den eenen gildebroeder boven den anderen tegen te gaan.

Voorkoop was verboden van vee en visch [2], die naar de markt werden gevoerd, en evenzoo het opkoopen van graan [3] en van visch, die bij de Wittevrouwen-poort werd aangebracht [4]. Het deelrecht was toegekend aan allen, die eene wijnnering deden, met betrekking tot den wijn, dien men tusschen Utrecht en Vreeswijk had gekocht [5], — aan de corduaniers met betrekking tot leer en smeer [6], — aan de grauwwerkers met betrekking tot hunne grondstoffen [7], — en

---

1) Een eenigszins analoog geval vindt men in 1481 bij de korenkoopers: om de groote korenschaarschte bepaalde de raad, dat men van iemand, die koren gekocht had, terstond koren mocht overnemen tegen eene winst van 1 kromstaart per mud; had de verkooper zijn koren reeds op den zolder gebracht, dan had men nog een etmaal recht tot koopen, doch moest dan 2 kromstaarten geven boven den inkoopsprijs (Korenkoopers-gilde n°. 14 artt. 1 en 2).

2) Deel I nos. 42 (1393) en 43 (1442), Vischkoopers-gilde n°. 4 artt. 9 en 11 (1392), n°. 20 (1490).

3) Korenkoopers-gilde nos. 2 (1412), 3 (1427) en 8 (1427).

4) Vischkoopers-gilde n°. 24 (1515).

5) Wijnkoopers n°. 16 (1445).

6) Corduaniers-gilde n°. 2 (1487).

7) Grauwwerkers-gilde n°. 4 art. 12 (1540).

aan de smeden met betrekking tot ijzer, van vreemdelingen gekocht; dit laatste was echter oudtijds beperkt tot de oudermannen en de raden [1]).

Een deelrecht betreffende den te verrichten arbeid werd toegekend aan de leden van het zakkendragers-ambacht [2]); de loting om het werk werd daar uitvoerig geregeld [3]). In verschillende gevallen mochten de overige leden van het gilde eischen, dat het werk zoude worden aangebracht en dat over de verdeeling daarvan door de aanwezigen zoude worden gesmakt of gedobbeld [4]). Ook het verbieden van voorkoop werd bij hen in gewijzigden vorm toegepast, door aan de gildebroeders te verbieden, een werk aan te nemen, voordat het schip aan den wal lag [5]).

Ook op andere wijzen werd eenigszins in de boven aangeduide richting gewerkt nl. door het verbod aan de vischkoopers, om meerdere vennooten aan te nemen [6]), en aan de boterlieden, om vette waar door anderen te doen koopen [7]). Onedele mededinging werd beperkt door het verbod van het vóórtoonen (met zijn toonbank voor die van een ander te gaan staan) [8]), van het onderhuren van huizen [9]) en knechts [10]), van het wegroepen van koopers van eens anders uitstalling [11]), of het beschimpen van diens koopwaar [12]). Ook hierover zijn onze bronnen niet zoo uitvoerig als die in sommige Duitsche steden.

Tegenover slecht betalende afnemers wisten eenige gilden zich te beveiligen door aan hunne leden te verbieden aan iemand te leveren, wanneer hun aangezegd was, dat deze een

1) Smeden-gilde n°. 1 art. 20 (z. j.).
2) Zakkendragers n°. 11 artt. 38 en 39 (1551).
3) Aldaar artt. 24 volg.
4) Aldaar artt. 30, 37 en 38.
5) Aldaar art. 31.
6) Vischkoopers-gilde n°. 1 art. 10 (14de eeuw).
7) Boterlieden-gilde n°. 14 art. 13 (1538). Zie een gelijk verbod bij de oude-wantsnijders: Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 15 (14de eeuw?).
8) Oude-wantsnijders-gilde n°. 3 art. 5 (1382), Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 44 (1417), n°. 7 art. 28 (1555).
9) Marslieden-gilde n°. 6 art. 4 (14de eeuw?).
10) Riemsnijders-gilde n°. 1 artt. 14, 26 en 34 (1417), n°. 7 art. 21 (1555), Smeden-gilde n°. 1 art. 51 (z. j.).
11) Marslieden-gilde n°. 6 art. 7, n°. 30 art. 20 (1541), Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 5 (14de eeuw?), Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 18.
12) Grauwwerkers-gilde n°. 4 art. 13 (1540).

anderen gildebroeder nog niet voldaan had wegens eene vroegere levering. Dergelijke bepalingen vindt men bij de molenaars [1]), de brouwers [2]), de steenbikkers [3]), de bijlhouwers [4]) en de smeden [5]). Bij de barbiers gold hetzelfde voorschrift ten opzichte van hem, die nog een kwartaal scheerloon verschuldigd was [6]), en voor een nog in het boek staand patient, tenzij men zijnen medebroeder voor het nog verschuldigde wilde instaan [7]). In dat geval werd de eerste doktersvisite berekend op 4 stuivers en werd het daarenboven verschuldigde door het gerecht begroot.

De toepassing van eene dergelijke bepaling had echter eene schaduwzijde, daar de afnemers hierdoor belemmerd werden in hun recht, om van leverancier te verwisselen [8]), en zoodoende te zeer aan dezen gebonden waren. Dit leidde den raad in 1477 tot het verbod aan de brouwers, om eene levering á contant aan een tapper te weigeren wegens diens achterstallige schulden bij een anderen brouwer [9]). Het „aenslaen" door een brouwer van een tapper, voordat diens vorige leverancier voldaan was, werd hierop in 1508 door den raad verboden [10]) en zoodoende het misbruik maken door tappers van de bepaling van 1477 tegengegaan.

---

e. *Verhouding tusschen meester en knecht.*

Vergeleken met de reeds gepubliceerde bronnen over de gilden in andere steden zijn de bepalingen over de verhouding tusschen meester en knecht te Utrecht zéér schaarsch. Be-

---

1) Molenaars-gilde n°. 15 art. 13 (1540).
2) Brouwers-gilde n°. 50 (1508), n°. 51 art. 1 (1508).
3) Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 15 (1539).
4) Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 3 (1454), n°. 20 art. 18 (1540).
5) Smeden-gilde n°. 1 art. 35 (z. j.).
6) Barbiers n°. 17 art. 27 (1545).
7) Aldaar art. 23.
8) Dit recht werd uitdrukkelijk toegekend aan de afnemers van de brouwers: „Overdroegen die raide out ende nywe, dat die tappers van den byer of diezelve, die byer inlecgen tot hoeren drincken, niet ghehouden noch verbonden en sullen wezen altois hoer byer te halen van enen brouwer, dair zy hoerre byeren van halen" (Brouwers-gilde n°. 35) (1477).
9) Brouwers-gilde n°. 35.
10) Brouwers-gilde n°. 50, vgl. ook n°. 51.

halve over loon en arbeidsduur ontbreekt, op eene enkele uitzondering na, nagenoeg elk gegeven, — waaruit valt af te leiden, dat de geschillen tusschen beide partijen door de oudermannen van het gilde volgens gewoonterecht beslist zijn geworden en er hiervan geene codificatie heeft plaats gehad. De meesters zullen wel de invloedrijkste leden van het ambacht geweest zijn. Hun invloed op het stadsbestuur, gepaard aan het ontbreken van eene organisatie der gezellen, heeft zeker medegewerkt tot versterking van de positie van den meester. Wel wordt er eene enkele maal melding gemaakt van eene beweging der wevers ter verkrijging van hooger loon, doch deze beweging was blijkbaar slechts spontaan en bleef ook tot dat gilde beperkt.

Vaststelling van een maximalen arbeidstijd treft men aan bij verschillende gilden, doch deze werd hoofdzakelijk ingevoerd met het doel om hierdoor de te strenge concurrentie onder de meesters te keeren en niet om aan den arbeider eene betere positie te verschaffen. Bepalingen in dien geest hebben wij dus behandeld naar aanleiding van de maatregelen tegen te groote concurrentie. Alleen zij hier vermeld, dat de arbeidstijd bepaald werd bij de linnenwevers, de wolwevers, de riemsnijders, de bijlhouwers en de smeden, en wel wisselende tusschen 13 en 15 uren [1]).

Een loonstandaard vindt men bij de linnenwevers [2]), de wolwevers, de timmerlieden en de metselaars. Bij de wolwevers werd de bepaling van het standaardloon opgedragen aan den waardijn [3]), terwijl de raad het voor de timmerlieden en metselaars vaststelde op het loon, dat zij sedert 25 jaren genoten hadden [4]). Waar geen vast loon bepaald was, waren partijen geheel vrij, doch moesten het daarover eens zijn vóór den aanvang van den arbeid, daar de huur eerst als bindend werd beschouwd, wanneer het loon was vastgesteld [5]). Het zich aaneensluiten van de wevers ten einde opslag van loon te bedingen, lokte eenige verbodsbepalingen tegen hen uit, waarin tegen de volders, die anderen met bedreiging

1) Zie hierboven bladzijde LXXI noot 9.
2) Gildeboek der linnenwevers dd. 27 November 1559.
3) Wolwevers-gilde n°. 19 art. 2 (1474), n°. 26 art. 49 (1487).
4) Deel I n°. 48 (1490).
5) Smeden-gilde n°. 1 art. 28 (z. j.), n°. 42 art. 18 (1538).

daartoe zochten te bewegen, zelfs de doodstraf werd bepaald [1]). Werd door een meester werk beloofd, dan moest hij deze belofte gestand doen of althans het loon voor eenen dag betalen [2]). Had de meester hetzelfde werk aan meerdere knechts toegezegd, dan moest hij het laten verrichten door hem, dien hij het eerst had aangenomen [3]). Wederkeerig was de knecht, die zich aan meerdere meesters tegelijk had verhuurd, het loon van een dag verschuldigd aan den meester, dien hij in den steek liet, terwijl hij aan het gilde eene boete van vier stuivers moest betalen [3]). Bij de „wyester" of „ofsteker" was de boete voor den meester of den knecht, die in gebreke bleef, bepaald op 5 schellingen [4]).

Het zelf weder knechts in dienst nemen was bij de riemsnijders aan de knechts verboden [5]).

Over den duur van het dienstcontract vindt men geene gegevens; alleen blijkt, dat de linnenwevers het werk niet mochten verlaten tusschen Lichtmis en Buurkerkmis [6]), zoodat het waarschijnlijk is, dat bij dit gilde bij het halfjaar gehuurd werd. Tegen het ontijdig verlaten van het werk werden bij verschillende gilden straffen bedreigd. Bij de linnenwevers werd dan het loon verbeurd [6]); — bij de drapeniers moesten de knechts 10 of 12 dagen van te voren het werk opzeggen [7]) en was het verboden, om een weggeloopen knecht aan het werk te zetten, voordat hij zijn vorigen meester voldoening had gegeven [8]); — bij de volders mocht niet voor des Donderdags afgerekend worden, tenzij met toestemming van meester en knecht beiden [9]).

De knechts waren gehoorzaamheid en eerbied aan hunnen meester verschuldigd: wie zijn meester beleedigde of sloeg, mocht niet meer werken, totdat hij zich weder met hem verzoend had [10]), en den leerknaap, die zijn meester bestal voor

1) Wolwevers-gilde n°. 19 art. 3 (1474).
2) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 20 (1548).
3) Aldaar art. 21.
4) Wolwevers-gilde n°. 12 art. 11 (1414).
5) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 15 (1417).
6) Gildeboek der linnenwevers dd. 27 November 1559. De meester verloor burgerschap en gilde, als hij het voorschrift schond.
7) B.spr.b. dd. 26 April 1572 art. 15.
8) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 22 (1548).
9) Aldaar art. 32.
10) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 13 (1417).

eene waarde van 4 penningen, werd voor goed het werken verboden [1]). Bij de smeden werd diefstal gestraft met verbod van een jaar lang te werken, terwijl bovendien den meesters werd verboden, om den dief binnen dien tijd in dienst te nemen [2]). Mishandeling was natuurlijk ook verboden, zoowel aan den meester als aan den knecht; de meester werd in zulk een geval gestraft volgens het oordeel van het gilde [3]).

Voor de schade, door een knecht veroorzaakt, was de meester aansprakelijk [4]), die waarschijnlijk wederom op den knecht kon verhalen de schade of het verlies, door zijn toedoen geleden [5]). De meester was zelfs aansprakelijk voor overtredingen, door den knecht begaan, van voorschriften op de uitoefening van het bedrijf. Die aansprakelijkheid kon echter opgeheven worden, zooals bijv. bij de riemsnijders, waar bepaald was, dat de knechts voor het werken in verboden tijd zelf de boeten zouden te betalen hebben [6]).

Geschillen tusschen meester en knecht werden berecht door de oudermannen van het gilde, bijgestaan door 3 of 4 van de bekwaamste gildebroeders [7]). Van hunne beslissing stond hooger beroep open op de morgenspraak van het gilde, hiertoe door de oudermannen te beleggen [8]). De partij, die in het ongelijk werd gesteld, moest 3 ℔ was betalen, waarvoor de knecht, die het beroep instelde, borg te stellen had [9]). Bij geschillen over loon moest de klager de kosten voorschieten, die later door de verliezende partij gekweten werden [10]). De klager kon zelfs aan den ander het werk laten verbieden op boete van 2 stuivers per dag [11]). Over het algemeen was het

1) Aldaar art. 11.

2) Smeden-gilde n°. 1 art. 31 (z. j.). Ook bij de bijlhouwers werd den knaap, die zijn meester voor 4 penningen bestal, een jaar het werken verboden (Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 13) (z. j.).

3) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 12, waar in het algemeen bepaald wordt: „Voert waer enich meyster van onsen ambocht, die sinen knape mysdede, dat zoude hi dien knape beteren tots ghilden segghen".

4) Gildeboek (Archief Afd. II n°. 461) n°. 7 art. 12.

5) Naar analogie van het voor een leerling bepaalde. (Smeden-gilde n°. 49 (1412).)

6) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 40 (1417).

7) Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 21 (1555), Smeden-gilde n°. 42 art. 20 (1538).

8) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 9 (14[de] eeuw?). Bij de smeden konden de meester en de knecht de zaak waarschijnlijk ook terstond voor de morgenspraak brengen (Smeden-gilde n°. 12 art. 1) (1486).

9) Smeden-gilde n°. 12 art. 1 (1486).

10) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 23 (1548).

11) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 23 (1548).

recht gelijk voor meesters en knechts, alleen werd de meester op zijn woord geloofd, behoudens tegenbewijs door den knecht [1]).

Eene organisatie der gezellen als in vele Duitsche steden, met eigen herbergen en herbergmeesters en met bemiddeling voor plaatsing van vreemde gezellen, ontbrak te Utrecht. Bij de linnenwevers vond deze bemiddeling plaats door den bode van het gilde, aan wien was opgedragen, de vreemde gezellen behulpzaam te zijn bij het zoeken naar werk [2]). Waarschijnlijk gold dit ook bij andere gilden, doch bewijs hiervoor ontbreekt [3]).

---

f. *Einde van het lidmaatschap en beperking in de rechten als lid van het gilde.*

Het lidmaatschap van het gilde eindigde bij overlijden, door vrijwilligen afstand, door verlies van het burgerschap, — waardoor eo ipso het lidmaatschap van het gilde werd verloren, — en door ontzetting uit het lidmaatschap in bijzondere gevallen.

De eerste vorm is het normale geval, doch het kon natuurlijk ook voorkomen, dat men, lid geworden van een gilde, het lidmaatschap opzegde b.v. om een ander gilde te winnen. Een voorschrift daaromtrent vinden wij bij de wolwevers, waar de knecht, die een gildebroeder had verlaten om te gaan werken bij een linnenwever, een stuiver boete moest betalen aan het gilde, wanneer hij later tot het wolwevers-vak wilde terugkeeren. Verwisseling van gilde kon echter ook van hooger hand worden bevolen, gelijk in 1433 de vleeschhouwers over verschillende gilden werden verspreid en in 1561 den smeden gedreigd werd, de speldenmakers bij het riemsnijdersgilde te zullen indeelen. Bij zulk eene gedwongen verwisseling werd geen gildegeld geëischt.

---

1) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 21 (1550).

2) Gildeboek der linnenwevers dd. 9 Mei 1552.

3) Wel blijkt (Deel I n°. 47), dat het aannemen van werkkrachten in 1465 ook geschiedde op het Buurkerkhof; dit werd toen verboden, terwijl de Mariaplaats als arbeidsbeurs werd voorgeschreven. Onzeker is het echter, of dit alleen gold voor landbouwers en losse knechts dan ook voor gezellen.

Waar het gilde verloren werd door verlies van burgerschap, meest altijd om politieke redenen, kon men het weder winnen, wanneer men het burgerschap herkregen had. Enkele malen werden ballingen bij hunne terugroeping tevens in hunne volle rechten als gildebroeders hersteld en werd dus de verbanning met al hare gevolgen gecasseerd. Daar het herstel in de rechten als gildebroeder soms uitdrukkelijk vermeld wordt bij de terugroeping uit de ballingschap, mogen wij vermoeden, dat men niet als gildebroeder werd hersteld en dus het gilde opnieuw moest winnen, waar die teruggave niet uitdrukkelijk vermeld wordt.

Als redenen voor ontzetting uit het lidmaatschap worden opgegeven, dat iemand was „beruft van simpele zaicken off van ondaet off van verrade off meneedich" [1]), of, gelijk het bij de riemsnijders genoemd wordt, „beruft van diefte, van moerde, van verrade, van meenedich" [2]); in het algemeen gaf elke handeling, waardoor men den goeden naam van zijn gilde te schande maakte, daartoe aanleiding [3]).

Naast de ontzetting uit het gilde kende men ook beperking in de rechten als lid van het gilde. Deze was tweeërlei: de uitoefening van het bedrijf kon voor korter of langer tijd verboden worden, zonder dat men daarom in zijne politieke rechten beperkt werd, en men kon alleen zijne stem in het gilde verliezen, zonder hierdoor het recht tot uitoefening van het bedrijf te verliezen. Het eerste wordt door ons behandeld onder de straffen in het hoofdstuk over de rechtspraak over gildezaken; terwijl wij voor het tweede verwijzen naar de behandeling van de gilden als politieke vereenigingen.

1) Marslieden-gilde n°. 15 art. 2 (z. j.).
2) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 49 (1417).
3) Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 12 (z. j.).

III. Bestuur van het gilde.

a. *De oudermannen.*

Gelijk alle georganiseerde vereenigingen hadden de gilden een bestuur, dat de innerlijke aangelegenheden regelde en het gilde naar buiten vertegenwoordigde. Dit bestuur bestond voor elk gilde uit twee oudermannen, welke naam reeds voorkomt in het reeds vermelde charter van 1267, waarin gesproken wordt van de „oudermanni confraternitatum" [1]), en daarna geregeld gebezigd wordt, totdat onder Karel V met den politieken invloed der gilden ook deze benaming voor hun bestuur verdwijnt en zij onder den elders meer gebruikten naam van „dekens" worden aangeduid [2]). Slechts eenmaal wordt een andere naam vermeld en wel in een charter van 1498, waarin sprake is van „magistri et procuratores pro tempore sertorum" [3]), terwijl in het Liber Albus naast de twee oudermannen van het vleeschhouwers-gilde twee „voerraetsmanne" vermeld worden [4]).

De oudermannen werden door de gildebroeders in de morgenspraak gekozen [5]). De raad oefende geenen invloed op de keuze uit en beperkte zich tot het stellen van enkele regels, die de verkiesbaarheid begrensden. Zoo werden de molenaars, die in de stadsvrijheid woonden, uitgesloten uit den raad [6])

1) Zie boven bladz. XV.

2) In de ordonnanties van na 1528 wordt gesproken van „die dekens, welke oudermans geheten plegen te worden" (bv. Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 5) (1542). Waarschijnlijk deed Karel V met opzet den ouden naam veranderen, om de herinnering aan de vroeger zoo machtige stelling der gilden te doen verdwijnen.

3) Zie het charter dd. 4 December 1498 in de archieven der gilden (opgenomen in het gemeentearchief) n°. 4.

4) Vleeschhouwers-gilde n°. 1 artt. 6 en 9 (14de eeuw).

5) Zie de voorschriften op de raadskeuze in deel I.

6) Molenaars-gilde n°. 2 art. 4 (1435).

en werden in 1403 na den oorlog met Arkel de leden van de overwonnene partij niet verkiesbaar verklaard [1]). De algemeene regels omtrent de verkiesbaarheid waren in de gildenbrieven opgenomen; zoo bepaalde die van 1341, dat iemand niet verkiesbaar was, „hi en si volle ghildebroeder, of hi en voer dat ghilde mitter hant, of hi en hebt ghevoert, oft en si hem aengheerft van sinen ouders, diet ghevoert hebben, oft en si hem aengheboren" [2]). Bovendien werd de leeftijd van 30 jaar geëischt [3]).

Bij de barbiers, die, ofschoon behoorende tot het wantsnijders-gilde, vele vrijheden genoten en ten opzichte van de innerlijke regeling nagenoeg met de gilden gelijkstonden, waren de bevoegdheden van de oudermannen opgedragen aan twee busmeesters, die ten opzichte van de leden met nagenoeg gelijke macht waren bekleed als elders de oudermannen [4]).

De oudermannen werden gekozen voor een jaar en legden bij de aanvaarding van hun ambt een eed af [5]).

De werkkring van de oudermannen moet in twee hoofdafdeelingen gesplitst worden: het bestuur van het gilde als bedrijfsvereeniging en de vertegenwoordiging van de politieke macht van het gilde. In deze laatste hoedanigheid was hun voor een groot deel de feitelijke uitoefening dier macht opgedragen: zij kozen langen tijd den raad en de overste oudermannen, die met de twee burgemeesters het college der vier „oversten" vormden, hadden invloed op de raadsbesluiten en de regeling der stedelijke financiën en hadden eenige administratieve en rechterlijke bevoegdheden van algemeenen aard. Dit alles zullen wij behandelen in het hoofdstuk over de gilden als leden der gemeenschap en als politieke vereenigingen; hier zullen wij ons bepalen tot bespreking van het bestuur van het gilde als bedrijfsvereeniging.

Aan de oudermannen was opgedragen:

1. het toezicht op de naleving van de keuren van het

1) Deel I n°. 204 (1403). Evenzoo in 1433 de gebannenen en voortvluchtigen „ruerende van den opstaen, dat geweest is van bisscop Zweder van Culenborch" (Deel I n°. 123).

2) Deel I n°. 111 art. 8 (1341), n°. 163 art. 8 (1456).

3) Deel I n°. 128 art. 9 (1455).

4) Barbiers n°. 13 art. 1 (1498), n°. 17 artt. 1, 14, 15 en 17 (1545).

5) Deel I n°. 126 art. 2 (1450); de eed wordt medegedeeld in Muller Rsbr. Deel I blz. 387.

gilde en het recht van vervolging bij overtreding [1]). Het innen der daarbij geslagene boeten geschiedde onder hun toezicht door de busmeesters [2]);

2. de handhaving van de orde in de morgenspraak [3]) en in de jaarlijksche feestelijke bijeenkomsten van het gilde [4]);

3. de berechting van geschillen tusschen de gildebroeders onderling;

4. het afnemen van de gildeproef en het aannemen van nieuwe gildeleden;

5. de benoeming van en het toezicht op de beambten van het gilde;

6. het beheer van de financiën van het gilde;

7. de verdediging van de rechten van het gilde naar buiten;

8. het toezicht op de vervulling der plichten, door het stadsbestuur aan de gildebroeders opgelegd.

1. Toezicht op de naleving van keuren van het gilde en berechting der overtreders.

Het toezicht op de naleving der keuren van het gilde was een noodzákelijk uitvloeisel van de bevoegdheid der gilden,

1) Smeden-gilde n°. 7 art. 4 (1472).

2) Bijlhouwers-gilde n°. 7 art. 1 (1472), Smeden-gilde n°. 7 art. 8. Bij de bijlhouwers mochten de gildebroeders, bij afwezigheid der oudermannen, zelven de boeten uitpanden op het niet komen „tot eenen dode ghildebroeder ofte gildesuster" (Bijlhouwers-gilde n°. 7 art. 2). De panden werden bewaard tot 14 dagen na O. L. V. Lichtmis en dan, zoo zij niet ingelost waren, verkocht (Smeden-gilde n°. 1 art. 48) (z. j.).

3) Zij bekeurden bv. den gildebroeder, die zonder hun verlof in de morgenspraak het woord voerde (Marslieden-gilde n°. 9 art. 2) (14de eeuw?) en die, na hun verbod, voortging „onlust" te maken (Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 3) (14de eeuw?). In later tijd konden de dekens der linnenwevers op een heel of half vat bier de gildebroeders „contrarolleren", die anderen „rebellicken" of „met onbehoorlijcke woerden ende wercken" toespraken of misdeden (Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 34) (1550); evenzoo Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 25) (1555).

4) Zij hadden dan het recht het geven van een vat bier als boete op te leggen: Barbiers n°. 17 art. 45 (1545), Snijders-gilde n°. 18 art. 28 (1540), Bakkers-gilde n°. 20 art. 24 (1539), Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 34 (1550), Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 20 (1539), Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 25 (1555), Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 32 (1540), Gildeboek der smeden dd. 16 April 1550 art. 10: „Item tot allen tijden als die gildebrueders van den voirscreven smede-gilde te samen teeren, zoe en zall nijemant den deeckens ofte enige goede gildebrueder rebellicken noch mit onbehoirlicken woirden ende wercken toespreecken ende misdoen. Ende indien bij ijemant sulcx geviele ende bewijselicke waere, zoe sellen die deeckens denselven moegen contrarolleren op een vat biers ofte een halff vat nae gelegentheijt der saecken; ende bij gebreecke van willige oplegginge zel men alsdan den brueckigen tselve doen uuijtpanden, behouden altoes ende onvermindert die schout van Keyserlicke Majesteyts wegen ende deser stadt hoer recht".

om regelen, welke rechtskracht bezaten, voor hun bedrijf vast te stellen; het wordt dan ook slechts hier en daar uitdrukkelijk vermeld, doch blijkt uit verschillende bepalingen. Uitdrukkelijk werd aan de betrokken oudermannen opgedragen het toezicht op het gewicht van het brood bij de bakkers [1], op het geregeld afwerken bij de linnenwevers [2], op de grootte van de tegels bij de steenbakkers [3] en van de turfzakken bij de zakkendragers [4], en op het werk van de riemsnijders [5], de goudsmeden [6] en de messenmakers [7].

Enkele malen wordt het toezicht nader omschreven. In het linnenwevers-gilde was aan de oudermannen niet slechts de inspectie opgedragen van de weefgetouwen, doch was het later ook verboden, zonder hunne voorkennis getouwen te verkoopen of te verhuren [8]. De inspectie bij de riemsnijders

1) Bakkers-gilde n°. 12 (1478): „onse oudermans, daer zy quamen om dat broet te wegene *na der gewoente*".

2) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 14 vlg. (1550).

3) Steenbikkers-gilde n°. 3 (1495).

4) Zakkendragers n°. 6 (1516).

5) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 33 (1417): „Voert yemant, die ter mercte of op kermissen voere mit zinen wercke, die zelt laten bezien onsen ouderman ofte onsen bussemeysters, eer hi besloeghe".

6) Ordonnantie op de goudsmeden dd. 13 April 1551 in het Gildeboek (Archief Afd. II n°. 461, deel II n°. 7) art. 17: „Item dat die deeckens ende gesworenen van den gout- ende silversmeden-ambachte, elcke in de stadt van hoere residentie, alle werck, tsy dat die binnen dierselver stadt sijn gewrocht off aldaer van buyten gebracht, zoewel op vrye als onvrye plaetsen sullen neerstelijck ondersoecken ende visiteren, off die zijn oprecht ende achtervolgende der ordonnantie ende den alloye voorseyt gewrocht off te coope gebrocht geweest off niet".

7) Gildeboek der smeden dd. 22 April 1545 art. 6: „Item soe sell voertaen een ijegelick messmaker, die der stadts wapen vueren will, onder sijn teijcken smeden sijn stoff groot off cleijn, dair sij die koerstoff mede voldoen willen, soe goet off beter dan dat stoff is, dat in der smeden gilden kist leijt, dat een prueff is, mer niet arger, bijt verboeren van sijn stoff ende daertoe telcker reijse van thien stuvers tottet gilden behoeff. Ende dit sellen die dekens in der tijt mitte koermeijsters moegen doen, als hem des gelieven sell. Ende wije nu der stadt wapen als voerscreven van de gildebrueders in der tijt onder sijn teijcken niet en set, die en is niet gehouden in de koerstoff voergeruert".

8) Gildeboek der linnenwevers dd. 13 Augustus 1579: 1°. „Die raet heeft geaccordeert ende belieft den gemeen gildebrueders van den lijnnewever-gilde, ten eynde dat der goeder luyde werck nyet verdorven en worde duer quade reeschap van tauwen enz.: alse dat van nu voirtan gene gildebrueders enige oude ofte nyeuwe touwen ende alle ander gereetschap daertoe dienende en sullen mogen vercopen noch verhueren dan alleen by kennisse van de dekens. Ende alzulcke touwen ende ander reeschap, by kennisse van de dekens vercoft ofte verhuert zynde, indien den coper op zyn behoerlicke betaildach deselve nyet en betailden ende den vercoper voldede, soe zullen de deeckens denselven coper ende quade betailder zyn werck mogen verbieden, totter tijt toe dat hy den vercoper vernuecht ende voldaen sal hebben. Ende die deeken, die dit geboth doet, sal hebben voor zyn loon enen stuver, te betalen by dengenen, die in onrecht blyft".

was beperkt tot het werk, dat ter markt of naar de jaarmarkt gebracht werd [1]), en diende dus vooral om de eer van het gilde naar buiten op te houden. Van de messenmakers waren de bij het instellen der keuring reeds gevestigde meesters daarvan vrijgesteld, doch het was hun verboden het stadswapen op hunne messen te slaan, wanneer zij zich aan dat toezicht onttrokken [2]).

De dekens der smeden moesten tweemaal per jaar bij alle goudsmeden rondgaan; zij hielden toezicht met de door het gilde gekozen gezworenen [3]), aan wie vroeger (reeds circa 1382) dit toezicht alleen was opgedragen [4]).

De bevoegdheid, bij de linnenwevers en de wolwevers aan de dekens toegekend, om bij vorst het werk te verbieden [5]), valt mede onder de hier besprokene werkzaamheden der oudermannen.

Gelijk uit de aangehaalde plaatsen blijkt, was deze bevoegdheid aan de oudermannen niet slechts door de gilden toegekend ter verzekering van de door het gilde gemaakte keuren, maar werd hun ook door den raad menigmaal het toezicht op de door hem voor een gilde vastgestelde verordeningen opgedragen [6]).

Een uitvloeisel van dit toezicht was het recht om ten allen tijde de werkplaatsen binnen te treden [7]), terwijl zij bij de goudsmeden zelfs met geweld kisten enz. konden doen openen [8]).

De aan de oudermannen opgedragen rechtspraak over overtredingen van de gildekeuren wordt op verschillende plaatsen vermeld, o.a. wegens de volgende strafbare feiten: het houden van te veel leerjongens [9]), het laten werken door personen,

---

2°. „Item die dekens zullen van nu voirtan alle jaers eens tenminste omgaen ende visiteren alle de tauwen, ende die zy quaet bevynden, doen repareren, sulcx dat se goet ende ganckaftich zyn".

1) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 33 (1417).

2) Vergelijk noot 7 op bladzijde LXXXIV.

3) Gildeboek (Archief Afd. II n°. 461) deel II n°. 7 artt. 17 en 18 (1551)

4) Smeden-gilde n°. 47 art. 15 en n°. 52 artt. 18 j°. 15.

5) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 19 (1550), Wolwevers-gilde n°. 33 art. 28 (1548).

6) Bakkers-gilde n°. 12 (1478), Bijlhouwers-gilde n°. 25 (1466).

7) Voor de keurmeesters vindt men dit soms uitdrukkelijk bepaald (Snijders-gilde n°. 18 art. 18) (1540), ook voor „onse raitsheeren" (Brouwers-gilde n°. 40) (1492); en evenzoo voor de gezworenen (Smeden-gilde n°. 50 art. 17) (1433).

8) Volgens de ordonnantie op het snijders-gilde (n°. 18 art. 18) volgde slechts boete voor hem, die tegen de ordonnantie gehandeld had en den toegang had geweigerd.

9) Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 2 (1454).

die men daartoe niet gebruiken mocht [1]), het werken buiten den gestelden werktijd [2]), het treden in eens anders werk voordat deze is voldaan [3]), het niet betalen van goed gekocht op eene door het gilde gehoudene veiling [4]).

In vele gevallen was naast de oudermannen aan speciaal daartoe benoemde keurmeesters het toezicht op de naleving der keuren opgedragen [5]).

Tweemaal vindt men aan de gildebroeders zelven het recht van bekeuring gegeven, te weten bij de tinnegieters [6]) en, voor het bekeuren van nalatige keurmeesters, bij de smeden [7]).

Door de gilde-ordonnanties van na 1528 werd voor het innen der boeten de toestemming van den schout vereischt [8]).

2. Handhaving van de orde in de morgenspraak en de andere bijeenkomsten van het gilde.

Dit onderwerp wordt door ons behandeld naar aanleiding van de morgenspraak, waarheen wij dus hier verwijzen.

3. Berechting van geschillen tusschen de gildebroeders onderling.

De uitspraak der oudermannen in geschillen tusschen gildebroeders onderling was bindend voor de partijen [9]); alleen bij de marslieden en de oude-wantsnijders wordt een hooger beroep op het geheele gilde in de morgenspraak vermeld, doch wordt tevens eene extra-boete bepaald voor hem, wiens beroep ongegrond wordt verklaard [10]). Ook van het gilde schijnt appèl op de gemeene oudermannen of den raad mogelijk te zijn geweest, althans bij de oude-wantsnijders wordt eene boete gevorderd van hem, „die daerboven opt huys ghinghe ende vellich daer worde" [11]).

---

1) Smeden-gilde n°. 1 art. 37 (z j.).
2) Smeden-gilde n°. 1 art. 16.
3) Smeden-gilde n°. 1 art. 35.
4) Smeden-gilde n°. 3 (1452).
5) Gildeboek der linnenwevers dd. 8 Febr. 1557, Riemsnijders-gilde n°. 3 art. 4 (1507), Smeden-gilde n°. 50 artt. 17 en 18 (1433).
6) Smeden-gilde n°. 23 art. 5 (1517).
7) Smeden-gilde n°. 1 art. 22, n°. 42 art. 14 (1538).
8) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 24 (1542), Snijders-gilde n°. 18 art. 29 (1540), Bakkers-gilde n°. 20 art. 26 (1539), Molenaars-gilde n°. 15 art. 21 (1540), enz.
9) Smeden-gilde n°. 1 art. 35: wie hun uitspraak niet volgde, verviel in eene boete.
10) Marslieden-gilde n°. 12 (14de eeuw?), Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 9 (14de eeuw?).
11) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 9.

Bij de marslieden wordt herhaaldelijk het getuigenbewijs vermeld [1]).

Van de geschillen was alleen eene procedure over zware verwonding aan de rechtspraak der oudermannen onttrokken [2]).

Tot de geschillen, welke aan hunne jurisdictie onderworpen waren, behooren voornamelijk:

a. de geschillen tusschen meester en knecht, bv. over het niet of te laat op het werk komen [3]), het niet laten verrichten van toegezegd werk [4]), het loon en de betaling daarvan [5]). Bij geschillen over loon konden zij èn aan den meester èn aan den knecht tijdelijk het werken verbieden [6]). Bij de riemsnijders werden de oudermannen bij deze rechtspraak bijgestaan door drie of vier van de bekwaamste gildebroeders [7]);

b. geschillen tusschen producenten en consumenten over de hoedanigheid van de door den afnemer geleverde grondstof [8]), de hoedanigheid, te late oplevering en onderbreking van het werk [9]).

Eene uitzondering op deze regeling vindt men bij de oudewantsnijders, waar de hoedanigheid van het werk stond ter beoordeeling van twee gildebroeders [10]).

4. Het afnemen van de gildeproef en het aannemen van nieuwe leden.

De werkzaamheden der oudermannen met betrekking tot deze beide onderwerpen vindt men behandeld bij de vereischten voor het lidmaatschap en kunnen dus hier onbesproken blijven. Alleen zij vermeld, dat de oudermannen bij het afnemen van de proef soms werden bijgestaan door eenige deskundige gildebroeders, doch steeds zelven de beslissing

1) Marslieden-gilde n°s 6, 7, 8, 10 en 15 (14de eeuw?).

2) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 1 (14de eeuw?), B.spr.b. dd. 1407 fol. 65 verso.

3) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 21 (1548), Bijlhouwers-gilde n°. 8 art. 2 (z. j.).

4) Wolwevers-gilde n°. 33 artt. 20 en 23.

5) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 21 (1550), Wolwevers-gilde n°. 33 art. 32.

6) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 21 (verbod voor den meester), Wolwevers-gilde n°. 33 art. 23 (verbod voor meester en knecht). Vgl. Bijlhouwers-gilde n°. 8 art. 2 (z. j.) (verbod voor een houtzager, die zijn plicht niet vervulde tegenover een bijlhouwer).

7) Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 21 (1555) (over het te werk stellen van een knecht, voordat zijn dienst bij een anderen meester is afgeloopen).

8) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 17.

9) Linnenwevers-gilde n°. 6 artt. 13, 14 en 16.

10) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 4.

behielden. Ook bepaalden de dekens het bedrag van het gildegeld, wanneer daarvoor slechts een maximum was vastgesteld [1]).

5. **Benoeming van en toezicht op de beambten van het gilde.**

De aanstelling van de beambten van het gilde was doorgaans opgedragen aan de oudermannen. Dit wordt o. a. vermeld van den busmeester en de keurmeesters van de linnenwevers [2]), den busmeester der marslieden [3]), de twee keurmeesters van de riemsnijders [4]), de procuratoren van de broederschap der bijlhouwers [5]) en verschillende beambten van het smeden-gilde [6]); de busmeester der smeden werd echter door de gildebroeders zelven gekozen [7]). Over opname in het gasthuis der smeden beslisten de oudermannen met den busmeester [8]), en met hem konden zij opgenomenen wegens wangedrag uit het gasthuis verwijderen [9]).

6. **Beheer van de financiën van het gilde.**

De oudermannen voerden het beheer over de financiën van het gilde [10]), tenzij dit, zooals in 1512 bij de smeden, speciaal aan den busmeester was opgedragen [11]). De financiën van zelfstandig aan het gilde verbonden vereenigingen, zooals de broederschappen en het Eloyen-gasthuis, stonden onder het beheer van de daarover gestelde procuratoren en den gasthuismeester [12]).

Overdracht van eigendommen van het gilde geschiedde gewoonlijk door de oudermannen, behalve bij het boterliedengilde, waar bv. in een transport dd. 1428 speciale gemachtigden daarvoor optreden [13]). Voor de vervreemding hadden

1) Snijders-gilde n°. 18 art. 1 (1540), Bakkers-gilde n°. 20 art. 1 (1539), Molenaars-gilde n°. 15 art. 1 (1540). Zoo bepaalden zij ook de geringe bijdrage, door de kleine marskramers aan het marslieden-gilde verschuldigd (Marslieden-gilde n°. 30 art. 31) (1541).

2) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 33 (1550), Gildeboek der linnenwevers dd. 8 Februari 1557.

3) Marslieden-gilde n°. 27 (1521).

4) Riemsnijders-gilde n°. 3 art. 4 (1507).

5) Bijlhouwers-gilde n°. 1 art. 7 (1444).

6) Smeden-gilde n°. 7 art. 5 (1472).

7) Smeden-gilde n°. 7 art. 6.

8) Smeden-gilde n°. 22 art. 4 (1517).

9) Smeden-gilde n°. 24 (1517).

10) Marslieden-gilde n°. 13 (14de eeuw ?).

11) Smeden-gilde n°. 28 (1502). Vergelijk ook de paragraaf over de financiën van het gilde.

12) Bijlhouwers-gilde n°. 1 art. 7, Smeden-gilde n°. 22 art. 1.

13) Boterlieden-gilde n°. 4 (1428).

zij steeds machtiging noodig van het gilde [1]). Voor onbelangrijke bedragen was hun soms meerdere vrijheid gelaten [2]).

Bij het eindigen van hun beheer deden de oudermannen rekening en verantwoording binnen een bepaalden termijn [3]). Bij nalatigheid hierin vervielen zij in eene boete, die meestal per dag berekend werd [4]). Hadden zij ontvangsten onvermeld gelaten, zoo moesten zij bezweren dit zonder opzet gedaan te hebben, terwijl zij anders beboet werden [5]); voor heimelijk gemaakte kosten waren zij met eigen beurs aansprakelijk [6]).

In de ordonnanties, welke de gilden na de overdracht der temporaliteit ontvingen, werd den oudermannen bevolen, om jaarlijks aan den schout eene lijst over te leggen van de geslagen boeten, waarvan aan den keizer of de stad een gedeelte toekwam; en om die gelden over te dragen, op straffe van anders tot betaling van het dubbele bedrag verplicht te zijn [7]).

7. Verdediging van de rechten van het gilde naar buiten.

Het verdedigen van de rechten van het gilde naar buiten, m. a. w. van het aan het gilde verleende monopolie tegen nietgildebroeders, was aan de oudermannen bij verschillende bepalingen opgedragen. Uitdrukkelijk wordt het vermeld in de ordonnantie op de gilden dd. 1502 [8]).

Bij de marslieden vindt men hun speciaal opgedragen het toezicht dat geen ventgoed door vreemde kooplieden werd

---

1) De oudermannen der bijlhouwers mochten zelfs de kleinoodiën van het gilde niet uitleenen op verbeurte van hun gilde (Bijlhouwers-gilde n°. 13 art. 1) (1513); den dekens der linnenwevers werd in 1550 uitdrukkelijk verboden „der gilden incomen ende goet" te verbrenghen ende verberghen, op arbitraele correctie des raets" (Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 25).

2) Marslieden-gilde n°. 13 art. 1 (14de eeuw?) (tot 5 schellingen), Smeden-gilde n°. 1 artt. 38, 42, 43 en 45 (z. j.).

3) Bij de bijlhouwers op de feestelijke bijeenkomst op St. Jozefsdag (Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 30, (1540), bij de barbiers binnen eene maand (Barbiers n°. 17 art. 37, (1545), bij de wantsnijders binnen 3 maanden (Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 21) (1542) en bij de riemsnijders binnen het jaar (Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 24) (1555).

4) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 21 (1542), Barbiers n°. 17 art. 37 (1545) (de busmeesters), Bijlhouwers-gilde n°. 10 (1502), n°. 20 art. 30 (1540), Smeden-gilde n°. 1 art. 49.

5) Deel I n°. 38 (1490).

6) Barbiers n°. 17 art. 38.

7) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 24, Snijders-gilde n°. 18 art. 29 (1540), Bakkers-gilde n°. 20 art. 26 (1539), enz.

8) Deel I n°. 20 art. 6.

ter markt gebracht. Zij hadden de overtreding te constateeren en bij schout en burgemeesters aan te brengen, die de zaak zouden berechten [1]).

Dergelijk toezicht werd hun o. a. opgedragen bij de bakkers, de molenaars, de linnenwevers, de wolwevers, de oude-wantsnijders, de riemsnijders, de bijlhouwers, de smeden en de zadelaars.

Bij de smeden was het handhaven van het monopolie aan de hiervoor benoemde keurmeesters toevertrouwd [2]).

8. Toezicht op de vervulling der plichten, door het stadsbestuur aan de gildebroeders opgelegd.

Ook dit toezicht was aan de oudermannen opgedragen. Zoo moesten de gildebroeders bij het te velde trekken aan hen verlof vragen [3]), en bepaalden de oudermannen de plaats, waar het gilde moest aantreden, wanneer het stadsleger met den stadswimpel uittrok [4]); de vaandeldrager van het gilde werd door hen benoemd [5]).

Aan hen was opgedragen de handhaving van de orde onder de gildebroeders tijdens tocht en waak [6]); de duur van de waak werd door hen bepaald [7]). Zij waren aansprakelijk voor de nalatigheid van de leden van hun gilde, die niet opkwamen in de waak [8]); zij pandden hunne gildebroeders, die 's winters verzuimden het hakken van bijten in den gildeslag [9]); zij pandden hen wegens verzuim bij de verplichte wapening en bij de waak [10]). De nalatige schepenen, raden en oudermannen van den nieuwen raad, die weigerden hunne boete te betalen, werden echter niet door de oudermannen maar door den busmeester van den raad gepand [11]).

---

1) Gildeboek der maralieden dd. 20 Juli 1552 art. 3.
2) Smeden-gilde n°. 1 art. 46 (z. j.).
3) Marslieden-gilde n°. 15 art. 3 (14de eeuw?). In hunne afwezigheid moest men den raden verlof vragen (Smeden-gilde n°. 1 art. 21). In 1402 werd den oudermannen deze bevoegdheid tijdelijk ontnomen (Deel I n°. 61).
4) Smeden-gilde n°. 1 art. 33.
5) Smeden-gilde n°. 1 art. 32.
6) Deel I n°. 57 art. 1 (1387), Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 3 (14de eeuw?).
7) B.spr.b. dd. 1390.
8) Deel I nos. 89—91 (1514—1519).
9) Deel I n°. 98 (1511).
10) Deel I nos 82 en 84 (1483).
11) Deel I n°. 68 (1437).

Aan het bekleeden van het ambt van ouderman waren alleen eenige emolumenten doch was geen salaris verbonden. De eer en invloed, aan het ambt verbonden, wogen voldoende op tegen de zorgen, en, mocht de lust tot aanvaarding ervan ontbreken, dan had men tegen de onwilligen nog altijd een wapen in de boete, waarin zij vervielen, die weigerden eene hun opgedragen betrekking in het gilde te bekleeden.

De emolumenten, welke den oudermannen ten deel vielen, waren voornamelijk: 1. vergoeding voor speciale werkzaamheden, 2. aandeel in de boeten en 3. eenige vereeringen, door het gilde geschonken.

Onder de vergoeding voor speciale diensten is te rekenen hun aandeel in de gelden, voor het afleggen van de proef verschuldigd [1]), en in het gildegeld [2]) en de vergoeding, door niet-leden van het gilde verschuldigd, wanneer zij de hulp der oudermannen inriepen [3]). Zij ontvingen een aandeel in de boeten, welke werden opgelegd wegens het onbevoegd uitoefenen van het bedrijf [4]). Vereeringen, soms in wijn, vindt men hun toegekend bij den jaarlijkschen maaltijd van het gilde [5]) en bij het afleggen hunner rekening en verantwoording [6]). Zulke vereeringen genoten zij bij het wantsnijders-gilde van wege de barbiers voor het afnemen van hunne gildeproef [7]) en het verleenen van hulp, waar deze verlangd werd [8]). Bij andere gilden ontvingen zij jaarlijks eene waskaars en een paar

---

1) Snijders-gilde n°. 18 art. 9 (1540) (de dekens, de gezworenen en de bode ontvingen bij welslagen van den candidaat „tsavonts een maeltyt"); Gildeboek der smeden dd. 22 April 1545 art. 4.

2) Gewoonlijk 4 stuivers (Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 1 (1542), Barbiers n°. 17 art. 1 (1545), Snijders-gilde n°. 18 art. 1 (1540), enz.) ook van hen, die niet het volle gildegeld betaalden (Wantsnijders-gilde n°. 30 artt. 2 en 3; Barbiers n°. 17 artt. 2 en 3; Snijders-gilde n°. 18 artt. 2 en 3; enz.). Bij de bijlhouwers werden bij de stichting der St. Jozefs-broederschap in 1444 „die vijff schelling van elcken niven gildebroeder ende leerknaepe, die tot deser tijt toe die oudermans gehadt hebben", toegekend aan de broederschap (Bijlhouwers-gilde n°. 1 art. 6); doch 10 jaar later werd dit geld weder aan de oudermannen teruggegeven (aldaar n°. 5 art. 1).

3) Linnenwevers-gilde n°. 6 artt. 15 j° 14 (1550) (voor het zorgen voor eene geregelde aflevering), Smeden-gilde n°. 3 (1452), n°. 42 art. 23 (1538) (voor het verbieden te werken bij wanbetaling) en Gildeboek der smeden dd. 22 April 1545 art. 1 (voor het deponeeren van de merken der messenmakers).

4) Barbiers n°. 4 art. 2 (1459) (voor de oudermannen van het wantsnijders-gilde).

5) Barbiers n°. 17 art. 43 (1545). Vergelijk Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 31 (1540).

6) Barbiers n°. 17 art. 43, Marslieden-gilde n°. 13 art. 3 (z. j.).

7) Barbiers n°. 5 art. 8 (1461), n°. 17 art. 8 (1545).

8) Barbiers n°. 5 art. 9.

handschoenen [1]), welke vereering volgens raadsbesluit dd. 1 Februari 1495 door de gilden ook moest gegeven worden aan hunne schepenen en raden [2]). Bij de smeden zien wij de oudermannen schadeloos gesteld voor de kosten van den maaltijd, dien zij na afloop van den plechtigen kerkgang op den dag voor St. Eloy aan hunne gildebroeders moesten geven [3]).

Voor de door de oudermannen ten behoeve van het gilde gemaakte onkosten konden zij van het gilde teruggave vorderen, voor zooverre deze veroorzaakt waren door handelingen, door hen binnen hunne competentie verricht [4]).

---

b. *De busmeester.*

Zooals wij reeds boven vermeldden, vond men bij eenige gilden een busmeester, meer speciaal belast met het geldelijk beheer. Deze wordt genoemd bij de marslieden [5]), de bijlhouwers [6]), de smeden [7]) en de zakkendragers [8]).

Zij volgden in rang terstond op de oudermannen en werden bij de smeden tegelijk met dezen in de morgenspraak gekozen [9]), doch bij andere gilden door de oudermannen benoemd [10]).

Hun werkkring was niet beperkt tot het beheer der geldmiddelen; zij stonden in het algemeen de oudermannen ter zijde [11]) en konden bij de oude-wantsnijders en de smeden o.a. verlof geven tot het aannemen van leerjongens [12]) en het in termijnen betalen van het gildegeld [13]).

---

1) Barbiers n°. 17 art. 41 (1545): „Item zoe zellen die geswoerens, busmeysters ende bode hebben hoir keertsen ende hantschoen nae der gewoenten, gelyck andere gemeen gilden doen". Zie ook Snijders-gilde n°. 18 art. 27 (1540).

2) In 1500 werd dit wederom afgeschaft: Deel I n°. 54 art. 4. In 1542 wordt dezelfde verplichting nog aan de wantsnijders opgelegd (Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 22).

3) Smeden-gilde n°. 7 art. 2 (1472).

4) Snijders-gilde n°. 18 art. 27 (1540).

5) Marslieden-gilde n°. 27 (1514).

6) Bijlhouwers-gilde n°. 13 art. 1 (1513).

7) Smeden-gilde n°. 7 artt. 5 vlg. (1472), n°. 28 (1502).

8) Zakkendragers n°. 11 artt. 1 en 8 (1551).

9) Smeden-gilde n°. 7 artt. 5 vlg.

10) Marslieden-gilde n°. 27.

11) Smeden-gilde n°. 22 art. 2 (1517), n°. 24 (1517).

12) Oude-wantsnijders-gilde n°. 1 art. 39 (1400), Smeden-gilde n°. 42 art. 10 (1538).

13) Oude-wantsnijders-gilde n°. 10 art. 19 (1548).

Zij deelden gewoonlijk met de oudermannen in de vereeringen van het gilde [1], doch ontvingen slechts bij uitzondering een aandeel in de boeten. Bij de smeden genoten zij jaarlijks 6 ℔ van het gilde [2].

---

c. *De bode van het gilde.*

Bij alle gilden wordt gewag gemaakt van een bode; deze post werd te Utrecht echter niet zooals in andere steden waargenomen door den jongsten gildebroeder maar door een vasten, hiertoe speciaal benoemden persoon. Misschien heeft zich doorgaans wel een gildebroeder daarvoor aangeboden wegens de niet geringe emolumenten, aan deze betrekking verbonden, maar nergens wordt voor den bode het lidmaatschap van het gilde als eisch gesteld [3].

De bode werd voor het leven benoemd, behalve bij de bijlhouwers, waar hij slechts een jaar in functie was en niet kon worden herbenoemd, voordat gebleken was, dat hij zijne betrekking behoorlijk had waargenomen [4]. Ook bij de andere gilden kon wegens wangedrag steeds ontslag gegeven worden [5].

Door het aanstellen van een vasten bode bereikte men een dubbel voordeel: de jongste gildebroeder toch was uit den aard der zaak weinig vertrouwd met de bijzondere aangelegenheden van het gilde en het was voor hem zeer bezwaarlijk, juist in den eersten tijd zijner vestiging zich niet geheel en al aan zijn eigene belangen te kunnen wijden. Om die reden werd dan ook later in andere steden tot aanstelling van een vasten bode besloten [6].

De bode stond direct onder de bevelen der oudermannen

---

1) Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 31 (1540).

2) Smeden-gilde n°. 28 (1502).

3) In 1485 werd een bode van een gilde, die uit de stad geweken was, toegestaan weder in de stad te komen, doch hij moest „zyns dienst ofstaen, dat hy gheen bode wesen en zel in zyn gilde ende sel uter morgenspraick van zynen gilde bliven" (Deel I n°. 30); uit dit laatste zoude men geneigd zijn af te leiden, dat hij gildebroeder was.

4) Bijlhouwers-gilde n°. 19 art. 5 (1522).

5) Ook door den raad, vergelijk noot 3 hierboven.

6) Zoo bv. te Dordrecht op 22 December 1570 bij het Kuipers-gilde (Kuipersgildeboek Archieven der gilden n°. 471, fol. 13), waar voor deze verandering gelijke redenen genoemd worden.

en moest bij de bijlhouwers tweemalen per week bij hen en den busmeester gaan vragen, of zij ook opdrachten voor hem hadden [1]). Bij den rondgang van de proefmeesters werden dezen desverlangd door den bode vergezeld [2]).

De werkzaamheden van den bode waren zeer uitgebreid [3]): hij had de gildebroeders op te roepen voor de morgenspraak en voor de begrafenis van een gildebroeder en hen te dagvaarden, wanneer zij voor de oudermannen ontboden werden [4]). Ook had hij verschillende kennisgevingen aan de leden van het gilde te doen, zooals b.v. van de rijding aan de bakkers in de stadsvrijheid [5]), en ook rond te gaan om te onderzoeken, of geen onbevoegden het bedrijf uitoefenden. Het innen van de boeten en de doodschulden geschiedde door den bode en aan hem was gewoonlijk de bewaring toevertrouwd van de kleinoodiën en gereedschappen van het gilde [6]), waarvoor hij bij de riemsnijders en de bijlhouwers borg te stellen had [7]). Bij de smeden zorgde hij ook voor vuur en licht in den toren van het gilde en genoot hiervoor 5 ℔ per jaar [8]).

Eene jaarlijksche bezoldiging van den bode wordt slechts bij de smeden vermeld [9]); misschien werd hij bij de andere gilden benoemd op het genot van de emolumenten, aan de betrekking verbonden. Hij ontving bijdragen van de leerkinderen [10]) en de nieuwe gildebroeders [11]) en eene gratificatie voor het doen van kennisgevingen [12]) of bijzondere verrichtin-

---

1) Bijlhouwers-gilde n°. 19 art. 1 (1522).

2) Aldaar art. 8.

3) Eene uitvoerige instructie voor den bode vindt men bij de bijlhouwers (Bijlhouwers-gilde n°. 19).

4) Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 29 (1540).

5) Bakkers-gilde n°. 20 art. 21 (1539).

6) Riemsnijders-gilde n°. 5 (1514).

7) Riemsnijders-gilde n°. 5; Bijlhouwers-gilde n°. 19 art. 9 (dit mag men wel aannemen in verband met de hooge borgtocht).

8) Smeden-gilde n°. 7 art. 10 (1472).

9) Smeden-gilde n°. 2 (1432): jaarlijks 8 pond salaris en 20 pond voor zijne kleeding behalve de emolumenten.

10) Gildeboek der linnenwevers dd. 9 Mei 1552 (nl. 1 stuiver; de bode moest daarvoor alle 14 dagen bij de leden van het gilde rondgaan en „opsicht nemen opte aengecoemen leerkynderen", en tevens „die vremde knechts behulpelick wesen ende aenwysinge te doen omme aen een meyster te coemen"). Wolwevers-gilde n°. 33 art. 17 (1548). Bijlhouwers-gilde n°. 5 art. 1 (1454).

11) Smeden-gilde n°. 13 art. 2 (1493) en de verschillende ordonnanties na 1528 artt. 1—3.

12) Bv. het oproepen voor de morgenspraak (Bijlhouwers-gilde n°. 19 art. 4) (1522), het noodigen ter begrafenis (Marslieden-gilde n°. 15 art. 8 (14de eeuw?), Bijlhouwers-gilde

gen [1]); de behoeftige leden van het gilde waren echter tot het geven van deze gratificatie niet gehouden [2]). Bij de smeden ontving hij kleeding, deelde in de voordeelen van de kolenmaat [3]) en genoot gedeeltelijke vrijstelling van den waakplicht [4]).

Gedurende de uitoefening van hunne functie droegen de boden een onderscheidingsteeken, soms zelfs eene volledige uniform: bij de bijlhouwers droeg de bode een tabberd van het gilde „van tweerley verwen", waarop bij bijzondere gelegenheden het embleem van het gilde (een zilveren bijl) gehecht werd [5]). Waar het gilde zich officieel vertoonde werd het steeds door den bode in vol ornaat voorafgegaan [6]).

---

d. *Overige beambten van het gilde.*

Behalve de oudermannen, de busmeesters en de boden treffen wij bij de gilden nog enkele andere ambtenaren aan; omtrent hen bevatten de bronnen niet veel, alleen blijkt het volgende.

De *keurmeesters* hadden te zorgen voor de naleving der keuren, door de overtreding daarvan te constateeren; de panding geschiedde echter door de oudermannen. Zij werden benoemd voor de handhaving der keuren in het algemeen of om te waken tegen het overtreden van een bepaald voorschrift [7]). Zij waren ondergeschikt aan de oudermannen, door wie zij gewoonlijk benoemd werden. Eene benoeming voor het leven

---

n°. 7 artt. 2 en 3 (1452), n°. 19 art. 4), het doen van „weeten" en „verboden" (Barbiers n°. 17 art. 31 (1545), Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 29 (1540).

1) Bv. het bezorgen van het lijkkleed (Barbiers n°. 17 art. 29 (1545), Snijders-gilde n°. 18 art. 26 (1540), Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 27 (1540), Zakkendragers n°. 11 art. 5) (1551). Bij de smeden ontving hij 10 stuivers per jaar voor zijne werkzaamheden ten behoeve der broederschap (Smeden-gilde n°. 13 art. 6) (1493).

2) Barbiers n°. 17 artt. 29 en 30; Bijlhouwers-gilde n°. 20 artt. 27 en 28.

3) Smeden-gilde n°. 2 (1432).

4) Smeden-gilde n°. 1 art. 41 (z. j.): in plaats daarvan moest hij „vueren ende lichten" (zorgen voor vuur en licht op den toren van het gilde).

5) Bijlhouwers-gilde n°. 19 artt. 3 en 4 (1522). Bij de smeden werd 20 pond 's jaars uitgetrokken voor de kleeding van den bode, de oudermans zouden daarvan laken koopen, „dat onse bode mit eren dragen mach" (Smeden-gilde n°. 2); blijkbaar had dus ook deze bode eene uniform.

6) Bijlhouwers-gilde n°. 19 art. 4.

7) Tegen het werken in verboden tijd bv. bij de riemsnijders (Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 21) (1417) en de bijlhouwers (Bijlhouwers-gilde n°. 7 art. 1) (1452).

vinden wij voor den „yserprover" bij de smeden [1]), die geen salaris doch emolumenten genoot [2]).

De *gezworenen* waren belast met het afnemen van de gildeproef of verleenden hunne medewerking, wanneer dit door de oudermannen geschiedde. De beslissing berustte in beide gevallen bij de oudermannen, die ook tijd en plaats daarvoor bepaalden [3]). Zij werden benoemd voor het leven [4]) of voor een jaar, tegelijk met de oudermannen [5]). Zij genoten geen salaris doch eenige emolumenten [6]). Bij de bijlhouwers werden zij proefmeesters genoemd [3]).

Verder worden genoemd de *waakmeesters* [7]), die op het vervullen van den waakplicht toezicht moesten houden, — de *leverancier van de was* bij de smeden [8]), die voor de levering van de was, o.a. voor de gildekaarsen. zorgdroeg, — de *drager van den wimpel van het gilde* [9]) en de *huismeester van het Eloyen-gasthuis* bij de smeden [10]). Deze laatste voerde het beheer over de financiën van het gasthuis en mocht geen twee jaren achtereen dien post waarnemen [11]). Hij genoot voor zijn beheer twee Badensche guldens 's jaars, behalve wanneer hij zijne rekening niet deed binnen den daarvoor gestelden tijd [12]).

Ten slotte moet hier herinnerd worden aan „*der ouderman clerck*", den secretaris van het college der gemeene oudermannen [13]).

---

1) Smeden-gilde n°. 39 (1443—1446).

2) De „yserprover" ontving „van elcken stic (nl. ijzer), dat hi proeft, een oude tuun" en jaarlijks op Kerstavond „een vlessche wyns van onse gilden goede" (Smeden-gilde n°. 1 artt. 54 en 55 (z. j.)).

3) Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 17 (z. j.), n°. 20 art. 23 (1540).

4) Barbiers n°. 17 art. 40 (1545).

5) Snijders-gilde n°. 18 art. 15 (1540); en wel 4 „van der snyer ambocht" en 2 „van der droichsceerre ambocht".

6) Barbiers n°. 17 artt. 8 en 12 (1545), Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 23 (1540).

7) Marslieden-gilde n°. 15 art. 7 (14de eeuw?): de waakmeesters moesten zelven waken. — Smeden-gilde n°. 1 artt. 9 en 10: zij waren volgens de eerste bepaling *niet*, volgens de tweede *wel* vrijgesteld van de waak; tenzij men het voorschrift „die sel waken" in art. 9 moet opvatten als: hij zal voor de waak zorgen.

8) Smeden-gilde n°. 37 (1457).

9) Smeden-gilde n°. 1 art. 32. Deze was gedurende zijn dienst vrij van de waak en genoot voor elken tocht „een myngelen wyns".

10) Smeden-gilde n°. 19 (1520) en n°. 22 (1517).

11) Smeden-gilde n°. 22 artt. 1 en 2.

12) Smeden-gilde n°. 19.

13) Oude-wantsnijders-gilde n°. 7 (1471).

IV. Vergaderingen van het gilde.

De vergaderingen der gilden zijn tweeërlei: de gemeene morgenspraak (morgenspraak „van der stat weghen") en de gewone morgenspraak (morgenspraak „van der ghilden weghen") [1].

De gemeene morgenspraak was eene gelijktijdige bijeenkomst van alle gilden, waarbij elk gilde afzonderlijk vergaderde onder zijn eigen oudermannen. Deze bijeenkomsten dienden ter verkiezing van de oudermannen en de raden, en het werd in 1457 zelfs op straffe des doods verboden, in deze vergaderingen andere zaken te behandelen of brieven te lezen [2]. Deze vergaderingen hadden plaats op het St. Jans-kerkhof [3], gewoonlijk den dag voor Lichtmis [4]) en verder, wanneer het wegens ernstige politieke aangelegenheden noodig was of wanneer het door twee gilden werd gevorderd [5]. In 1455 werd het aantal van deze bijeenkomsten bepaald op vier per jaar [3], en in 1528 vervielen zij geheel en al met de ver-

1) Deel I n°. 41 (1525): „Sleten scepenen, raide, oudermannen ende meentmannen uut allen gilden, dat voertan nyemant te mergenspraeck in zijn gilde van der stat wegen gaen en sel, hij en heb tien jair borger geweest.... Ende nyemant en sel oick in zijn gilde van des gilden wegen ter mergenspraeck moegen gaen, hij en zij borger....", — n°. 180 art. 14 (1492): „Item soe en zel men van deser tyt voert gheen gildebrueders, dat gheen geboeren borgers en ziin, aennemen, zy en zellen hoeren eedt doen, dat zy binnen X jaeren in hoer gilde niet te morgenspraeck comen en zellen, *als men gemeen morgenspraeck van der stat wegen hout.* Dan *als er morgenspraeck van hoere gilden wegen is*, soe zellen zy daer wel moegen comen".

2) Deel I n°. 165 (1457).

3) Deel I n°. 129 artt. 33 en 55 (1455).

4) Deel I n°. 112 art. 2 (1379), n°ˢ. 114 (1386), 116 (1413), 120 (1417), 122 (1427) en 124 (1441).

5) Deel I n°. 129 art. 33.

dwijning van de politieke macht der gilden [1]). Het waren vergaderingen van het gilde als politieke vereeniging en zij kunnen dus verder hier onbesproken blijven [2]).

Een geheel ander karakter droeg de gewone morgenspraak van een gilde, welke slechts diende ter bespreking van de belangen van het bedrijf, het maken van keuren en het berechten van geschillen tusschen de leden. Deze vergaderingen werden gehouden, zoo dikwijls hieraan behoefte was.

In 1455 werd aan de gilden de onbeperkte vrijheid tot het houden van deze vergaderingen verzekerd [3]), en ook later, in 1493, zien wij den raad wel samenspanning verbieden aan de oproerige brouwers, die weigerden tegen den door den raad vastgestelden tax te brouwen, doch tevens hun toestaan, in de morgenspraak van hun gilde te komen [4]).

Tot het bijwonen dezer vergaderingen waren bevoegd alle leden van het gilde, die het bedrijf met de hand uitoefenden, ook al bezaten zij niet de politieke rechten, die vereischt waren om in de gemeene morgenspraak te lote te gaan [5]). Hiertoe waren dus èn meer èn minder leden bevoegd dan tot het bijwonen der gemeene morgenspraak: *ook* bevoegd waren de zooeven genoemden en, naar wij vermoeden, ook de beoefenaars van het bedrijf, die bij andere gilden waren ingedeeld, en *niet* bevoegd waren de leden, die slechts politiek lid waren van het gilde [6]). Vrouwen en kinderen waren bij de zakkendragers tot het bijwonen van beide soorten van morgenspraak onbevoegd [7]). De toelating van vrouwen bij andere gilden wordt verder nergens uitdrukkelijk vermeld en is alleen af te leiden uit eene bepaling dd. 1455 [8]).

De vergaderingen der ambachten van een gilde mochten gewoonlijk slechts plaats hebben met toestemming van de

---

1) Deel I n°. 187 art. 2.

2) Zie daarover hierachter bij de gilden als politieke vereenigingen.

3) Deel I n°. 129 art. 33: „Item so mogen die gilden morgensprake houden in horen gilden, so dick hem dat gelieft, van saken horen gilden anruerende, een ygelic op syn oude gewoentlike stede".

4) Brouwers-gilde n°. 43 art. 2.

5) Volgens bepalingen dd. 1492 en 1525 waren zij, die hun burgerrecht gekocht hadden, tot het bijwonen der gewone morgenspraak terstond bevoegd, doch tot de gemeene morgenspraak werden alleen zij toegelaten, die hun burgerrecht 10 jaren bezeten hadden (Deel I n°. 41, 180 art. 14).

6) Althans sedert 1528 (Deel I n°. 187 art. 3).

7) Zakkendragers n°. 11 art. 12 (1551).

8) Deel I n°. 39.

oudermannen van het gilde [1]); alleen de barbiers kwamen misschien bijeen onafhankelijk van de goedkeuring der oudermannen van het wantsnijders-gilde, waarbij zij waren ingedeeld [2]).

Als voorschriften ter bevordering der goede orde op de morgenspraak treffen wij aan: het bevel om in behoorlijke kleeding te verschijnen [3]) en zich behoorlijk te gedragen [4]); ongehoorzaamheid aan de oudermannen, schelden en vechten werd gestraft [5]), en volgens het gildeboek der bijlhouwers moest ieder op zijne bank blijven zitten en mochten er slechts drie personen tegelijk staande zijn om op hunne beurt te spreken [6]).

Het verhandelde op de morgenspraak moest geheim blijven [7]) en aan de gildebroeders was verboden, om iemand later verwijten te doen wegens het door hem gesprokene [8]).

Over de plaats, waar deze morgenspraken werden gehouden, is niets bepaald; alleen de gildenbrief van 1455 schreef voor, dat elk gilde bijeen zoude komen „op syn oude gewoentlike stede" [9]). Waarschijnlijk kwamen de gilden, die een eigen hal of gildekamer bezaten, daarin bijeen en waarschijnlijk vergaderden de andere gilden in eene vreemde gildekamer of in een klooster [10]).

---

1) Bijlhouwers-gilde n°. 8 art. 3 (1424), — met toestemming van de waardijns: Wolwevers-gilde n°. 26 art. 64 (1487).

2) De oudere bronnen geven hierover helaas geen licht. Alleen eene ordonnantie dd. 1545 bepaalt uitdrukkelijk, dat men voortaan geene vergadering van het gilde zoude mogen bijwonen, als men het ambacht niet uitoefende (Barbiers n°. 17 art. 39); doch dit kan een uitvloeisel geweest zijn van de algemeene ordonnantie op het bestuur der stad dd. 31 October 1528 (Deel I n°. 187) art. 3.

3) Smeden-gilde n°. 1 art. 19 (z. j.).

4) Marslieden-gilde n° 9 art. 3 (14[de] eeuw?), Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 3 (14[de] eeuw?), Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 5 (z. j.).

5) Marslieden-gilde n°. 9 artt. 2, 4 en 9, Bijlhouwers-gilde n°. 9 artt. 2, 6 en 7, Smeden gilde n°. 1 art. 8, Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 3.

6) Bijlhouwers-gilde n°. 18 (1519).

7) Zakkendragers n°. 11 art. 11 (1551).

8) Zakkendragers n°. 11 art. 15.

9) Deel I n°. 129 art. 33.

10) De volgende gildehuizen worden vermeld: het vleeschhuis (Vleeschhouwers-gilde n°. 1 art. 7, n°. 4), — sedert 1433 twee vleeschhuizen (aldaar n°. 5 art. 1), — de schoenmakershal naast het Schoonhuis in de Marsegast (v. d. Monde: Straten enz. I blz. 31), en de oude-schoenmakershal op de Ganzenmarkt noordzijde (genoemd in een charter dd. 1632). De meeste gilden verkregen hun gildehuis waarschijnlijk eerst in de 16[de] eeuw of later. — De boterlieden en later de brouwers vergaderden in den Minderbroedersreventer (Brouwers-gilde n°. 22 (1457).

In 1528 werden alleen deze, zuiver aan het bedrijf gewijde vergaderingen nog toegelaten. Ten einde te beletten, dat zij zouden ontaarden in gemeene morgenspraken, werd bevolen, daarin slechts zaken betreffende het bedrijf te behandelen, en werd bepaald, dat hoogstens twee gilden op denzelfden dag zouden mogen vergaderen. Ook werd nu voor het beleggen van iedere morgenspraak de toestemming vereischt van den stadhouder, den schout en de burgemeesters, terwijl steeds een vertegenwoordiger van de regeering de vergadering zoude bijwonen. Aan leden van gilden, die het bedrijf niet uitoefenden, werd de toegang tot de morgenspraak ontzegd.

V. Voorschriften betreffende de uitoefening van het bedrijf.

De voorschriften betreffende de uitoefening van het bedrijf zijn te onderscheiden in drie groepen:

a. de voorschriften, gegeven met het oog op de verhouding der gildebroeders onderling en van meester en knecht;

b. de voorschriften, gegeven met het oog op de verhouding der gilden onderling (grenzen der monopolies);

c. de voorschriften, gegeven in het algemeen belang (veiligheidswetten, marktpolitie, enz.).

De onder a genoemde voorschriften zijn voor verreweg het meerendeel gegeven door het betrokken gilde; de beide andere soorten daarentegen zijn meestal uitgegaan van den raad. En hiertoe bestond aanleiding: bij de eerste soort was de regeling ontworpen in het belang van het gilde en zijne leden; bij de beide anderen trad het algemeen belang, voorgestaan door den raad, op den voorgrond en betrof het eene inkorting van de rechten der gildebroeders, voor zooverre dit geëischt werd ten algemeene nutte.

a. *Voorschriften betreffende de verhouding der gildebroeders onderling.*

Deze voorschriften werden door ons reeds vroeger behandeld.

b. *Voorschriften betreffende de verhouding der gilden onderling.*

Oorspronkelijk vormden de gilden waarschijnlijk ook duidelijk afgescheiden groepen van beoefenaars van eenzelfde bedrijf, doch de grenzen moesten vaag worden, naarmate de industrie zich ontwikkelde, terwijl de politieke macht, door de gilden

veroverd, een beletsel was tot het scheppen van nieuwe gilden. Nu werden de oude grenzen groote struikelblokken voor het werkelijk industrieel leven, zoodat geschillen over competentie tusschen aanverwante gilden niet konden uitblijven en men genoodzaakt was allerlei, tot in kleinigheden afdalende bepalingen te maken om de grenzen van de bevoegdheid van elk gilde te omschrijven. Tot welke misstanden dit aanleiding gaf, blijkt hieruit, dat voor de uitoefening van verschillende bedrijven het lidmaatschap van meer dan een gilde vereischt werd [1]), en dat omtrent één bedrijf de magistraat zelfs niet tot eene indeeling bij een gilde kon geraken en eindelijk besloot, de beoefenaars om beurten in te deelen bij een der beide daarmede het meest verwante gilden [2]).

Tot de gilden, die door hunne verwantschap met andere gilden het meest tot strijd aanleiding gaven, behoorden in de eerste plaats de marslieden. Dezen hadden o.a. verschil met de riemsnijders over het uitstallen van waren [3]), met de smeden over het verkoopen van smeedwerk [4]) en met de zadelaars over het verkoopen van vergulde en niet vergulde beelden [5]). Verkoop van ongevijld, ongeslepen en onvertind werk werd hun verboden [6]), doch die van lederwerk en zeep was hun toegestaan [7]); zij bezaten ook het monopolie voor den kleinhandel in lood en tin (beneden 10 ℔) [8]) en van „werp in werp", als zijde en andere luxe-stoffen, voerlaken, mutsen, dekens, kousen enz. [9]), gesteenten, kruiden en apothekers-waren [10]). Schamele kooplieden, die geen winkel hadden en wier mars geen drie gulden waarde bevatte, mochten hun bedrijf uitoefenen zonder het gilde te winnen, en waren slechts tot eene kleine bijdrage aan het gilde verplicht [11]).

1) Zoo moesten b.v. de koekbakkers, die zelf bakten en hun koek wilden verkoopen, zoowel lid zijn van het bakkers-gilde als van dat der marslieden (Marslieden-gilde n°. 30 art. 3 (1541).

2) De speldenmakers werden verdeeld tusschen het riemsnijders-gilde en het smeden-gilde (Smeden-gilde n°. 43 art. 2 (1377)).

3) Marslieden-gilde n°. 37 (1472).

4) Aldaar n°s. 40 en 41 (1512).

5) Aldaar n°. 21 art. 1 (1410).

6) Aldaar n°. 21 art. 2.

7) Aldaar n°s. 23 en 25 (1418 en 1499).

8) Aldaar n°. 22 (1413).

9) Aldaar n°. 21 art. 3.

10) Aldaar n°. 21 art. 4.

11) Aldaar n°. 30 art. 31 (1541).

Tusschen de gilden der snijders en oude-wantsnijders was meermalen aanleiding tot geschil. De laatsten bezaten het monopolie voor herstelwerk, doch de snijders mochten het bij hen aan huis bezorgde goed herstellen [1]); het doen herstellen van hunne kleederen door eigen huisbedienden was aan alle burgers veroorloofd [2]). Het herstellen van goed van anderen was den huisbedienden dus verboden en aan de snijders het herstellen bij klanten aan huis; gedurig echter schijnt hiertegen gezondigd te zijn [3]). Daarentegen was den oude-wantsnijders geoorloofd het maken van nieuwe mouwen aan een jas, nieuwe pijpen aan een broek, een nieuw lijf op een vrouwerok en alle nieuw werk, dat zij konden maken van eene halve el laken [4]); het opvullen van wambuizen en het vermaken van kussens en mutsen behoorde tot hun monopolie [5]). De mutsenmakers, die mutsen breidden, behoorden tot de oude-wantsnijders, — zij, die mutsen weefden, tot het wolwevers-gilde [6]).

De louwers en de corduaniers hadden gedurig twist, nu eens over het koopen door de laatsten van leer, dat niet door Utrechtsche looiers bereid was [7]), dan over de hoeveelheid leder, die de corduaniers voor eigen gebruik mochten looien [8]), verder over de plaats, waar de corduaniers hun leer zouden looien [9]), terwijl eindelijk hun geschil over het winnen van het louwers-gilde met half gildegeld [10]) meer van algemeenen aard was.

De oude-corduaniers waren meermalen in geschil met de uitdraagsters, die deel uitmaakten van het oude-wantsnijders-gilde, en met de corduaniers. Aan de uitdraagsters was verboden oude schoenen te verkoopen, tenzij zij deze op een erfhuis hadden gekocht [11]), en aan de corduaniers was het

---

1) Oude wantsnijders-gilde nº. 10 art. 12 (1548).
2) Snijders-gilde nº. 18 art. 18 (1540), Oude-wantsnijders-gilde nº. 10 art. 18.
3) Zie de geschillen daarover: Snijders-gilde nºˢ 7—15 (1511—1521).
4) Oude-wantsnijders-gilde nº. 10 art. 12.
5) Oude-wantsnijders-gilde nº. 6 (1366), nº. 10 art. 11.
6) Oude-wantsnijders-gilde nº. 1 (1400).
7) Louwers-gilde nº. 6 (1459).
8) Louwers-gilde nº. 10 (1514).
9) Louwers gilde nºˢ 10—12 (1514 en 1515).
10) Louwers-gilde nº. 14 (1520).
11) Oude corduaniers-gilde nº. 2 art. 12 (1552).

lappen van schoenen ontzegd [1]). De oude-corduaniers wederom mochten geen nieuwe schoenen vervaardigen, doch wel een nieuwen lap, achterlappen en nieuwe zolen aan schoenen zetten [2]).

Het monopolie der riemsnijders grensde aan dat der louwers, vooral omdat zij voor zichzelven en hunne medeleden leer mochten touwen [3]), niet echter voor anderen [4]).

Ook de smeden kenden twisten met andere gilden, zoo b.v. met de marslieden over den verkoop van spijkers [5]) en grof ijzerwerk [6]) (het venten van hun eigen werk was den smeden verboden [7])).

Aan de zakkendragers was verboden, om zelven makelaardij in koren te doen [8]), ten einde niet met de gezworen makelaars in conflict te komen [9]).

Ziehier eene kleine bloemlezing van de geschillen, waartoe de enge grenzen der gilden aanleiding konden geven. Zonder moeite ware deze lijst nog aanmerkelijk te vergrooten, doch voldoende blijkt reeds, hoe de gilden, door de grenzen hun gesteld, telkens tot botsing moesten komen

c. *Voorschriften gegeven met het oog op het belang van het algemeen.*

Deze voorschriften betreffen de volgende onderwerpen:

1. bescherming van derden tegen het monopolie,
2. zorg voor de algemeene veiligheid,
3. marktpolitie,
4. belastingheffing,
5. verzekering van de nakoming der door den raad gegeven voorschriften.

1) Aldaar art. 16.

2) Aldaar art. 10.

3) Althans „tot wasac of te maken of vleghelbande of te maken" (Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 5 (1417), vergelijk aldaar art. 6). Zeemleder en diergelijke mocht een riemsnijder later touwen en verkoopen (Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 11 (1555)).

4) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 5 (1417).

5) Smeden-gilde n°. 30 (1512).

6) Marslieden-gilde n°. 40 (1512).

7) Smeden-gilde n°. 14 art. 2 (1489).

8) Zakkendragers n°. 11 art. 57 (1551).

9) Korenkoopers-gilde n°. 3 art. 4 (1427).

1. Bescherming van derden tegen het monopolie.

Onder de voorschriften tot bescherming van derden tegen het monopolie vallen verschillende bepalingen tegen het opdrijven der prijzen: het vaststellen van den prijs en de te behalen winst, strafbepalingen tegen het opdrijven van loonen, verbod van uitvoer in ongunstige tijdsomstandigheden, waardoor de marktprijs zoude stijgen, maatregelen tegen het in ééne hand brengen van den voorraad grondstoffen en tegen het sluiten van vennootschappen, waardoor de macht tegenover den afnemer vergroot werd, en regeling van de orde van aflevering van werk.

Het opdrijven van den prijs van het koren werd den korenkoopers in het algemeen verboden in 1481 [1]). Van dezelfde strekking zijn de volgende bepalingen: het was den vischkoopers verboden zelf te mijnen [2]) om de prijzen hoog te houden, of hun visch met dat oogmerk achter te houden [3]), en den korenkoopers om het koren van de markt te voeren vóór 12 uur 's middags [4]).

Het vaststellen van een prijs, waar noch boven noch beneden mocht verkocht worden, geschiedde door den raad reeds vóór 1341 voor wijn [5]), in 1374 voor brood [6]) en in 1390 voor bier [7]) en wijn [8]), terwijl in 1397 in het algemeen verboden werd, levensmiddelen duurder te verkoopen dan zij tot dien tijd gegolden hadden [9]) Ook later werd meermalen de prijs van verschillende artikelen vastgesteld o.a. voor brood [10]), koren [11]), boter en kaas [12]), spiering [13]), vogels [14]), wijn [15]) en bier [16]), malvezij

1) Korenkoopers-gilde n°. 13 art. 2.
2) Vischkoopers-gilde n°. 4 art. 4 (1392).
3) Vischkoopers-gilde n°. 4 art. 9, n°. 30 art. 1 (1529).
4) Korenkoopers-gilde n°. 7 (1443).
5) Wijnkoopers n°. 2 art. 8 (14de eeuw).
6) Bakkers-gilde n°. 1 art. 7.
7) Brouwers-gilde n°. 1.
8) Wijnkoopers n°. 7.
9) B.spr.b. dd. 1397 fol. 90.
10) Bakkers-gilde nos 14 en 15 (1481).
11) Korenkoopers-gilde n°. 14 artt. 1 en 2 (1481), n°. 21 (1492).
12) R.D.B. dd. 1482, Zaterdag na Johannis Decollatio (voor eene „reyse").
13) Vischkoopers-gilde n°. 26 (1515).
14) Boterlieden-gilde n°. 10 (1477).
15) Wijnkoopers n°. 19 art. 10 (1458), nos 22 en 28 (1482 en 1523).
16) Brouwers gilde n°. 4 (1401), n°. 5 (c. 1404), n°. 20 art. 2 (1451), n°. 24 (1462), enz.

en „romanye" [1]), laken [2]), kalk [3]) en steenen [4]). Het was dus voornamelijk voor artikelen van dagelijksch gebruik, waarvoor behoefte gevoeld werd van overheidswege in te grijpen.

Doch niet slechts de prijs werd vastgesteld, de raad bepaalde ook het loon voor verschillende werkzaamheden, waarbij de grondstof al of niet door den besteller geleverd werd; zoo bv. voor het malen van koren [5]), het brouwen [6]), het goudsmidswerk [7]) en het dragen en meten door de vischgrommers [8]), de bierdragers [9]) en de zakkendragers [10]).

Deze zetting leidde echter meermalen tot moeilijkheden, vooral wanneer volgens de gildebroeders een te lage prijs werd bepaald en zij ongenegen waren daarvoor te leveren of te werken. Dit leidde o.a. tot geschillen met de molenaars en noopte den raad in 1514 tot het besluit, aan de molenaars, die hunne molens in huur hadden, wegens de verlaging van het maalloon, de bevoegdheid toe te kennen, hun huurcontract te verbreken [11]). In 1493 weigerden eenige brouwers te brouwen, omdat huns inziens de rijding te laag gesteld was; toen werd niet door den raad toegegeven, doch werden de weerspannelingen gecorrigeerd [12]). Ten einde deze bezwaren te ontgaan bepaalde de raad zich op anderen tijd tot het vaststellen van de winst, die genomen mocht worden (bij verkoop van zout [13]) en koren [14])), en werd geen vaste prijs voor het bier vastgesteld, maar werd deze afhankelijk gemaakt van den prijs van het koren [15]). Evenzoo werd voor den wijn de prijs bepaald in verband met eene beëedigde verklaring omtrent den inkoopsprijs [16]).

---

1) Wijnkoopers n°. 22 (1482), B.spr.b. dd. 1415 fol. 79 verso.
2) Wolwevers-gilde n°. 26 art. 9 (1487).
3) B.spr.b. dd. 18 April 1576.
4) R. D. B. dd. 1444, des Manendages na Mei-dach, fol. 100 art. 6.
5) Korenkoopers-gilde n°s 7, 10—12 (1433—1481).
6) Brouwers-gilde n°. 24 (1462), n°. 26 art. 12 (1465), n°. 37 (1484) enz.
7) Smeden-gilde n°. 55 art. 16 (1490).
8) Vischkoopers-gilde n°. 34 art. 2 (1546).
9) Brouwers-gilde n°. 52 (1509).
10) Zakkendragers n°. 11 art. 48, vgl. art. 63 (1551).
11) Molenaars-gilde n°. 13.
12) Brouwers-gilde n°. 43 (1493).
13) R. D. B. dd. 1441, des Donredages na Victoris, fol. 11 verso.
14) Korenkoopers-gilde n°. 14 artt. 1 en 2 (1481).
15) Brouwers-gilde n°. 12 art. 9 (1436) (voor den tapper), n°. 24 (1462) („Ende nae dezer rydinge van den koerne zel men dat byer voertmeer op- ende ofzetten").
16) Wijnkoopers n°. 21 art. 14 (1475).

Aan de gestelde zettingen werd zooveel mogelijk openbaarheid gegeven. Zoo werd de rijding oudtijds aan alle bakkers medegedeeld [1]; later werd in de stad wekelijks voor den predikstoel van iedere kerspelkerk eene lijst opgehangen van de zetting van het brood [2] en werd aan de bakkers in de stadsvrijheid de zetting door den bode van het gilde medegedeeld [3].

Door het vaststellen van verschillende prijzen was het ook noodig om voor enkele bedrijven het loon van de knechts te bepalen. Dit geschiedde in 1474 voor de voldersknechts, wier loon bepaald werd door de waardijns en tegen wier poging om verhooging van loon te verkrijgen de raad gestreng optrad [4].

Verbod van uitvoer wordt slechts vermeld voor (Stichtsch) koren [5]; doorvoer van koren bleef echter geoorloofd [6], waardoor verschillende voorschriften noodzakelijk waren tot het keeren van bedrog [7].

Het verbod van voorkoop strekte om te beletten, dat men een artikel (b.v. graan) opkocht, voordat het ter markt was aangevoerd, waardoor de prijzen moesten stijgen en den opkooper ten koste der burgerij een groot voordeel te beurt viel [8]. Ook ten opzichte van het naar de stad gevoerde vee werden dergelijke verbodsbepalingen gegeven [9]. Vooral het opdrijven der korenprijzen deed zich terstond ernstig gevoelen en kon zeer gemakkelijk geschieden in tijden van oorlog, wanneer de aanvoer van buiten toch reeds met allerlei moeilijkheden gepaard ging. Daar dit opdrijven dan spoedig tot ongeregeldheden aanleiding kon geven, werden hiertegen uitvoerige voorschriften gegeven [10]. Zelfs werd bepaald, hoeveel koren ieder hoogstens mocht inslaan [11], waarbij aan de bakkers en de brouwers, met het oog op hun bedrijf, eenige vrijheid

---

1) Bakkers-gilde n°. 1 art. 7 (1374).
2) Bakkers-gilde n°. 19 art. 4 (1492).
3) Bakkers-gilde n°. 20 art. 21 (1539).
4) Wolwevers-gilde n°. 19.
5) Korenkoopers-gilde n°. 2 art. 6 (1421), n°. 5 (1437), n°. 6 art. 1 (1437).
6) Korenkoopers-gilde n°. 4 art. 3 (1427), n°. 6 art. 4.
7) Korenkoopers-gilde n°. 11 (1478), n°. 20 art. 2 (1491).
8) Korenkoopers-gilde n°. 2 art. 3, n°. 3 art. 1 (1427).
9) Deel I n°s 42 en 43 (1393 en 1442).
10) Korenkoopers-gilde n°s 2, 3 enz.
11) Korenkoopers-gilde n°. 2 artt. 1 en 2, n°. 4 art. 2.

gelaten werd [1]). Een paar malen ook werd den korenkoopers verboden Stichtsch koren te koopen, om aan de burgers de gelegenheid te openen, zichzelven op de markt te kunnen voorzien [2]).

Bepalingen tegen het sluiten van vennootschappen vindt men alleen bij de vischkoopers, voor wie vennootschappen met vreemdelingen of van meer dan 2 personen verboden waren [3]).

Ter verzekering eener geregelde aflevering van aangenomen werk werden bij verschillende gilden boeten gesteld op het onderbreken van het werk [4]) en de levering van onvoldoende waar [5]). Eene uitvoerige regeling maakte het stadsbestuur voor de steenbakkers: eerst moesten zij de stad voorzien en daarna hen, die een teeken medebrachten van den schutmeester; deze gaf dit de eerste veertien dagen alleen aan burgers, daarna aan oude kerken en kloosters en eindelijk aan ieder, die het begeerde, doch steeds aan burgers vóór vreemden [6]). Hierdoor werd eene geregelde aflevering verzekerd en tevens voorkomen, dat de steenbakkers zich voor spoedige levering bij groote navraag buitengewone voordeelen bedongen.

2. Zorg voor de algemeene veiligheid.

De voorschriften, door ons over deze en de volgende rubriek gesplitst, zijn allen politie-maatregelen. Eene scheiding werd gemaakt, omdat de hier onder 2 te bespreken bepalingen meer van algemeenen aard zijn en slechts ter loops de gilden betreffen: zij dienden meer tot afwering van gevaar en hinder en ter verzekering der algemeene veiligheid. Daarentegen behooren onder marktpolitie de voorschriften, welke met het oog op den handel en meer direkt op de gilden en hun bedrijf gegeven zijn, zooals bepalingen over het gehalte en de bereiding, het gewicht en de maat, merken en keuren en de plaats, voor verschillende bedrijven aangewezen.

Ter verzekering der algemeene veiligheid werden besluiten

---

1) Korenkoopers-gilde n°. 8 art. 1 (1455), n°. 13 art. 1 (1481).

2) Korenkoopers-gilde n°. 4 (1427), n°. 19 art. 1 (1491).

3) Vischkoopers-gilde n°. 1 art. 10 (14de eeuw).

4) Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 16 (1539), Bijlhouwers-gilde n°. 20 art. 19 (1540).

5) Marslieden-gilde n°. 1 artt. 1, 2 en 5 (14de eeuw), Boterlieden-gilde n°. 2 (1416), Korenkoopers-gilde n°s 10 (1471), 15 (1481).

6) R. D. B. dd. 1444, des Manendages na Mei dach, fol. 100.

genomen tot wering van gevaar voor brand, over verkoop en bereiding van kruit en vergiften, over de uitoefening van de heel- en geneeskunde en de gezondheidspolitie, over de opsporing van strafbare feiten en over het herbergen van vreemdelingen.

Wering van gevaar voor brand. — Hiertoe behoort het verbod, om vlas te snijden of te hekelen bij kunstlicht [1]), meer dan 50 bezems of meer hei, dan een man kan dragen, in huis te hebben [2]), en om bakovens of glasovens op zolder te hebben [3]). Den pannenbakkers in de Weerd werd in 1518 bevolen, om zich elders te vestigen wegens het gevaar voor brand voor hunne omgeving [4]), en in het algemeen was het hun verboden om een oven aan te steken zonder daarbij een wachter te plaatsen [5]).

Verkoop en bereiding van kruit en vergiften. — De bestanddeelen van het kruit werden voorgeschreven [6]) en voor verkoop en vervoer werd verlof vereischt van de vier oversten der stad [7]). De verkoop van rattenkruit was alleen geoorloofd met inachtneming van speciaal hiervoor gestelde bepalingen [8]).

Uitoefening van de geneeskunde en gezondheidspolitie. — In een tijd, toen de wetenschappelijk gevormde doctoren tot de uitzonderingen behoorden en de heel- en geneeskunde voornamelijk door de barbiers werd uitgeoefend, was het dubbel noodzakelijk, eenige voorschriften te geven om althans eenige zekerheid te hebben. Van overheidswege werd het afleggen van een doktersproef voorgeschreven, ten overstaan van eenige deskundigen en de oudermannen van het wantsnijders-gilde, waartoe de barbiers behoorden [9]). Aan vreemdelingen was het „meysteren" verboden, tenzij met verlof der oversten [10]), doch

---

1) B.spr.b. dd. 1459, des Woensdages na Onser Vrouwen-dach Conceptio, fol. 78 verso: „Die raet verbiedt, dat nyemant bij keerssen vlas en snye off en hekell, bij enen koer van enen ponde, so dicke alst yemant dede. Ende dair sell een ijgelic koermeyster van wesen".

2) R. D. B. dd. 1490, op sunte Symon ende Juden-avont, fol. 89 verso, en dd. 1494, op sunt Jacobs-avont, fol. 143 verso.

3) Bakkers-gilde n°. 9 (1461).

4) R. D. B. dd. 1518, des Manendages na Oculi, fol. 164.

5) R. D. B. dd. 1460, des Vrydages na Onse Vrou Assumpcionis, fol. 22.

6) Marslieden-gilde n°. 34 (1432).

7) Marslieden-gilde n°. 33 (1417).

8) Marslieden-gilde n°. 44 (1523).

9) Barbiers n°. 2 (1434).

10) Barbiers n°. 7 (1475).

gepromoveerde doctoren werden ongehinderd toegelaten [1]). Het aderlaten en zetten van koppen werd aan de barbiers verboden, als de maan in het lid stond, waarop men die kunstbewerking wilde toepassen; met goedkeuring van een gepromoveerd doctor werd het echter toegelaten [2]).

Koop en verkoop van goed uit het huis van een pestlijder was verboden, tenzij 6 weken na zijn dood [3]); verkoop van aardewerk en metalen voorwerpen uit zulk een huis was echter toegelaten [4]). Tegen den verkoop van bedorven levensmiddelen waren verschillende strafbepalingen uitgevaardigd, zooals hieronder bij de marktpolitie blijken zal. Om bedorven vleesch te weren werd bevolen om het vleesch dat 's zomers in 3, in het voor- en najaar in 4 en 's winters in 6 „malen" niet verkocht was, in te zouten en niet meer ongezouten te verkoopen [5]). Verkoop van mosselen, die ongezond geacht werden, was oudtijds verboden [6]) en werd eerst in 1533 toegelaten [7]); doch „alle ranen, die quaet zijn ende hemselven scamen, sel men den merct verbieden" [8]).

Ten slotte zijn hier nog eenige voorschriften te vermelden, houdende verbod, voor de gezondheid nadeelig geachte stoffen op de straten te vergaderen of in de grachten te werpen. Deze voorschriften strekten zoowel in het belang van de openbare gezondheid als van de reinheid der straten in het algemeen. Zoo was het den barbiers verboden, om het gelaten

---

1) Barbiers n°. 13. art. 1 (1491).

2) Barbiers n°. 17 art. 24 (1545). De stand van de maan werd namelijk in verband gebracht met den dierenriem en het menschelijk lichaam. Zoo heet het b.v. in „Der Schaepherders Kalengier", gedrukt te Antwerpen „op die Lombaerde veste" „by mi Symon Cock" in 1539: „Leo is een werm ende drooch quaet teeken, aensiet therte, dye rechte side ende den rugghe. Ende als dye mane in dit teeken is, sal men sherts ende maechs aderen nyet laten, men sal gheen cleederen maken ende niet te weerschap gaen ende gheen medecynen nemen". Op deze wijze was aangegeven, op welke tijden men bepaalde lichaamsdeelen niet mocht aderlaten; het „expres consent of bywesen van enich medecyn", voor het geval, dat zulk eene lating gewenscht scheen, was daarom noodig! — Een uittreksel uit den genoemden Kalengier werd ons ter inzage verstrekt door den heer C. L. DE LEUR, klerk op het gemeente-archief van Utrecht. — Dit bijgeloof behield lang zijne kracht. Zelfs in de 18de eeuw vindt men dikwijls op het laatste blad van almanakken eene verklaring van de „Regeeringe der Maan in der Menschen Ligchaem".

3) Oude wantsnijders gilde n°. 15 (1481).

4) Aldaar art. 2.

5) Vleeschhouwers gilde n°. 16 art. 7 (1481).

6) Vischkoopers-gilde n°. 25 (1515).

7) Vischkoopers-gilde n°. 32 art. 2 (1533).

8) Aldaar art. 5.

bloed op de straat uit te gieten, — zij moesten het begraven [1]); de vleeschhouwers moesten hunne goten zoo inrichten, dat er geen bloed op de straat kon vloeien [2]), zij mochten geen varkens in de Louwerstraat leggen [3]), geen penzen wasschen tenzij bij den Plompentoren [4]), over dag op den wal buiten de Wittevrouwen-poort [5]) en, na poortsluiting, bij de Weerdpoort [6]). De ververs mochten den afval van verf niet in de grachten storten [7]); de riemsnijders mochten geen stinkend kalkwater bewaren, geen afval op straat werpen, in den zomer (Paschen—St. Victor) geen geweekte vellen op straat leggen, geen huiden op straat schoonmaken noch de horens daaraf nemen buiten hunne kelders [8]).

Opsporing van strafbare feiten en voorschriften betreffende het herbergen van vreemdelingen. — Aan de barbiers was bevolen, om terstond aan het stedelijk bestuur kennis te geven, wanneer zij gewonden verbonden hadden [9]); en den herbergiers was het uitdrukkelijk verboden, om doodslagers te herbergen, terwijl zij, bij opzettelijke overtreding van dit verbod, zelf als daders zouden gestraft worden [10]). Voor enkele bedrijven, die meer dan andere geacht werden, aanleiding te kunnen geven tot het plegen van strafbare feiten, werden verbodsbepalingen tegen speciale handelingen uitgevaardigd. Den smeden was het bv. verboden, loopers te vervaardigen [11]). De goudsmeden mochten geen op goud geslagen munten vergulden, tenzij zij daarin een gat boorden om de mindere specie te doen zien [12]); ter smelting aangebrachte voorwerpen moesten zij minstens een etmaal tentoonstellen, opdat men zich overtuigen kon, dat zij niet gestolen waren [13]); bij verzuim van zulk eene tentoonstelling gedurende 6 dagen werden

---

1) Barbiers n°. 11 (1490).
2) Vleeschhouwers-gilde n°. 13 art. 1 (1465).
3) Vleeschhouwers-gilde n°. 20 (1520).
4) Vleeschhouwers-gilde n°. 10 (1451).
5) Vleeschhouwers-gilde n°. 11 art. 1 (1451).
6) Vleeschhouwers-gilde n°. 11 art. 2.
7) Wolwevers-gilde n°. 1 (1355).
8) Riemsnijders-gilde n°. 1 artt. 27—29 (1417).
9) Barbiers n°. 6 (1471).
10) B.spr.b. dd. 1404, op zinte Peters-dach ad Cathedram, fol. 80 verso. Het verbod was algemeen, doch wordt hier speciaal voor de herbergiers herhaald.
11) B.spr.b. dd. 1444.
12) Smeden-gilde n°. 52 art. 11 (1471).
13) Smeden-gilde n°. 52 art. 16, n°. 55 art. 12 (1490).

zij in later tijd, wanneer van diefstal bleek, als helers gestraft [1]). De herbergiers waren voor hunne gasten aansprakelijk [2]), zooals wij reeds zooeven zagen; zij konden zelfs als daders gestraft worden, wanneer zij met met kennis van zaken doodslagers herbergden. Zij moesten desgevraagd inlichtingen kunnen geven aan het stadsbestuur omtrent de door hen opgenomene vreemdelingen, terwijl de raad verzuim of overtreding van dit gebod „woude rechten tot horen goeduncken" [3]).

Later moesten de herbergiers aan een der oversten bericht zenden, wanneer zij gasten hadden opgenomen, die niet uit het Sticht afkomstig waren [4]); terwijl in 1462 hun werd voorgeschreven, dat zij althans hunne namen zouden vragen [5]).

Ten slotte zijn in deze rubriek nog eenige politie-voorschriften van algemeenen aard te vermelden, waardoor ook de gilden in hun bedrijf getroffen werden. Ter beveiliging van het verkeer was het den molenaars verboden, om het koren van de Korenmarkt en de Neude met hunne wagens af te halen [6]), omdat daardoor opstopping te vreezen was, en aan de brouwers en hunne knechts, om op hunne wagens, sleden of paarden te gaan zitten [7]), waarschijnlijk om hierdoor het te hard rijden te voorkomen. Voor de herbergen was reeds vroeg een sluitingsuur bepaald: in 1396 werd verboden om na 10 uur 's avonds te tappen, tenzij aan rondgaande raadsleden en wachters [8]).

3. Marktpolitie.

De voorschriften betreffende de marktpolitie hadden ten doel het publiek te beschermen tegen kwade praktijken der verkoopers, in zooverre daardoor maat en gewicht bepaald, gehalte en bereiding voorgeschreven en tegen knoeierijen te velde getrokken werd. Ook de bepalingen over merken en keuren strekten om den afnemer zekerheid te geven omtrent de hoe-

1) Gildeboek der smeden (Archief Afd. II n°. 461), deel II n°. 7 art. 15.
2) B.spr.b. dd. 1402, des Manendaghes na des heylighen Sacraments-dach, fol. 12 verso.
3) B.spr.b. dd. 1414, des Donredages na sinte Merten Scuddekorff, fol. 16.
4) B.spr.b. dd. 1423 fol. 186.
5) B.spr.b. dd. 1462.
6) Molenaars-gilde n°. 6 art. 1 (1481).
7) Brouwers-gilde n°. 28 (1466).
8) Deel I n°. 65 art. 3 (1396).

danigheid der aangeboden stoffen. Ten slotte valt hieronder het aanwijzen van eene plaats voor den verkoop van bepaalde goederen of de uitoefening van bepaalde bedrijven.

Maat en gewicht. — Voor de lakens werd de grootte bepaald [1]) en gekaarde wol mocht slechts gewogen worden met den ijzeren evenaar of met koperen gewichten [2]). Ook voor enkele andere stoffen werd de maat bepaald, o. a. voor kalk [3]), wijn [4]) en in herbergen getapt bier [5]). De biervaten waren geijkt [6]) en men mocht geen vat veranderen, zonder eerst het ijkteeken te verwijderen en later het vat opnieuw te doen ijken [7]); tegen het met opzet verkleinen van een geijkt vat werd zware straf bedreigd [8]). Verkoop van het vleesch moest per pond geschieden [9]) en verkoop van goud en zilver en edelgesteenten bij Troysch gewicht [10]). Voor het koren was voorgeschreven, dat het door een gezworen meter moest gemeten worden [11]), en het zout moest in het bijzijn van den kooper gewogen worden en per schepel verkocht worden [12]). De turf werd per zak verkocht; van die turfzakken waren door de stad modellen opgehangen in het Oudermannenhuis, op de Rodenburgerbrug en op de Beierbrug [13]). Later werd ook eene maat voor de turfschouwen vastgesteld, waarvan een officieel model op het Oudermannenhuis aanwezig was [14]). De turfschouwen werden van stadswege geteekend en herstelling ervan mocht alleen geschieden na gedane kennisgeving aan het stadsbestuur. De reeds aanwezige ongeijkte turfschouwen werden echter voorloopig nog toegelaten en mochten zoo noodig hersteld

1) Wolwevers-gilde n°. 12 artt. 6, 18–22 (1414).
2) Wolwevers-gilde n°. 12 art. 5.
3) R. D. B. dd. 1523, des Vrydages na Petri ad Vincula, fol. 125 verso.
4) Wijnkoopers n°. 2 artt. 1 en 2 (14de eeuw).
5) Brouwers-gilde n°. 7 art. 2 (1421).
6) Brouwers-gilde n°. 25 (1464).
7) B.spr.b. dd. 1564, den XIIlen Decembris.
8) Bijlhouwers-gilde n°. 20 (21, deel II bladz. 369) (1398): „die verboerde een half jaer ziin ambocht".
9) Vleeschhouwers-gilde n°. 15 (1472).
10) Smeden-gilde n°. 55 art. 18 (1490).
11) Korenkoopers-gilde n°. 17 (1485).
12) R. D. B. dd. 1441, des Donredages na Victoris, fol. 11 verso artt. 13 en 14.
13) B.spr.b. dd. 1397, des Woensdaghes na zinte Johans-dach te Middezomer, fol. 91, Zakkendragers nos 5 (1504) en 6 (1516).
14) Bijlhouwers-gilde n°. 26 (1395).

worden [1]). Ook voor de tegels was eene bepaalde maat voorgeschreven, waarvan een model op Hasenberg was opgehangen [2]).

Gehalte en bereiding. — De voorschriften hierover zijn velerlei, doch zijn hoofdzakelijk terug te brengen tot *preventieve* voorschriften (waarbij ook het verbod om stoffen van verschillende kwaliteit te vermengen of bij elkander in voorraad te hebben) en *repressieve* strafbepalingen tegen vervalschers.

Den brouwers werd voorgeschreven, welke bestanddeelen het bier moest bevatten en de verhouding tusschen de hoeveelheid koren en het daarvan te brouwen aantal vaten bier [3]).

De behandeling van het laken was uitvoerig geregeld in de verschillende ordonnanties op de draperie; geen stuk mocht van de ramen genomen worden, voordat het door de waardijns gekeurd was [4]). Het mocht niet slechter zijn dan het voorschrift [5]), doch ook niet beter; in dit laatste geval toch hadden de waardijns het recht, het te ruilen tegen een laken, dat juist aan de eischen voldeed [6]). Het goedgekeurde laken werd van het zegel der stad voorzien [7]). Ook het vollen en verven was geregeld; het kaarden en het noppen met ijzeren kaarden was verboden [8]) en voor de verfstoffen werden de bestanddeelen aangewezen [9]). Ten einde meerdere vastheid aan het bedrijf te geven werd bepaald, dat de waardijns deze voorschriften alleen zouden mogen veranderen met goedkeuring van den ouden en den nieuwen raad [10]); doch reeds in het volgend jaar (1488) werd alleen de goedkeuring van den nieuwen raad gevorderd [11]), en nog vier jaren later (1492) werd de geheele regeling op verzoek der gilden voor een jaar buiten werking gesteld [12]).

Verschillende voorschriften werden door den raad gegevén aangaande het gehalte van goud en zilver. Reeds in 1382

1) Bijlhouwers-gilde n°. 26 artt. 2 en 3 (1395), n°. 27 (1516).
2) R. D. B. dd. 1506, des Vrydages na den heyligen Derthien-dach, fol. 29.
3) Brouwers-gilde n°. 18 artt. 1 en 2 (1447), n°. 20 art. 1 (1441), n°. 21 art. 1 (1454) enz.
4) Wolwevers-gilde n°. 26 (1487) artt. 7 en 39.
5) Wolwevers-gilde n°. 26 artt. 18, 22, 47, 48, 53 en 59.
6) Wolwevers-gilde n°. 29 art. 5 (1488).
7) Wolwevers-gilde n°. 2 artt. 2, 18 en 19 (1376).
8) Wolwevers gilde n°. 2 artt. 1 en 6, n°. 5 (1385).
9) Wolwevers-gilde n°. 26 artt. 55 en 56.
10) Wolwevers-gilde n°. 26 art. 65.
11) Wolwevers-gilde n°. 27.
12) Wolwevers-gilde n°. 32.

was eene regeling gemaakt [1]), welke in 1433 vernieuwd werd [2]); in dat laatste jaar werd het gehalte bepaald [3]) en in 1471 werd het teekenen door de gezworenen voorgeschreven voor werk, zwaarder dan een lood, later zelfs voor alle werk zwaarder dan ½ ons [4]). Wie werk leverde beneden het vastgestelde aantal karaat, werd beboet, terwijl zijn werk in stukken werd geslagen [5]). Oud zilver van ander gehalte mocht men nog verkoopen, mits men het verschil in waarde aangaf en in rekening bracht [6]). Gebrand zilver moest steeds het voorgeschreven gehalte bezitten of opnieuw gebrand worden [7]).

Voor de overige bedrijven vindt men o. a. voorgeschreven: voor de bakkers de bestanddeelen van het brood [8]), — voor de riemsnijders, dat de rijgsnoeren slechts uit hondenleer mochten gemaakt worden [9]), en dergelijke bepalingen voor andere voorwerpen [10]), — en voor de steenbakkers, dat zij de aarde tweemaal moesten keeren [11]).

Van de wantsnijders en de brouwers werd een eed op de hun gegevene ordonnanties gevorderd, om hen van ontduiking daarvan af te houden [12]).

Bepalingen tegen het vermengen van verschillende kwaliteiten vindt men bij de wantsnijders, die niet tegelijk geverfd Engelsch en ander laken voorradig mochten hebben [13]), — bij de vleeschhouwers, aan wie het verboden was, vleesch van verschillende koeien tegelijk uit te stallen [14]), — bij de brou-

---

1) Smeden-gilde n°. 47.

2) Smeden-gilde n°. 50.

3) Het vereischte gehalte bedroeg voor goud 18 karaat, in 1490: voor toetsgoud 19 karaat, filetgoud 22 en fijn goud 24 karaat. Bij overtreding bedroeg de boete het dubbele der waarde van het gemaakte werk. Het zilver werd gesteld op 11 drachmen en 8 grein met eene remedie van 2 tot 4 grein. In 1551 werd geëischt voor goud 22 karaat met ¼ à ½ karaat remedie.

4) Smeden-gilde n°. 52 art. 4 (1471) een loot, n°. 55 art. 8 (1490) ½ ons.

5) Smeden-gilde n°. 47 art. 1, n°. 52 artt. 1 en 2 (1471).

6) Smeden-gilde n°. 55 art. 13.

7) Smeden-gilde n°. 55 art. 15.

8) Bakkers-gilde n°. 3 (1448).

9) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 50 (1417).

10) Riemsnijders-gilde n°. 1 artt. 7, 9, 32, 36 en 37 enz.

11) R. D. B. dd. 1444, des Manendages na Mei-dach, fol. 100 art. 1.

12) Wantsnijders-gilde n°. 11 (1441), Brouwers-gilde n°s. 27 (1466), 56 (1422), 57 (1522), 58 en 60 (1530).

13) Wantsnijders-gilde n°. 8 (1431).

14) Vleeschhouwers-gilde n°. 16 art. 6 (1431). Van St. Victor tot Kerst-avond mochten zij wel meer dan een rund tegelijk te koop hangen, doch moesten die verkoopen bij een geheel rund, ½ of ¼; blijkbaar met het oog op het inslaan van den wintervoorraad.

wers en tappers, voor wie het verbod gold, hop te mengen in bier [1]), „koeyt" te verkoopen voor Hamburger bier [2]), Rijn- en Franschen wijn te vermengen [3]) of tegelijk inlandsch en buitenlandsch bier in te slaan of te tappen [4]). Ook wordt verboden het vermengen van verschillende soorten haring [5]) of ouden en nieuwen haring [6]), van verschillende soorten olie [7]) en zout [8]) en het in hetzelfde schip aanvoeren van verschillende soorten zout [9]).

Onder de vele strafbepalingen tegen het knoeien bij de vervaardiging of bereiding van stoffen noemen wij die tegen het verkoopen van ongekrompen laken [10]) en van laken, dat slecht geverfd of van slechte kwaliteit was, zonder dit den kooper te zeggen [11]), het hangen van een vreemd zegel aan Utrechtsch laken [12]), het bakken en het niet willen afgeven van duf koren [13]), het bakken met zoetigheden en in het algemeen het knoeien met brood [14]) en het vervalschen van meel [15]). Aan de slagers werd verboden, het vleesch op te blazen [16]), en een slager, die eene zieke koe geslacht had, werd in 1454 veroordeeld tot eene boete van 25.000 steenen en openbare boetedoening [17]). Straffen werden bedreigd tegen

1) Brouwers-gilde n°. 40 (1492).

2) Brouwers-gilde n°. 2 (1397).

3) Wijnkoopers n°. 2 art. 12 (14[de] eeuw).

4) Brouwers-gilde n°. 10 (1429).

5) Vischkoopers-gilde n°. 7 art. 2. Tijharing, Engelsche en Heilige-landsche haring mochten slechts gevent worden met een wit vaantje en de *niet* „Schoensche" haring alleen met een rood vaantje (Vischkoopers-gilde n°. 7 (1397) n°. 8 (1404) enz.).

6) Vischkoopers-gilde n°. 3 art. 2 (1388).

7) Marslieden-gilde n°. 6 art. 1 (z. j.).

8) B.spr.b. dd. 1432, des Donredages up sinte Gallen-dach, fol. 16 verso: „Voirt verbiet die raet ende waernt enen ygeliken, die zout vercopen, dat sy engeen sout en menggen, mer elc sout op hemselven vercopen, also dat gesoden is. Want die raet dat anders voer valsch rechten willen, dair sy dat ter waerheit vonden; daer sy van horen raede toe setten willen, dat tonderzueken".

9) R. D. B. dd. 1441, des Donredages na Victoris, fol. 11 verso, art. 7: „Item alle coeplude, zij sijn van binnen ofte van buten der stadt, die sout in scepen te brengen plegen, die sellen eenreleye sout, te weten baeys-sout, selsout off ander sout elcx alleen in enen scepe brengen, by enen kuer van XII ℔ . . . .".

10) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 11 (1542).

11) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 23.

12) Wantsnijders-gilde n°. 17 (1461).

13) Bakkers-gilde n°s 10 en 11 (1466) en n°. 8 (1460).

14) Bakkers-gilde n°. 2 (1435), n°. 19 artt. 2 en 3 (1492).

15) Quoyer v. d. ordonnantiën der respectieve gilden (Archief Afd. II n°. 462) n°. 13 art. 5.

16) Vleeschhouwers-gilde n°. 9 (1449).

17) Vleeschhouwers-gilde n°. 12.

verschillende knoeierijen in de draperie; genoemd worden o.a. het maken van laken van slechte grondstof [1]), het zegelen van laken, dat onvoldoende bereid was [2]), het vernietigen van het teeken van den waardijn [3]), het afdoen van het zegel en het uitbijten van het merk, ten einde te trachten bij eene nieuwe keuring het zegel of het merk voor eene betere kwaliteit te verkrijgen [4]), het bereiden van wol, voordat deze door den waardijn gekeurd was [5]), het afnemen van het raam van een laken, waarop de waardijn „laet staen" had geschreven [6]), en het schrapen van laken met een schraapijzer [7]). In 1516 werd een verkooper van slechte lijnkoeken, waardoor schapen gestorven waren, veroordeeld tot boete en tot schadevergoeding aan den afnemer [8]). De korenkooper, die dut koren leverde, werd bestraft en moest het tegen koren van goede kwaliteit inruilen [9]). Bij de goudsmeden treft men strafbepalingen aan tegen het vergulden van koper of latoen, tenzij ten verzoeke van voorname lieden of voor den kerkdienst [10]), het vatten van valsche steenen in goud of van echte steenen in een valsch garnituur [11]) en het opvullen met onwaardig metaal [12]). Verder werd o. a. bestraft: het maken van kunstwijn [13]), het knoeien met kruit [14]), het verkoopen van slechte kaarsen [15]) en van Engelschen wierook voor goeden wierook [16]), het verzwaren van een pak wol door steenen [17]), het branden van kalk met slakken [18]) en het verkoopen van slecht garen [19]).

---

1) Wolwevers-gilde n°. 12 artt. 23 en 45 (1414).
2) Wolwevers-gilde n°s 10 en 11 (1409).
3) Wolwevers-gilde n°. 23 (1476).
4) Wolwevers-gilde n°. 21 (1474).
5) Wolwevers-gilde n°. 20 (1474).
6) Wolwevers-gilde n°. 23.
7) Wolwevers-gilde n°. 2 art. 6 (1376), n°. 5 (1385).
8) Marslieden-gilde n°. 42.
9) Korenkoopers-gilde n°. 10 (1471).
10) Smeden-gilde n°. 52 art. 9 (1471).
11) Smeden-gilde n°. 47 art. 9 (1382 ?).
12) Smeden-gilde n°. 47 art. 6.
13) Wijnkoopers n°. 5 art. 18 (14de eeuw).
14) Marslieden-gilde n°. 34 art. 3 (1432).
15) Boterlieden-gilde n°. 2 (1416).
16) Marslieden-gilde n°. 6 art. 5 (1394).
17) Marslieden-gilde n°. 6 art. 2.
18) R. D. B. dd. 1402, des Woensdaghes na zinte Bonifaes-dach, fol. 39.
19) R. D. B. dd. 1501, des Vrydages na Mertini Translationis, fol. 102: „Want Pons, die lyndreyer in die Weert, valsch gaern gemaict heeft, soe dat ondervonden is van den vynders ofte werdeyns, soe sleten scepene, rade ende oudermanne, dat hy

Een touwslager, die slechte waar binnen in een pak verborgen had, werd in 1471 veroordeeld tot schadevergoeding aan den kooper èn voor het daardoor minder geleverde èn voor het nadeel aan hem, die het onwetend weder als goede waar verkocht had, in zijn goeden naam toegebracht, en bovendien tot eene boete van 10 oude schilden aan de stad [1]).

Merken en keuren. — Het verplicht stellen van keuring geschiedde om den kooper zekerheid te geven, dat de gekochte waar aan de bij de ordonnanties gestelde eischen voldeed. Het was dus een waarborg voor den afnemer en strekte bovendien den fabrikant tot eene aansporing, omdat onvoldoende waar geen keur ontving en aan het product, voorzien van een keur, hierdoor meer aftrek verzekerd werd. Keuren worden vermeld voor het vleesch [2]), het laken [3]), kruiken en zoutvaten [4]); voor tinnen kruiken had men tweeërlei keur: een kroon voor fijn en eene letter voor grof werk [5]).

Terwijl de keuren voor alle fabrikanten in dezelfde stad golden, had men ook handelsmerken voor iederen meester afzonderlijk. Deze hadden ten doel, den fabrikant aan te wijzen, om hem bij overtreding der verordening te kunnen bekeuren, en strekten, eenmaal ingevoerd, tevens als reclamemiddel voor hen, die deugdelijk werk leverden. Deze merken werden geëischt bij de wolwevers, de tinnegieters, de messen-

---

na vermoegen der ordinancie van der werdeynscap ter beteringe geven zel ende brengen opter kisten bloots hoofs X ℔ en Manendages naistkomende. Ende men zel mergen dat gaern openbairlyck bernen in der Noede".

1) R. D. B. dd. 1471, des Vrydaghes na XIII-dach, fol. 47 verso: „Sleten scepene, raide ende oudermans tusschen Jan Hugensoen, aen die eene, ende Reyer Willemsoen die lyndreyer, aen dandere zyden, ruerende dat Jan Hugensoen gecoft heeft van Reyer Willemsoen die lyndreyer voorseyt een deel schiven gaerns voer koipmansgoet; want Jan Hugen niet anders geweten en heeft, dan dat voerseyde gaern koipmansgoet was, ende heeftet daerop tAntwerpen in die marct gebrocht, ende aldaer voert enen anderen koipman voer koipmansgoet vercoft. Ende want datzelve gaern boven koipmansgoet was ende binnen gheen koipmansgoet en was, daerby Jan Hugensoen groet scaempte geleden ende oick schade gehadt heeft, ende deze hantieringhe oick in oneere onser stadt ende der gemeynre koipmanscap gaet, daerom zel Reyer voerseyt den raide vergifnisse bidden ende geven Jan Hugensoen voer zynen scade thien Rynsch guldenen, daerof zellen gaen seven Rynsch gulden, die Jan geboert zoude hebben. Ende Reyer zell der stadt ter beteringe geven X oude schilde aen gelde, te betalene binnen XIIII dagen naistkomende, alle dage by enen (schilt)".

2) Vleeschhouwers-gilde n°. 16 art. 1 (1481).

3) Wolwevers-gilde n°. 3 art. 18 (14de eeuw).

4) Smeden-gilde n°. 23 (1517).

5) Smeden-gilde n°. 23 art. 3.

makers en de goudsmeden; de wolwevers moesten hun merk in het laken weven [1]), de tinnegieters hun naam of voorletter op hun werk slaan [2]), bij de messenmakers werd het staal met hun merk geteekend [3]). De voorschriften voor deze laatsten zijn uitvoerig: zij moesten, zoodra zij meester werden, een merk kiezen en konden dit van den vader op den oudsten zoon doen overgaan. Nabootsing van eens anders merk werd streng gestraft. Daarbij werd ook het merken met het stadswapen toegestaan, doch men was dan gehouden voor een bepaald gehalte zorg te dragen [4]). De fabrikanten, die reeds een merk hadden aangenomen, mochten dit blijven voeren of het stadswapen daarbij plaatsen, doch waren in dit laatste geval ook gedwongen om zich aan de keur te onderwerpen. De goudsmeden moesten hun werk teekenen met hun merk, en het dan doen keuren door den waardijn „mitter stat teyken" [5]).

Aanwijzing van eene plaats voor den verkoop van bepaalde goederen of de uitoefening van een bepaald bedrijf. — Volgens een raadsbesluit dd. 1400 moesten alle ambachten in de stad zelve worden uitgeoefend en werd hierop slechts eene uitzondering gemaakt voor de snijders, die bij particulieren aan huis werkten, en de bakkers [6]). Later werd ook eene uitzondering toegelaten voor de molenaars, omdat hun bedrijf niet in de stad kon worden uitgeoefend [7]). De raad kende zich de bevoegdheid toe, om ook in bijzondere gevallen dispensatie te verleenen, wat echter slechts zelden geschiedde [8]).

In de stad zelve was men evenmin geheel vrij, om zijn bedrijf uit te oefenen, waar men wilde; voor vele artikelen was eene bepaalde verkoopplaats aangewezen en voor eenige bedrijven was de plaats bepaald, waar zij alleen mochten uitgeoefend worden. Zoo werd bv. den vleeschhouwers in 1481 slechts toegestaan op de van ouds daarvoor gebruikte plaatsen te

---

1) Wolwevers-gilde n°. 26 art. 32 (1487).
2) Smeden-gilde n°. 23 artt. 1 en 2 (1517).
3) Gildeboek der smeden n°. II dd. 22 April 1545.
4) Aldaar art. 6.
5) Smeden-gilde n°. 47 art. 4 (1382?).
6) Bijlhouwers-gilde n°. 2 (1400). Het voorschrift werd vernieuwd in 1412 (Deel I n°. 3).
7) Molenaars-gilde n°. 2 (1435).
8) Zoo werd in 1448 en 1489 aan een barbier verlof gegeven om zich in de Weerd te vestigen (Barbiers n°. 3 en 9), en werd in 1436 aan een kuiper dezelfde vrijheid verleend (Bijlhouwers-gilde n°. 22).

slachten [1]) en was voor het plaatsen van ramen bijzondere vergunning van den raad vereischt [2]).

De volgende plaatsen waren aangewezen voor den verkoop van bepaalde waren:

de Vleeschhal voor vleesch [3]);

het Wanthuis voor vreemd laken [4]);

de Mariaplaats voor ijzer [5]) en oude kleeren [6]);

het Buurkerkhof voor haring, behalve voor Schotschen haring [7]);

Onder de Korenmarkt voor appelen [8]);

de Oude Gracht tusschen de Gaard- en Borchbruggen voor zout, behalve „selzout"; — tusschen de Borch- en Vischbruggen voor „selzout" [9]); — tusschen de Visch- en Jansbruggen voor brood van buiten, te koop aangeboden door niet-gildebroe-

1) Vleeschhouwers-gilde n°. 16 art. 12.

2) Wolwevers-gilde n°. 15 (1465). Uitdrukkelijk werd het vereischte gesteld in 1551: „Item soe en sal nyemant enich raemt setten ofte laicken ramen anders dan op alsulcke plaitse ende stede, als deser stadt Vtrecht toegelaten heeft ende noch in toecomende tyden vorder toelaten sel mogen, opt verboeren, die contrarie van dese deden ofte bevonden worde gedaen te hebben, van elcker reyse drie gulden tot behouff als voren", nl. „van der Keyserlicke Majesteit, deser stadt ende weerdeyns, elcx een derdendeel" (B.spr.b. dd. 1551, des Manendaichs den XIen in Meye art. 4).

3) Vleeschhouwers-gilde n°. 4 (1432), n°. 5 art. 12 (1433), n°. 18 art. 3 (1503). Na het afbreken van het vleeschhuis in 1432 werd tijdelijk den vleeschhouwers bevolen om het vleesch in hunne huizen te verkoopen (Vleeschhouwers-gilde n°. 4 art. 2).

4) Wantsnijders-gilde n°. 13 (1442) en n°. 26 (1484).

5) Gildeboek der smeden n°. II dd. 19 November 1539: „Overcomen ende belieft bij den raijde, dat die gildebrueders van den smede-gilde zellen moegen op alle weeckmerckten staen mit hoer ijserwerck op sunte Marijen-plaetse nae ouder gewoenten, te weten van twee uren voir den weeckmercktdach tot twee uren van den weeckmercktdach toe, nyettegenstaende tpunt, staende in der smede gilde ordonnantie vermelt, dat nijemant van den smede-gilde meer hebben zal dan eenen toen ende die bijnnen zijnre dueren".

6) Oude-wantsnijders-gilde n°. 3 art. 4 (1382): de gildebroeders moesten iedere week loten om hunne plaatsen.

7) Vischkoopers-gilde n°. 8 (1404). In 1388 mocht men dezen haring, behalve op het Buurkerkhof, ook verkoopen op de Smee- en Viebruggen (Vischkoopers-gilde n°. 3). Verkoop van Schotschen haring was overal toegelaten in de stad en hare vrijheid (Vischkoopers-gilde n°. 5 art. 2) (1395).

8) B.spr.b. dd. 1401, opten heylighen Dertienden-avont, fol. 296 verso: „Want de raet van der stat voertiids de appelmarct gheleyt heeft onder de Coremarct, zo wil de raet de appelmarct daer voert also ghehouden hebben op sulken koer, alse daerop staet".

9) Zie de ordonnantie „van den sout ende soutluden" (R. D. B. dd. 1441, des Donredages na Victoris, fol. 11 verso), art. 2: „Item en sell nyemant geen sout in scepen leggen off dairuut vercopen tusschen der Borchbrugge ende der Vischbrugge dan selsout. Ende alle ander sout sel men leggen tusschen der Gaerdebrugge ende der Borchbrug voirseyt, bij enen koer van X ℔, zoe dicke alst yemant verbrake".

ders [1]); — tusschen de Plaats en de Beierbrug voor hennep [2]);

de Maartensbrug voor visch, die met „hoepnetten" gevangen was [3]);

Calis voor visch, door vreemdelingen gevangen [4]);

de Plaats voor gezouten steur, gezouten zalm, gezouten zeespek en gezouten aal, door vreemdelingen te koop aangeboden [5]);

de Ganzenmarkt voor ganzen en vogels [6]) en hennep [7]);

de Neude voor wol [8]);

de Steenweg voor zuivel [9]);

De Vaart voor wijn, komende van beneden Keulen [10]).

Misschien waren ook de gilden, die eene hal bezaten, verplicht, om slechts daar hunne waren te koop te stellen, behalve tijdens de weekmarkten en de algemeene jaarmarkten.

Voor enkele bedrijven was alleen een gedeelte der stad verboden of eene algemeene beperking voorgeschreven: zoo was den ververs en volders verboden om hun ambacht uit te oefenen boven de Viebrug en aan de Oudelle [11]), mochten de marskramers niet gaan staan tusschen de Maartensbrug en de Plaats en de Plaats en de Beierbrug [12]), was het verkoopen van spek slechts veroorloofd in de Vleeschhal of aan eigen huis en niet op de Ganzenmarkt [13]), en werden de ververs verwezen naar de bovenstad aan de gracht, waar zij niemand hinderden [14]).

Hierbij moet eindelijk ook vermeld worden het verbod voor de kramers, om met hunne waren te veel plaats in beslag te nemen [15]).

---

1) Bakkers-gilde n°. 18 (1492). De bakkers mochten in 1539 hun brood niet venten dan tusschen Pinksteren en St. Jacob (Bakkers-gilde n°. 20 art. 20).

2) B.spr.b. dd. 1434.

3) Vischkoopers-gilde n°. 17 art. 1 (1484): de andere visch werd op Calis verkocht.

4) Vischkoopers-gilde n°. 33 (1535).

5) Vischkoopers-gilde n°. 27 art. 3 (1521).

6) B.spr.b. dd. 1401 fol. 296 verso, Boterlieden-gilde n°s. 9 en 13.

7) B.spr.b. dd. 1475.

8) B.spr.b. dd. 1474: voor het St. Laurens-gasthuis.

9) Boterlieden-gilde n°. 3 (1427). Eene herhaling van dit gebod was negen jaren later noodig (Boterlieden-gilde n°. 5).

10) Tenminste wanneer men zijne medeburgers niet het deelrecht wilde doen genieten (Wijnkoopers n°. 16) (1445).

11) Wolwevers-gilde n°. 6 (1394).

12) Marslieden-gilde n°. 39 (1504).

13) Marslieden-gilde n°. 8 (14de eeuw?).

14) Wolwevers-gilde n°. 24 (1476).

15) Marslieden-gilde n°. 37 artt. 1 en 2 (1472).

4. Belastingheffing.

Onze voorouders bezaten steeds eene groote vindingrijkheid in het uitdenken van belastingen. Hieronder bekleedden de accijnsen eene voorname plaats en bijna geen artikel bleef onbelast. Deze fiscale bepalingen vallen buiten ons bestek en zullen daarom onbesproken blijven; slechts enkele voorschriften moeten vermeld worden ten bewijze van de beperking, welke de gilden daardoor in de uitoefening van hun bedrijf ondervonden.

Den brouwers b.v. werd bevolen, om beëedigde dragers te bezigen [1]), niet in het klein te tappen [2]) en slechts te brouwen met kuipen en werktuigen, die een brouwsel van 20 vaten konden bevatten [3]). Dit voorschrift bleek echter te beperkend, waarom hun eene speling tusschen 12 en 20 vaten gelaten werd [4]). Toen ook hierna de ontduikingen niet ophielden, moesten de brouwers zelven opgave doen en later lijsten inleveren bij den accijnsmeester van het door hen voor anderen gebrouwen bier [5]).

De molenaars in de stadsvrijheid mochten niet malen zonder bewijs van den accijnsmeester [6]), en evenzoo was het den wijntappers verboden om zonder diens verlof wijn te tappen [7]). In het algemeen mocht niemand aan accijns onderworpen goed inslaan zonder verlof van dien ambtenaar [8]).

Ter keering van fraudes bij de lakenbereiding werd den scheerders opgedragen om den naam van den eigenaar van het laken op te geven, op straffe van zelf den accijns te moeten betalen [9]).

Dergelijke bepalingen vindt men voor nagenoeg alle goed, dat aan accijns was onderworpen; voor ons doel komt ons deze korte aanwijzing echter voldoende voor.

---

1) Brouwers-gilde n°. 12 art. 5 (1433).
2) Brouwers-gilde n°. 12 art. 4.
3) Brouwers-gilde n°. 12 art. 11.
4) Brouwers-gilde n°. 14 (1437).
5) Brouwers-gilde n°. 18 artt. 6 en 7 (1447), n°. 21 art. 3 (1454).
6) Molenaars-gilde n°. 4 (1444).
7) Wijnkoopers n°. 23 (1486).
8) Vischkoopers-gilde n°. 14 (1476).
9) B.spr.b. dd. 1429.

5. Verzekering van de nakoming der door den raad gegeven voorschriften.

Naarmate de raad of het gilde eene verordening vaststelde, werden ook door den raad of door het gilde de personen aangewezen, met de zorg voor de naleving der voorschriften belast.

De handhaving van de door het gilde uitgevaardigde verordeningen was gewoonlijk opgedragen aan de oudermannen. Zij hadden b.v. het toezicht op het werk der linnenwevers [1], der riemsnijders [2], der messenmakers [3]) enz., — en in het algemeen, wanneer het tegendeel niet was bepaald.

Bij de uitoefening hiervan werden de oudermannen bijgestaan door den bode van het gilde [4], en bovendien bij eenige gilden door bijzondere ambtenaren [5]. Somtijds was ook aan deze laatsten, met uitsluiting van de oudermannen, het toezicht op de naleving van bepaalde voorschriften opgedragen. Tot deze ambtenaren behooren de gezworenen, bij de bijlhouwers naar hunne werkzaamheid proefmeesters genoemd, de keurmeesters en de waakmeesters.

Waar de raad voorschriften gaf aan de gilden, wees hij gewoonlijk tevens ook de ambtenaren aan, met het toezicht op de nakoming daarvan belast. Zoo b.v. voor het toezicht op het gewicht van het brood [6], op het werk der goudsmeden [7] en op de grootte der tegels [8]. Slechts bij uitzondering werden hiervoor de beambten der gilden gekozen [9]. Regel was natuurlijk, dat de raad zelf deze controleerende ambtenaren aanstelde [10], maar daarnaast zien wij het opmerkelijke feit, dat die aanstelling in sommige gevallen was opgedragen aan het betrokken gilde [11].

1) Linnenwevers-gilde n°. 6 artt. 13 volg. (1550).

2) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 33 (1417).

3) Gildeboek der smeden n°. II dd. 22 April 1545 artt. 6 en 7.

4) Bijlhouwers-gilde n°. 19 (1522).

5) Zie het hoofdstuk over het bestuur van het gilde.

6) Bakkers gilde n°. 12 (1478).

7) Gildeboek der smeden (Archief Afd. II n°. 461), deel II n°. 7 art. 17.

8) Steenbikkers-gilde n°. 3 (1495).

9) Het toezicht op den verkoop van visch was in 1392 opgedragen aan 2 oudermannen, daartoe door de overste oudermannen te kiezen (Vischkoopers-gilde n°. 4 art. 14).

10) Bv. Vleeschhouwers-gilde n°. 3 (1431), Brouwers-gilde n°. 21 art. 9 (1454), Vischkoopers-gilde n°. 12 (1465) enz.

11) De keurmeesters bij de goudsmeden werden volgens de ordonnantie van 1507 door de gildebroeders gekozen (Smeden-gilde n°. 56) (1507).

Verschillende beambten werden aangesteld voor het toezicht op levensmiddelen en dagelijksche benoodigdheden, als brood [1]), vleesch [2]), bier [3]), visch [4]), koren [5]), wijn [6]) en zout [7]), en verder laken [8]), tin [9]), goud [10]), kolen [11]), touw [12]) en steenen [13]).

Behalve door dit repressief toezicht trachtte de raad zich ook vooraf te verzekeren van de opvolging zijner voorschriften door de gildebroeders, en eischte daarom van hen een eed, dat zij die getrouw in acht zouden nemen. Dit werd o.a. in 1441 gevorderd van de wantsnijders [14]), in 1465,

---

1) Weegmeesters van het brood worden reeds in 1374 vermeld: Bakkers-gilde n°. 1.

2) „Onser stat gezworen verken-besieren" worden genoemd in 1413 (Vleeschhouwers-gilde n°. 3), keurmeesters van ter slachting aangevoerd vee in 1444 (Vleeschhouwers-gilde n°. 6) en 1481 (Vleeschhouwers-gilde n°. 16 art. 1).

3) Brouwers-gilde n°. 21 art. 9 (1454): „Item soe sel die raet zetten tot elken sisoen, twe coermeisters tot den broken van der brouwerien".

4) Vischkoopers-gilde n°. 12 (1465): door den raad werden twee „vijnders" benoemd, „die goet goet weten te prysen ende quaet te laken".

5) Korenkoopers-gilde n°. 1 art. 1 (1412): „Die raet van der stat heeft twe manne ghezet, dat coern te verwaren ende te bezien".

6) Wijnkoopers n°. 20 (1461): „twee guede manne uut den raide . . ., die koermeysters wesen zellen van deser ende anderen ouden ordinancien, van den wyn ende wynneringe ghemaict".

7) Zie de ordonnantie „van den sout ende soutluden" (R. D. B. dd. 1441, des Donredages na Victoris, fol. 11 verso), waar in art. 7 gezegd wordt omtrent de zoutkoopers: „Ende hoir sout onder ende boven sel even goet wesen, bij den gezwoeren makelaren . . . . Ende die makelairs sellen die coeplude dairvoir waernen, als zij hoir sout vercopen willen", — en in art. 8: „Item zoe en sell niemant sout uut scepen opslaen off vercopen, ten is yerst besien ende gekoert van den gezworen makelaren, wairt selsout is dan ander sout ende oftet even goet is onder ende boven; by enen koer van X ℔, zoe dicke alst yemant dede".

8) Wantsnijders-gilde n°. 24 art. 2 (1477) voor ingevoerd laken: het werd geteekend „mitter stat teyken", — en voor Utrechtsch laken: Wolwevers-gilde n°. 3 artt. 18 vlg. (14de eeuw): na keuring werd het bezegeld, n°. 18 (1473): wol moest gekeurd worden.

9) Smeden-gilde n°. 51 (1456): er was een waardijn tevens ijker van het tinwerk.

10) Smeden-gilde n°. 47 art. 15 (1382?): twee beëedigde goudsmeden en een waardijn zouden toezicht houden op de naleving der voorschriften.

11) Smeden-gilde n°. 52 art. 2 (1471): „Item zoe en sellen die meters ghene colen veylen, zy en zyn yerst gheprueft, by enen koer van thien ponden tot onser stadt behoifl".

12) 8 Januari 1481 herstelde de raad het waardijnambt „op die touslagers ofte lyndreyers" (R. D. B. dd. 1481, des Manendages na XIII-dach, octava Januarii, fol. 184 verso).

13) Zie „der steenbacker ordinancie" (R. D. B. dd. 1444, des Manendages na Mei-dach, fol. 100), art. 4: „Item en sellen die steenbackers genen steen vercopen, als hi gebernt is, hi en si yerst besien ende geloeft van den scutmeysteren in der tijt opter tegenwoerdiger ordinancie", — en art. 8: „Voert sellen die scutmeisters in der tijt horen eedt daertoe doen, dat sij den steen loven ende laken sellen na der voerseyder ordinancie".

14) Wantsnijders-gilde n°. 11.

1466, 1491, 1495, 1505, 1522 en 1530 van de brouwers [1]) en in 1501 van de molenaars [2]).

1) Brouwers-gilde n°. 26 art. 7, n°. 27, n°. 39 art. 2, n°. 44 art. 2, n°. 49, n°. 56 j°. n°. 57, n°. 60. Tijdelijke ontheffing van den eed werd verleend in 1488 „om den groten oploep van den koerne" (Brouwers-gilde n°. 38).

2) Molenaars-gilde n°. 9.

VI. Rechtspraak in zaken betreffende de gilden.

Gaan wij de onderwerpen na, waarover door de gilden rechterlijke beslissingen in den loop der tijden zijn ingeroepen, dan blijkt ons dat deze rechtspraak, wanneer wij die in zuiver burgerrechterlijke geschillen over bezittingen der gilden buiten beschouwing laten, te verdeelen is in twee hoofdgroepen [1]):

a. rechtspraak in zake overtreding van gilde-keuren en van verordeningen van den raad, in geschillen tusschen de gildeleden als zoodanig, en enkele malen in geschillen over geleverd werk tusschen leden van het gilde en buiten het gilde staande afnemers;

b. rechtspraak tusschen de gilden onderling over de grenzen van het monopolie.

a. *Rechtspraak in zake overtreding van de keuren van het gilde enz.*

1. Rechtspraak door de oudermannen.

De rechtspraak in geschillen, waarin een of meer leden van het gilde betrokken was of waren, werd waarschijnlijk te Utrecht evenals elders oorspronkelijk uitgeoefend door het betrokken gilde, in morgenspraak vergaderd. Al spoedig echter moet zij op de oudermannen als bestuurders en vertegenwoordigers van het gilde zijn overgegaan, althans in

1) De bijzondere rechtsmacht van het college der gemeene oudermannen blijft hier buiten bespreking, daar deze aan dit college niet als vertegenwoordiger der gilden was opgedragen, maar als door de stad erkend administratief lichaam, hetwelk voor de berechting dezer speciale geschillen de meeste geschiktheid bezat. Wij verwijzen daarvoor naar onze behandeling van dit onderwerp.

de bronnen ziet men geen melding maken van zulk eene rechtspraak door het gilde en nog slechts twee oude bepalingen in de gildeboeken der marslieden en der oude-wantsnijders hebben daaraan eene herinnering behouden, door rechtspraak door het gilde als mogelijk voor te stellen en aan de partijen appèl van de oudermannen op de morgenspraak toe te kennen [1]). Later zien wij de berechting van overtreding van de keuren van het gilde opgedragen aan zijne oudermannen, terwijl die van de overtreding van verordeningen, door den raad vastgesteld, gewoonlijk bij dat college berustte.

Rechtspraak vinden wij door de oudermannen b.v. uitgeoefend in zake van verstoring der orde in de morgenspraak, het houden van te veel leerjongens, het in verboden tijd werken, wanbetaling van goed, gekocht op eene door het gilde gehoudene veiling, het doen werken door personen wien dit verboden was, het leveren van slecht werk, het nietnakomen van verplichtingen tegenover het gilde enz. Waren deze overtredingen bewezen, dan legden de oudermannen den schuldige eene boete op; was hij in de betaling daarvan nalatig, dan werd door de oudermannen of hunnen bode een pand van hem genomen. Deze panden bleven, wanneer zij niet door den eigenaar werden ingelost, tot O. L. V. Lichtmis of 14 dagen daarna bewaard, doch werden dan verkocht.

De geschillen tusschen lèden van het gilde als zoodanig onderling behoorden mede tot de bevoegdheíd der oudermannen. Zij spraken hierbij recht in hoogste instantie, behoudens de reeds genoemde uitzonderingen van appèl op het gilde. Tot deze geschillen behoorden o. a. alle geschillen tusschen meester en knecht (als over het loon, over het niet of te laat op het werk komen enz.), schelden en beleediging van een gildebroeder door zijn medebroeder, onttrekking van klanten enz., — alleen geschillen over zware verwonding waren uitgesloten, als behoorende tot de lijfstraffelijke rechtspraak en dus tot

---

1) Marslieden-gilde n°. 9 art. 5 (z. j.): „Waer enich man, die onse gildebroeder waer ende den anderen een onscout wedde *voor dat gilde*, ende daernae dat verplage, daer hy voor die onscout gedaen hadde, die verboert II sc.". Eene beschuldiging tegen de oudermannen, „raidtsmanne" en „dienstluyde" werd voor het gilde behandeld (Marslieden-gilde n°. 12 (z. j.), — Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 9 (14de eeuw?): „Item wat ghildebroeder, die een boete verboerde ende hem die boete *overghewijst* worde *mitten oudermans ende mitten menen ghilde*, die daerboven opt huys ghinghe ende vellich daer worde, die verboerde V sc. totter gilden behoef".

de bevoegdheid der schepenen [1]). De oudermannen werden in de berechting dezer zaken bij de riemsnijders en de smeden bijgestaan door 3 of 4 van de bekwaamste gildebroeders [2]).

Van de geschillen tusschen leden van het gilde en afnemers vindt men o.a. vermeld: die over de kwaliteit van het geleverde en over te late oplevering en onderbreking van het werk [3]). Bij de oude-wantsnijders werd de klacht over slecht werk echter door twee gildebroeders beslist [4]).

Karakteristiek is een voorschrift, dat wij aantreffen bij de linnenwevers, n.l. dat de dekens uitspraak zouden doen, wanneer een gildebroeder verklaarde de ter bewerking gegeven grondstof wegens hare ondeugdelijkheid niet te kunnen bewerken; evenzoo in „ander ghelycke questien" [5]).

Eene beperking van de rechtspraak der oudermannen vindt men genoemd bij het vischkoopers-gilde, waar de geschillen over vennootschap waarschijnlijk waren opgedragen aan het college der gemeene oudermannen [6]). Waarom juist deze geschillen aan de competentie van de oudermannen van het gilde onttrokken zijn, blijkt niet. Misschien is deze rechtspraak eerst in later tijd op de gemeene oudermannen overgegaan, daar het onderwerp van geschil behoort tot het handelsrecht en dit in hoofdzaak tot hunne competentie be-hoorde [7]).

2. Rechtspraak door den raad.

Hierover kunnen wij zeer kort zijn: door den raad werd recht gesproken in zake van overtreding van de door hem uitgevaardigde verordeningen. Overtreding dus van zijne voorschriften betreffende de openbare veiligheid, de marktpolitie als anderszins, werden door hem berecht. De wijze van rechtspraak week niet af van de gewone rechtspraak en kan dus hier buiten behandeling blijven.

---

1) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 1 (14de eeuw?).

2) Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 21 (1555), Smeden-gilde n°. 42 art. 20 (1538).

3) Linnenwevers-gilde n°. 6 artt. 13—16 (1550).

4) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 4.

5) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 17 (1550).

6) Althans de schuldige had, na acht dagen hechtenis, „bloetshoefts te comen van Hazenberch voer de oudermans opter stat huys ende brenghen daer zinen koer, alzo dicke alze hien verboert hadde, ende bidden verghifnisse" (Vischkoopers-gilde n°. 2 art 1 (14de eeuw)).

7) Men denke aan hunne rechtspraak over de vijf punten.

3. Straffen, door de oudermannen van het gilde of den raad opgelegd.

Tot deze straffen behoorden:

a. boete;

b. openbare boetedoening, bedevaart enz.;

c. verbod van de uitoefening van het bedrijf;

d. uitstooting uit het gilde.

Boeten. – Waar door het gilde in zijne keuren straffen werden bepaald, waren het meestal boeten, gewoonlijk in geld, enkele malen in was of bier. De geldboeten kwamen ten bate van het gilde, terwijl veelal een deel ervan werd toegewezen aan de oudermannen of den aanbrenger; de boeten in was kwamen aan het gilde, zijn altaar of de broederschap; de boeten in bier, die alleen werden opgelegd wegens wangedrag bij de feestelijke bijeenkomsten van het gilde, werden terstond door de aanwezigen verdronken. De boeten werden geïnd door de oudermannen of hunnen bode; bij wanbetaling werd de veroordeelde hiervoor gepand.

Geheel anders was de verdeeling van de boeten, door den raad gesteld op overtreding van zijne verordeningen. Deze kwamen in het algemeen ten bate van de stad, die veelal een deel ervan afstond aan den aanbrenger of de met het toezicht op de naleving dier verordeningen belaste beambten. Deze boeten moesten aan de stad of hare ambtenaren betaald worden.

Enkele malen werd van de door den raad vastgestelde boeten een gedeelte toegekend aan het gilde of zijne oudermannen, waarschijnlijk omdat de raad zich hier bewoog op het bijzonder terrein der gilden en door de overtreding ook hunne privileges geschonden werden. Dit geschiedde b.v. in 1459 bij het raadsbesluit, dat de boete wegens het uitoefenen der geneeskunde door barbiers, die niet de vereischte doktersproef hadden afgelegd, toekende voor de helft aan het ambacht der barbiers en voor de andere helft aan de oudermannen van het wantsnijders-gilde [1]). In een ander

---

1) Barbiers n°. 4 art. 2 (1459). Twee jaren later gaf de stad zichzelve ook aandeel in de boete, en ontvingen de stad, de oudermannen van het wantsnijders-gilde en het ambacht der barbiers ieder een derde.

besluit van dat jaar komt de boete half aan de stad en half aan het betrokken gilde [1]) en evenzoo in eene oude ongedateerde bepaling in het gildeboek der marslieden (misschien een daarin opgenomen raadsbesluit) [2]). Eenmaal wordt naar aanleiding van eene boete vermeld, dat zij zoude verdeeld worden „aen drien na den gildenrecht", en wel de stad, het gilde en den aanbrenger ieder een derdedeel [3]). Hieruit te willen opmaken, dat dit toen (in 1487) als regel gold bij de verdeeling der boeten, zoude onjuist zijn, omdat de stad slechts bij uitzondering aan een gilde een aandeel toekende in boeten, door gildebroeders verschuldigd wegens overtreding van zijne verordeningen; dit werd eerst regel na de overdracht der temporaliteit [4]). In de toen gegeven ordonnanties werden gewoonlijk alle voorschriften uit vroeger vastgestelde keuren van het gilde en besluiten van den raad kort samengevat en werden daarbij de boeten over het algemeen toegewezen aan den keizer, de stad en het gilde, elk voor een derde gedeelte. Verschillende afwijkingen hiervan komen echter voor: soms wordt de oude verdeeling der boeten gehandhaafd of wordt een gedeelte toegewezen aan de dekens of het altaar van het gilde of de broederschap; terwijl daarentegen enkele boeten, wegens overtreding van voorschriften op de verhouding der gildebroeders als zoodanig, geheel aan het gilde of zijn altaar ten goede komen [5]). Hiertoe behooren o.a. boeten wegens het niet of te laat ter begrafenis komen [6]), het te laat rekening doen door de dekens [7]), het hebben van meer dan één toonbank of het te ver uitstallen [8]), het venten op straat [9]), het

---

1) Snijders-gilde n°. 1 art. 4.

2) Marslieden-gilde n°. 1 art. 2 (14de eeuw?).

3) Corduaniers-gilde n°. 2 (1487).

4) De raad, die de strafbepalingen maakte, was natuurlijk bevoegd tot het toekennen van de boete of een deel daarvan aan derden. Dit geschiedde o. a. in 1481, toen hij tweemalen eene boete, door een bakker verschuldigd wegens het bakken van brood in strijd met de rijding, aan de armen ten goede deed komen (Bakkers-gilde n°s. 14 en 15). Ook de gilden schonken menigmaal een deel der boeten aan hunne altaren of broederschappen.

5) In de ordonnantie dd. 1540 op het molenaars-gilde worden de „koeren van stuvers" gesteld op het malen voor een bakker of brouwer, die een anderen molenaar nog niet voldaan had, en op het malen op Zon- en feestdagen, besteed voor „den dienst Goids" (Molenaars-gilde n°. 15 art. 17 j°. artt. 13 en 14).

6) In nagenoeg alle ordonnanties.

7) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 21 (1542).

8) Bakkers-gilde n°. 20 artt. 16 en 17 (1539), Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 28 (1555).

9) Bakkers-gilde n°. 20 art. 20.

te lang laten werken [1]), en het aan twee meesters tegelijk beloven te komen werken [2]), het werken op feestdagen [3]), in verboden tijd of bij kunstlicht [4]) en het niet binnenlaten van de keurmeesters [5]). Merkwaardig is, dat ook alleen aan het gilde wordt toegekend de boete wegens het op straat laten liggen van afval of stinkend goed [6]).

De boete voor de oudermannen, die verzuimden het aandeel op te geven, dat den keizer of der stad in de door hen geslagen boeten toekwam, verviel alleen aan den keizer, de stad en den aanbrenger, omdat hierbij tegenover het gilde geene overtreding gepleegd was [7]).

Eene nadere uiteenzetting van de overtredingen, welke met boeten gestraft werden, is hier overbodig: zij werden reeds behandeld, waar wij de voorschriften bespraken, door den raad en de gilden aan de gildebroeders gegeven.

Openbare boetedoening, *bedevaart enz.* — Deze straffen werden alleen door den raad opgelegd en verschilden niet van dezelfde straffen, door den raad op overtreding van andere voorschriften gesteld. Eene nadere bespreking ervan schijnt ons daarom hier overbodig.

Verbod van de uitoefening van het bedrijf. — Verschillende gilden verboden de uitoefening van het bedrijf, wanneer de veroordeelde weigerde zijne boete te betalen [8]) of zijn aandeel te betalen in een door verschillende gildebroeders gezamenlijk gedanen koop (samenkoop) [9]). Het verbod duurde dan, totdat het geld betaald was. Verder werd dit verbod als straf gesteld op weigering van een „aenworp" om zijn dienstplicht met het gilde te vervullen [10]), op het gaan werken bij iemand, die geen

---

1) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 10 (1550).

2) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 21 (1548).

3) Wantsnijders-gilde n°. 30 (1542).

4) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 10 (bij kunstlicht), Wolwevers-gilde n°. 33 art. 26 (bij kunstlicht), art. 29 (verboden werktijd), art 31 (bij kunstlicht).

5) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 27. — Ook de boete van den keurmeester, die ten onrechte verlof gaf tot werken, was ten behoeve van het gilde (Wolwevers-gilde n°. 33 art. 30).

6) Riemsnijders-gilde n°. 7 art. 27 (1555).

7) Wantsnijders-gilde n°. 30 art. 24, Snijders-gilde n°. 18 art. 30 (1540), Bakkers-gilde n°. 20 art. 27 (1539).

8) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 41 (1417), Zakkendragers n°. 11 art. 50 (1551).

9) Smeden-gilde n°. 3 (1452).

10) Smeden-gilde n°. 4 (1458).

lid van het gilde was [1]), op het onderhuren van eens anders knecht [2]) en voor den knecht op het binnentijds ontloopen [3]) of bestelen van zijnen meester [4]). Bij de wolwevers kon de knecht, wanneer zijn meester hem het bedongen loon niet uitkeerde of het beloofde werk niet opdroeg, hem het werken doen verbieden [5]). Tijdelijke schorsing gedurende het geding wordt vermeld bij de zakkendragers, voor het geval, dat een gildebroeder zijn medebroeder aanklaagde van diefstal; beiden werden in de uitoefening van hun ambacht geschorst, totdat de zaak uitgewezen was [6]). De raad verbood de uitoefening van het bedrijf gewoonlijk wegens knoeierijen in het bedrijf of wegens ontduiking der accijnsen Dit verbod was b.v. als straf gesteld op verschillende overtredingen van de ordonnantie op de „draperye" [7]), het bakken met slecht koren [8]) of met zoetigheden [9]), het niet uitleveren van duf koren [10]), het verkoopen van goed beneden eene bepaalde waarde [11]) of werken boven den gestelden prijs [12]), het op verboden plaatsen behandelen van afval [13]), het mijnen of doen mijnen van eigen visch of van visch, waaraan men deelgenoot was [14]), het smouten van laken [15]), het vermengen van verschillende soorten pulver [16]), het verkoopen van vergulde niet doorboorde munten [17]), het zetten van valsche steenen in goud [18]), het heimelijk verkoopen van ongeteekend

---

1) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 25 (1417).
2) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 34.
3) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 14, Smeden-gilde n°. 1 art. 27 (z. j.).
4) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 11, Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 13 (z. j.), Smeden-gilde n°. 1 art. 31.
5) Wolwevers-gilde n°. 33 art. 23 (1548).
6) Zakkendragers n°. 11 art. 54 (1551).
7) Wantsnijders-gilde n°. 18 (1474).
8) Bakkers-gilde n°. 2 (1435), n°. 13 art. 2 (1481).
9) Bakkers-gilde n°. 2.
10) Bakkers-gilde n°. 8 art. 1 (1460).
11) Wantsnijders-gilde n°. 21 art. 1 (1475).
12) Molenaars-gilde n°. 11 (1511).
13) B.spr.b. dd. 1555.
14) Vischkoopers-gilde n°. 4 art. 4 (1392).
15) Wolwevers-gilde n°. 7 art. 1 (1394).
16) Marslieden-gilde n°. 34 art. 3 (1432): „die sel verbueren een halff jaer siin neringe ende viif pont stat-pay".
17) Smeden-gilde n°. 47 art. 10 (1382?): „die verboerde een jaer zijn ambocht".
18) Gildeboek (Archief Afd. II n°. 461), deel II n°. 7 art. 5 (1551): hij mocht in 2 jaren niet werken. Vroeger werd in dit geval alleen eene boete bedreigd, vgl. Smeden-gilde n°. 47 art. 9 (1382?), n°. 50 art. 4 (1433), n°. 52 art. 10 (1471), n°. 55 art. 4 (1490).

gebrand zilver [1]), het vermengen van Rijn- en Franschen wijn [2]), het ontduiken van de voorgeschrevene grootte der tichelsteenen [3]), het maken van „eenigherhande enighe buten rade van der stat" [4]) en het beleedigen van ambtenaren [5]). Tegen ontduiking der accijnsen wordt deze straf bepaald bij de molenaars [6]), brouwers [7]) en tappers [8]). Hieronder is ook te brengen het uitoefenen van het ambacht, voordat men den eed op de ordonnantie had afgelegd [9]), het vervoer van bier zonder beëedigde dragers [10]), het hebben van overmaat en het veranderen van geijkte tonnen [11]).

Uitstooting uit het gilde of verbod, om het bedrijf uit te oefenen. — Deze straf werd in het algemeen bepaald bij de marslieden tegen hem, die was „beruft van simpele zaicken off van ondaet off van verrade off meneedich" was [12]), — in het gildeboek der riemsnijders tegen elk, die was „beruft van diefte, van moerde, van verrade" of „van meneedich" [13]), — en bij de bijlhouwers tegen hem, die eene handeling bedreef, waardoor een gildebroeder zijn gilde te schande maakte [14]). Als speciale overtredingen, waarop deze straf kon volgen, worden vermeld: het verliezen, eigenmachtig vervreemden of verhuren van eigendommen van het gilde door zijne oudermannen, den busmeester of den bode [15]), en het zich laten

1) Smeden-gilde n°. 47 art. 13: „een jaer zijn neringhe".

2) Wijnkoopers n°. 8 art. 1 (1397).

3) R. D. B. dd. 1506, des Vrydages na den heyligen Derthien-dach, fol. 29: „Overcomen by den rade, dat men voertaen die groetste form van den tegelen te maken aennemen ende die voer Hazenberch uuthangen zel, om die tiechelairs hem daerna te rechten. Ende men zel alle jaer twee uten oudermanne daertoe scicken om ondersueck te doen onder die tiechelairs, oft zy die rechte maet houden. Ende wie brokich bevonden worde, zel verboeren een half jaer ziin neringe ende daertoe C ℔, half ter stat ende $^1/_2$ ter koermeysters behoef".

4) Vleeschhouwers-gilde n°. 1 art. 4 (14de eeuw).

5) Zie noot 9 op bladz. CXXXV.

6) Molenaars-gilde n°. 8 (1485): een half jaar, wegens het malen zonder bewijs van betaalden accijns.

7) B.spr.b. dd. 1424 en 1429.

8) Voor 1 saisoen = 3 maanden?

9) Brouwers-gilde n°. 26 art. 6 (1465).

10) R. D. B. 1468 ($^1/_2$ jaar).

11) Bijlhouwers-gilde n°. 21 (1398): „die verboerde een half jaer ziin ambocht".

13) Marslieden-gilde n°. 15 art. 2 (z. j.).

12) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 49 (1417).

14) Bijlhouwers-gilde n°. 9 art 12 (z. j.).

15) Bijlhouwers-gilde n°. 13 art. 1 (1513).

omkoopen van een keurmeester [1]). Op verschillende wanbedrijven werd deze straf ook gesteld in de strenge ordonnantie op het brouwen dd. 1447, o. a. op ontduiking door het brouwen van verschillende biersoorten [2]), het behouden van te veel „drinckelbier" [3]), het weigeren om de plaats van bestemming van het bier te vermelden [4]), het heimelijk brouwen van dubbel „koyte" [5]), het verbergen van bier [6]) enz.

Met levenslang verbod om het bedrijf uit te oefenen werden o.a. gestraft de brouwers, die weigerden te brouwen volgens de rijding dd. 1462 [7]), de tappers, die weigerden te tappen voor den in 1475 vastgestelden prijs [8]), en, in geval van recidive, de vischkoopers, die ambtenaren beleedigd hadden [9]), en de meters, die getracht hadden, hooger loon dan het bepaalde af te dwingen [10]).

Met ontzetting van het burgerrecht ging gepaard ontneming van het lidmaatschap van het gilde, omdat alleen burgers lid van een gilde konden zijn; implicite werd dus in zulk een geval het recht tot uitoefening van het bedrijf ontnomen.

Uit de notulen- en publicatie-boeken van den raad blijkt

---

1) Bijlhouwers-gilde n°. 7 art. 1 (1452).

2) Brouwers-gilde n°. 18 art. 3 (1447).

3) Aldaar art. 5. „Drinckelbier" was het bier, dat iedere brouwer voor eigen gebruik mocht houden en waarvoor hij minder accijns betaalde.

4) Aldaar art. 6.

5) Aldaar art. 7.

6) Aldaar art. 8.

7) Brouwers-gilde n°. 24.

8) Brouwers-gilde n°. 33: de raad verbood in dat geval het tappen, tenzij met zijne uitdrukkelijke goedkeuring.

9) B.spr.b. dd. 1555, Juli 20, art. 11: „Item alzoe grote ongeregeltheit ende kyvagie dagelicx vallen tusschen die viscopers ende hoere huysfrouwen, die oick die zyssmeysters, scryvers, offslaeger, deurweerders, stadt-dienres, grommers ende andere int doende hoere officien injurioselicken, quaelicken ende schandelicken toesprekende zyn, wairop by voirgaende ordonnantie by den rayt deser stadt zekere bruecken geordonneert ende geset zyn ende nyettegenstaende dieselven bruecken hem nyet en wachten qualicken als voeren te doen, soe ist, dat die rayt dairop dese naebescreven pene totte voirgeruerde bruecken geaddeert heeft te wetene: soe wye van de viscopers ofte haer huysfrouwen, dochteren ofte meechden voer dyerste reyse brueckich bevonden ende verclairt worde, dieselven zel boven die eerste bruecken gesuspendeert zyn omme in een maent lang die neringe vant viscopen te doen noch te doen doen. Ende soe wye andermael brueckich bevonden ende verclairt worde, dieselve zell boven danderde bruecke gesuspendeert zyn omme in een halff jaer geen viscoper-neringe te doen noch te doen doen, als voeren. Ende soe wye derdemael brueckich bevonden ende verclairt worde, dieselve zel gehelick gesuspendeert ende gepriveert werden omme die neringe voirseyt nyet te doen noch te doen doen ende uuyte viscoper-gilde gestelt worden."

10) Zakkendragers n°. 11 art. 48 (1551).

duidelijk, dat de raad niet schroomde de straf van het verbieden der nering gedurig toe te passen.

Werd de verlangde gehoorzaamheid niet verkregen, dan kon hechtenis opgelegd of het burgerrecht ontnomen worden. Spande echter het geheele gilde samen, dan waren er slechts twee uiterste redmiddelen: intrekking van het aan het gilde verleende monopolie [1]) of vernietiging van het gilde. Reeds in het begin der inleiding zagen wij, dat ook voor deze maatregelen zoo noodig niet werd teruggedeinsd. Gewoonlijk echter zal het dreigen daarmede reeds voldoende zijn geweest.

---

b. *Rechtspraak in geschillen tusschen gilden onderling over de grenzen van het monopolie, aan ieder hunner toegekend.*

Reeds werd door ons opgemerkt, dat het behoud der oude grenzen van de monopolies der gilden aanleiding moest geven tot moeilijkheden, waar de industrie zich ontwikkelde en het terrein, waarop ieder ambacht zich bewoog, daardoor uitgebreid werd. Er was dus veel aanleiding tot geschillen over de bevoegdheid van ieder gilde en zoodoende behoefte aan rechtspraak door een college, dat, vertrouwd met de bijzonderheden der bedrijven, in staat was, om bij voorkomende geschillen eene beslissing te nemen.

Aan de oudermannen van een der twistende gilden kon de beslissing niet worden opgedragen, daar dezen zelf partij waren in het geding. Er moest dus een ander college worden aangewezen en hiervoor konden in aanmerking komen drie colleges, nl. dat der schepenen, de raad en het college der gemeene oudermannen. Het college van schepenen was, als in het algemeen met de rechtspraak belast, daartoe zeer geschikt, doch het miste de noodige technische kennis, terwijl bovendien het algemeene streven in die dagen meer was om de macht der schepenen te besnoeien dan om haar uit te breiden, en de fierheid der gilden er zich tegen

---

1) Dit middel zien wij in 1481 toegepast op de vleeschhouwers: de raad had in dat jaar eene ordonnantie op de uitoefening van hun bedrijf vastgesteld en bepaalde in het laatste artikel: „Ende waert dat die vleyshouwers deze ordinancie niet en hielden, als voerseyt staet, zoe wil die raidt den vreemden gonnen hoir vleysch alhyr binnen onser stadt te slaen ende te vercopene na goetduncken des raits, gelyck die rait dan overkomen zel" (Vleeschhouwers-gilde n°. 16 art. 18).

verzette om zich aan de rechtspraak van dit college, hetwelk geheel onafhankelijk van hen was, te onderwerpen. Meer kwam in aanmerking de raad, die zich reeds menig prerogatief in de rechtspraak had aangematigd, omdat bij hem de bevoegdheid berustte, om de monopolies uit te breiden of te beperken, ja zelfs deze buiten werking te stellen of geheel te vernietigen. Doch de gemeene oudermannen waren voor deze rechtspraak als aangewezen wegens hunne bekendheid met de onderwerpen, die in geschil konden gebracht worden, en hunne nauwe verhouding tot de gilden.

Aan welk college was nu deze jurisdictie opgedragen? In de tot ons gekomen bronnen wordt geen college aangewezen en de vonnissen zien wij door verschillende rechters gewezen. Waar dus een voorschrift dienaangaande ontbreekt, moeten wij trachten uit de beslissingen op te maken, op welke wijze deze rechtspraak geregeld was.

De vonnissen kunnen wij in vier rubrieken verdeelen, naarmate zij werden geveld door:

1. de gemeene oudermannen,

Voorbeelden hiervan vindt men in geschillen tusschen de bakkers en de marslieden [1]), de oude-wantsnijders en de wolwevers (1400) [2]), de riemsnijders en de marslieden (1418 en 1499) [3]), de oude-wantsnijders en de snijders (1366 en 1471) [4]), de marslieden en de boterlieden (1499) [5]).

2. den (nieuwen) raad,

Dit college werd gevormd door schepenen, raden en oudermannen.

Beslissingen door dit college worden vermeld in geschillen tusschen de appelkoopers en de zoutmeters (1446) [6]),

1) Marslieden-gilde n°. 26 (1499).

2) Oude-wantsnijders-gilde n°. 1.

3) Marslieden-gilde n°ˢ. 23 en 24.

4) Oude-wantsnijders-gilde n°ˢ. 6 en 7.

5) Marslieden-gilde n°. 25.

6) R. D. B. dd. 1446, des Vridages op sunte Lamberts-avont, fol. 20 verso: „Steven Willamssoen, Wouter Dammert ende Jan Louwensoen, die appelcopers, optie een side, ansprakers, ende die zoutmeters, angesproken, optie ander side, sijn hoerre zaken gebleven an den rade vant meten van den appelen ruerende". R. D. B. dd. 1446, des Woensdages na Francisci, fol. 23 verso: „Sleten scepenen, rade ende oudermans, dat Steven Wulue, Wouter Dammert ende Jan Louwensoen, die appelcopers, betalen sellen den zoutmeters hoer maetgelt van horen appelen tot desen dage toe ende voertaen na der ouder gewoente; ende die appelcopers sellen die appelmaten selve vullen bina tot den oversten toe, als dat altoes gewoente geweest heeft. Ende Steven Wulve sel der stat te beteringe geven IIIᵐ steens ende Wouter Dammert ende Jan Louwensoen onder hem beiden IIIᵐ steens".

de boterlieden en de brouwers (1457) [1]), de marslieden en de riemsnijders (1472) [2]), de louwers en de corduaniers (1515) [3]), de snijders en de huisnaaisters (1511) [4]), de steenbikkers en de zadelaars (1520) [5]), de snijders en de oude-wantsnijders (1521) [6]).

3. den raad oud en nieuw,

Dit college werd gevormd door den nieuwen raad en de leden van den afgetreden raad.

De door dit college gewezen vonnissen zijn het talrijkst.

Wij vinden het optreden in geschillen tusschen de louwers en de corduaniers (1459) [7]), de wolwevers en de louwers (1465) [8]), de snijders en de huisnaaisters (1512) [9]), de steenbikkers en de zadelaars (1512) [10]), de snijders en de oude-wantsnijders (1512) [11]), de smeden en de marslieden (1512) [12]), de louwers en de corduaniers (1514, 1519 en 1520) [13]), de zadelaars en de steenbikkers (1516) [14]), de bijlhouwers en de marslieden (1552) [15]).

4. de overste oudermannen en den oudraad,

Een vonnis van deze beide colleges gezamenlijk wordt geveld in een geschil tusschen de smeden en de marslieden (1486) [16]); verder komen vonnissen van deze colleges gezamenlijk niet voor.

---

1) Brouwers-gilde n°. 22.

2) Marslieden-gilde n°. 37.

3) Louwers-gilde n°s. 1 en 12. (Het aanwijzen van *twee* „gescicten" door den raad zonder aanwijzing, of zij lid van den ouden of den nieuwen raad waren, doet vermoeden, dat hier alleen de nieuwe raad bedoeld is).

4) Snijders-gilde n°. 7.

5) Steenbikkers-gilde n°. 10.

6) Snijders-gilde n°. 14.

7) Louwers-gilde n°. 6.

8) Louwers-gilde n°. 7.

9) Snijders-gilde n°. 8.

10) Steenbikkers-gilde n°. 6.

11) Snijders-gilde n°s. 9 en 10.

12) Marslieden-gilde n°s. 40 en 41.

13) Louwers-gilde n°s. 10, 13 en 14.

14) Steenbikkers-gilde n°. 9.

15) Gildeboek der marslieden dd. 1552, April-4: „De raedt heeft die saecke van de pandinge, gedaen by dekens van de bylhouwer-gilde aen seecker gildebroers vant marsluyden-gilde, die seecker spiesse vercocht hebben, in advise genomen ende overcomen, dat die gepanden haer panden zullen mogen lichten op cautie, mits dat die gepanden middeler tyt zullen mogen verkopen haer spiesse. Ende was ondertekent: Jan van der Voort".

16) Smeden-gilde n°. 29.

Laten wij dit laatste geval als geheel op zichzelf staande ter zijde, zoo blijven er drie colleges over, die tusschen twee gilden vonnis velden over de grenzen hunner monopolies. Zij kunnen niet elkander zijn opgevolgd in de rechtspraak, immers hunne vonnissen zijn uit denzelfden tijd; welke was dan de reden van het verschil in de berechting van gelijksoortige zaken? Zooals wij reeds zagen, een voorschrift daaromtrent is niet bekend; doch uit de vonnissen is eene gissing op te maken.

In 1446 onderwierpen de appelkoopers in een geschil met de zoutmeters zich aan de rechtspraak van den raad. Dit „bliven an den rade" toont aan, dat de raad niet het college was, voor de zaak aangewezen; anders toch was die verklaring der appelkoopers overbodig: dan *moesten* zij de uitspraak van den raad afwachten en opvolgen. Uit het vonnis van den raad, geveld door schepenen, raden en oudermannen, blijkt, dat er eene beslissing door den raad is genomen en dat aan die procedure voor den raad een ander vonnis was voorafgegaan. Letten wij op de colleges, die in de onderhavige gevallen rechtspraken, dan moet dat eerste vonnis geveld zijn door de gemeene oudermannen. En de gang van zaken is dan ook volkomen opgehelderd: de appelkoopers hebben een geschil met de zoutmeters en brengen hunne zaak voor de gemeene oudermannen, die uitspraak doen, — die uitspraak behaagt aan geen van beide partijen, zij kunnen daarvan echter niet appelleeren en verklaren dus, zich te zullen voegen naar de zienswijze van den raad (het college van schepenen, raden en oudermannen), die eene eindbeslissing geeft.

Deze gissing, dat de beslissingen van den raad, hetzij dan het college van schepenen, raden en oudermannen of het uitgebreider college, waarin ook de oudraad zitting had, steeds stonden boven die van het college van de gemeene oudermannen, wordt bevestigd door eene beslissing van burgemeesters en schepenen in 1532 (in de plaats van schepenen, raden en oudermannen), die een vonnis „slijten" na voorafgaande „overdrachten ende slijtinge van den oversten ende gemeynen oudermannen" [1]).

---

1) Steenbikkers-gilde n°. 11.

In hoeverre steeds overdrachten van de oudermannen zijn voorafgegaan, valt moeilijk te beslissen, daar het oudermansboek is verloren gegaan [1]). Het is echter niet onmogelijk, dat de raad, die voortdurend het gebied van zijne rechtspraak trachtte uit te breiden, het terstond bij den raad aanbrengen der geschillen, met voorbijgang van de gemeene oudermannen, zal bevorderd hebben.

De verhouding tusschen de beslissingen van den (nieuwen) raad en die van den raad oud en nieuw valt slechts af te leiden uit enkele bepalingen. In 1516 geeft de raad een vonnis, waarbij de corduaniers met 5 ℔ boete per dag bedreigd worden, wanneer zij zich niet onderwerpen aan een vonnis, hierover door den raad oud en nieuw gewezen [2]), en eenige jaren later (1521) „slijt" de raad, dat eene bekeuring ongeldig was, als zijnde in strijd met eene uitspraak over de zaak in geschil, gegeven door den raad oud en nieuw [3]). Ook in 1532 beslisten burgemeesters en schepenen, overeenkomstig een „slyting" van raad oud en nieuw, waarop de eene partij zich beroept, dat zekere beeldhouwer zal behooren tot het zadelaars-gilde [4]).

In de genoemde gevallen erkent de raad de beslissing van den raad oud en nieuw als door hem onaantastbaar, waaruit valt te gissen, dat de beslissing van het grootere college stond boven die van den raad. Dit komt ook geheel overeen met hetgeen door Mr. S. Muller Fz. over de verhouding van beide colleges wordt medegedeeld [5]). Volgens de door hem gegevene uiteenzetting behoorde o.a. tot de competentie van den raad oud en nieuw de beslissing in moeilijke gevallen, waarin de raad geen beslissing wist te nemen. Hiertoe zullen wel in de eerste plaats vele geschillen tusschen de gilden behoord

---

1) Slechts een paar aanteekeningen uit het oudermansboek zijn tot ons gekomen, waarbij uitdrukkelijk vermeld staat, dat zij aan dit register ontleend zijn, nl. de voorschriften omtrent het winnen van een tweede gilde (Marslieden-gilde n°. 19) (1352) en het vonnis gewezen door de gemeene oudermannen tusschen de snijders en de oude-wantsnijders over het aannemen van leerkinderen (Oude-wantsnijders-gilde n°. 7) (1471). Door het verloren gaan van dit oudermansboek, hetwelk vroeger in de Buurkerk bewaard werd, missen wij noode een document uit de oudste tijden, dat ons omtrent de werkzaamheid van de gemeene oudermannen nader zoude kunnen inlichten.

2) Louwers-gilde n°. 12.

3) Snijders-gilde n°. 14.

4) Steenbikkers-gilde n°. 11.

5) Muller, Rsbr. Inleiding bladz. 159—167.

hebben, zoodat het niet te verwonderen is, dat juist het uitgebreide college hierbij zoo dikwijls wordt vermeld.

Kort samengevat achten wij dus de volgende verklaring het waarschijnlijkst. Het college der gemeene oudermannen was bevoegd in de geschillen tusschen de gilden recht te spreken, doch van die beslissing kon men zich beroepen op den raad, die of zelf of in samenwerking met den oudraad zijn „slijting" gaf. In ernstige gevallen wordt de beslissing genomen door het uitgebreidere college (raad oud en nieuw) en de hierdoor genomen beslissingen zijn onaantastbaar voor den nieuwen raad.

Eene beslissing van den raad van 1520, bepalende dat eene panding geschorst zal worden totdat over de zaak in rechte beslist zal zijn [1]), wijst waarschijnlijk op eene te verwachten beslissing door den raad oud en nieuw.

In een viertal gevallen wordt speciaal vermeld, dat de aangebrachte geschillen verwezen zijn naar eene commissie van onderzoek. Dit geschiedde in 1515 in een geschil voor den raad, waártoe twee raadsleden werden aangewezen [2]), — en in 1512 [3]) en 1519 [4]) in geschillen voor den raad oud en nieuw, waarbij telkens twee leden uit den raad of twee uit den oudraad werden benoemd.

1) Steenbikkers-gilde n°. 10.
2) Louwers-gilde n°. 11.
3) Snijders-gilde n°s. 8 en 10.
4) Louwers-gilde n°. 13.

VII. Financien van het gilde.

Het beheer van de financiën was bij de gilden opgedragen aan de oudermannen, voor zooverre niet speciaal daarvoor een busmeester was aangesteld [1]). Na afloop van het beheer was, gelijk wij reeds opmerkten [2]), het doen van rekening en verantwoording verplicht. Bij het voeren van het beheer waren de oudermannen gebonden aan de besluiten van het gilde. De door hen op eigen gezag gedane uitgaven kwamen ten hunnen laste, wanneer zij door het gilde niet werden goedgekeurd; kleine uitgaven mochten zij echter doen zonder speciale machtiging [3]). Schade, door hen aan het gilde berokkend in hunne administratie, moesten zij vergoeden [4]).

Vervreemding van eigendommen van het gilde geschiedde door de oudermannen, die daartoe echter de machtiging van het gilde van noode hadden; alleen bij het boterlieden-gilde schijnt eene andere bepaling gegolden te hebben, daar in twee transporten namens dit gilde wordt overgedragen door gemachtigden ad hoc van schepenen, raden en oudermannen oud en nieuw van het gilde, na eene uitdrukkelijke machtiging, in eene gemeene morgenspraak gegeven [5]).

Bij de overdracht door de oudermannen wordt van de machtiging van het gilde gewoonlijk in de akte melding gemaakt [6]).

---

1) Zooals bv. bij de smeden (Smeden-gilde n°. 28) (1502).

2) Zie boven bladz. XC.

3) Marslieden-gilde n°. 13 art. 1 (z. j.), Smeden-gilde n°. 1 art. 42 (z. j).

4) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 25 (1550): de eigendommen van het gilde niet te „verbrenghen" of te „verberghen", Bijlhouwers-gilde n°. 13 art. 1 (1513).

5) Boterlieden-gilde n°. 4 (1428).

6) Zie de transporten uit 1406 namens het vleeschhouwers-gilde (Cartularium van het Heilige Geesthuis fol. 12) en uit 1490 en 1494 namens het linnenwevers-gilde.

Volgens eene overdracht dd. 1406 toonden de oudermannen zelfs een machtbrief van het gilde „spreeckende, hoe dat de oudermans ende die gemene gildebroeders van der vleyshouwers-gilde tUytrecht machtich gemact hadden Jacob Ermbrechtz ende Peter Foeyten, oudermanne in deser tyt, ende elcken byzonder van haerre wegen ende in haeren naeme op te dragen ende over te geven .... ende hem mede te loven van haers gilde weegen ende op haers gilden goede jaer ende dach te waeren ....".

Overdrachten ten behoeve van het gilde geschiedden steeds aan zijne oudermannen.

De inkomsten van het gilde bestonden uit:

1. de inkomsten uit de bezittingen van het gilde;

2. de bijdragen van de leden en de personen, die tijdelijk het bedrijf van het gilde uitoefenden of slechts terloops het terrein van het monopolie, aan het gilde verleend, betraden, — het leerkindsgeld en het gildegeld;

3. een gedeelte van de boeten;

4. vergoedingen voor enkele verrichtingen door het gilde ten behoeve van particulieren, zooals het houden van veilingen, het afnemen van de gildeproef enz., — en voor het gebruik van goederen van het gilde, zooals het vaandel van het gilde, het lijkkleed bij de begrafenis van gildebroeders, het gebruik van grafsteden van het gilde enz.

5. buitengewone baten.

Tot de eerste rubriek kunnen gerekend worden b.v. de inkomsten uit het gilde-ondiep, de opbrengst van het gras langs het gildeslag en het verhuren van den toren van het gilde [1]).

De uitgaven bestonden hoofdzakelijk in:

1. kosten van beheer, tractementen van de beambten, kleeding van den bode, kosten voor de vergaderingen van het gilde;

2. kosten, gemaakt ter verdediging van de belangen van het gilde, voor processen, bekeuringen, requesten enz.;

3. onderhoud van de eigendommen van het gilde, als administratie-kosten van landerijen, onderhoud van de gilde-

---

1) Marslieden-gilde n°. 16 artt. 11—14 (z. j.): het ondiep (een stuk land in de stadsvrijheid) was verhuurd voor 8 loot zilver, het gildeslag voor 2 loot zilver, de groote toren voor 4 stadsponden en de kelder onder den toren voor 2 stadsponden jaarlijks.

kamer, van de teekenen van het gilde, van het vaandel, het lijkkleed, enz.;

4. kosten voor het altaar van het gilde en de broederschap, in zooverre deze niet geheel van het gilde gescheiden waren;

5. uitgaven voor de verdediging van de stad, als het versterken en onderhouden van het aan het gilde toegewezen gedeelte van den stadsmuur, den daarin gelegen toren en de stadsgracht [1]) en voor het te velde trekken voor de stad [2]). — Als tegemoetkoming voor deze kosten genoot het gilde de opbrengst van het gras en de huur van den toren, en waren aan de gezamenlijke gilden de inkomsten der stadsweide afgestaan [3]).

De financiën van de met de gilden verbonden broederschappen en het gasthuis der smeden waren in hoofdzaak gescheiden van het gilde; zij stonden bij de broederschappen onder beheer van den procurator of den rentmeester en bij het Eloyen-gasthuis onder den gasthuismeester. Vermenging van de gelden van het gilde met die van het gasthuis was bij de smeden streng verboden; voor de stukken van waarde, behoorende aan het gasthuis, was eene afzonderlijke kist aangeschaft met verschillende sloten, waarvan de sleutels waren toevertrouwd aan de oudermannen en den gasthuismeester [4]).

Behalve de fondsen van elk gilde bestond er nog eene algemeene kas voor alle gilden gezamenlijk, welke strekte om aan de op de gilden drukkende militaire lasten te voldoen [5]). Hierin werd geregeld het gildegeld gestort der nieuwe leden van de gilden [6]) en eenige boeten wegens overtreding van de gildenbrieven [7]). Het beheer was toevertrouwd aan den kameraar der gemeene gilden [8]).

1) Vergelijk de stukken over de gildeslagen, opgenomen in Deel I n°. 92—100 en Bijlhouwers-gilde n°. 4 (1391).

2) Deel I n°. 64 (1511), waaruit blijkt dat de gilden „oncosten" hadden bij een tocht.

3) Charter dd. 1366, Gemeente Archief afd. Gilden n°. 13.

4) Smeden-gilde n°. 22 art. 3 (1517).

5) Deel I n°. 129 art. 37 (1455).

6) Deel I n°. 129 artt, 39, 40 en 41. In deze bus kwam ook ³/₄ van de boeten door de woekermeesters opgelegd (het vierde ¹/₄ was voor de woekermeesters zelven), vgl. Muller Rsbr., Inleiding blz. 222 vlg.

7) Deel I n°. 129 art. 54.

8) Deel I n°. 129 art. 37.

B. DE GILDEN IN HUNNE VERHOUDING TOT DE KERK [1]).

Algemeen was de invloed, door de kerk in de middeleeuwen op het maatschappelijk leven uitgeoefend, en overal vindt men sporen van aanraking tusschen de kerk en hare leden en de groepen, waarin dezen zich vereenigd hadden. Ook tusschen de kerk en de gilden was er menig punt van aanraking en op velerlei gebied blijkt de invloed der kerk.

De betrekking van de gilden met de kerk uitte zich voornamelijk hierin, dat bijna ieder gilde een altaar bezat, waarop ten behoeve van zijne leden kerkelijke diensten werden verricht, en waaraan zelfs door enkele gilden een gilde-broederschap verbonden was [2]). De invloed der kerk blijkt uit het kiezen van een heilige tot schutspatroon van het gilde en zijn altaar, het kerkelijk vieren van diens naamdag door alle gildebroeders en de verplichte viering van Zon- en kerkelijke feestdagen.

I. De altaren der gilden.

Van de meeste gilden kunnen wij uit de oude bescheiden bewijzen, dat zij een altaar bezeten hebben, waarop voor het

1) Vergelijk bij deze paragraaf het interessante boek van Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk: Geschiedenis der kerspelkerk van St. Jacob te Utrecht, en zijne later daarover verschenen Bijdragen tot de geschiedenis der St. Jacobs-kerk (uitgegeven door het Prov. Utr. Genootschap).

2) Namelijk de bakkers, de molenaars, de steenbikkers, de bijlhouwers, de smeden en de schilders. Ook de zakkendragers hadden eene broederschap, gevestigd in de St. Jacobskerk (vgl. v. Riemsdijk, a. w., bladz. 34 en de aldaar aangehaalde Bijl. XVIII, en bladz. 206 noot 1).

gilde en zijne leden de kerkelijke plechtigheden werden verricht, zijn schutspatroon op de aan hem gewijde dagen werd vereerd en bij overlijden van een gildebroeder de zielmissen voor dezen werden gevierd in tegenwoordigheid zijner medebroeders, die verplicht waren daarbij te offeren voor de rust der ziel van den afgestorvene. Slechts van zes gilden ontbreken gegevens en kunnen wij dus niet vaststellen, of zij een altaar bezeten hebben [1]).

De volgende gilden waren in het bezit van een altaar:

het wantsnijders-gilde: het Drie-Koningen-altaar in de Buurkerk [2]);

de barbiers: het altaar van St. Cosmas en Damianus in de Buurkerk. Dit altaar, in 1498 vermeld, werd in 1520 opgeheven in verband met de stichting van eene nieuwe kapel [3]);

het snijders-gilde: het altaar van St. Vitus en Modestus in de Buurkerk, aan de noordzijde van de raadskapel, wordt vermeld in 1498 [4]) en 1569 [2]);

het bakkers-gilde: bezat eerst in de Vrouwenbroeders-(Karmelieten)kerk het altaar gewijd aan St. Gallus en St. Ober; dit werd echter in 1545 verplaatst naar de Buurkerk, ter plaatse waar vroeger het St. Barbara-altaar stond [5]);

het molenaars-gilde: het altaar van St. Victor, St. Cornelius en

1) Namelijk van de vleeschhouwers en brouwers, de wolwevers, de boterlieden, de korenkoopers, de oude-wantsnijders en de grauwwerkers. Van de laatste drie gilden zijn er echter gegevens, die het bestaan van een altaar van het gilde doen vermoeden.

2) v. Riemsdijk, a. w. bladz. 194.

3) Barbiers nos. 13 (1498), 14 (1520) en 17 art. 21 (1545).

4) Charter dd. 9 Mei 1498 in de Archieven der gilden (opgenomen in het gemeente-archief).

5) v. Riemsdijk, a. w. bladz. 194 en 195. Quoyer v. d. ordonnantien der respective gilden (Archief Afd. II n°. 462), n°. 13 dd. 22 October 1545 art. 1: „Schout, borgermeysteren, scepenen ende raede der stadt van Vtrecht hebben der backer gilde noch toegelaten ende belieft desen naebescreven articulen ende puncten:

1. In den yersten, alsoe toutair-taeffel van sunte Gall ende sunte Obert nu in de Buerkerck geset is opt outair, dair sunte Barbara-outair te staen plach, twelck te staen plach in de kerck van sunte Katrynen in de Nieuwestraet ende voortyts der Vrouwenbrueders kerck te wesen plach, etc., — ende overmits die veranderinge der heeren voorseyt ende oick dat die kerck van sunte Katrynen vervallen es, de bruederscap van sunte Gall ende sunte Obert voorseyt een deel jaeren geen vergaderinge ende geregeltheyt gehadt en heeft, soedat oick die dienst Goidts van missen ende anders opt voorscreven outair nyet gedaen en is geweest, — hebben dairomme toegelaeten ende believen mets dese, dat alle giltbroeders ende giltzusters, die van nu voortaen der backer gilt zullen willen wynnen, gehouden zullen wesen mede te wesen in de voorscreven bruederscap ende te geven tot behoeff van den outair ende den Goidts-dienst eens XX stuvers, te wetene alle manspersonen, ende die vrouwen eens tien stuvers".

St, Anthonius in de St. Jacobs-kerk, later het St. Victors-altaar genoemd [1];

het linnenwevers-gilde: het St. Severus-altaar in de St. Nicolaas-kerk, later het altaar van de St. Huberts-broederschap in de St. Jacobs-kerk [2];

het vischkoopers-gilde: het St. Petrus-altaar in de Buurkerk [2];

het louwers-gilde: waarschijnlijk een altaar in de St. Jacobs-kerk [3];

het marslieden-gilde: het St. Nicolaas-altaar in de Buurkerk, vermeld in 1541 [4];

het corduaniers-gilde: het altaar van St. Crispinus en Crispinianus in de Buurkerk [5];

het oude-corduaniers-gilde: bezat waarschijnlijk het Vonts- of St. Leonardus-altaar in de St. Jacobs-kerk [6];

het steenbikkers-gilde: het altaar der Vier Gekroonden in de Buurkerk, vermeld in 1458 [7];

het riemsnijders-gilde: het altaar van St. Michiel in de Buurkerk, aan welk altaar eene vicarie was verbonden; dit altaar wordt vermeld in 1467 [8];

het bijlhouwers-gilde: het St. Josephs-altaar in de St. Geertruida-kerk [9];

het smeden-gilde: het St. Eloyen-altaar in de Buurkerk, vermeld in 1398 [10], en in 1513 naar de raadskapel in de Buurkerk overgebracht [11];

het zadelaars-gilde: het Maria-altaar in de Buurkerk, vermeld in 1540 [12].

De altaren der gilden waren rijk begiftigd met verschillende sieraden, welke meestal in de kerk zelve bewaard werden. Van twee gilden is nog eene lijst dezer sieraden bewaard gebleven: de riemsnijders bezaten eenen kelk met eenen schotel,

1) Molenaars-gilde no. 15 art. 10.
2) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 13 (1550).
3) v. Riemsdijk, a. w. bladz. 195.
4) Marslieden-gilde n°. 30 art. 13.
5) v. Riemsdijk, a. w. bladz. 196.
6) v. Riemsdijk a. w. bladz. 30, 31 en 196.
7) Steenbikkers-gilde n°. 2.
8) Riemsnijders-gilde n°. 2.
9) Bijlhouwers-gilde n°. 1 (1444).
10) Smeden-gilde n°. 48.
11) Smeden-gilde n°. 58.
12) Zadelaars-gilde n°. 10 art. 15.

eene kazuifel met twee alben, een missaal, drie kandelaren, twee antependia enz. [1]), — de bijlhouwers drie kazuifels met toebehooren, twee missalen, een zilveren paas, twee zilveren pullen, altaarkleeden enz. [2]). In het begin der 16de eeuw zien wij deze kostbaarheden van de twee genoemde gilden in bewaring bij den bode, aan wien somtijds ook de overige kostbaarheden van het gilde ter bewaring waren toevertrouwd [3]).

Werd door een kerkbestuur aan een gilde toegestaan om een altaar in de kerk te plaatsen of den dienst te zijnen behoeve op een reeds aanwezig altaar te doen verrichten, dan werd gewoonlijk eene vergoeding ten bate der kerk bedongen en de dienst op het altaar geregeld. Een voorbeeld daarvan vindt men in de overeenkomst tusschen de kerkmeesters der Buurkerk en het smeden-gilde in 1398: de kerkmeesters stonden aan het gilde toe het vrij gebruik van de „tortysen" der kerk, het orgel en de klokken en beloofden bovendien jaarlijks op de twee feestdagen van St. Eloy vijf waskaarsen van een pond aan het gilde te zullen schenken, waartegenover het gilde afstand zoude moeten doen van de penningen, door de gildebroeders op het altaar geofferd [4]). Eene dergelijke overeenkomst werd in 1402 door de kerkmeesters der Buurkerk gesloten met het zadelaars-gilde, waarbij aan het gilde jaarlijks, op den dag vóór O. L. V. Conceptio, een „tortys" van zes pond was werd toegezegd, welke den volgenden dag ter hoogmis moest gedragen worden [5]). Door het riemsnijdersgilde werd in 1467 besloten met betrekking tot den dienst op zijn altaar in de Buurkerk, dat de benoeming van den vicaris door de oudermannen van het gilde zoude geschieden, doch dat zij niet bevoegd zouden zijn, den benoemde af te zetten zonder speciaal besluit van de morgenspraak van het gilde [6]).

De inkomsten, aan de altaren verbonden, bestonden in de opbrengst van eenige boeten, de offerpenningen voor zooverre deze niet aan de kerk ten goede kwamen, en enkele bijdragen van het gilde; het eventueel te kort zal waarschijnlijk door het gilde gedekt zijn, wanneer daarin niet door de

—

1) Riemsnijders-gilde n°. 5 (1514).
2) Bijlhouwers-gilde n°. 13 (1513).
3) Zie hiervoor bij de afdeeling: de gildebode.
4) Smeden-gilde n°. 48.
5) Zadelaars-gilde n°. 1.
6) Riemsnijders-gilde n°. 2.

broederschap van het gilde werd voorzien. Door het ontbreken van oude rekeningen der Utrechtsche gilden is hieromtrent niet met zekerheid te beslissen, maar die van de Dordtsche gilden toonen duidelijk aan, dat althans daar ter stede de rekeningen van gilde en altaar niet steeds streng gescheiden werden.

De gewone vorm, waarin de ondersteuning door het gilde geschiedde, was het toekennen van de opbrengst van eenige boeten, welke dan gewoonlijk in ponden was uitgedrukt werden [1]). Ten onrechte zoude men echter meenen, dat alle boeten in was aan het altaar van het gilde vervielen; meermalen toch worden wasboeten ten behoeve van het gilde vermeld [2]), welke echter middellijk wel aan den dienst op het altaar zullen zijn ten goede gekomen. In vele gevallen toch wordt als straf op eene overtreding alleen eene boete in was vermeld, zonder bijvoeging of deze aan het gilde of wel aan het altaar van het gilde moest betaald worden [3]). Het ligt voor de hand, dat, waar geene bijzondere bepaling dit uitsloot, de boete verviel aan het gilde, omdat dit de boete inde; het gilde zal dan de ontvangen was gebezigd hebben voor den dienst op zijn altaar. Is dit vermoeden juist, dan zoude het stellen van wasboeten indirect wijzen op het bestaan van een altaar van het gilde. In dat geval zouden dus ook de gilden der korenkoopers, oude-wantsnijders en grauwwerkers een altaar bezeten hebben.

De aard van de overtreding, waartegen de wasboete bepaald was, geeft meestal geene aanwijzing, of de boete voor het gilde of voor het altaar bestemd was. Tot de aan het altaar toegewezen boeten behooren:

1. boeten wegens het niet vieren van Zon- en heilige dagen [4]), het niet komen ter begrafenis van een medebroe-

1) Zelfs nog in 1572 werd door een besluit van den raad dd. 22 April voor de marslieden op het verzuimen van de morgenspraak eene boete gesteld van „een halff pont wasse *off drie stuvers daervoir* tot des gilde outair behouff" (Gildeboek der marslieden i. d.). Het doordringen der Hervorming zal veel bijgedragen hebben tot afkoopbaarstelling en verdwijnen der boeten in was.

2) Bv. Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 10 (14[de] eeuw?).

3) Oude-wantsnijders-gilde n°. 3 artt. 5 en 7 (1382), Riemsnijders-gilde n°. 1 artt. 14 en 15 (1417), Zakkendragers n°. 11 artt. 8, 11—23, 27—40, 42—49, 52, 53, 55, 56, 58, 63 en 64 (1551).

4) Quoyer v. d. ordonnantien der respective gilden (Archief Afd. II n°. 462) n°. 13 dd. 22 October 1545 art. 4: „Item soe zullen alle giltbroeders ende -zusters van de backer-gilde vieren opten dach van sunte Gall ende sunte Obert hoor patroonen, ende sullen optenselven daegen nyet backen moegen nae acht uren des smorgens, dan sullen

der [1]) en het niet voldoen aan den voor de leden van het gilde verplichten kerkgang [2]);

2. enkele boeten wegens overtreding van keuren van het gilde. Daartoe behooren bv. die wegens het verknoeien van werk [3]), het leveren van slechte waar [4]), het te werk zetten van eens anders knecht of meid [5]), het werken na ontvangen verbod [6]), het te laat indienen door rekenplichtigen van hunne rekening [7]), het wegblijven uit de morgenspraak [8]), het instellen van een ongegrond appèl [9]), enz. enz.

---

hoor broot wel met open veensteren vercoepen moegen. Ende wairt dat yemant opten daegen voornoempt als voeren nyet en vierden, sel verbueren vier stuvers tottes outair (nl. van de genoemde heiligen) voorseyt behoeff." — Molenaars-gilde n°. 15 artt. 14 en 17 (1540). — Gildeboek der linnenwevers dd. 9 Maart 1551 art. 1: „Item dat alle die gildebrueders van de lijnneweversgilde op sunte Severus-dach ende mede opte kermissdach van hoir gilden-autair gehouden sullen wesen, van hoer ambocht te doen te vieren, ende optenselven daghen ter hoochmissen te coemen ende aldaer te offeren nae gewoonten van doen, opt verboeren, die versumich ende in gebreecke bevonden worden, van eenen stuver tot des gilden autair behoiff. Welverstaende dat diegene, die buten gereyst ofte zieck zellen zyn, die zullen nyet verbueren".

1) Gildeboek der marslieden dd. 22 April 1572 art. 1: „In den yersten als enich van de gildebroeders off -zuster vant voirnoemde gilde oflivich geworden sal zijn, dat alsdan alle die gildebroeders ende -zusters, diet selve gilde selfs mitter hant doen ofte gebruken, gehouden zullen zijn te groeff te comen, op pene van enen stuver tot onderhoudenisse vant gilde-autaer, ten waer yemants enige noitsaicken hadde om thuys te bliven of dat hy sieck of uuyter stadt ware, vant welck elcx gehouden wert den dekens ofte bode te adverteren".

2) Gildeboek der marslieden dd. 22 April 1572 art. 2: „Insgelycx zullen alle die gildebroeders voirscreven gehouden wesen te kercken te comen ende den dienst Godts te horen op sinter Niclaes-, hoer patroen, ende oick hoer kermis-dagen, bijt verboren als voren" (namelijk „van enen stuver tot onderhoudenisse vant gilde-autaer").

3) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 13 (1550).

4) Quoyer v. d. ordonnantien der respective gilden (Archief Afd. II n°. 462) n°. 13 dd. 22 October 1545 art. 5: „Item soe en zullen gheene baekers moegen backen eenich ruyge, weyten- ofte roggenbroot om voort te vercoopen heymelick ofte openbair, dairuut sy eenich bloom, luttel ofte veel, gesyft ofte doen siften hebben, off dair zy meer zemels toe gedaen hebben dant van de muelen gecomen es, opt verbueren van eenen Carolus-gulden totter gilden outair voorscreven behoeff, ende noch dairenboven arbitralick ende zwairlick gecorrigeert ende gestraft te worden tot discretie van den gerechte, nae gelegentheyt van der saeke".

5) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 23.

6) Molenaars-gilde n°. 15 art. 13 (1540), Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 21.

7) Smeden-gilde n°. 1 art. 49 (z. j.).

8) Gildeboek der marslieden dd. 22 April 1572 art. 3: „Sullen oock alle gildebrueders voirseyt, als er morgenspraeck geleyt is, gehouden zijn opte morgenspraeck te commen ende tanhoren, wat die dekens den gemeen gildebroeders van der stadt ende gilde wegen voirhouden zullen, byt verbueren van een halff pont wasse off drie stuvers daervoir tot des gilde outair behouff, ten ware ymant merckelicke oirsake hadde als boven" (nl. uitstedigheid of ziekte).

9) Smeden-gilde n°. 12 art. 1 (1486).

Bij de eerste soort van boeten ligt de grond van toekenning aan het altaar in den aard der overtreding; bij de tweede rubriek is geen grond op te geven, waarom bij eenige gilden juist deze boeten aan het altaar werden geschonken, terwijl bij andere gilden de boeten voor dezelfde overtredingen genoten werden door het gilde. Gewoonlijk ontving het altaar slechts enkele der lage boeten.

In lateren tijd wordt het stellen van wasboeten zeldzamer; in de ordonnanties van Karel V zijn zij gewoonlijk uit oudere bepalingen overgenomen. Onder de daarbij nieuw ingestelde boeten, welke voor een deel aan den keizer en de stad ten goede komen, wordt slechts éénmaal eene boete vermeld, wier opbrengst gedeeld zoude worden tusschen den keizer, de stad en het altaar van het gilde. Alleen in de ordonnantie dd. 1551 voor het zakkendragers-gilde worden zeer vele wasboeten vermeld, waarvan echter meestal niet gezegd wordt, of zij aan het gilde of aan het altaar zouden vervallen [1]).

Behalve de boeten ontving het altaar verschillende bijdragen. Daartoe behoorden bij enkele gilden o. a.: bijdragen van de weduwen van gildebroeders, die het bedrijf van haren echtgenoot bleven uitoefenen [2]), bijdragen voor het verheergewaden [3]), het leerkindsgeld [4]) en bijdragen wegens de vrijstelling van dienst [5]). Verder de bijdragen van personen, die tijdelijk hun ambacht te Utrecht wenschten uit te oefenen: de bijdragen van rondtrekkende dokters aan het altaar der barbiers [6]), van vreemde linnenwevers aan dat der linnenwevers [7]), van vreemde steenbikkers-gezellen aan dat der

---

1) Zakkendragers n°. 11 artt. 8, 11—23, 27—40, 42—49, 52, 53, 55, 56, 58, 63 en 64.

2) Linnenwevers-gilde n°. 6 art. 31 (1550).

3) Marslieden-gilde n°. 30 art. 16 (1541), korenkoopers-gilde n°. 24 art. 15 (1542), grauwwerkers-gilde n°. 4 art. 14 (1540).

4) Molenaars-gilde n°. 15 art. 10 (1540).

5) Zie noot 8 op bladz. CLIV.

6) Barbiers n°. 13 art. 1 (1498): zij betaalden 20 stuivers en, kwamen zij later terug, weer 20 stuivers (aldaar art. 3); vestigden zij zich, dan moesten zij het gilde winnen (aldaar art. 2).

7) Gildeboek der linnenwevers d.d. 9 Maart 1551 art. 2: „Item dat alle vreemde knechts, die van buyten coemen omme bynnen deser stadt mede te leeren weven, tijckten oft cruysbelt- ende taeffellaickenen ende tselve te bevoerens nyet geleert en hebben gehadt, die sellen daeroff sculdich zyn te gheven een pont was tot des gilden autair voirseyt behoiff."

steenbikkers [1]), van venters van boek-, prent- en schilderwerk en van hen, die dit in eene kraam verkochten, aan het altaar der zadelaars [2]), en eindelijk ook de bijdrage verschuldigd door een meester, die een jongen op proef aannam [3]).

Eene directe bijdrage door het gilde wordt alleen aangetroffen bij de smeden, waar het gilde 15 stuivers betaalde ten behoeve van het altaar, wanneer de zoon van een gildebroeder zijne eerste mis vierde; alle gildebroeders moesten die plechtigheid bijwonen [4]).

De verdere inkomsten van de altaren bestonden in vrijwillige bijdragen en de geofferde penningen; tot dit offeren waren bij sommige gilden de leden op bepaalde tijden verplicht, o. a. de linnenwevers op St. Severus-dag [5]) en de smeden bij de eerste mis van den zoon en bij het overlijden van een gildebroeder [6]).

1) Steenbikkers-gilde n°. 12 art. 14 (1539).

2) Zadelaars-gilde n°. 10 art. 23 (1540).

3) Zadelaars-gilde n°. 6 art. 15 (1516).

4) Smeden-gilde n°. 26 art. 1.

5) Vergelijk het aangeteekende over de linnenwevers in noot 4 op bladz. CXLIX.

6) Smeden-gilde n°. 13 artt. 3 en 4 (1493), n°. 26 art. 1 (1519). Zij waren ook gehouden op St.-Eloyen-avond te vesper en op St. Eloyen-dag ter misse te komen (Smeden-gilde n°. 1 art. 10) (z. j.).

II. De broederschappen der gilden.

Krachtiger nog werd de band tusschen de kerk en het gilde, wanneer door het gilde eene broederschap werd opgericht. Over deze broederschappen zijn te Utrecht slechts weinig gegevens bewaard gebleven. Uit het feit, dat bij verschillende gilden, waarvan uitvoerige bronnen tot ons gekomen zijn, niet de minste melding wordt gemaakt van eene broederschap, mag opgemaakt worden, dat bij die gilden nooit eene broederschap bestaan heeft. Het is echter mogelijk, dat zij met andere gilden eene broederschap gevormd hebben of zich aangesloten hebben bij reeds bestaande geestelijke vereenigingen [1]).

Tot het vormen van broederschappen bestond trouwens geene groote behoefte, omdat de gildebroeders ook afzonderlijk tot eene der bestaande broederschappen konden toetreden en het gilde reeds nadere aaneensluiting op kerkelijk gebied aan zijne leden verschafte door de kerkelijke diensten op zijn altaar, terwijl het gilde ook zonder broederschap bij ziekte of overlijden den gildebroeders gebood elkander onderling hulp te verleenen.

Dat het bestaan van eene broederschap niet bepaald vereischt werd en de gilden te Utrecht dus niet uit kerkelijke vereenigingen van bedrijfsgenooten zijn ontstaan, blijkt onder meer uit het feit, dat de broederschap der bijlhouwers eerst in 1444 is opgericht [2]).

1) Hierop wijst de bepaling in een charter dd. 6 April 1524, betreffende het St. Machuytaltaar in de St. Jacobs-kerk, behoorende aan de schuitenvoerders: „beholtlicken dat wy tot allen tyden alst ons belieft meer goede luden in onse geselscap ende vergaderinge sellen mogen nemen ende een broederscap opten voirgenoemden autair stichten" (v. Riemsdijk, a. w. bladz. 307, Bijlage XXXVI). Ook hier bestond de broederschap dus voor 1524 niet.

2) Bijlhouwers-gilde n°. 1 (1444).

De toetreding tot de broederschap was oorspronkelijk voor de leden van het gilde niet verplicht en werd eerst in later tijden, toen de neiging tot aaneensluiting wat al te sterk was afgenomen, door den raad verplicht gesteld. Zoo werd eerst in 1493 de toetreding tot de broederschap van St. Eloy voor alle leden van het smeden-gilde vereischt [1]. Terwijl in den stichtingsbrief der St. Josephs-broederschap van de bijlhouwers wordt bepaald, dat de gildebroeders, die *tevens* leden der broederschap waren, op heilige dagen zouden bijeenkomen [2], en daaruit dus blijkt, dat beide begrippen elkander niet dekten, wordt in 1516 aan alle gildebroeders bevolen, tot de broederschap toe te treden [3]. Het toetreden tot de broederschap van St. Gallus en St. Ober werd eerst verplicht gesteld, toen deze zeer achteruit was gegaan, waarom ook de verplaatsing van het altaar uit de verbouwde Carmelietenkerk naar de Buurkerk plaats vond [4].

Het bestaan van broederschappen blijkt, behalve van de drie genoemde, slechts van die van St. Victor bij de molenaars [5], van die van de Vier Gekroonden bij de steenbikkers [6], van die van St. Barbara in de Buurkerk bij de klompenmakers, (die deel uitmaakten van het zadelaars-gilde) [7], van die van St. Lucas in de Predikheerenkerk, die waarschijnlijk behoorde aan de schilders, (die deel uitmaakten van het zadelaars-gilde) [8], en van de pijnders-broederschap bij de zakkendragers [9].

Meer uitvoerige gegevens zijn ons alleen bewaard gebleven van de broederschappen der bakkers, bijlhouwers en smeden.

Aan het hoofd stonden de procurators, die ook met het

1) Smeden-gilde n°. 13 art. 1 (1493). Deze eisch werd in 1550 herhaald, zie het gildeboek der smeden dd. 16 April 1550 art. 1: „Item zoe sellen alle gildebrueders van der smeden gilde ende ambochte mede gehouden wesen te wijnnen tbroederscap van sunte Loeijen in de Buerkercke, ende daervan tselve broederscap geven thien stuvers ende die bode eenen stuver".

2) Bijlhouwers-gilde n°. 1 art. 4 (1444). Immers vóór „broederen" wordt het lidwoord niet herhaald.

3) Bijlhouwers-gilde n°. 16 (1516).

4) Vergelijk noot 5 op bladzijde CXLVI.

5) Molenaars-gilde n°. 15 art. 13 (1540).

6) Steenbikkers-gilde n°. 2 (1458).

7) Zadelaars-gilde n°. 2 (1447).

8) Zadelaars-gilde n°. 3 (1448).

9) v. Riemsdijk, a. w bladz. 34 en Bijl. XVIII.

financieel beheer waren belast; bij de bijlhouwers werden zij benoemd door de oudermannen van het gilde [1]).

De toetreding tot de broederschap van St. Ober en St. Gallus werd in 1545 voor alle bakkers verplicht gesteld; de entree bedroeg 20 stuivers voor mannen en 10 stuivers voor vrouwen [2]). De verdere inkomsten bestonden uit eene bijdrage van een pond was door ieder leerkind [3]), van 6 stuivers per jaar door hen, die niet met het gilde dienden [4]), eene boete van 4 stuivers van hen, die op den dag aan St. Gallus en St. Ober gewijd na 8 uur 's voormiddags bakten [5]), en van een Carolus-gulden van hen, die gezift meel bezigden [6]).

De St. Josephs-broederschap werd in 1444 gesticht door de oudermannen en de gildebroeders van het bijlhouwers-gilde met toestemming van de kerkmeesters en de buren van de St. Geertruida-kerk [7]); de laatsten stonden aan de broederschap een altaar af en vier daarbij gelegen grafsteden, voor welker opening telkens een pond aan de kerkmeesters moest betaald worden [8]). 's Maandags na St. Lucas-dag verzamelden zich alle leden 's morgens te 8 uur op de Smeebrug, terwijl er later een gemeenschappelijke maaltijd plaats had, waarvoor het gilde 15 pond bijdroeg [9]). Daags daarna werd eene mis gevierd voor de overleden gildebroeders, waarvoor elk lid bij zijn overlijden een pond had te betalen, met uitzondering van de behoeftigen: „den armen sel ment doen ter God" [10]). De broederschap zoude „buyten grooten cost" van het gilde

1) Bijlhouwers-gilde n°. 1 art. 7 (1444).

2) Vergelijk noot 5 op bladzijde CXLVI.

3) Quoyer v. d. ordonnantien der respective gilden (Archief Afd. II n°. 462) n°. 13 dd. 22 October 1545 art. 2: „Item noch zullen alle leerkynderen voortaen boven hoor leerkyntsgelt geven tot behoeff van den outair ende Goidts-dienst voorscreven eens een pondt wassche".

4) Aldaar art. 3: „Item zoe zullen alle diegeene, die der backer neringe doen ende nyet metter backer gilde en dienen, voortaen gehouden wesen te betalen alle jairs sess stuvers tot behoeff van den outair ende Goidts-dienst voorscreven. Ende hiervoor zullen die dekens van der backer gilde in elcker tijt weder gehouden wesen, hemluyden alle weecke off zoe dicke dat behoort by hoor gilden boede te seynden ende doen weten die rydinge van den broode, opdat sy oick als andere gemeen gildebrueders dairvan egeen ignorancie en moegen pretenderen" (vgl. Bakkers-gilde n°. 20 art. 21) (1539).

5) Vergelijk noot 4 op bladzijde CXLIX.

6) Vergelijk noot 4 op bladzijde CL.

7) Bijlhouwers-gilde n°. 1 art. 1 (1444).

8) Aldaar art. 2.

9) Aldaar art. 3.

10) Aldaar art. 5.

bestaan, doch verkreeg de opbrengst van verschillende boeten. Bij zijne opname in het gilde moest men een pond betalen aan de broederschap en bij de aanneming als leerkind 10 schellingen. In verband hiermede werden het leerkindsgeld en het gildegeld, door het gilde te innen, eenigszins verminderd [1]).

De broederschap van St. Eloy ontving geene inkomsten uit boeten, maar hare onkosten werden gedeeltelijk door het gilde zelf betaald, zoo b.v. de twee hoogtijden geheel [2]) en de missen voor de helft [3]), terwijl het daarenboven 2 „tortysen" en de was voor het altaar schonk [4]). Ook ontving de broederschap eene maat kolen van ieder, die kolen deed verkoopen door tusschenkomst van den bode, telkens wanneer een koop gesloten werd [5]). Voor den dienst op het altaar werd in 1398 de reeds vermelde overeenkomst gesloten met de kerkmeesters der Buurkerk [6]). De leden moesten hun penningske offeren iederen Zondag [7]) en wanneer de zoon van een gildebroeder zijne eerste mis opdroeg [8]). De broederschap verzekerde aan hare leden na hunnen dood dertig zielmissen en eene vigilie, waarvoor zij verplicht waren haar een gouden Davids-gulden te vermaken [9]).

1) Aldaar art. 6.
2) Smeden-gilde n°. 16 art. 3 (1493).
3) Smeden-gilde n°. 13 art. 5 (1493), n°. 16 art. 2.
4) Smeden-gilde n°. 16 art. 2.
5) Smeden-gilde n°. 16 art. 1.
6) Smeden-gilde n°. 48 (1398).
7) Smeden-gilde n°. 13 art. 3.
8) Smeden-gilde n°. 26 (1519).
9) Smeden-gilde n°. 13 art. 4.

III. Verplichte viëring van Zon- en feestdagen.

Bij nagenoeg alle gilden, waarvan voldoende gegevens bewaard zijn, treft men bepalingen aan over de verplichte viering van Zon- en heilige dagen. Dit was reeds in het algemeen door de kerk voorgeschreven voor de Zondagen, de vier hoogtijden, de dagen gewijd aan Onze Lieve Vrouw en aan de Apostelen [1]) en werd in later tijden door de gilden herhaald en verscherpt. Sommige gilden noemen daarbij de te vieren dagen [2]), andere schrijven slechts in het algemeen voor, om niet te werken op de dagen, die de kerk gebiedt te vieren [3]). Gewoonlijk moest reeds den avond te voren het werk gestaakt worden [4]); het verst gingen hierin de riemsnijders door in 1417 het werk te verbieden drie dagen na Paschen, Pinksteren en Kerstmis [5]).

Eene uitbreiding hiervan is de verplichte viering van den

1) Aan de vleeschhouwers werd in 1500 uitdrukkelijk verboden om te verkoopen op Pinksteren en O. L. V. Assumptio, als zijnde twee van de „vier principalen hoectyden" (de beide andere waren Paschen en Kerstmis); den avond te voren was verkoop echter geoorloofd (Vleeschhouwers-gilde n°. 17).

2) Molenaars-gilde n°. 15 art. 14 (1450), Marslieden-gilde n°. 6 art. 6 (14de eeuw), n°. 30 art. 32 (1541), Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 17 (1417).

3) Bakkers-gilde n°. 20 art. 19 (1539) (zij mochten geen vuur in den oven hebben van 10 uur in den avond vóór den feestdag tot op den feestdag 's avonds 10 uur), — Gildeboek der linnenwevers dd. 10 December 1565: „Die rayt heeft geaccordeert ende belieft die deeckens ende gemeen gildebrueders van de lynnewever-gilde omme te voersien totte ongodlicke ende onbehoirlicke misbruyckinge, diewelcke versceyden gildebrueders van de voirseyde lynnewever-gilde doende zyn omme opte heylige ende vierdaigen van de heylige kercke huer hantwerck van weven, bomen, dreyen, reyen ende stercken te exerceren, ende dit tot grote verachtinghe van de voirseyde gilde ende scandalisatie van de gemeen burgeren ende allen anderen gilden deser stadt Vtrecht, alsedat die deeckens ofte huere gecommitteerden van de lynnewever-gilde voirseyt alle die gildebrueders, die zyluyden bevynden opte geboden heyligen daigen ende vierdaigen der heyliger kercken te weven, bomen, dreyen, reyen ende stercken, dieselve [be]kueren ende uuyt doen panden sellen moegen van elcker reyse vier stuvers totte gilde outaer behouff", — Oudewantsnijders-gilde n°. 2 art. 14 (14[de] eeuw?), n°. 4 (1397), — Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 22 (1417), — Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 10 (z. j.), — Smeden-gilde n°. 1 art. 12 (z. j.).

4) Bakkers-gilde n°. 20 art. 19, Wolwevers-gilde n°. 12 art. 33 (1414), Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 19, Smeden-gilde n°. 1 art. 17.

5) Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 42.

dag, gewijd aan den schutspatroon van het gilde. Dit voorschrift vindt men o.a. bij de barbiers, wien het scheren op St. Cosmas et Damianus-dag verboden was, en wien zelfs bevolen werd, om op dien dag hun bekken in te nemen [1]), — bij de bakkers, die op St. Gallus et Ober na 8 uur 's voormiddags niet mochten bakken doch ongehinderd bleven in den verkoop van brood [2]), — bij de linnenwevers, die den dag van St. Severus en dien van de wijding van hun altaar herdachten [3]), — en bij de marslieden, die den St. Nicolaas-dag vierden [4]). Deze laatste bepaling dateert echter eerst van 1541, terwijl oorspronkelijk slechts het vieren van de algemeene feestdagen verplicht was geweest.

Voor zeer dringend werk werd bij een paar gilden eene uitzondering gemaakt [5]), — bij de molenaars ook voor het malen op bevel van hoogerhand [6]), — en bij de barbiers en de marslieden werd voor drukke dagen eene regeling getroffen. De barbiers vierden den feestdag van hunne schutpatroons, wanneer deze op een Vrijdag of Zaterdag viel, eerst op den volgenden Zondag [7]), — en bij de marslieden werd eene uitzondering gemaakt voor de feestdagen, die op marktdagen of in den oogsttijd vielen [8]).

Omtrent de viering van den jaardag van den patroon wordt van drie gilden vermeld, dat de leden gezamenlijk ter kerke gingen onder leiding van de oudermannen, die aldaar eene kaars wijdden. Bij de smeden werd daarna de legende van St. Eloy den gildebroeders voorgelezen door den priester, die

1) Barbiers n°. 17 art. 36 (1545).

2) Vergelijk noot 4 op bladzijde CXLIX.

3) Gildeboek der linnenwevers dd. 9 Maart 1551 art. 1: „Item dat alle die gildebrueders van de lijnnewevergilde op sunte Severus-dach ende mede opte kermiss-dach van hoir gilden-autair gehouden sullen wesen van hoer ambocht te doen vieren, ende optenselven daghen ter hoochmissen te coemen ende aldaer te offeren nae gewoonten van doen, opt verboeren, die versumich ende in gebreecke bevonden worden, van eenen stuver tot des gilden autair behoiff. Welverstaende dat diegene, die buten gereyst ofte zieck zellen zyn, die zullen nyet verbueren".

4) Marslieden-gilde n°. 30 art. 32 (1541), waar de St. Nicolaas-dag genoemd wordt naast de gebruikelijke Zondagen, „Apostel-daghen, Ons Vrouwen-daghen" en „sinte Martyns-daghe". Hieruit valt op te maken, dat St. Nicolaas de schutspatroon was van het Marslieden-gilde.

5) Wolwevers-gilde n°. 12 art. 33 (1414), Riemsnijders-gilde n°. 1 art. 19 (1417).

6) Molenaars-gilde n°. 15 art. 16 (1540).

7) Barbiers n°. 17 art. 36 (1545).

8) Marslieden-gilde n°. 6 art. 6 (14[de] eeuw?).

daarvoor tien stuivers van het gilde ontving [1]. De zakkendragers gingen 's Zondags voor O. L Vrouw in den Zomer in statigen optocht ter kerke: de gildebroeders van het Overeinde verzamelden zich op de Rodenburgerbrug en begaven zich naar de St. Nicolaas-kerk, die van het Nedereinde kwamen bijeen op de Bakkerbrug en trokken naar de St. Jacobskerk [2]. Den marslieden werd eerst in 1572 bevolen, om op St. Nicolaas-dag en den jaardag van de wijding van hun altaar plechtig ter kerke te komen [3].

Waarschijnlijk hebben ook bij de andere gilden dergelijke bepalingen bestaan, doch de bronnen geven ons daarover geen nader licht.

Na afloop van de godsdienstoefening had eene morgenspraak plaats, waarin aan het gilde door de oudermannen rekening en verantwoording werd gedaan van hun beheer. Hierna vereenigde men zich aan eenen gemeenschappelijken maaltijd. waarvoor de smeden jaarlijks uit de kas van het gilde het entree-geld van een gildebroeder beschikbaar stelden; de overige kosten werden over de leden omgeslagen [4].

Zeer uitvoerige bepalingen omtrent dezen maaltijd bevat de ordonnantie dd. 1550 op het zakkendragers-gilde. Deze verbood, zich onbehoorlijk te gedragen, te drinken vóórdat de dekens daartoe verlof hadden gegeven, en den beker aan eenen medebroeder te weigeren. Ook op het misbruiken of storten van spijs of drank was eene boete gesteld, die verhoogd werd, wanneer het opzettelijk geschied was. Bij verschillende gilden hadden de oudermannen de bevoegdheid, om hen, die zich aan den maaltijd onbehoorlijk gedroegen, voor een vat bier te beboeten.

Het was den gildebroeders geoorloofd om hunne vrouwen aan deze maaltijden te doen deelnemen, doch het medebrengen van vreemdelingen was verboden.

1) Smeden-gilde n°. 9 (1475).

2) Zakkendragers n°. 11 art. 2 (1551).

3) Gildeboek der marslieden dd. 22 April 1572 art. 2: „Insgelycx zullen alle die gildebroeders voirscreven gehouden wesen te kercken te comen ende den dienst Godts te horen op sinter Niclaes-, hoer patroen, ende oick hoer kermis-dagen, bijt verboren als voren" (nl. „van enen stuver tot onderhoudenisse vant gilde-autaer").

4) Of de afwezigen medebetaalden, blijkt niet.

C. DE GILDEN ALS POLITIEKE VEREENIGINGEN EN ALS LEDEN VAN DE GEMEENSCHAP.

I. De gilden als politieke vereenigingen.

Inleiding.

Waar wij te Utrecht, evenals in meer andere steden, aan de gilden in de middeleeuwen belangrijken politieken invloed zien toegekend, kunnen wij ook hier aantoonen, dat deze overwinning eerst na langdurigen strijd werd bevochten en dat deze invloed met zeer groote moeite op de vroegere machthebbers veroverd werd.

De gilden toch vormen geen bestanddeel van de oorspronkelijke organisatie van de stad, zij zijn geen noodwendig vereischte daarvoor. De vorming van bedrijfsgilden is eerst dan mogelijk geworden, wanneer de handwerksstand eenige beteekenis heeft verkregen. Dan brengt de eenheid van belangen en de verdediging daarvan de beoefenaars van eenzelfde bedrijf tot nadere aaneensluiting, waartoe reeds te voren de grondslag is gelegd door de gelijkheid van markt of van woonplaats, van godsdienstige vereeniging of van verhouding tegenover den landsheer. Eerst treden zij dan slechts op ter verdediging van hunne rechten, doch weldra gaan de gilden, bewust van eigen kracht, ook aanvallend te werk, ter verkrijging van meerdere vrijheid van beweging voor de uitoefening van hun bedrijf. Is deze verkregen, dan rusten zij niet, voordat zij politieke macht veroverd hebben: — de vroegere bestuurders worden soms geheel van de regeering uitgesloten en de gilden nemen bezit van de door hen ontruimde zetels.

Niet overal echter wordt dit verkregen: hier winnen de gilden den strijd, daar lijden zij de nederlaag; maar overal

gaat aan de overwinning eene lange periode van dikwijls heftigen strijd vooraf, omdat het hier geldt de toekenning van politieken invloed aan eene klasse, die vroeger daarvan was uitgesloten.

Ook te Utrecht heeft eene dergelijke ontwikkeling plaats gevonden. Met den gildenbrief van 1304 zien wij de eerste blijvende overwinning der gilden bevochten, doch zij was niet dan ten koste van harden strijd verkregen.

Reeds in de jaren 1267 tot 1270 had de handwerksstand zich invloed veroverd op het stadsbestuur, zooals blijkt uit een charter, dat gegeven werd door „scabini, consiliarii et *oudermanni confraternitatum* civitatis Trajectensis" [1]), terwijl een jaar te voren slechts genoemd worden „scabini, consiliarii et *universitas*" [2]). Hieruit blijkt dus duidelijk, dat de oudermannen der gilden de „universitas" der oude aanzienlijken op zijde hebben gedrongen en hunne plaatsen innemen naast de schepenen en raden der stad. Helaas ontbreken over deze eerste machtsontwikkeling der gilden en den daaraan vooraf geganen strijd verdere gegevens; waarschijnlijk is het echter, dat de inval der Kennemers in Utrecht in 1267 niet zonder invloed is geweest op de door de gilden behaalde overwinning. Eveneens mag men veronderstellen, dat de tegen-revolutie in 1270 onder Gijsbrecht van Amstel de oorzaak is geweest of er althans veel toe bijgedragen heeft, dat de gilden hunne macht weder verloren.

Doch weldra braken voor de gilden betere tijden aan. De aanzienlijken waren verzwakt door den strijd in 1301, die eindigde met het sneuvelen van bisschop Willem, en werden in 1304 in het nauw gedreven door de Vlamingen, die bisschop Guy gevangen namen en de Fresingen aan het bewind brachten. Toen de bisschop gevangen zat en de vijanden zijn gebied bestookten, was het voor de gilden de aangewezen tijd, om, gebruik makende van de door de Vlamingen begunstigde democratische strooming [3]), de in 1270 verloren macht terug te winnen. Aan deze overwinning danken wij

1) Gemeente-archief van Utrecht, Afd. I n°. 5.

2) 21 Augustus 1266 (Gemeente-archief van Utrecht, Afd. I n°. 4). Over de reeds in 1251 vermelde „jurati" zie Muller, Rbr. Inl. bladz. 24.

3) Merkwaardig zijn de gilden-oproeren te Utrecht in verband met die te Gent en te Yperen in 1303 en 1304. Vgl. ook Van der Velde, Le siècle des Artevelde.

den gildenbrief van 1304, de eerste grondwet als het ware der stad, waardoor de gilden voor goed hunne positie verzekerd zagen. En al bleef hunne macht niet onaangevochten, en bleef deze niet steeds gelijk, nooit was de vermindering van langen duur, zoodat wij mogen zeggen, dat zij tot 1528 hunne politieke macht hebben weten te handhaven.

Of ook in 1267, na de eerste ons bekende overwinning der gilden, eene dergelijke overeenkomst is op schrift gesteld, is thans, bij gebrek aan gegevens, niet meer te beslissen. Waarschijnlijk achten wij het echter, dat toen reeds de gilden hunne veroverde rechten hebben doen vaststellen, doch dat het stuk, dat die regeling bevatte, in 1270, toen de tegenpartij haar verloren terrein heroverd had, door haar weder is vernietigd [1]). De gildenbrief van 1304 toch bepaalt zich alleen tot hoofdpunten, zoodat daaraan eene andere regeling, die men slechts ten deele wijzigde, schijnt voorafgegaan te zijn.

De gildenbrief van 1304 is ontworpen „bi ghemenen rade" der „ghemene oudermanne van den ghemenen ghilden" en daarna aan „scepene ente mene raet van der stat" ter goedkeuring toegezonden. Dezen verbonden zich tot de handhaving ervan door de bezegeling met „onser stat zeghel" en de zegels der zeven schepenen [2]). Het was dus een verdrag, door de overwinnaars den vroegeren machthebbers voorgelegd en door dezen goedgekeurd, eene overeenkomst tusschen de heerschers van toen en nu, waarbij echter door de laatsten, de gilden, de wet werd gesteld. De bisschop wordt daarbij niet genoemd, omdat hij in Vlaanderen werd gevangen gehouden; na zijnen terugkeer in 1305 haastte hij zich evenwel den gildenbrief te bevestigen [3]). In die bevestiging erkent hij „dese voerscreven pointen ende alle ghoede pointen der ghilden recht ende hore brieve, die si ghemaket hebben ende *bi ons* noch maken sullen" [4]). Deze restrictie is van belang, in zooverre als daaruit blijkt, dat de bisschop zich de goedkeuring der latere besluiten van de gilden voorbehield, terwijl schepenen en raden deze bij voorbaat goedkeurden. Wel een bewijs, hoe

---

1) v. d. Water, Plac. bk., deel III bladz. 68.
2) Deel I n°. 109.
3) Deel I n°. 110, Muller, Rbr. Inl. bladz. 36.
4) Deel I n°. 110 art. 4.

volkomen de overwinning van de gilden op het oude stadsbestuur moet zijn geweest [1]).

Behalve ter verkrijging van politieke macht schijnt de strijd in 1304 voornamelijk gericht te zijn geweest tegen den adel, omdat de gilden uitdrukkelijk verboden, leden in den raad te kiezen, „die heren cleder draghet van binnen of van buten" [2]) en zijne kleuren te doen dragen door meer personen dan men in werkelijken dienst had [3]).

De aanzienlijke kooplieden, de leden van de „hansa", schijnen in den strijd gestaan te hebben aan de zijde der overwonnen partij, waartoe zij ook geheel behoorden. Onder de gilden toch wordt niet genoemd het groot-koopmans-gilde en ook later wordt daarvan geen gewag gemaakt, terwijl dat gilde reeds lang te voren als „hansa", „fraternitas hanse", „mercatores Reni" vermeld wordt [4]) en ook vroeger deel schijnt uitgemaakt te hebben van de stedelijke regeering [5]). Dit groot-koopmans-gilde vormde eenen krachtigen band voor de aanzienlijken [6]); het is dus zeer begrijpelijk, dat dat gilde in politieken zin tenonderging door de overwinning der gilden van handwerkslieden.

De gildenbrief van 1304 handelde alleen over eenige hoofdpunten en eischte derhalve eene nadere uitwerking. Deze volgde eerst in den gildenbrief van 1341, gegeven door „scepene, raet ende ghemene oudermanne van den ouden rade ende van den nywen der stat van Vtrecht . . . . bi consente der meenre ghilden der stat van Vtrecht" [7]). Hierbij werd tevens de macht der gilden verder uitgebreid. Van medewerking van den bisschop wordt daarin geene melding gemaakt.

In 1379 had eene nieuwe regeling plaats van magistraatsverkiezing, waarbij van de medewerking daaraan door de gilden uitdrukkelijk wordt melding gemaakt [8]). Het was eene

1) Het is ook belangrijk, te constateeren, hoe juist na 1304, toen de gilden invloed verkregen op den raad, dit college meer en meer optreedt tegen de macht van den bisschop (vgl. Muller, Rbr. Inl. bladz. 25, 41 enz.).

2) Deel I n°. 109 art. 5.

3) Aldaar art. 10.

4) Wijnkoopers n°. 1 (1234).

5) Muller, Rsbr. Inl. bladz. 19, 24 en 25.

6) Adellijke wijnkoopers worden door ons genoemd bladz. XVIII noot 1.

7) Deel I n°. 111.

8) Deel I n°. 112, waar wij een uittreksel mededeelen. Een vollediger tekst (uit het

bekrachtiging door den bisschop en de acht oversten van den ouden en den nieuwen raad van eene overeenkomst tusschen den raad oud en nieuw, de stad en de gilden.

Eene geheele omwenteling kwam door den gildenbrief van 1450 [1]), die echter maar enkele jaren van kracht bleef. Hij had nl., in tegenstelling tot de andere gildenbrieven, zijn ontstaan te danken aan eene anti-democratische strooming, die in het voorjaar van 1455 hare sterkste uiting vond in een besluit van den raad oud en nieuw, zonder medewerking van de gilden, waarbij de oudermannen buiten den raad werden gesloten en de gildenbrieven van vroeger werden vernietigd [2]).

Reeds vijf dagen later dienden echter de gilden bij den raad een ontwerp in voor een nieuwen gildenbrief in democratischen geest [3]), waarop zij eene „verclaringe" gaven in gelijken geest [4]); dezen gildenbrief met de „verclaringe" deden zij bekrachtigen door burgemeesteren, raad, de gemeene oudermannen en de gezamenlijke gilden [5]). Hierbij werd alle macht gebracht bij den raad, gekozen door de gildebroeders zelven, en werd ter definitieve bevestiging van de macht der gilden eene zware boete geëischt tegen ieder, die zich tegen dezen brief verzette, en de doodstraf tegen hem, die „oploep ende vergaderinge maecte om mit machte gewapender hant tegen dese overdrachtén in enigen punten te doen off die te breken off oploep tegen den gemenen gilden maecte" [6]). Iedere nieuwe gildebroeder moest den gildenbrief bezweren, terwijl alle gilden als bewijs hunner instemming hun zegel aan den brief hingen.

Aldus hoopte men de voorrechten der gilden voor goed bevestigd te hebben, doch reeds in 1456 vond eene belangrijke wijziging plaats [7]), nadat met bisschop David van Bourgondië een krachtiger gezag was opgetreden.

Liber albus) vindt men bij Muller, Rsbr. deel I bladz. 66 vlg.; het overige gedeelte in het register Θ 2 van het Gemeente-archief.

1) Deel I n°. 126.

2) Deel I n°. 127.

3) Deel I n°. 128.

4) Deel I bladz. 77 en 78.

5) Deel I n°. 129.

6) In 1361 schijnt het „eniinghe" maken „teghen ... ghilden" minder of niet strafbaar geweest te zijn, vgl. Deel I n°. 29 en Muller, Rsbr. Inl. bladz. 57.

7) Deel I n°. 163. Deze wijziging werd in 1479 nogmaals uitdrukkelijk bevestigd (Deel I n°. 170).

Eene sterke reactie tegen de gilden vertoonde zich in 1483, toen de oudermannen voor de waak door den raad oud en nieuw werden aangesteld, waarvoor de gilden alleen eene voordracht hadden opgemaakt [1]). Enkele jaren later wist zich zelfs een erfraad staande te houden (1491 – 1493), nagenoeg geheel buiten invloed der gilden gekozen [2]).

Eene laatste beweging der gilden greep plaats in 1525 en leidde tot eene nieuwe regeling in dat jaar [3]). Hierbij traden echter de politieke rechten minder op den voorgrond; de gilden verzetten zich voornamelijk tegen de verkwisting der stadsgelden ten behoeve van de regeeringspersonen en tegen de concurrentie, door de gilden ondervonden van de „cloesteren ofte conventen bynnen der stadt" [4]).

De politieke macht, welke bij de verschillende gildenbrieven aan de gilden werd toegekend, wisselde voortdurend, al naarmate de gilden krachtiger waren of wel eene partij onder hen zich meer kon doen gelden. Doch het behoeft geen betoog, dat, naast de meer of minder democratische neigingen der elkander opvolgende bisschoppen, hierop ook van zeer veel invloed was, of het gezag van den landsheer, den bisschop, al of niet krachtig was. In tijden toch van zwak bisschoppelijk gezag konden de gilden zich meer doen gelden. Het verwondert ons dan ook niet, dat, toen de krachtige hand van Karel V de teugels van het bewind aanvaardde, hij zich in de eerste plaats keerde tegen de gilden, de oude vijanden van de wereldlijke macht van den bisschop.

Door de ordonnantie van 1528 werd voor goed een einde gemaakt aan het politiek karakter der gilden, en werden ook de bijzondere rechtspraak en de administratieve bevoegdheden der oudermannen en gemeene oudermannen opgeheven. Alle bevoegdheden, op politiek terrein door de gilden veroverd, werden door den keizer vereenigd in den persoon van den door hem aangestelden stadhouder, den vertegenwoordiger van zijn landsheerlijk gezag. Tegenover den machtigen keizer ontbraken den gilden moed en kracht, en zijne overwinning bleef door hen onaangevochten. De door hem gegevene voor-

1) Deel I n°. 84.
2) Deel I n°s. 174 (1491) en 183 (1493).
3) Deel I n°. 214 vlg. Zie meer uitvoerig hierover de paragraaf over de raadskeuze.
4) Deel I n°. 216 art. 12.

schriften waren gestreng en afdoende, zoodat dan ook later geen weerstand meer door hen werd geboden. en voor de gilden in Utrecht in 1528 hunne politieke macht voor goed een einde heeft genomen [1]).

De macht der gilden was vóór 1528 zeer groot. Zoo achtte de raad, toen in 1493 de brouwers weigerden om tegen den van raadswege vastgestelden tax te brouwen, het gewenscht, om eerst de overige gilden te polsen, en trad hij eerst krachtig op, toen deze laatsten verklaard hadden hem te zullen bijstaan [2]). En toen de bijlhouwers in 1513 hunne makkers, die wegens het oproer van 1512 in hechtenis genomen waren, eigenmachtig bevrijdden, durfde de raad niet doortasten, maar verleende hij algemeene amnestie [3]). In 1526 noopten de gilden den raad tot verleening van amnestie [4]), en meermalen werd door den raad een der gilden geraadpleegd over te nemen besluiten [5]).

Ook buitenaf werd hunne macht erkend. In 1332 sloten graaf Reynaut van Ghelre c.s. eene overeenkomst over de bewaring van gevangenen met den bisschop *en de gilden* [6]); — in 1345 beloofde bisschop Johan aan de stad Utrecht, om met heer Johan van Henegouwen geen zoen te zullen bewerken tusschen den graaf van Holland en de stad Utrecht, *tenzij met toestemming van de meerderheid der daartoe benoemde vertegenwoordigers der gilden* [7]); — in 1356 nam hertog Willem van Beieren naast de burgers „die ghemene ghilden" van Utrecht in zijne bijzondere „hoede ende bescerme" [8]).

Vragen wij ten slotte, welke gilden bij den strijd om verkrijging van politieke macht het meest op den voorgrond traden, zoo valt geen bepaald gilde aan te wijzen. In 1304 wordt speciaal het bakkers-gilde genoemd [9]); in 1433 werd het vleeschhouwers-gilde vernietigd wegens zijn buitengewone

1) Wel werd in 1577 gesproken over het herstellen van de politieke macht der gilden, doch zonder veel aandrang en zonder succes (S. Muller Fz., Het oprichten eener vroedschap te Utrecht, in Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. I bladz. 77 vlg.)

2) Brouwers-gilde n°. 43.

3) Bijlhouwers-gilde n°. 14.

4) Deel I n°. 222.

5) Zoo bv. het smeden-gilde in 1458 en 1461 (Smeden-gilde n°s 4 en 5).

6) Gemeente-archief Afd. I n°. 371.

7) Gemeente-archief Afd. I n°. 386.

8) Gemeente-archief Afd. I n°. 105.

9) Deel I n°. 109 artt. 20 en 21.

ongehoorzaamheid aan den raad [1]); het louwers-gilde werd in 1484 opgeheven [2]) en in 1493 schijnen vooral de snijders de gilden tegen den erfraad aangevoerd te hebben [3]). Onder de gildebroeders, die in 1456 wegens ongehoorzaamheid aan den raad verbannen werden, vinden wij genoemd 4 wantsnijders, 8 bakkers, 4 vischkoopers, 4 louwers, 3 marslieden, 2 boterlieden, 4 corduaniers, 1 korenkooper, 3 riemsnijders, 4 grauwwerkers, 3 bijlhouwers en 4 smeden [4]). Eenigen tijd later in hetzelfde jaar werden uit de stad verdreven 3 wantsnijders, 3 bakkers, 5 vischkoopers, 5 louwers, 5 marslieden, 6 boterlieden, 6 korenkoopers, 1 riemsnijder, 1 grauwwerker, 1 bijlhouwer en 3 smeden [5]).

a. *Soorten van gilden.*

In den gildenbrief van 1341 vinden wij gesproken van 21 gilden, waaronder zich 14 „hooftghilden" bevonden [6]). Het ontwerp voor een gildenbrief dd. 1455 werkte voor het eerst deze onderscheiding uit, er wordt daarin gesproken van „hoeftgilden" en „lege gilden" [7]). Dit verschil was van groot belang voor de verkiezing van den magistraat: ieder der „hoeftgilden", wier aantal in 1455 op 12 wordt gebracht, zoude een schepen, twee raden en twee oudermannen kiezen [8]), terwijl voor de „lege gilden" alleen de keuze van twee oudermannen wordt vermeld [9]). Bedenkt men daarbij, dat het aantal leden der verschillende colleges, die den magistraat in dien tijd vormden, wordt vastgesteld als volgt: 12 schepenen en 24 raden, en dat het aantal oudermannen op 42 wordt bepaald, — dan blijkt daaruit, dat de hoofdgilden, behalve de oudermannen hunner gilden, de colleges

1) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 (1433) j°. n°. 4 (1432).
2) Louwers-gilde n°. 8.
3) Snijders-gilde n°s. 3 en 4.
4) B.spr.b. dd. 1456 fol. 145.
5) B.spr.b. dd. 1456.
6) Deel I n°. 111 art. 9 j°. art. 3.
7) Deel I n°. 128 artt. 1, 3, 8 en 9.
8) Aldaar art. 1.
9) Aldaar art. 8.

van schepenen en raden kozen, terwijl de lage gilden evenals de andere in het college der gemeene oudermannen hunne tweetallen afvaardigden.

De eerste vraag, die zich naar aanleiding van die onderscheiding der gilden voordoet, is natuurlijk: welke gilden waren hoofdgilden en welke lage gilden?

Die vraag is zeer gemakkelijk te beantwoorden. In 1341 wordt gesproken van 14 hoofdgilden, welk aantal waarschijnlijk tot 1455 zoo is gebleven, — althans eene wijziging daarin is niet bekend, — en het genoemde ontwerp deelt ons mede: „In den yersten sijn geset die XIIII hoeftgilden op XII gilden, te weten elc gilde blijft alst is, gesondert die wantsnijders ende snijders sijn tot enen gilde geset, soet een waeck is, ende sall heten der wantsnijder gilde. Ende die viscopers ende brouwers sijn oeck tot enen gilde geset ende sall heten der viscoper gilde" [1]). Van de 14 hoofdgilden zijn ons dus reeds vier met name aangewezen.

De gildenbrief van 31 Maart 1455 [2]), die gegrond was op het genoemd ontwerp, nam vele bepalingen daaruit over, doch niet het artikel, waarin sprake was van de keuze der oudermannen voor de lage gilden. De magistraat, gekozen volgens het ontwerp, telde 38 oudermannen [3]) dus 2 voor ieder der 19 gilden (na de vermelde samenvoeging van de wantsnijders en snijders en de vischkoopers en brouwers). Daarentegen is het aantal oudermannen, volgens den gildenbrief gekozen, 24 behalve de twee overste oudermannen [4]), die volgens dien gildenbrief buiten de oudermannen gekozen zouden worden. De gildenbrief sloot dus de oudermannen der lage gilden geheel uit den magistraat en de 24 oudermannen zijn de oudermannen der hoofdgilden. Daaruit blijkt, dat de 12 hoofdgilden waren de: wantsnijders, bakkers, vischkoopers, louwers, marslieden, boterlieden, corduaniers, korenkoopers, grauwwerkers, riemsnijders, bijlhouwers en smeden. Was het aantal hoofdgilden veertien, dan voegden zich bij de genoemde twaalf gilden nog die der snijders en brouwers.

Een reden voor het gemaakte onderscheid wordt nergens

---

1) Aldaar art. 1.
2) Deel I n°. 129.
3) Burman, Utrechtsche jaarboeken, deel II bladz. 265.
4) Burman, Utrechtsche jaarboeken, deel II bladz. 290 en 301.

opgegeven, maar alleen mogen wij erop wijzen, dat, toen in 1527 eene vermindering van het aantal gilden van 21 op 14 plaats vond en de gilden, die wij als lage hebben leeren kennen [1]), in de andere werden opgelost, gezegd werd, dat „oick andere *cleyn* gilden tot anderen gilden geleyt zyn" [2]). Het is dus mogelijk, dat ook vroeger dit motief van verdeeling gegolden heeft.

Hoe was nu de samenvoeging der lage gilden bij de hoofdgilden geregeld? Dit kunnen wij, tot onzen spijt, niet volledig aangeven, maar toch wel voor de meeste gilden. In het ontwerp van 1455 gold voor de reductie van de 14 tot 12 hoofdgilden dit principe: „soet een waeck is"; in de indeeling der gilden tot waken hebben wij dus de oplossing te zoeken. En daar omtrent de indeeling der waken van 1478 gezegd wordt, dat zij „van outs gewoenliken is geweest" [3]), kunnen wij haar als grondslag aannemen. Toen waren er elf waken:

1. wantsnijders en snijders,
2. bakkers, molenaars en linnenwevers,
3. brouwers en vischkoopers,
4. louwers en wolwevers,
5. marslieden en boterlieden,
6. corduaniers oud en nieuw,
7. korenkoopers,
8. oude-wantsnijders en steenbikkers,
9. grauwwerkers en riemsnijders,
10. bijlhouwers,
11. smeden en zadelaars.

Er moet nu voor de molenaars, linnenwevers, wolwevers, oude-corduaniers, oude-wantsnijders, steenbikkers en zadelaars, als lage gilden, een hoofdgilde worden aangewezen, waarbij zij behoorden; terwijl, zooals wij reeds vernamen, in 1455 de vroegere hoofdgilden van de snijders bij de wantsnijders en de brouwers bij de vischkoopers werden gevoegd.

Nu vermeldt een raadsbesluit van 1456, dat de molenaars te lote gaan met de bakkers [4]); wij mogen hen dus als laag gilde toevoegen aan het hoofdgilde der bakkers. Een charter

1) Deel I n°. 225.
2) Deel I n°. 224.
3) Deel I n°. 78.
4) Deel I n°. 161.

van 1456 draagt een zegel, waaruit blijkt, dat de steenbikkers gevoegd waren bij de korenkoopers [1]. Bij vergelijking van de indeeling in waken van 1478 met die van 1469 [2] zien wij de oude-corduaniers in beide gevallen vereenigd met de corduaniers; wij mogen dus onderstellen, dat het lage gilde der oude-corduaniers behoorde bij het hoofdgilde der corduaniers. Evenzoo mogen wij de wolwevers als laag gilde toevoegen aan het hoofdgilde der louwers. Alleen omtrent de lage gilden der linnenwevers, oude-wantsnijders en zadelaars blijven wij dus in het onzekere.

Nu heeft zich in 1527 weder voorgedaan eene reductie van het aantal gilden tot 14 [3] en merkwaardig is het, dat wij in die veertien gilden de boven aangeduide hoofdgilden terugvinden. Verder zien wij de wolwevers gevoegd bij de louwers, de oude-corduaniers bij de corduaniers, de steenbikkers bij de korenkoopers, juist zooals wij de samensmelting in 1455 meenden te mogen verklaren. Waarschijnlijk mogen wij dus aannemen, dat ook de oplossing der andere gilden in 1455 geschied is evenals in 1527. Is dat zoo, dan behoorden dus de oude-wantsnijders als laag gilde bij het hoofdgilde der riemsnijders en de zadelaars bij de grauwwerkers.

Wij verkrijgen dus de volgende samenvoeging der gilden:

	hoofdgilden:	*lage gilden:*
1.	wantsnijders	(snijders),
2.	snijders,	
3.	bakkers	molenaars,
4.	brouwers,	
5.	vischkoopers	(brouwers),
6.	louwers	wolwevers,
7.	marslieden,	
8.	boterlieden,	
9.	corduaniers	oude-corduaniers,
10.	korenkoopers	steenbikkers,
11.	grauwwerkers	zadelaars,
12.	riemsnijders	oude-wantsnijders,
13.	bijlhouwers,	
14.	smeden,	

1) v. Riemsdijk, Kerspelkerk van St. Jacob, bladz. 211.
2) Deel I n°. 75 art. 1 j°. n°. 78.
3) Deel I n°s. 224 en 225.

terwijl wij alleen omtrent de plaatsing der linnenwevers geene opheldering kunnen geven.

Eene derde vraag van meer belang is: wat was het onderscheid tusschen de hoofd- en lage gilden? Al zoude het ontwerp voor een gildenbrief van 1455 doen vermoeden, dat het lage gilde geheel samensmolt („sijn tot *enen gilde* geset") met het hoofdgilde, dit is echter niet zoo. Reeds dadelijk blijkt dit hieruit, dat oudermannen zouden gekozen worden voor de 21 gilden, en ook uit het feit, dat er ook later nog onderscheid wordt gemaakt tusschen beide soorten van gilden, wat bij eene samensmelting onverklaarbaar ware. In hunne beteekenis als bedrijfsvereenigingen treden de hoofd- en de lage gilden *naast* elkander op, zonder dat eenig verschil merkbaar is. Voortdurend worden in de notulen en afkondigingen van den raad de lage gilden afzonderlijk vermeld; en in de gildeboeken worden de besluiten van beide soorten van gilden aangeteekend, zonder dat iets aanleiding geeft tot de veronderstelling, dat op oeconomisch gebied of bij de innerlijke inrichting het lage gilde den invloed ondervond van het hoofdgilde. Voldoende blijkt dus, dat de lage gilden als bedrijfsvereeniging stonden *naast* de hoofdgilden.

Moet daarom een verschil op oeconomisch gebied verworpen worden, des te beter is dit te constateeren op politiek gebied. Volgens den gildenbrief van 1341 mochten de overste oudermannen, volgens dien van 1450 mocht de raads-burgemeester slechts uit de hoofdgilden gekozen worden [1]. Het ontwerp van 1455 en de daaruit voortgesproten gildenbrief bepaalden, dat de schepenen en raden gekozen zouden worden uit de hoofdgilden [2]. Voor de verkiesbaarheid tot sommige ambten was dus de onderscheiding in hoofd- en lage gilden van groot belang. *In hoofdzaak* niet op de andere bevoegdheden. Immers volgens den gildenbrief van 1341 werden de overste oudermannen gekozen door 42 oudermannen, dus door de oudermannen zoowel van de hoofd- als van de lage gilden [3]. Aan de raadsbesluiten werd medegewerkt door de gemeene, dat zijn de 42 oudermannen van alle 21 gilden [4]. En wanneer

1) Deel I n°. 111 art. 9, n°. 126 art. 8.
2) Deel I n°. 128 art. 1, n°. 129 art. 1.
3) Deel I n°. 111 art. 9.
4) Zie de raads dagelijksche boeken sparsim.

in de gilden gestemd werd over politieke zaken, was deze stemming niet beperkt tot de hoofdgilden, doch geschiedde zij door alle gilden [1]).

In hoofdzaak zeiden wij zooeven, immers de lage gilden stonden, wat betreft de raadskeuze, niet steeds in dezelfde verhouding. Van 1341 tot 1450 werden de raden gekozen door de oudermannen van alle gilden; de gildenbrief van 1341 toch regelt de keuze der oudermannen en zegt dan: „Ende alse si [2]) ghecoren hebben, so sellen si de nywe oudermanne al rechtevoert . . . in der stat rade presenteren, daer te sweren ende dien raed te kyesen alse ghewoenlic is" [3]). De laatste clausule kan wel is waar ook beteekenen, dat de raad gekozen zoude worden door de oudermannen der hoofdgilden [4]); doch geen stuk, dat hierop wijst, is bewaard gebleven, ook niet in het stadboek, dat in hetzelfde jaar werd vastgesteld [5]); en, waar zulk eene beperking zeer zeker uitdrukkelijk behoorde geconstateerd te zijn, mogen wij voorshands aannemen, dat zij niet bestaan heeft.

In 1450 kwam de keuze van de raden aan de oudermannen der hoofdgilden alleen [6]). Vijf jaren later werd bepaald, dat de leden zelven der hoofdgilden de raden zouden kiezen [7]), en in 1456 keerde men weer terug tot het principe van 1341 [8]), dat, behoudens het interregnum van den erfraad, gevolgd bleef tot 1528.

De erkenning van een laag gilde als hoofdgilde had dus ten gevolge, dat de keuze voor hooge magistraatspersonen soms ruimer werd, omdat voortaan ook leden van het vroeger lage gilde verkiesbaar waren, en althans in de jaren na 1450,

---

1) Deel I nº. 175 (1491) en nº. 195 (1487); er werd gestemd door 20 gilden, omdat het louwers-gilde in 1484 was opgeheven (Louwers-gilde nº. 8).

2) De vijf kiezers, die de oudermannen kozen.

3) Deel I nº. 111 art. 4.

4) De clausule kan *niet* beteekenen, dat de raden alleen zouden gekozen worden uit de hoofdgilden. Immers de gildenbrief van 1456 keerde terug tot het principe van 1341 en is, wat de raadskeuze betreft, gelijkluidend aan het oude voorschrift. En nu zien wij in 1465 (dus onder vigeur van den gildenbrief van 1456) de wolwevers, dus een laag gilde, zich beklagen, dat geen raad uit hun gilde gekozen was (Louwers-gilde nº. 7). Dit is alleen dan mogelijk, wanneer de raden ook mochten (ja moesten) gekozen worden uit de lage gilden.

5) Het Liber Albus, gedrukt in Muller, Rsbr. deel I bladz. 1—68.

6) Deel I nº. 126 art. 2.

7) Deel I nº. 128 art. 4 jº. art. 3.

8) Deel I nº. 163 art. 4.

dat de oudermannen van het vroeger lage gilde deelnamen aan de keuze van de raden. De hoofdgilden zullen wel nimmer zulk eene erkenning gewenscht hebben en althans niet het hoofdgilde, dat, bij het beperkt aantal raden, daardoor gevaar liep van het getal der uit dit gilde te kiezen raden verkleind te zien.

Toen in 1433 het vleeschhouwers-gilde werd opgeheven en vervangen door het brouwers-gilde, werd dit laatste tevens een hoofdgilde; en om dat nieuwe gilde nu „te bet te starcken" werden „sommige goede manne", die „in sommigen legen ghilden gedrucket sijn ende dairmede hoir vryheiden vernedert sijn" aan het hoofdgilde der brouwers toegevoegd. Dit moet niet worden opgevat, alsof de leden der lage gilden van allen politieken invloed verstoken waren; zij genoten dien wel, doch, zooals wij zagen, in beperkte mate. Onbillijk vond men alleen deze beperking tegenover de aanzienlijken, die, omdat zij geen ambacht uitoefenden, waren ingedeeld bij verschillende (toevallig lage) gilden. Dat achtte men voor hen onrechtmatigen druk, daarmede werden „hoir vryheiden vernedert", en daarom zouden zij worden opgenomen in het nieuwe hoofdgilde der brouwers. Ware grootere politieke onmondigheid het gevolg geweest van de indeeling bij een laag gilde, dan had men nadere bepalingen gemaakt omtrent het recht van indeeling van nieuwe burgers, die geen bedrijf uitoefenden, — dan had men niet alle burgers verplicht tot uitoefening van het kiesrecht in hun gilde, — dan had men in 1456 niet gezegd, dat de molenaars, een laag gilde, hun stemrecht zouden uitoefenen in het hoofdgilde der bakkers, — dan had men in 1465 niet het recht erkend van het lage gilde der wolwevers, om zich in den raad door een lid van hun gilde vertegenwoordigd te zien.

Onze conclusie is dus deze: indertijd bestond er een onderscheid tusschen de verschillende gilden; een gedeelte der 21 en wel ongeveer $^2/_3$ waren hoofdgilden, de overigen lage gilden. Ten opzichte van het gilde als bedrijfsvereeniging was deze onderscheiding zonder invloed. Ten opzichte van het politieke leven der gilden kon het verschil in beide soorten invloed hebben op de verkiesbaarheid tot overste oudermannen en raad-burgemeester, schepenen en raden, en op het recht der oudermannen om mede te werken aan de raadskeuze.

---

b. *De leden der gilden.*

Reeds behandelden wij uitvoerig het verschil tusschen de bedrijfs- en de politieke leden der gilden [1]); daarom zij het voldoende eraan te herinneren, dat in later tijd een gilde niet uitsluitend bedrijfsgenooten omvatte, maar dat ook personen, die geen bedrijf uitoefenden, lid werden van een gilde om zoodoende deel te kunnen nemen aan de verkiezing van den magistraat en de verdere politieke bemoeiingen der gilden, — terwijl ook anderen, die lid waren van een gilde, waarvan zij het bedrijf uitoefenden, voor de uitoefening hunner politieke rechten werden ingedeeld bij minder talrijke gilden, ten einde op die wijze de getalsterkte der gilden zooveel mogelijk gelijk te doen zijn.

Lid van een gilde werd men door zijne opname daarin, doch de uitoefening van het recht, om aan de verkiezing van den magistraat deel te nemen, was aan verschillende voorwaarden verbonden: volgens den gildenbrief van 1341 moest men 20 jaren oud en jaar en dag burger zijn, en met het gilde dienen en waken, — in 1364 werd geëischt, dat men geboren burger moest zijn, of anders het burgerrecht 10 jaren hebben bezeten. Ook voor de verkiesbaarheid tot ouderman of raad waren bepaalde eischen gesteld, zooals hierachter bij de bespreking der raadskeuze zal worden aangegeven.

Bovendien was er verschil in rechten voor de leden van de hoofd- en die der lage gilden, zooals hiervoor reeds is gezegd. De verandering van een hoofdgilde in een laag gilde was dus van belang voor de politieke rechten zijner leden; zij geschiedde dan ook alleen bij lage gilden, die zich ten onrechte als hoofdgilden hadden doen gelden.

De politieke rechten, aan de leden toegekend, waren, behalve het kiesrecht, de medewerking in hun gilde aan de verschillende uitingen van den politieken invloed der gilden ten opzichte van de raadsbesluiten, de benoeming van eenige stedelijke ambtenaren en het beheer van de geldmiddelen der stad.

Kiesrecht was tevens kiesplicht: men moest deelnemen aan

---

1) Zie bladzijde XLIII vlg.

de verkiezing [1]) en mocht zich niet tegen dien tijd uit de stad verwijderen [2]), dan met toestemming der vier oversten [3]).

Deze politieke rechten konden zeer besnoeid worden: als straf kon aan een gildebroeder het lidmaatschap van het gilde worden ontnomen of wel zijne stem in het gilde; in dit laatste geval bleef men dus wel lid van zijn gilde en mocht men het bedrijf blijven uitoefenen, maar miste men de uitoefening zijner politieke rechten. Ten opzichte dier rechten kwamen beide straffen dus op hetzelfde neer.

Het verlies van het lidmaatschap van het gilde was een gevolg van het verlies van het burgerrecht. Terugroeping uit de ballingschap schijnt niet uit zichzelf de verkrijging van de stem in het gilde te hebben medegebracht, althans in 1426 werd bij zulk eene terugroeping uitdrukkelijk aan de ballingen hunne stem in hun gilde teruggegeven [4]). Dit was eene buitengewone tegemoetkoming, die alleen in bijzondere gevallen verleend werd [5]).

Het ontnemen van de stem in het gilde had alleen plaats wegens politieke vergrijpen en het niet voldoen aan verplichtingen, door den raad den gilden opgelegd. Deze straf werd b.v. toegepast in 1403 op hen, die den stadswimpel niet gevolgd waren in den strijd tegen Arkel [6]), — in 1406 op iemand, die zich onbehoorlijk gedragen had bij de verkiezing [7]), — en in 1433 op hen, die gebannen of voortvluchtig waren wegens den opstand tegen Zweder van Culemborch [8]). Het ontnemen van de stem wordt betrekkelijk weinig vermeld, doch schijnt in den eersten tijd niet zelden te zijn toegepast, getuigen de bepalingen van 1379 en 1413, waarbij als waarborg tegen misbruik van die straf daarvoor een besluit geëischt wordt van den raad oud en nieuw [9]).

1) Deel I nos. 114 art. 4 (1386), 116 (1413), 122 art. 3 (1426). Het schijnt echter, dat de raad oud en nieuw hiervan vrijstelling kon geven, althans in 1465 werd door hem aan een gildebroeder verlof gegeven om niet ter loting te komen, „want hy een out man is" (Deel I no. 167).

2) Deel I no. 159 (1455).

3) Muller, Rsbr. deel I bladz. 113 no. LXI (1376).

4) Deel I no. 121.

5) Deel I nos. 121 (1426) en 169 (1470).

6) Burman, Utr. jaarboeken, deel I bladz. 33.

7) Deel I no. 115 (uitsluiting voor 10 jaren).

8) Deel I no. 123.

9) Deel I nos. 112 art. 1 (1379) en 118 (1413).

Behalve om de bovengenoemde redenen werd het medeloten in 1386 in het algemeen verboden aan hen, die de boeten, door den raad of het gilde hun opgelegd, niet voldaan hadden [1]).

---

c. *Bestuur en vertegenwoordiging der gilden.*

Het bestuur van de gilden als politieke vereenigingen berustte bij de twee oudermannen van het gilde; zij traden ook voor het gilde naar buiten op. De gezamenlijke gilden werden vertegenwoordigd door de gezamenlijke („ghemene") oudermannen of wel door de beide voorzitters van dit college, de twee „overste oudermanne". Toen in het laatst der 15[de] eeuw de „meentmannen" voor een zeer groot deel de functie der (gemeene) oudermannen overnamen, werden zij ook vertegenwoordigers der gilden; terwijl bovendien af en toe speciale gecommitteerden van de gilden optraden, de „gescicten uten ghilden".

1. De oudermannen van het gilde.

Aan het hoofd van elk gilde stonden de beide oudermannen, die in oeconomische en in politieke zaken het bestuur en de vertegênwoordiging van hun gilde vormden. Op politiek gebied hadden zij het toezicht op de vervulling van de plichten, aan de gilden opgelegd, en de handhaving van de orde in de morgenspraken, de politieke vergaderingen van het gilde. In verband daarmede legden zij boete op aan afwezigen en verstoorders der orde, in zooverre dit niet door den raad zelven werd berecht. Zij zorgden voor den regelmatigen gang der verkiezingen en verleenden hunne tusschenkomst in zaken, waarin de raad de medewerking van de gilden inriep. Een en ander is door ons naar aanleiding der verschillende onderwerpen nader uiteengezet.

2. De gemeene oudermannen der gilden.

Dit college bestond uit de gezamenlijke oudermannen der verschillende gilden en vertegenwoordigde de gezamenlijke

1) Deel I n°. 114.

gilden, voor zoover dit niet was opgedragen aan hun dagelijksch bestuur, de uit en door hen gekozen overste oudermannen.

De werkkring der gemeene oudermannen was zeer uitgebreid: zij kozen de raden [1]), een tijdlang ook de schepenen, en werkten mede aan de raadsbesluiten, welke de stad en de gilden betroffen [2]). Bij hen berustte het oppertoezicht op de gilden; zij hadden als zoodanig de beslissing in geschillen tusschen de gilden onderling onder hooger beroep op den raad [3]) en moesten toezien „dat gene gilde nyeuwe ordinantie by hemselven en maken boven vyf scellingen den gemenen (gilden) tegendragende" [4]). Voor het aangaan van schulden door de stad was hunne toestemming noodig [5]). Zij hadden het toezicht op de rechtspraak van den raad en het college van schepenen, die zij bij plichtverzuim te berechten hadden, terwijl zij zelven stonden onder toezicht der gilden.

In 1456 berustte bij hen de indeeling van de nieuwe burgers bij de gilden; daarna echter werd deze bevoegdheid teruggebracht bij de oudermannen der verschillende gilden onder toezicht van de gemeene oudermannen.

Ten slotte hadden zij te beslissen in hoogstgewichtige politieke quaesties, daar zij geraadpleegd moesten worden over alle „saken, die der stad ende den menen gilden ofter meenten aengaen" [6]), of zooals het elders luidt: „grote saken . . ., dat der stat ende lande van Vtrecht gesien is tot oirlogen ofte lasten te comen" [7]), of wel, voor de meentmannen, „merkelike saken . . ., die stat ofte lande aengaen ofte onsen gilden" [8]), of alle „zaken, die den lande, stat ofte gilden . . . rueren, of daer die gilden . . . in benoemt . . . ziin" [9]). In deze bepaling vond het college een machtigen steun in zijnen strijd tot handhaving van de macht der gilden, daar het feitelijk in alles

1) Behalve volgens den gildenbrief van 1455, toen dit, met een trap, door de gildebroeders zelven geschiedde.

2) Deel I n°. 129 (gildenbrief dd. 1455).

3) Zie de voorafgaande behandeling der geschillen tusschen gilden onderling bladz. CXXX.

4) Ordonnantie op het oudermansrecht dd. 1484 (v. d. Water, Plac.bk., deel III bladz. 313 art. 14), Deel I n°. 109 art. 18 (gildenbrief dd. 1304).

5) Deel I n°. 109 art. 9.

6) Deel I n°. 128 art. 39 (ontwerp-gildenbrief dd. 1455).

7) Deel I n°. 129 art. 29 (gildenbrief dd. 1455).

8) Dee n°. 174 art. 4 (ordonnantie omtrent den erfraad dd. 1491).

9) Deel I n°. 179 art. 1 (ampliatie op de ordonnantie omtrent den erfraad dd. 1491).

moest gekend worden. Deze eisch alleen is dan ook reeds voldoende om te doen begrijpen, welk eene invloedrijke plaats de gilden in de middeleeuwen te Utrecht hebben ingenomen.

Tot 1489 bleef hunne positie nagenoeg onveranderd, al mocht hun werkelijke invloed meermalen rijzen of dalen, naarmate de bisschoppen meer of minder krachtig regeerden. In de jaren 1450 en 1454 werd zelfs eene belangrijke beweging tegen hen op touw gezet. Van meer gewicht is echter het besluit van 1489, waarbij bepaald werd, dat de gemeene oudermannen „gheen regiment hebben (sullen), dan alleen van hoeren vyf punten te berechten after opter ouderman huys ende hoer gilden, na uutwysinge der ouderman boeck; dan als men van statzaken spreket, zoe zellen zy mede voer opten huse zitten" [1]). Tevens werd hun de keuze der overste oudermannen ontnomen ten behoeve van den bisschop, aan wien de benoeming verbleef tot het jaar 1493.

In 1491 werd besloten het geheele college in zijne politieke qualiteit op te heffen en te vervangen door de „meentmannen" [2]); zij behielden echter, ieder voor zich, de macht in hun gilde [3]).

Ten slotte werd hun in 1528 alle macht ontnomen: de oudermannen zouden zich voortaan niet bemoeien met zaken buiten den kring van hun gilde en daarin alleen met zaken rakende het bedrijf.

3. De overste oudermannen.

Dezen vormden oorspronkelijk het uitvoerend gezag van het college der gemeene oudermannen, doch wisten zich weldra eene zeer gewichtige positie te veroveren als tusschenpersonen tusschen de gilden en het stadsbestuur; zoo zelfs, dat zij geruimen tijd met de twee burgemeesters als het college der „vier oversten" het uitvoerend gezag in de stad geheel in handen hadden. Ten einde te beletten, dat zij hierbij zich te veel van de gilden vervreemden en werktuigen

---

1) Deel I n°. 213 art. 2. De rechtspraak over „wanrechtinge" was hun dus toen ontnomen.

2) Deel I n°. 174 art. 4. De rechtspraak over de vijf punten werd echter gebracht bij de twee aftredende burgemeesters en de vier oudste raden (aldaar art. 5).

3) Aldaar art. 8.

in handen van anderen worden zouden, werd hun geboden om slechts met de gemeene oudermannen en de twee burgemeesters te rade te gaan.

Zij werden gekozen door en uit de gemeene oudermannen en tijdelijk (1489—1493) door den bisschop. Verkiesbaar waren alleen de oudermannen der hoofdgilden.

Zij schreven de gemeene morgenspraken der gilden uit, en waren daartoe verplicht, wanneer dit door twee gilden werd verlangd. In deze morgenspraken mochten geen geschriften gelezen worden, voordat zij bij de overste oudermannen waren ingezonden; ook de brieven, gericht aan de gemeene oudermannen, moesten in 1457 en 1525 terstond aan hen ter hand gesteld worden.

Uit den aanhef van verschillende raadsbesluiten blijkt van hunne medewerking. Als bestuur van de gemeene oudermannen werd hun door den raad mededeeling gedaan van de zaken, waarover de gilden moesten gehoord worden; zij brachten deze aan bij de gemeene oudermannen, die ze wederom in de morgenspraken aan hun gilde mededeelden.

Als deel van het college der vier oversten stelden zij met de twee burgemeesters enkele stadsambtenaren aan [1]) en deelden zij in sommige boeten [2]).

4. De „meentmannen".

Zooals wij reeds opmerkten, werd in 1491 de politieke macht aan de oudermannen ontnomen en opgedragen aan een toen ingesteld college van 40 „meentmannen". Bij de instelling van den erfraad werd nl. bepaald, dat door ieder der 20 gilden [3]) twee „meentmannen" zouden worden gekozen voor het leven, „ten waer dat zyt misbruycten" [4]). Bij vacature in den raad zoude deze die aanvullen uit de „meentman-

1) Bv. de „vive" (v. d. Water, Plac.bk. deel III blz. 18 § 4 j°. 87 § 5). Zij benoemden eerst de vinders van den visch (Vischkoopers-gilde n°. 15 art. 7) (1478), en later twee oudermannen, die deze vinders zouden aanwijzen (aldaar n°. 27 art. 7) (1521).

2) Soms met de gemeene oudermannen.

3) Het louwers-gilde was opgeheven in 1484 en werd eerst in 1495 hersteld (Louwers-gilde n°s. 8 en 9).

4) Deel I n°. 174 art. 4 (1491). De gronden voor het afzetten van „meentmannen" (ook geldende voor schepenen en raden) worden opgegeven in art. 6. Oorspronkelijk vulden de „meentmannen" zelven bij vacature in hun college de ledige plaats aan (art. 3), doch reeds spoedig werd dit aan het betrokken gilde opgedragen (art. 3a).

nen" [1]). Zij zouden slechts toezicht oefenen op het beheer der stedelijke financiën en gehoord worden over „merkelike zaken .., die stat ofte lande aengaen", waarover zij echter geen besluit mochten nemen, voordat zij hunne gilden daarover hadden geraadpleegd [2]). In hetzelfde jaar (1491) werd, volgens den wensch der gilden, hunne werkzaamheid belangrijk uitgebreid. Hun werd nl. bij vacature in de colleges van schepenen en raden het recht van benoeming gegeven [3]), hunne medewerking werd geëischt voor het gebruik van het groot stadszegel [4]) en zij moesten toezien op de vervulling van de waakplicht [5]). Voor het verleenen van gratie door den raad werd in 1492 eveneens hunne medewerking geëischt [6]).

In 1493 verviel de erfraad en werd de oude wijze van verkiezing van schepenen en raden hersteld [7]).

In 1525 werden echter weder 2 „meentemanne" gekozen uit ieder gilde „in de stede van den ouden raide" [8]), en wel tot het afhooren van de stadsrekeningen [9]); doch reeds in hetzelfde jaar is hun naam weder verdwenen [10]).

5. „Gescicten" uit de gilden.

Naast de gemeene oudermannen en de „meentmannen" wordt meermalen gesproken van „gescicten" uit de gilden; dit waren gecommitteerden ad hoc. Zij worden gedurig vermeld sedert 1489 [11]). In 1525 bedroeg hun aantal 42, namelijk 2 uit ieder gilde [12]), en later (1526) 84 of 4 uit ieder gilde [13]). Zij hadden toen de rekeningen, waarover geschil

1) Aldaar art. 3.
2) Aldaar art. 4. (Zie noot 4 bladz. CLXXIX.)
3) Aldaar art. 3a.
4) Deel I n°. 176 art. 3 (1491).
5) Deel I n°. 178 art. 2 (1491). Dit toezicht werd uitgeoefend door 4 meentmannen en 4 leden van den raad.
6) Deel I n°. 180 art. 9 (1492).
7) Deel I n°. 183 art. 1.
8) Deel I n°. 215.
9) Deel I n°. 216 art. 2.
10) Deel I n°. 219.
11) Deel I n°. 210. Doch reeds in 1345 ontmoeten wij zulke gedelegeerden, zie bladz. CLXVI.
12) Deel I n°. 215.
13) Deel I n°. 221 art. 1, R.D.B. dd. 1526 fol. 65 en 68.

was, te doorzien [1]), waarvoor zij eenmaal per week bijeenkwamen; achtten zij het noodig, dan konden zij eene gemeene morgenspraak der gilden uitschrijven [2]). Opmerkelijk is het, dat van sommigen hunner de functie in 1525 zóó spoedig was afgeloopen, dat men het niet noodig oordeelde om hunne namen in het raads dagelijksch boek op te teekenen, zooals anders gewoonlijk plaats vond [3]).

6. De „voerraetsmanne".

Het Liber Albus vermeldt in een voorschrift op het vleeschhouwers-gilde bij dat gilde twee „voerraetsmanne . . ., alse ander ghilden hebben" [4]). Uit deze bijvoeging blijkt, dat zij toen ook bij andere gilden voorkwamen; uit gebrek aan meerdere gegevens, is niet te zeggen, of zij bij *alle* gilden gevonden werden. Hun werkkring ligt geheel in het duister. Jhr. van Riemsdijk veronderstelt, dat het raadslieden zijn [5]), die hunnen gildebroeders van advies dienden bij het nemen van besluiten.

De naam schijnt dan ook te wijzen op personen, die (bij eene stemming) vooraf van raad dienden. Zeker is het alleen, dat het geen andere naam is voor oudermannen [6]).

Waar hun naam in later tijd, wanneer de bronnen ruimer vloeien, niet meer gevonden wordt [7]), ligt het vermoeden voor de hand, dat zij spoedig verdwenen zijn.

---

1) Deel I n°. 217 art. 2.

2) Aldaar art. 5.

3) Deel I n°. 215: „Item naderhant zijn der noch XXI uuten gilden bijgescict, die nyet te boeck gecomen zijn, want hoer regiment nyet lange en duerde".

4) Vleeschhouwers-gilde n°. 1 art. 6 (14[de] eeuw).

5) v. Riemsdijk, Geschiedenis van de kerspelkerk van St. Jacob te Utrecht, bladz. 191.

6) Immers zij worden in het vermelde voorschrift op het vleeschhouwers-gilde *naast* elkander genoemd (Vleeschhouwers-gilde n°. 1 art. 9).

7) Wel worden genoemd: bij het oude-wantsnijders-gilde een persoon, die „onsen dingen in den gilde beset ende hoir woirde hout, dair tgilde te doen heeft" (Oude-wantsnijders-gilde n°. 8) (1472), — bij het bijlhouwers-gilde naast de twee oudermannen, de afgetreden oudermannen en de gildebroeders: „die raetsheeren" (Bijlhouwers-gilde n°. 17 (1516), n°. 18 (1519) en n°. 19 aanhef (1522)), — en bij het smeden-gilde naast de oudermannen „raetsmanne" of „raetsliede" (Smeden-gilde n°. 1 artt. 20 en 21) (z. j.), — doch dit geeft geen nader licht. Bij de oude-wantsnijders is er sprake van den rechtsgeleerde van het gild, den advocaat; — bij de beide andere gilden (en althans bij de smeden) misschien van de raden, uit het gilde gekozen, ook in de gildenbrieven

d. *De gemeene morgenspraak.*

De gemeene morgenspraak was eene gelijktijdig gehoudene bijeenkomst van alle gilden ter verkiezing van den magistraat (oudermannen en raden) en ter bespreking van onderwerpen van algemeen belang.

Ieder gilde vergaderde daarbij afzonderlijk en nam afzonderlijk een besluit, waarna in eene bijeenkomst der gemeene oudermannen het resultaat van de verschillende besluiten werd samengevat.

Volgens den gildenbrief van 1455 zouden er jaarlijks vier gemeene morgenspraken gehouden worden op het St. Janskerkhof, telkens den eersten werkdag na de verpachting der stedelijke accijnsen; in ieder gilde moest dan telkens de gildenbrief gelezen worden, „opdat den gemenen gildebroederen dat inhouden des briefs int hoeft blive" [1]).

De morgenspraak ter verkiezing van den magistraat werd gewoonlijk den dag vóór O. L. V. Lichtmis gehouden [2]). Men mocht daarin alleen behandelen de aan de orde zijnde verkiezingen of de zaken, waarin de gilden van stadswege werden gehoord; het behandelen van andere zaken was op straffe des doods uitgesloten, zelfs het voorlezen van ingekomene brieven [3]).

Iedere gildebroeder was verplicht in zijn gilde ter morgen-

---

van 1304 en 1341 „raetsmanne" genoemd (Deel I n°. 109 artt. 5 en 6, n°. 111 artt. 4 en 5). „*Voer*raetsmanne" doet denken aan adviseurs (vgl. ook den gildenbrief dd. 1341 (Deel I n°. 111) artt. 2 en 3: „dat die vive hem in hoeren coer mit nyemant *beraden* en sellen anders dan mit hemselven" en art. 4: „sonder runen of *raden* mit hem of mit anders yemant").

1) Deel I n°. 129 artt. 33 en 55. — De keuze van een kerkhof, die men ook elders aantreft, geschiedde waarschijnlijk niet alleen om de ruimte, maar ook om de bijzondere vrede, die daar heerschte. In Dordrecht werd bv. in 1488 eene boete van 6 ℔ was bepaald tegen hem, die een gildebroeder in de morgenspraak opvorderde om het kerkhot te verlaten, ten einde daarbuiten een strijd te beslechten (Gilden-archief, Scheepmakersgilde n°. 253; Mr. J. C. Overvoorde, Rekeningen van de gilden van Dordrecht bladz. 212).

2) Deel I n°. 114 art. 4 (1386), n°. 116 art. 1 (1413), n°. 122 art. 3 (1427). — Enkele uitzonderingen kwamen voor: in 1455 werd de raad vernieuwd 's daags na St. Pancratius (Deel I n°. 159), in 1456 op 5 November (Deel I n°. 164), in 1484 op 24 September (Deel I n°. 171—173), — doch dit geschiedde in verband met de politieke omstandigheden.

3) Deel I n°. 165 (1457). — Behandeling van zaken niet van politieken aard was misschien wel toegelaten: in 1516 althans namen de bijlhouwers, *in morgenspraak vergaderd voor de loting*, een besluit omtrent het vieren van eene mis op het altaar en de toetreding van nieuwe gildebroeders tot de broederschap van het gilde (Bijlhouwers-gilde n°. 16).

spraak te komen, wegblijven kon met verbanning voor den tijd van een jaar gestraft worden [1]); in later tijd eischte men eene boete [2]), tenzij men eene geldige reden van verhindering konde opgeven, ter beoordeeling van de oudermannen [3]). Kwam men te laat, zoo was de halve boete verschuldigd [4]). Het was verboden om de stad tegen den tijd der verkiezing te verlaten, tenzij met toestemming van de vier oversten [5]).

Toegang tot de morgenspraak hadden alle mannelijke gildebroeders, die in de stad woonden, twintig jaren oud waren, met hun gilde dienden [6]) en hunne „broken" en „koren" aan de stad en hun gilde betaald hadden [7]). Uitgesloten waren zij, die oorvedig waren [8]) of wien het stemrecht ontnomen was [9]).

Op het vereischte van inwoning werden later enkele uitzonderingen toegestaan: de molenaars mochten in de stadsvrijheid wonen [10]), en in 1455 werd het stemrecht ook gegeven aan hen, „die optes Gestichts sloten woenen ende die sonderlinge vryhede van der stat hebben om hoerre welldaet willen"; zij bleven echter uitgesloten van de verkiesbaarheid [11]). Eenige malen werd in speciale gevallen toestemming verleend tot het wonen buiten de stad, zonder dat van opheffing van het stemrecht sprake was; men ontvangt integendeel uit sommige bepalingen den indruk, dat het stemrecht behouden bleef [12]).

---

1) Deel I n°. 114 art. 4 (1386), n°. 116 (1413). In 1427 werd bovendien eene boete van honderd Beiersche guldens opgelegd (Deel I n°. 122 art. 3). — Voor het gilde werd oudtijds (14de eeuw?) van hen, die niet ter morgenspraak kwamen, eene boete geheven (Marslieden-gilde n°. 9 art. 1: 6 duiten, — Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 7: 5 schellingen, — Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 1: een oude boddrager, — Smeden-gilde n°. 1 art. 5).

2) Deel I n°. 159 art. 2 (1455): honderd Beiersche guldens, — Barbiers n°. 17 art. 34 (1545): vier stuivers, — Ordonnantie op het molenaars-gilde dd. 1542 (Quohier v. d. ordonn. der respect. gilden n°. 48) art. 3: „Item soe zellen die gildebrueders van der molennairgilde te mergenspraick ende te groiff commen, op alsulcken tyt als zy van den molennairbode daertoe vermaent ende die weet dairoff gedaen worden, opt verbueren, die daer dan nyet en quame, telcker reyse van eenen stuver totter molennair gilde voirseyt behoiff."

3) Eene ontheffing voor het leven werd in 1465 verleend door den raad oud en nieuw (Deel I n°. 167).

4) Marslieden-gilde n°. 9 art. 1, Bijlhouwers-gilde n°. 9 art. 1.

5) Deel I n°. 159 art. 2 (1455).

6) Deel I n°. 111 art. 2 (1341), n°. 114 art. 3 (1386).

7) Deel I n°. 114 art. 2 (1386), n°. 122 art. 2 (1427).

8) Deel I n°. 166 art. 1 (1460).

9) Vgl. Deel I n°. 123 (1433). B.spr.b. dd. 1455.

10) Molenaars-gilde n°. 2 (1435), Deel I n°. 129 art. 18 (1455).

11) Deel I n°. 129 art. 18 (gildenbrief 1455).

12) Barbiers n°. 3 (1448): „behoudelic dat hi der wantsnider gilde doen sell ende daermede dienen, gelijckerwijs ende in alre manieren off hi binnen der stadt mueren woen-

In 1492 werd bepaald, dat zij, die het burgerrecht gekocht hadden, de eerste 10 jaren daarna geen stemrecht mochten uitoefenen [1]).

Men mocht alleen komen in de morgenspraak van zijn eigen gilde [2]); hij, die in de morgenspraak kwam, zonder daartoe recht te hebben, werd bestraft [3]).

Ter verzekering van de goede orde in de morgenspraken waren verschillende voorschriften gegeven [4]), terwijl men tot geheimhouding van het daarin verhandelde verplicht was.

De gemeene morgenspraken werden gehouden:

1. voor de verkiezing van oudermannen en raden, gewoonlijk de loting genoemd; hierbij golden de formaliteiten, door ons beschreven bij de raadskeuze in de volgende paragraaf;

2. voor de behandeling der zaken, waarin de gilden door den raad geraadpleegd werden. Deze raadpleging was in bepaalde gevallen vereischt, het was de sanctie door de gilden op ontworpen raadsbesluiten. Zij hadden niet het recht van amendement, en konden alleen de voordracht aannemen of verwerpen, of hoogstens hunne goedkeuring van voorwaarden afhankelijk maken. Zooals wij reeds vermeldden, ontvingen de gemeene oudermannen mededeeling van het voorstel, zij brachten het ieder in hun gilde en deden daarover stemmen. In eene vergadering der gezamenlijke oudermannen werd dan het resultaat der verschillende stemmingen vastgesteld, dat aan den raad werd medegedeeld [5]);

3. volgens den gildenbrief van 1455, ter bespreking van zaken van algemeen belang, wanneer twee gilden morgenspraak verlangden [6]).

---

achtich waer, ende sijn borgerscap aldaer bescermen ende gebruken", — n°s. 9 en 10 (1489); — Bijlhouwers-gilde n°. 7 art. 7 (1452) (de lasten van het gilde moeten worden mede-gedragen door den gildebroeder, die binnen de mijl van de stad af woont, dus blijft ook het kiesrecht (= kiesplicht) behouden?), n°. 22 (1436) (verlof om in de Weerd te wonen, „ende dat is geconsentiert, behoudelic des raets overdrachte out ende nywe in hore machten te bliven in allen anderen tyden").

1) Deel I n°. 180 art. 14.

2) Deel I n°. 39 (1455): een pond boete.

3) Deel I n°. 114 artt. 2 en 3 (1386), n°. 119 (1416), n°. 120 (1417) enz.

4) Deel I n°. 114 art. 1, n°. 115 (1406), n°. 126 art. 11 (1450) enz.

5) Deel I n°. 129 artt. 34—36 (Gildenbrief dd. 1455). Voorbeelden van zulk een besluit, door de verschillende gilden in de gemeene morgenspraak genomen, vindt men in Deel I n°s. 175 (1491) en 195 (1487).

6) Deel I n°. 129 art. 33.

De vergaderingen werden uitgeschreven door de overste oudermannen.

In 1525 werd het aantal gemeene morgenspraken beperkt tot één per jaar en werd bepaald, dat ieder gilde daarin zoude zenden twee „meentmannen" tot het nazien der stadsrekeningen.

In 1528 vervielen de gemeene morgenspraken tegelijk met de politieke macht der gilden; de gewone morgenspraken bleven nog veroorloofd, doch slechts onder streng toezicht van de stedelijke regeering, terwijl uitdrukkelijk werd voorgeschreven, dat daarin slechts behandeld mochten worden zaken betreffende het bedrijf van het gilde.

---

e. *Politieke macht der gilden.*

De politieke macht, door de gilden langzamerhand veroverd, bleek in verschillende opzichten; wij kunnen haar bewijzen ten opzichte van vier hoofdonderwerpen der stedelijke regeering: 1. de verkiezingen, 2. de benoeming van stads-ambtenaren, 3. de besluiten van den raad en 4. het beheer der stedelijke financiën. Achtereenvolgens zullen wij dus bespreken den invloed der gilden in die vier opzichten.

1. Invloed op de verkiezingen.

Het bestuur der stad berustte vóór de overwinning der gilden in 1304 bij de schepenen, in sommige gevallen bijgestaan door den raad en voor zeer gewichtige zaken met medewerking van „de ghemeente". De schepenen vormden in hoofdzaak een rechtscollege en hadden slechts bij uitzondering tot de besluiten van den raad mede te werken. Meermalen echter trachtten zij hunne macht uit te breiden en den raad te overheerschen, gelijk blijkbaar ook korten tijd voor de vaststelling van den gildenbrief van 1304 geschiedde [1].

Door dien gildenbrief werd de invloed der schepenen zeer verzwakt: zij zouden slechts aangesteld worden voor 1 jaar

1) Immers toen werden zij uitdrukkelijk uitgesloten uit den raad, ten zi dat men se daertoe roept" (Deel I nº. 109 art. 3).

en gekozen worden door den raad; de nog fungeerende schepenen zouden echter hun ambt levenslang mogen behouden. Deze laatste bepaling geeft den indruk van eene concessie te zijn geweest aan de regeerende schepenen, ten einde ook hunne goedkeuring te verwerven voor eene regeling, waardoor hun college mettertijd aan den invloed van den raad onderworpen zoude worden. De grootste macht in het bestuur werd dus verzekerd aan den raad, en door de bepaling, dat deze zoude gekozen worden door de oudermannen der gilden, verkregen deze laatsten dus eenen overwegenden invloed op de regeering der stad. Op deze wijze wist de overwinnende partij der gilden zich de macht te verzekeren en te beletten, dat zij haar opnieuw evenals in 1270 zoude verliezen.

Uit den gildenbrief blijkt slechts, dat er 24 raden zullen zijn en dat zij door de oudermannen gekozen zullen worden, doch op welke wijze die keuze zal geschieden, wordt niet bepaald [1]). Wie verkiesbaar zullen zijn tot raadslid, wordt evenmin vermeld; alleen wordt uitgesloten ieder, „die heren cleder draghet van binnen of van buten" [2]). De eisch, dat alleen leden van gilden gekozen zullen mogen worden, wordt niet gesteld; doch waar omtrent de schepenen wordt gezegd „ziin si buten ghilden, siin si binnen", komt men onwillekeurig tot de veronderstelling, dat de weglating daarvan met betrekking tot de raadsleden opzettelijk plaats vond en men dus voor verkiesbaarheid tot raadslid het lidmaatschap van een gilde eischte.

Zoekt men dan verder naar de reden, waarom de keuze voor de schepenen ruimer gesteld was, en uitdrukkelijk de mogelijkheid wordt geopend, om ook de aanzienlijken, die niet bij een gilde waren ingedeeld, in het schepencollege op te nemen, dan schijnt dìt een zeer plausibele grond daarvoor te zijn: onder de aanzienlijken vond men allicht eerder personen, vertrouwd met en berekend voor de rechtspraak dan onder de leden der gilden, die door de dagelijksche uitoefening van

---

1) Misschien heeft men in den gildenbrief meer eene regeling te zien van de verhouding, na de overwinning der gilden, tusschen de vroegere en de nieuwe machthebbers, waarin alleen het recht, aan de gilden toegekend, omschreven werd, zonder in details te treden. Misschien had men daarbij ook het oog op, nu verloren, oude regelingen, die van kracht bleven, voor zooverre zij niet in strijd waren met den gildenbrief.

2) Deel I n°. 109 art. 5.

hun bedrijf minder voor eene dergelijke ontwikkeling den tijd of de gelegenheid hadden. Of in die tijdsomstandigheden ook gewogen heeft de idee, dat men door zijne gelijken moest beoordeeld worden, valt zonder nadere bepaling niet te beslissen.

Ten einde den schepenen te beletten, de grenzen van de hun toegewezen macht te overschrijden, werd bepaald, dat zij alleen in de vergadering van den raad mochten komen, wanneer zij ontboden waren.

De voorzitter van den raad zoude door de raden gekozen worden uit het college van schepenen en omgekeerd zouden de schepenen een lid van den raad tot hunnen voorzitter kiezen; waarschijnlijk werd dit aldus bepaald om onpartijdige voorzitters te kunnen verkrijgen. De beide voorzitters vervulden een jaar lang hunne functie, welke ongeveer gelijk was aan die der latere burgemeesters.

Over de keuze van de oudermannen wordt niet gesproken, doch wij mogen zonder bezwaar aannemen, dat zij geschiedde door de respectieve gilden zelven.

De gildenbrief van 1304 liet dus nog menig vraagpunt onaangeroerd, slechts de hoofdpunten werden vermeld, — de regeling der details werd eerst gegeven in den tweeden gildenbrief, die in 1341 tot stand kwam.

Volgens dezen gildenbrief zouden de gilden jaarlijks ieder afzonderlijk bijeenkomen ter verkiezing hunner oudermannen, die slechts een jaar zouden fungeeren. Deze bijeenkomsten, waarin alle gildebroeders verplicht waren te verschijnen [1]), vonden plaats op het St. Jans-kerkhof [2]), op den dag voor O. L. V. Lichtmis. In de morgenspraak van ieder gilde wees men dan bij loting [3]) uit de leden een vijftal aan, die hun 20[ste] jaar bereikt hadden, jaar en dag burger der stad waren en met het gilde dienden en waakten. Van deelneming aan de loting waren alleen uitgesloten de leden van het gilde,

1) Zie bladz. CLXXXIII noten 1—3.

2) Al worden tijd en plaats eerst later alzoo bepaald, toch mogen wij aannemen, dat dit ook vroeger gegolden heeft. Eerst in 1525 wordt in den dag der verkiezing wijziging gebracht en de eerste heilige dag na O. L. V. Lichtmis daarvoor aangewezen (Deel I n°. 216 art. 2).

3) Omtrent de loting vindt men eene aardige bepaling in de ordonnantie op de „oversten knapen, die der stat duerwaerders syn" (uit het laatst der 15[de] eeuw), zie Deel I n°. 108.

die op dat oogenblik schepen, raad of ouderman waren, omdat aan dezen het toezicht was opgedragen op den geregelden voortgang der loting. De vijf aldus gekozenen kozen op hunne beurt twee oudermannen, die terstond na hunne verkiezing den eed aflegden voor den nog fungeerenden raad. In hunne keuze waren de vijf beperkt tot de volle gildebroeders buiten henzelven, die voldeden aan de eischen, voor het lidmaatschap van den raad gesteld.

Zijn in alle gilden de oudermannen gekozen, dan komen dezen (42) bijeen en verkiezen de 24 raden, nl. twee uit elke der elf waken en twee van de straat (willekeurig uit een der gilden). Uit den gildenbrief blijkt, dat aan de keuze van overste oudermannen de oudermannen van alle 21 gilden deelnamen; voor den raad wordt geene beperking gemaakt, wij mogen dus aannemen, dat ook hij gekozen werd door de oudermannen zoowel van de hoofd- als van de lage gilden. Evenmin blijkt, of de gekozen raadsleden zouden moeten behooren tot een der 14 hoofdgilden; voor de twee raden van de straat zal dat vereischte althans wel *niet* gesteld zijn geweest.

Na de keuze der raadsleden werd uit de 42 oudermannen een vijftal aangewezen om de 2 overste oudermannen te kiezen; voor deze beide oversten was uitdrukkelijk de eisch gesteld, dat zij lid moesten zijn van een der „viertien" hoofdgilden [1]).

De schepenen werden daarna door de 24 raden gekozen.

Tegen mogelijke knoeierijen bij de loting werd straf bepaald. Om blijvenden invloed der magistraatspersonen te breken, werd voorgeschreven, dat de burgemeesters, de overste oudermannen en de kameraars de beide jaren volgende op hunne aftreding niet herkiesbaar zouden zijn [2]).

Ook was men erop bedacht te voorkomen, dat de vroegere heerschers, de aanzienlijken, zich gezamenlijk bij een der gilden zouden doen inschrijven, ten einde de andere leden te kunnen overvleugelen. Men bepaalde daarom, dat zij, die het ambacht niet wilden uitoefenen, alleen met toestemming der gemeene oudermannen in een gilde konden opgenomen

1) Deel I n°. 111 art. 9. v. d. Water geeft bij vergissing op „viertich" hoofdgilden (Plac.bk. deel III bladz. 69).

2) Deel I n°. 111 art. 10. Schepenen, raden en oudermannen waren volgens het Liber Albus (vastgesteld in 1341) reeds na 1 jaar herkiesbaar (Deel I n°. 107).

worden, — en bovendien dat tot ouderman alleen verkiesbaar waren zij, die het ambacht inderdaad uitoefenden of wel het gilde geërfd hadden van hunne ouders, die het ambacht uitgeoefend hadden.

Eene belangrijke beperking der verkiesbaarheid vond plaats in 1364 door het voorschrift, dat niet verkiesbaar zoude zijn tot schepen, raad, overste of gemeen ouderman hij, die niet geboren borger was of het burgerrecht nog geen 10 jaren bezat.

Eene nieuwe beperking ziet men in 1379 bij de beslechting door den bisschop en de acht oversten van den raad oud en nieuw van een geschil, waarbij de burgerij zich als het ware in twee partijen verdeeld had: er werd toen bepaald, dat de overste oudermannen, schepenen, raden en burgemeesters voor de helft uit ieder van beide partijen zouden gekozen worden [1]. Deze beperking was natuurlijk slechts van voorbijgaanden aard.

Toen in 1408 het aantal waken weder van 11 op 12 was gebracht, werd vastgesteld, dat uit elk dezer waken 2 raden zouden gekozen worden; daar het aantal raden op 24 bepaald bleef, vervielen hierdoor de twee raden van de straat.

Volgens de gildenbrieven van 1304 en 1341 berustte dus de keuze van den raad geheel en al in de handen der oudermannen zonder directen invloed daarop door de gildebroeders, en aan die keuze, zoowel als aan die van de overste oudermannen, werd door de oudermannen van *alle* gilden deelgenomen.

Eene belangrijke verandering werd hierin gebracht in 1450, toen het kiezen van de raadsleden werd opgedragen aan de oudermannen van de hoofdgilden gezamenlijk. Uit elke waak zouden 2 raden gekozen worden; en daar het aantal der waken weder op 11 was gebracht, zouden daarbij dus evenals in 1304 2 raden *van de straat* gekozen worden. Bij die keuze zal men eerst trachten, om zonder verdere formaliteiten tot overeenstemming te geraken; gelukt dit niet, dan zullen de oudermannen van de waak, waaruit de twee raden moeten gekozen worden, candidaten noemen, waaruit dan bij meerderheid van

---

1) Deel I n°. 112. Het volledige stuk vindt men bij: v. d. Water. Plac.bk. deel III bladz. 70, Muller, Rsbr. deel I bladz. 66 vlg.

stemmen de twee raden worden aangewezen door de gezamenlijke oudermannen der hoofdgilden. Bij staking van stemmen beslist het lot.

Ook de keuze van schepenen, burgemeesters en overste oudermannen wordt in 1450 eenigszins gewijzigd en vereenvoudigd. Voor de overste oudermannen wordt niet meer uitdrukkelijk het lidmaatschap gevorderd van een der hoofdgilden; doch dit werd waarschijnlijk als vaststaande beschouwd, omdat het ook vroeger aldus was geweest [1]). Immers de in 1450 aangebrachte wijzigingen strekten slechts ter vermeerdering van de macht der hoofdgilden; eene uitbreiding van den invloed der lage gilden, door, met afwijking van de vroegere regeling, voortaan ook hunne oudermannen verkiesbaar te stellen tot overste, ware hiermede geheel in strijd en zoude dus wel met zoovele woorden zijn vermeld geworden. Voor den raad-burgemeester werd uitdrukkelijk de voorwaarde gesteld, dat hij moest behooren tot een der hoofdgilden.

Van de verkiezing tot burgemeester of overste ouderman werden uitdrukkelijk uitgesloten allen, die het burgerrecht hadden gekocht; de keuze van de oversten werd den oudermannen ontnomen en overgebracht bij het college, gevormd door de oudermannen met de schepenen en raden. Ook in dat college vormden de oudermannen nog de meerderheid doch slechts eene kleine (42 van de 78 stemmen), en hunne uitsluitende bevoegdheid was bovendien hiermede gebroken. De verdere bepalingen betreffen bijzonderheden, waaronder voorschriften tot wering van bedrog en omkooperij.

De beweging van het jaar 1450 droeg dus een anti-democratisch karakter, daar zij gericht was op beperking van de macht der oudermannen en op bevoorrechting der hoofdgilden ten koste der lage gilden.

Dit streven vond zijne sterkste uiting in 1455, toen door den raad oud en nieuw, besloten werd om de oudermannen uit den raad te weren en den gildenbrief, waarin de oude rechten der oudermannen geschreven stonden, te doen vernietigen [2]). Dit streven van de aanzienlijken naar terugkeer tot

1) Zie bladz. CLXXXVIII.

2) Deel I n°. 127. Hieraan alleen is waarschijnlijk toe te schrijven, dat de gildenbrief van 1341 gemist wordt in de archieven van de stad en de gilden, en dat hij, waar hij nog gevonden wordt in het archief van het smeden-gilde, het zegel mist?

den toestand van vóór 1304 lokte echter weldra eene tegenbeweging uit van de gilden en leidde tot hevige reactie. Nog in dezelfde maand brak eene contra-revolutie uit, waarbij de democratische partij der gilden weder alle macht verkreeg en een nieuwen gildenbrief ontwierp, welke behoudens eenige wijzigingen nog in hetzelfde jaar werd afgekondigd.

Daarbij werd de macht der gildebroeders zeer vergroot, gedeeltelijk ten koste van de oudermannen, en werden ook de hoofdgilden van hunnen overwegenden invloed beroofd. Hun aantal, dat tot 14 geklommen was, werd weder tot 12 teruggebracht [1]). In één opzicht werd echter voortgegaan in de anti-democratische richting van Januari 1455: den oudermannen werd ook nu verboden om in den raad zitting te nemen.

Volgens het ontwerp van 1455 zoude niet alleen de keuze van de oudermannen maar ook die van de raden en de schepenen door de gildebroeders rechtstreeks geschieden. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tusschen de hoofd- en lage gilden. De eersten verkiezen 1 schepen, 2 raden en 2 oudermannen, de laatsten slechts 2 oudermannen voor hun gilde. Zooals boven werd aangetoond, zullen de lage gilden waarschijnlijk niet lang van de verkiezing van de schepenen en raden zijn uitgesloten geweest.

De wijze van verkiezing wijkt in het ontwerp ook in zooverre belangrijk af van de vorige regelingen, dat wel evenals te voren een bepaald getal (8 of 5) gildebroeders [2]) door het lot worden aangewezen, doch dat dezen niet meer zelven den magistraat kiezen, doch slechts candidaten aanwijzen, waaruit de gezamenlijke leden van het gilde schepenen, raden en oudermannen zouden kiezen. Elk der 8 of 5 aangewezenen noemde een candidaat; hij, wiens candidaat gekozen was, maakte het aantal candidaten weder voltallig door het noemen van een nieuwen candidaat. Deze regeling bleek weldra ongeschikt, zoodat zij spoedig na hare vaststelling door eene nadere verklaring werd gewijzigd; voortaan zouden de 8 of 5 aangewezenen voor iedere keuze een volledig stel candidaten voordragen, waarbij echter de niet-gekozenen telkens opnieuw mochten genoemd worden.

1) Deel I n°. 128 art. 1: de snijders werden gevoegd bij de wantsnijders, „soet een waeck is", en de brouwers bij de vischkoopers.

2) Namelijk 8 bij de hoofdgilden en 5 bij de lage gilden.

De keuze der twee burgemeesters wordt den oudermannen ontnomen en gebracht bij den raad. Hunne macht wordt aanzienlijk beperkt door de bepaling, dat zij slechts drie maanden in functie zouden blijven om daarna plaats te maken voor twee andere, op gelijke wijze gekozen, burgemeesters.

De invloed van den oudraad (raad, die het vorig jaar zitting had) wordt beperkt door zijne medewerking te bepalen tot de gevallen, waarin deze uitdrukkelijk gevraagd werd door den raad.

De keuze van de overste oudermannen, in 1450 gebracht bij schepenen, raden en oudermannen, wordt teruggebracht bij de oudermannen. Al wordt daarbij niet vermeld, of ook de oudermannen der lage gilden daaraan deelnemen [1]), zoo is dit toch waarschijnlijk, omdat de regeling in den gildenbrief volgt op de vermelding van de keuze der oudermannen in de hoofd- *en* in de lage gilden. Een grond te meer hiervoor vindt men in de uitdrukkelijke bepaling, dat de overste oudermannen zouden worden gekozen uit een vijftal candidaten, door loting uit de oudermannen van de hoofdgilden aangewezen [2]).

De vereischten voor de verkiesbaarheid tot schepen, raad of ouderman werden gewijzigd. Voortaan werd vereischt, dat men was geboren burger of 10 jaren lang het burgerschap bezat, dat men was gehuwd of weduwnaar, minstens 30 jaren oud, gegoed voor 400 Rijns guldens en niet pachter van een der accijnsen van de stad. Ook nauwe bloedverwantschap kon reden van uitsluiting zijn.

Doch dit ontwerp voor een gildenbrief was slechts eene eenzijdige handeling der gilden en eischte derhalve nog eene nadere goedkeuring door de stad. Immers: de gildenbrieven van vroeger waren vastgesteld met gemeen overleg tusschen stad en gilden; zij konden dus niet gewijzigd worden door één der partijen, in casu de gilden [3]).

De raad onthield echter zijne goedkeuring niet en zoo ontstond de gildenbrief van Palmmaandag 1455. Daaruit blijkt,

---

1) Het ontwerp geeft eveneens hierover geen uitsluitsel.

2) Deel I n°. 128 art. 10.

3) Wel moesten de besluiten der gilden geëerbiedigd worden volgens den gildenbrief dd. 1304 (Deel I n°. 109 art. 21), doch die van 1341 eischte samenwerking van schepenen, raden en oudermannen, oud en nieuw, en goedkeuring door de gemeene morgenspraak (Deel I n°. 111, considerans), zooals dan ook in 1450 plaats vond (Deel I n°. 126, considerans).

dat de raad zich door de gilden niet geheel heeft laten de wet stellen, daar verschillende bepalingen afwijken van het door de gilden opgesteld ontwerp. Deze wijzigingen zijn blijkbaar aangebracht door of op verlangen van den raad.

De wijze van verkiezing wordt veranderd: er zullen namelijk in elk gilde 15 personen worden aangewezen door het lot, waarvan de eerste 5 een vijftal candidaten stellen voor de keuze van een schepen, de tweede 5 een vijftal voor de keuze van twee raden en de derde 5 een vijftal voor de keuze van twee oudermannen. De verkiezing geschiedt overigens als in het ontwerp der gilden werd aangegeven, en de keuze van de oudermannen der hoofdgilden blijft geregeld als die van schepenen en raden. Van de verkiezing van oudermannen voor de lage gilden wordt niet gesproken en in de regeeringslijsten worden deze oudermannen niet vermeld, waaruit af te leiden valt, dat zij buiten den magistraat gehouden werden. Enkele nieuwe eischen worden gesteld voor de verkiesbaarheid [1]).

De keuze der overste oudermannen wordt nader omschreven: zij zal geschieden door de 24 oudermannen, dus slechts die der 12 hoofdgilden. Gekozen zal worden „uten gemenen gilden", dat zijn *alle* gilden; hieronder zullen wel te verstaan zijn alle 21 gilden (dus ook de lage), niet alle 12 gilden, waarvan in den gildenbrief alleen sprake is.

De macht van schepenen en raden wordt bepaald en hun wordt geboden „te houden ende te volgen sulke punten, als in den gilden in gemeenre morgensprake overdragen syn in desen tegenwoirdigen jaer MCCCCLV ende die noch in den gemenen gilden in der morgenspraken overdragen sellen werden". Hunne goedkeuring van de latere besluiten der gilden wordt dus reeds van te voren verzekerd, wel een bewijs van de groote macht der gilden in dat jaar.

Tegen knoeierijen bij de verkiezingen worden verschillende bepalingen gemaakt; en ten slotte worden een aantal maatregelen hieraan toegevoegd, die allen blijk geven van den democratischen geest, welke bij het opstellen van dezen gildenbrief heeft voorgezeten.

---

1) In het algemeen werd geëischt (Deel I n°. 129): burgerschap, bij geboorte verkregen of sedert 10 jaren genoten (art. 11), niet in heerendienst (art. 11), niet in ballingschap (art. 15), in echt geboren (art. 16) (behalve voor oudermannen), „gene manslachtige noch die in openbaren overspuele zitten" (art. 17).

De regeling van 1455 was slechts van korten duur: zij werd reeds in 1456 onder den invloed van een krachtiger bisschoppelijk gezag vernietigd en vervangen door nieuwe voorschriften [1]), waarbij in hoofdzaak werd teruggekeerd tot den gildenbrief van 1341.

De keuze der oudermannen werd wederom teruggebracht bij een door het lot aan te wijzen vijftal leden van ieder gilde en die der 24 raden werd opgedragen aan de 42 oudermannen der 21 gilden. De raad zelf werd belast met de keuze der 12 schepenen. De 2 overste oudermannen zouden worden aangewezen door een vijftal, bij loting uit de 42 oudermannen der 21 gilden aangewezen; de gekozenen moesten behooren tot een hoofdgilde. Hierdoor zien wij dus weder eenigen politieken invloed op de verkiezing der overste oudermannen toegekend aan de oudermannen der lage gilden [2]). In 1455 schijnt men hen als politieke grootheden voor een groot deel te hebben weggecijferd.

Het jaar 1465 bracht weder eene kleine wijziging met zich: de oudermannen zouden eerst na 7 (vroeger 4) jaren kunnen herkozen worden; in 1479 werd de oude regeling echter hersteld [3]).

In 1484 werd het vijftal, dat de oudermannen koos, tot een drietal teruggebracht.

Vijf jaren later had eene wijziging van meer belang plaats: in eene overeenkomst van den bisschop met den raad, de oudermannen en afgevaardigden der gilden werd bepaald, dat de keuze der raadsleden voortaan zoude geschieden door de gilden, nl. ieder gilde 1 of 2 raden, naar oude gewoonte. Het kiezen der raden was dus niet meer beperkt tot de 12 hoofdgilden, doch ook de lage gilden hadden zich dat recht veroverd ten koste van het hoofdgilde, waarbij zij gevoegd waren [4]).

---

1) Deel I n°. 163.

2) De machtsuitbreiding van de lage gilden ten koste der hoofdgilden geschiedde niet zonder tegenstand. In 1457 „bleven" twee personen aan den raad, naar aanleiding van hun zeggen: „dat die XII gilden corts weder in hoerre mogen comen souden" (Deel I n°. 209); een bewijs dus, dat de democratische partij bevreesd was voor de macht der hoofdgilden.

3) In 1484 werd de keuze der oudermannen niet aan 5 maar aan 3 „gehaerden" opgedragen (Deel I n°s. 171 en 172).

4) Deel I n°. 213 art. 3. — Wij zagen boven (bladz. CLXXII noot 4) reeds, hoe hier-

Op het einde der 15de eeuw verminderde de macht der gilden. Dit blijkt duidelijk uit de (zooeven gemelde) in 1489 tot stand gekomene veranderingen in de raadskeuze. Toen werd de benoeming der 4 oversten (2 burgemeesters en 2 overste oudermannen) aan de gilden onttrokken: zij zoude voortaan geschieden door den bisschop in overleg met de 4 aftredende oversten [1]). Twee jaren later werd zelfs de waardigheid der schepenen en raden erfelijk verklaard en werd aan de vertegenwoordigers der gilden alleen het recht toegekend, om bij voorkomende vacatures raadsleden te kiezen [2]). De politieke invloed der oudermannen werd vernietigd en de door de gilden uitgeoefende macht werd opgedragen aan een college van „meentmannen", waarin door elk gilde twee leden gekozen werden, die zitting zouden hebben voor het leven, behoudens afzetbaarheid in enkele gevallen.

Den „meentmannen" werd opgedragen het toezicht op de rekeningen der kameraars en op de gewichtigste besluiten van den raad, die zij dan bij de gilden in behandeling brachten. Voor het gebruik van het groote stadszegel werd hunne medewerking vereischt. Aan de oudermannen was alleen de benoeming der kameraars overgelaten. Door de benoeming voor het leven waren de „meentmannen" vrij wel onafhankelijk van de gilden; doch tegenover de andere magistraats-personen was hunne macht gering, daar ook de schepenen en raden voor het leven benoemd werden en aan deze beide colleges zelfs de beslissing werd overgelaten, welke stedelijke aangelegenheden van zoo groot belang waren te achten, dat het wenschelijk was, de „meentmannen" daarover te hooren.

Door de regeling van 1491 werd de grootste macht voornamelijk toegekend aan de schepenen. Dezen, en niet de raden, zouden voortaan bij tweetallen als burgemeesters optreden en aan hen werd de benoeming der stedelijke ambtenaren toevertrouwd.

Doch deze bijna onbeperkte overwinning op de gilden duurde slechts korten tijd. Reeds spoedig schijnt de benoeming van

---

over in 1465 een geschil ontstond tusschen de louwers en de wolwevers (Louwers-gilde n°. 7). — De drie gilden, die elk op zich zelve eene waak vormden, hebben ook steeds alleen 2 raden aangewezen.

1) Deel I n°. 213 art. 3.

2) Deel I n°. 174.

schepenen voor het leven weder opgeheven te zijn, althans in 1492 kwam de bisschop met de gilden overeen: „dat men die scepene in der tydt, die op Onser Liever Vrouwen-avont Nativitatis ofgaen zellen, dieselve scepene weder tot scepene kiesen zel moegen" [1]). In hetzelfde jaar werd de onafhankelijkheid der „meentmannen" opgeheven door aan elk gilde het recht toe te kennen, om de hen vertegenwoordigende „meentmannen" te ontslaan en te vervangen [2]).

In 1493 werd ook opgeheven het voor het leven benoemen van de raadsleden [3]) en werden de gilden in hoofdzaak hersteld in hunne oude macht.

Deze tijdelijke vernietiging der privileges was echter het begin van het einde; hadden de gilden hunne macht kunnen veroveren en uitbreiden in tijden van een zwak bisschoppelijk gezag en haar zien inkrimpen en besnoeien, wanneer een krachtig bestuur van den landsheer uitging, geheel werd hunne macht gebroken, toen Karel V de temporaliteit van het Sticht uit de handen van bisschop Hendrik van Beieren overnam.

Reeds 31 October 1528 werd bij keizerlijke ordonnantie den gilden alle politieke macht ontnomen en werden zij tot zuiver oeconomische bedrijfsvereenigingen teruggebracht. Den dekens (de vroegere oudermannen) werd verboden om andere zaken te behandelen dan die, welke hun bedrijf en de innerlijke organisatie van hun gilde betroffen. De vergaderingen der gilden werden onderworpen aan beperkende bepalingen. De oude politieke macht ging over op den keizer, die alle ambtenaren en zoo ook de schepenen en de raden aanstelde.

De bepalingen van 1528 werden den 5 Juli 1550 vernieuwd [4]) en bleven, voor zooverre de gilden betreft, ook later van kracht. Voor goed was dus de politieke beteekenis der gilden gebroken.

---

1) Deel I n°. 182.

2) Deel I n°. 180 art. 8. — Ook reeds in 1491 konden de „meentmannen", evenals schepenen en raden, worden afgezet, doch toen waren bepaalde gevallen opgenoemd, waarin dit alleen zoude kunnen geschieden (Deel I n°. 174 art. 6).

3) Deel I n°. 183.

4) v. d. Water, Plac.bk. deel III bladz. 340.

2. Invloed op de benoeming der stadsambtenaren.

In het college der gemeene oudermannen vond de stad een geheel met de eischen van het gildenwezen vertrouwd college, dat als vanzelf aangewezen was, om te adviseeren bij de benoeming van de stedelijke beambten, wier werkzaamheid zich op het gebied der gilden bewoog. Het verwondert ons dan ook niet, dat ook de benoeming zelve in enkele gevallen aan hen, hunne gemachtigden of de overste oudermannen werd opgedragen. Dit geschiedde o.a. met betrekking tot de keurmeesters van het vleesch [1], de „vinders" van den visch [2]) en de twaalf uitdraagsters [3]. Gewoonlijk stond dan de benoeming aan de twee overste oudermannen.

Afgescheiden daarvan is de benoeming van andere ambtenaren. Bij deze kon de reden van de opdracht aan de oudermannen niet zetelen in hunne bekendheid met de aangelegenheden der gilden, maar kon zij haren oorsprong slechts vinden in den politieken rol, door de gilden gespeeld, en den invloed, aan hunne vertegenwoordigers toegekend.

In het ontwerp voor een gildenbrief dd. 1455 werd de benoeming van de kameraars en schutmeesters opgedragen aan schepenen, raden en oudermannen, in den gildenbrief dd. 1455 zelven aan de oudermannen der hoofdgilden alleen [4]. In dien van 1456 werd deze regeling behouden, doch zonder de beperking tot de oudermannen van de hoofdgilden [5].

Ook enkele beambten van minder belang werden door de oudermannen benoemd, zooals de bekkenslagers [6].

Belangrijk vooral was de bepaling van 1486, waarbij het door de stad vergeven van ambten voor het leven verboden werd, *tenzij* met medewerking van de gilden [7].

De benoeming der kameraars bleef aan de gilden tot 1528, toen zij door den keizer uitdrukkelijk werd voorbehouden

---

1) Vleeschhouwers-gilde n°. 16 art. 1 (1481).
2) Vischkoopers-gilde n°. 15 art. 7 (1478), n°. 27 art. 7 (1521).
3) Oude-wantsnijders-gilde n°. 3 art. 1 (1382).
4) Deel I n°. 129 art. 46.
5) Deel I n°. 163 art. 12. Eveneens in 1491 (Deel I n°. 174 art. 8).
6) Deel I n°. 129 art. 45.
7) Deel I n°. 193.

aan zich of zijnen stadhouder [1]). Het benoemen van andere ambtenaren door de gilden verviel vanzelf met het verlies hunner politieke macht.

3. Invloed op de raadsbesluiten.

In de oudste gildenbrieven ontbreekt elke bepaling, waaruit een onmiddellijke invloed van de gilden op de besluiten van den raad zoude kunnen voortvloeien; middellijk werd door hen echter steeds invloed uitgeoefend, zoolang zij als politieke vereenigingen de raadsleden benoemden en door hun aaneengesloten optreden aan het schip van staat den door hen gewilden koers konden geven.

De eisch, dat de gilden zouden worden gekend, werd het eerst gesteld in het Liber Albus voor het aan een gilde toekennen van „vrihede..., daer ander ghilden bi gheaftert werden of daer hoere ordinanci bi ghebroken werde" [2]); terwijl het den raad in het algemeen verboden was om eenig verbond te sluiten tegen de „haercomen" der gilden [3]). Deze eisch werd ruim eene eeuw later (1455) door de gilden in hun ontwerp voor een gildenbrief en de daarop gegevene „verclaringe" uitgebreid tot alle zaken, „die der stad ende den menen gilden ofter meenten aengaen" [4]); zonder hunne toestemming zoude geen oorlog verklaard, geen morgengeld, schatting of accijns verhoogd, zouden geene bezittingen of inkomsten der stad vervreemd [5]), geene ballingen teruggeroepen mogen worden [6]). De gildenbrief van 1455 bestendigde die bepalingen [7]), en vorderde tevens, dat alle zaken en brieven, die tot oorlog zouden kunnen aanleiding geven, in de vergaderingen der gilden moesten gebracht worden, voordat de raad eene beslissing daaromtrent nam [8]), — en verder

---

1) Deel I n°. 187 art. 13.

2) Deel I n°. 1 (2[de] helft der 14[de] eeuw).

3) Deel I n°. 2 (1364).

4) Deel I n°. 128 art. 39.

5) Aldaar art. 44.

6) Aldaar art. 46. In 1426 geschiedde dit door den raad alleen (Deel I n°. 121) volgens de bepaling van 1389 (Muller, Rsbr. deel I bladz. 67). De vereischte medewerking der gilden was voor hen zeer gewichtig, daar hierdoor de ongewenschte, en althans onverwachte, terugroeping hunner verbannen tegenstanders belet werd.

7) Deel I n°. 129 art. 26.

8) Aldaar art. 29. — Volgens een besluit dd. 1455 „alle brieve, die voirtan alhier comen, onser stad ende den gemenen lande aendragende" (Deel I n°. 191).

dat de raad de geschillen, wier berechting hem te lastig voorkwam, zoude brengen bij de gemeene oudermannen, die ze zoo noodig aan de gemeene morgenspraak der gilden konden onderwerpen [1]).

Van zaken, waarbij de medewerking der gilden vereischt werd [2]), moest kennis worden gegeven aan de overste oudermannen, die den gemeenen oudermannen daarvan mededeeling deden, opdat dezen daarover ieder in hun gilde eene morgenspraak konden beleggen [3]).

In de latere gildenbrieven wordt deze verplichting, om de gilden te hooren, bestendigd noch opgeheven, doch uit den aanhef van tallooze besluiten ziet men, dat de gilden voortdurend gekend werden. In de tweede helft der 15de eeuw nam de raad geen besluit van eenig aanbelang zonder medewerking der gilden.

In 1491 werd voor het uitgeven van akten onder het groot stadszegel de medewerking vereischt van de „meentmannen", als vertegenwoordigers der gilden, en daardoor hun invloed verzekerd.

Of de medewerking der gilden moest ingeroepen worden voor de terugroeping van ballingen, werd in 1512 betwijfeld door den raad, die daarom eene commissie benoemde om dit te onderzoeken [4]); doch van een daarover uitgebracht rapport is ons niet gebleken. Misschien werd toch het recht van de gilden erkend, althans wij zien in 1525 ballingen teruggeroepen „doer overcomen van den raide ende meentemannen ende oick den XLII gescicten uuten gemeynen gilden" [5]).

Het raadplegen der gilden bleef dus in 1341 beperkt tot enkele zaken, voor de gilden als zoodanig van belang, en werd eerst in 1455 als algemeene eisch gesteld. Uit verschillende besluiten blijkt echter, dat de medewerking der gilden ook menigmaal vóór 1455 werd ingeroepen.

1) Aldaar art. 30.

2) De wenschelijkheid om de gilden te hooren, wordt o. a. met zooveel woorden uitgedrukt in een besluit van den raad dd. 1456 tot wijziging der ordonnantie op het waardijnambt en den ijk van tinwerk: „Ende want dan die voirseyde oirdinancie teser tijt niet nuttelic buten den menen gilden te veranderen en is" (Smeden-gilde n°. 51, considerans).

3) Deel I n°. 129 artt. 33—36.

4) Deel I n°. 200.

5) Deel I n°. 202.

Voorbeelden van medewerking der gilden vóór 1455 vindt men o.a. bij de vaststelling van het Liber Albus in 1341, dat eerst werd „gelesen in den menen ghilden", bij welke vaststelling werd bepaald, dat niets in dat „statboec" mocht worden bijgeschreven, tenzij „bi ghemeenre morghensprake van allen ghilden" [1]).

In 1344 werden eenige personen, die naar Holland waren geweken, verbannen „bi ghemeenre morghensprake van allen ghilden" [2]), en in 1347 richtten burgemeesters, schepenen, raden en de „ghemeenre ghilden" een brief aan de stad Brugge met verzoek om den uitgeweken Utrechtschen burgers te beletten hunne medeburgers te benadeelen [3]). In 1366 werd het besluit, om de inkomsten der stadsweide te besteden ter voltooiing van de verdedigingswerken der stad, „mit onsen ghilden in eenre ghemeenre morghensprake eendrachteliken overdraghen" [4]). De oorlog met Arkel werd in 1402 niet begonnen, voordat daarvoor de goedkeuring der gilden was verkregen [5]).

Menigmaal werd hunne medewerking ingeroepen bij allerlei besluiten, gelijk dan blijkt uit den aanhef: „overdraghen bi out raet ende bi nye ende bi ghemeenre morghensprake van allen ghilden" [6]), of, waar hunne sanctie op eene genomene beslissing werd gevraagd, „opt verbeteren der meenre ghilden".

In de tweede helft der 15de eeuw werden de gilden o.a. gehoord over verschillende besluiten ook van politieken aard als: de versterking der stad, het verbannen van burgers en het weder toelaten van ballingen, het schelden op den raad, het leggen in het dolhuis, financieele aangelegenheden enz.

Voor zaken, meer in het bijzonder een der gilden betreffende, werd ook meermalen de hulp ingeroepen van de oudermannen van het betrokken gilde, of wel werd door den raad een voorschrift op het bedrijf uitgevaardigd op uitdrukkelijk verzoek van het gilde. Dit laatste wordt b.v. vermeld bij de keur op de samenstelling van het buskruit, door den

---

1) Muller, Rsbr. deel I bladz. 68.

2) Muller, Rsbr. deel I bladz. 40.

3) Deel I n°. 203.

4) Deel I n°. 188.

5) Deel I n°. 189. De raad oud en nieuw zond daartoe aan ieder der gilden zijn voorstel schriftelijk.

6) Deel I n°s. 1 (2de helft der 14de eeuw) en 2 (1364).

raad gegeven „overmits vervolch van scepenen, raeden ende oudermans van der marslude ghilde" [1]). Voor een besluit betreffende het houden van vergaderingen, dat bijzonder de gilden aanging, werd in 1455, nog voor de uitgifte van den gildenbrief, de medewerking ingeroepen van de gilden; en evenzoo voor een bevel tot inhechtenisneming van hen, die opstootjes hadden uitgelokt, ten einde de overste en de gemeene oudermannen te dwingen tot het houden eener morgenspraak.

Evenals alle uitingen van het politieke leven der gilden verdween ook deze in 1528.

4. Invloed op het beheer der stedelijke financiën.

Terecht werd door onze voorvaderen ingezien, dat men het best zijnen invloed kan doen gelden, wanneer men de koorden van de beurs in handen heeft. Ook de Utrechtsche gilden begrepen dit, en wisten in den gildenbrief van 1304 het verbod voor den raad te doen opnemen, om groote schulden aan te gaan voor de stad of hare eigendommen te vervreemden, tenzij „by rade der gemeene oudermans". In 1455 werd bepaald, dat zonder toestemming der gilden geene nieuwe lasten mochten worden ingesteld, geene reeds bestaande verhoogd en geen „verdriften" gedaan „aen geestelicken noch aen weerlicken" (d.i. geen geestelijke of wereldlijke personen verbannen mochten worden).

De verschillende besluiten tot vervreemding van gedeelten der stadsweide bewijzen, dat de vereischte medewerking ook werkelijk werd ingeroepen [2]).

Behalve het eischen van hunne toestemming wisten de gilden ook door te drijven, dat hun een recht van toezicht op de stadsrekeningen werd verleend. Zoo werd in 1366 bevolen, om de rekeningen van de timmermeesters af te leggen voor de gemeene oudermannen; de kameraarsrekeningen werden sedert 1455 eveneens voor hen afgelegd.

---

1) Marslieden-gilde n°. 34 (1432.)

2) In 1366 en door „borghermeysters, scepene, raet ende ghemene oudermanne van den ouden rade ende van den nyeuwen der stat van Vtrecht . . . . mit onsen ghilden in eenre ghemeenre morgensprake" (Deel I n°. 188) en in 1432 door „die raede oude ende nywe by consente der meenre ghilden" (Deel I n°. 190).

De gilden verleenden ook hunne toestemming tot de uitgifte van rentebrieven ten laste der stad, zooals blijkt uit den aanhef dier brieven [1]), ook van die, welke vóór 1455 werden uitgegeven [2]). Waarschijnlijk werden deze gerekend te behooren tot de uitgaven, die groote schulden voor de stad schiepen, waarvoor de gildenbrief van 1304 de medewerking der gilden vorderde.

Verschillende rentebrieven dragen in dorso den naam van een der gilden, zonder dat van eenig verband met dit gilde blijkt. Bedenkt men, dat de gilden de uitgifte moesten sanctioneeren [3]), dan ligt het voor de hand die sanctie in verband te brengen met den naam in dorso. Misschien werden aan ieder gilde eenige rentebrieven ter contrôle ter hand gesteld en wijst de naam in dorso op het gilde, dat de daarmede geteekende rentebrieven sanctioneerde [4]). In elk geval is de dorsale aanteekening niet bij toeval geschied; immers in de oude rekeningen der conventen worden de stedelijke rentebrieven meermalen genoemd naar een der gilden: „onder de corencopers" enz. Is eene gissing geoorloofd, dan zouden wij deze willen maken, dat bij de uitgifte van rentebrieven ieder gilde ter contrôleering een aantal rentebrieven ontving. Die brieven werden gemerkt met den naam van een gilde en ter contrôle toegezonden aan de oudermannen van dat gilde. Deze methode zoude dit voor hebben, dat de contrôle der oudermannen aldus veel eenvoudiger was, dan wanneer zij te zamen alle rentebrieven moesten nazien.

In verband daarmede zoude kunnen staan een voorschrift in het gildeboek der marslieden, waarbij aan de oudermannen bij het doen hunner jaarlijksche rekening werd opgedragen om tevens aan hun gilde over te leggen een „uutscrift" van de in dat jaar verstorven lijfrenten [5]). Ook dit werd blijkbaar geëischt om een overzicht te verkrijgen van de nog te betalen lijfrenten en, naast het geven van een overzicht over de schulden der stad, de contrôle mogelijk te maken, of de

1) „Wy . . . . by consente der ghemeenre gilden . . . .".

2) O. a. in 1430—1435 (Gemeente-archief Utrecht, Afd. I n°. 622).

3) Zie de vorige paragraaf over den invloed der gilden op de raadsbesluiten.

4) Of was ieder gilde aansprakelijk voor de richtige betaling der door hem gemerkte rentebrieven? Een bewijs daarvoor vonden wij echter niet.

5) Marslieden-gilde n°. 13 art. 4 (14de eeuw?).

stad niet meer rentebrieven had uitgegeven dan door de gilden was toegestaan.

Een voorbeeld van de wijze, waarop eene aanvraag van den raad om verlof tot uitgifte van rentebrieven behandeld werd, is ons bewaard gebleven in eene aanteekening van het jaar 1487 [1]. Daaruit blijkt, dat de gilden somwijlen voorwaarden verbonden aan hunne toestemming: de snijders eischten bv., dat de uitgifte zoude geschieden onder toezicht van vier daartoe uit de gilden gedeputeerden en dat men terstond na de uitgifte het zegel der stad, dat voor de brieven gebruikt was, zoude vernietigen. Eene dergelijke contrôle wordt vermeld in 1496 [2].

Het recht van toezicht werd door de gilden streng gehandhaafd, en toen door de voorafgaande troebelen in 1485 niet meer de zekerheid bestond, dat er geene rentebrieven waren uitgegeven zonder toestemming der gilden, wisten de gilden te bewerken, dat hun alle in omloop zijnde rentebrieven zouden worden vertoond, ter contrôleering of bij de uitgifte onregelmatigheden hadden plaats gehad [3].

De bevoegdheid der oudermannen werd in 1491 grootendeels overgebracht op de „meentmannen", voor wie sedert 1525 ook de rekeningen der stedelijke kameraars moesten worden afgelegd [4]. In laatstgenoemd jaar werd de macht der oudermannen zeer beperkt en gedeeltelijk overgedragen op de „meentmannen" en de „gescicten" uit de gilden [5]. In 1528 werd de invloed der gilden op het beheer der stedelijke financiën geheel vernietigd en overgebracht op „lieutenant, scout, borgermeysteren, scepenen (ende) raiden" [6].

---

1) Deel I n°. 195.

2) Deel I n°. 199.

3) Deel I n°. 192.

4) Deel I n°. 216 art. 2.

5) Zoo werd een besluit tot toelating van ballingen genomen „door overcomen van den raide ende meentemannen ende oick den XLII gescicten uuten gemeynen gilden" (Deel I n°. 202).

6) Deel I n°. 187 art. 13.

II. De gilden als leden der gemeenschap.

Aan de gilden en hunne oudermannen waren verschillende plichten opgelegd als leden der gemeenschap. Die voor de gilden bestonden in dienst in het leger der stad (tocht), verdediging der stad (wacht), onderhoud der verdedigingswerken (gildeslagen) en hulp bij brand. Aan de oudermannen waren enkele administratieve verrichtingen opgedragen en aan de gemeene oudermannen eene rechtspraak, waartoe zij door hunne qualiteit bij uitstek geschikt waren.

a. *Verplichtingen der gilden van militairen aard en hulp bij brand.*

1. Tocht.

Hoe oorspronkelijk het leger der stad Utrecht was ingericht, valt uit de tot ons gekomene bronnen niet met zekerheid te zeggen; waarschijnlijk waren alle mannelijke burgers van eenen bepaalden leeftijd dienstplichtig en waren zij ingedeeld naar de kwartieren („vierendeelen") der stad, waarin zij woonden. Toen echter de ordening der gilden eenmaal was tot stand gekomen, lag het voor de hand haar ook over te brengen in het leger. Van hoeveel gewicht dit was voor de gilden in de woelige tijden der middeleeuwen, behoeft wel niet nader betoogd te worden, daar hun hierdoor ook in het militaire eene ordening werd gegeven, die hen in staat stelde, met kracht elken aanval op hunne privileges te keeren.

Reeds in de oudste ons bewaarde gegevens over de inrichting van het stadsleger treft men de gildebroeders hierbij aan, ingedeeld naar hunne bedrijven en onder aanvoering van hunne oudermannen. Het stadsleger bestond uit drie afdeelingen („batalies"), elk gevormd door eenige gilden, eene afdeeling schutten en de bewoners van een paar buitengerechten, naar hunne woonplaatsen geordend [1]). Deze laatsten waren geplaatst

1) Deel I n°s. 55—57 en 59 (1386 en 1387).

tusschen eenige afdeelingen gilden en schutten, ten einde verzekerd te zijn tegen mogelijk verraad van hunne zijde, omdat hunne belangen niet steeds overeenstemden met die van de stad [1]). Voor de gildebroeders, die verlof ontvangen hadden om in de buitengerechten te wonen, was eene afzonderlijke regeling getroffen: de molenaars en de brouwers dienden met hunne gilden [2]), doch, terwijl de eersten daarmede ook in de stad de waak betrokken [3]), waren de in de stadsvrijheid wonende brouwers hiervan vrijgesteld, waarvoor zij jaarlijks 2 pond aan hun gilde betaalden, en betrokken zij de waak met hunne medebewoners der stadsvrijheid [4]).

Voor tochten van minder belang trok slechts eene „batali" uit [5]); bij ernstigen strijd daarentegen konden alle drie „batalies" den last ontvangen uit te trekken [6]), doch bleef waarschijnlijk een gedeelte toch in de stad achter ter verdediging der veste. In zeer ernstige tijden kon als laatste ban de geheele overige weerbare manschap worden opgeroepen, zooals b.v. in 1402 geschiedde [7]).

In het leger diende elk gilde onder zijn eigen oudermannen [8]); de hoofdofficieren over het leger werden door de stad aangewezen [9]).

Zoodra de banklok luidde, moest elk gilde zich onder zijne

1) De verplichting van deelname aan den tocht werd in 1452 bij de bijlhouwers uitgebreid tot allen, die binnen eene mijl van de stad woonden (Bijlhouwers-gilde n°. 7 art. 7) (1452).

2) Molenaars-gilde n°. 3 (1444), Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 3 (1433).

3) Molenaars-gilde n°. 2 art. 4 (1435).

4) Vleeschhouwers-gilde n°. 5 art. 3 (1433).

5) Deel I n°. 57 artt. 2 en 4 (1387).

6) Deel I n°. 55 (1386) enz.

7) Deel I n°s. 61 en 62 (1402).

8) De oudermannen riepen op tot den tocht en gaven verlof (Marslieden-gilde n°. 15 art. 3) (14de eeuw?), zij benoemden een vaandeldrager (Smeden-gilde n°. 1 art. 32) (z. j.) en bepaalden de plaats van aantreding (aldaar art. 33), zij trokken mede uit (Deel I n°. 60) (1401) en de gildebroeders waren hun gehoorzaamheid verschuldigd (Deel I n°. 57 art. 1) (1387). — Wie meer dan een gilde gewonnen had, diende in het gilde, „daer hy meeste goets aen leggende heeft" (Marslieden-gilde n°. 19 art. 1) (1352), tenzij hem een bepaald gilde was aangewezen, waarin hij dienen zou (Oude-wantsnijders-gilde n°s. 11, 12 en 13) (1418, 1438 en 1439).

9) Deel I n°. 60 (1401). In 1386 worden, behalve de drager der stadsbanier, vermeld twee „hoeftmans" voor ieder der 3 batalies, terwijl de vier oversten „overste hooftmans" zouden zijn, wanneer het leger in het veld was (Deel I n°. 55). In 1387 worden bovendien vermeld de „ridemeysters" (Deel I n°. 56 art. 1). In 1458 waren er 4 „ritmeysters", 2 „homans van der peerden", 4 „verdingmeysters", 4 „scatmeysters", 4 „stockmeysters" en 4 „stocmeysters an der Plaetsen als men in den velde is" (B.spr.b. dd. 1458 fol. 27).

banier verzamelen op de Plaats [1]) of waar de oudermannen elders bevalen [2]). Een der gildebroeders droeg den wimpel en was hierdoor vrijgesteld van de waak [3]).

Wie niet opkwam, aan het bevel tot uittrekken geen gevolg gaf of vóór het overige leger terugkeerde, werd beboet [4]). Was men verhinderd mede uit te trekken, dan kon men aan zijne oudermannen verlof vragen [5]) of in hunne afwezigheid aan de raadsleden uit het gilde [6]); toen echter in 1402 de nood ten top was gestegen, werd den oudermannen tijdelijk deze bevoegdheid ontnomen [7]).

Het stellen van eenen plaatsvervanger was veroorloofd [8]), terwijl er ook verschillende redenen van vrijstelling vermeld worden.

In het gildeboek der smeden worden verschillende personen genoemd als vrij van dienst, bij sommigen wordt de reden opgegeven. Wij onderscheiden twee categorieën:

1. vrijstelling, zoolang het gilde eene van den betrokkene geleende geldsom nog niet heeft teruggegeven [9]);

2. vrijstelling, wanneer men gildebroeder wordt [10]), of totdat men huwt of een winkel opzet [11]).

Voor vrijstellingen was bij de Smeden steeds een besluit van de gildebroeders vereischt [12]).

Enkele dezer vrijstellingen blijken te zijn verleend voor het leven [13]), andere voor een bepaalden tijd [14]). Eene alge-

---

1) Deel I n°. 57 art. 2 (1387), n°. 58 (1387) enz. — Het marslieden-gilde bezat een zijden banier en een wimpel (Marslieden-gilde n°. 16 art. 5) (14[de] eeuw?).

2) Smeden-gilde n°. 1 art. 33 (z. j.).

3) Smeden-gilde n°. 1 art. 32 (z. j.). Reeds in 1386 vindt men een vaandel bij ieder gilde vermeld (Deel I n°. 55).

4) Marslieden-gilde n°. 15 art. 3 (14[de] eeuw?), Deel I n°. 57 art. 2 (1387), Smeden-gilde n°. 1 art. 34 (z. j.).

5) Marslieden-gilde n°. 15 art. 3 (14[de] eeuw?), vgl. ook Deel I n°. 61 (1402): „Ende al waert dat hem die oudermans van zinen ghilde oorlof ghegheven hadden".

6) Smeden-gilde n°. 1 art. 21 (z. j.).

7) Deel I n°. 61 (1402).

8) Smeden-gilde n°. 5 (1461): „of nyemant anders van sijnre wegen".

9) Smeden-gilde n°. 32 art. 1 (1454) (de tijdelijk vrijgestelde personen hadden ieder 8 gouden Rijnsguldens aan het gilde geleend).

10) Smeden-gilde n°. 38 art. 4 (z. j.).

11) Smeden-gilde n°. 34 artt. 2 en 4 (1478), — n°. 36 art. 3 (1453).

12) Smeden-gilde n°s 32, 34, 36, 38 en 40.

13) Smeden-gilde n°. 40 art. 2 (1445) en misschien ook Smeden-gilde n°. 38 artt. 1—4 (z. j.), waarbij geen tijd wordt bepaald.

14) Smeden-gilde n°. 36 art. 2 (1448): 2 jaar, — n°. 34 art. 1 (1461), n°. 36 art. 1 (1447): 3 jaar, — n°. 32 art. 3 (1464), n°. 34 art. 3 (1480): 4 jaar, — vergelijk ook de op bladz. CCVI aangehaalde noten 9, 11 en 12.

meene vrijstelling gold ook voor ambtenaren in stadsdienst [1]).

Bij het bakkers-gilde moesten de vrijgestelden eene jaarlijksche contributie van 6 stuivers betalen aan het altaar van het gilde [2]).

Bij de overige gilden ontmoet men geene bepaling over vrijstelling van dienst, doch ook daar gold de algemeene regel, dat men, als men lid was van meerdere gilden, slechts in één behoefde te dienen en wel in dat gilde, dat het hoofdbedrijf omvatte [3]); ook hier echter ging handwerk vóór koopmanschap [4]). Later moest men dienen in het gilde, dat men het eerst had gewonnen of waarbij men was ingedeeld door de gemeene oudermannen [5]).

Aan de persoonlijke vervulling van den dienstplicht waren bij eenige gilden voordeelen verbonden: langer vrijdom voor de weduwe, om na het overlijden van haren man zijn bedrijf te blijven voortzetten [6]), en gunstiger voorwaarden voor den oudsten zoon met betrekking tot het verheergewaden van zijns vaders gilde [7]). Bij de vischkoopers mocht ook alleen de vrouw van den gildebroeder, die persoonlijk diende, achter zijne toonbank zitten [8]).

Eene bijzondere vrijstelling voor de vrouwen wordt niet vermeld; waarschijnlijk echter waren zij in de meeste gilden vrijgesteld of deden zij hunnen dienst door een plaatsvervanger vervullen.

Van de uitdraagsters wordt evenwel gezegd, dat zij met het oude-wantsnijders-gilde zouden dienen, tenzij zij of haar man vroeger een ander gilde gewonnen had [9]), — en de vrouwen, die het riemsnijders-gilde wilden winnen en beoefenen, moesten „in onse ghilde last ende dienst doen ghelyck een vul ghildebrueder" [10]). Hieruit schijnt te volgen, dat, althans bij de

---

1) Vergelijk bv. Smeden-gilde n°. 54 (1478) en het Register van ampten (Archief Afd. I n°. 214).

2) Vergelijk bladzijde CLIV noot 8.

3) Wantsnijders-gilde n°. 16 (1448).

4) Marslieden-gilde n°. 19 art. 1 (1352).

5) Deel I n°. 129 art. 42 (1455). Oude-wantsnijders-gilde n°s. 11—13 (1418, 1438, 1439).

6) Zie boven onder de paragraaf over de Soorten van leden (bladzijde LII vlg.).

7) Zie boven onder de paragraaf over de vereischten voor het lidmaatschap van het gilde (bladzijde LXII vlg).

8) Vischkoopers-gilde n°. 1 art. 5 (14de eeuw).

9) Oude-wantsnijders-gilde n°. 3 art. 1 (1382).

10) Riemsnijders-gilde n°. 3 art. 2 (1507).

oude-wantsnijders, de gehuwde vrouwen, die zelven lid van het gilde waren, door den dienst van hunnen man vrij van dienst waren [1]).

Van de weduwen werd somtijds eene gedwongen leening (voor den oorlog ?) geheven [2]).

Voor de aanschaffing van wapenen moesten de gildebroeders zelven zorgen, tenzij het gilde daarin voorzag. Bij verre tochten werden door de stad aan de schutten en misschien ook aan de gilden wagens verstrekt; de overige deelnemers aan den tocht moesten zelven den wagenhuur betalen, tenzij er nog plaats was op de door de stad verstrekte wagens [3]).

Soldij ontvingen de gildebroeders niet van de stad, evenmin aandeel in den buit; doch enkele gilden gaven zelven aan hunne leden eene toelage: de marslieden genoten 6 grooten per dag, als men geharnast uit moest trekken „zonder dat een gemeene reyse ware", en 2 grooten, als men „in deser manieren" geharnast op de Plaats moest komen [4]), — en bij de smeden genoot de banierdrager eene vereering in wijn [5]).

Eene bijzondere regeling was getroffen voor de aanworpen, die bij de smeden slechts tot halven dienst verplicht waren [6]). In 1402 werden zij door den raad uitdrukkelijk opgeroepen [7]).

Naast het leger der gilden, dat meer uitsluitend bestemd was voor grootere tochten, bezat de stad Utrecht een staand leger: de schutten, die gebezigd werden voor kleinere tochten, verkenningen, enz. Zij trokken echter ook mede bij groote tochten en werden dan bij het leger der gilden ingedeeld [8]); zij vormden het staande leger. Zij genoten geene soldij, doch ontvingen, behalve vereeringen in geld of wijn,

---

1) Bij de smeden wordt eenmaal dienstvrijdom verleend voor een gildebroeder „mit ziin wiif" (Smeden-gilde n°. 38 art. 2) en wordt eenmaal uitdrukkelijk vermeld, dat de vrouw van een vrijgesteld gildebroeder na haar mans dood vrij zal zijn van dienst tot zij hertrouwt. (Smeden-gilde n°. 40 art. 2.)

2) Deel I n°. 36 (1431).

3) Deel I n°. 63 (1420).

4) Marslieden-gilde n°. 20 (1368).

5) Smeden-gilde n°. 1 art. 32 (z. j.).

6) Smeden-gilde n°. 4 (1458).

7) Deel I n°. 62 (1402).

8) Deel I n°. 56 en 57 art. 4 (1387). — Het aantal schutten werd in 1444 weder gebracht op 400, „als van oudts geweest heeft ende niet meer" (Deel I n°. 102 considerans), doch

aandeel in den buit [1]) en waren vrijgesteld van de waak [2]). Deze vrijstelling maakte, dat de toetreding van een gildebroeder tot de schutten den last van het waken verzwaarde voor zijne medebroeders, omdat dan dezelfde diensten door een kleiner aantal personen moesten vervuld worden en door ieder dus meerdere malen in een bepaalden tijd. Daarom eischten de smeden hiervoor speciale toestemming van de morgenspraak, terwijl zij nog eene schadevergoeding aan het gilde vorderden [3]). Om dezelfde reden werd dan ook in 1445 en 1447, bij de aanvulling van het getal schutten, bepaald, dat men daartoe zoo min mogelijk personen uit de gilden zoude nemen [4]).

De militaire diensten waren gelijk voor alle gilden, wat noodzakelijk tot onbillijkheden moest leiden, daar de gilden op den duur niet even talrijk konden blijven, zoo zij dit in den aanvang al geweest waren. Men trachtte daaraan tegemoet te komen, door gedurig nieuwe burgers in te deelen bij de zwakste gilden [5]); doch hierdoor kon slechts gedeeltelijk in den ongelijken druk worden voorzien, omdat de geboren burgers vrij waren in de keuze van een gilde [6]).

De onbillijkheid werd nog verhoogd, toen in 1528 voor hen, die geen bedrijf wenschten uit te oefenen, de aanleiding ophield om zich ter uitoefening van het kiesrecht bij een der gilden te doen indeelen. Eene verandering was dus noodig. Daarom werd in de ordonnanties van Karel V gebroken met de gelijke verdeeling van den dienstplicht en werd voor elk gilde, naar zijne sterkte, een contingent voor het stadsleger bepaald. Omdat de legerafdeelingen der gilden, die vroeger de grootste kracht van het stadsleger uitmaakten, door de uitbreiding der staande legers hunne beteekenis verloren hadden, bleef van de plichten der gilden met betrekking tot

---

in 1460 verminderd tot 300 (12 homanschappen van 25 schutten); de 100, die werden afgedankt, werden ingedeeld bij het gildenleger, behalve zij, die meer dan 60 jaren oud waren, „ende die beneden LX[en] ende te zwaer lichame sijn, sellen pieken dragen" (Deel I n°. 105).

1) v. Riemsdijk, Geschiedenis van de kerspelkerk van St. Jacob te Utrecht, bladz. 204.

2) Deel I n°. 101 artt. 1 en 2 (1417), n°. 102 considerans (1444).

3) Smeden-gilde n°. 11 (1476).

4) Deel I n°s. 103 en 104 (1445 en 1447).

5) Wantsnijders-gilde n°. 16 (1448), Oude-wantsnijders-gilde n°s. 11—13 (1418, 1438 en 1439) Vergelijk ook Deel I n°. 129 art. 41 (1455).

6) Deel I n°. 129 art. 39 (1455).

den tocht alleen over de verplichting om een zeker aantal haakbussen te leveren voor het staande leger [1]. 's Keizers stadhouder zoude een luitenant aanstellen, aan wien werd toevertrouwd „die bewaernisse ende toesicht... van der stat, stat-sloetelen, -poerten ende -toernen, tregiment van ruytere ende knechten ende van als, dat dairtoe dienen sal" [2].

2. Wacht.

Onder de waak of wacht werd verstaan de handhaving van de innerlijke rust in de stad, de ronden langs de muren en de uitkijk op de torens.

Deze dienst was geheel aan de gilden opgedragen, die hiertoe verdeeld waren in een aantal groepen; gewoonlijk waren de gilden twee aan twee vereenigd, en vormde een enkel talrijk gilde eene afzonderlijke waak [3]. Het aantal dier waken en de bijeenvoeging der gilden tot eene waak was niet steeds dezelfde [4]. In 1341 waren de gilden verdeeld in 11 waken [5], evenzoo in 1450 [6], 1456 [7], 1457 [8], 1458 [9], 1459 [10], 1469 [11] en 1478 [12]; in 1498 daarentegen in 12 waken [13].

---

1) Het aantal werd in art. 8 der keizerlijke ordonnanties (1538—1555) respectievelijk bepaald: voor de bijlhouwers op 16, — voor de wantsnijders, de snijders, de korenkoopers en de smeden ieder op 12, — voor de bakkers op 10, — voor de molenaars, de louwers, de marslieden, de boterlieden, de steenbikkers en de zadelaars ieder op 8, — voor de linnenwevers op 6 — en voor de wolwevers, de oude-corduaniers, de oude-wantsnijders, de grauwwerkers en de riemsnijders elk op 4 haakbussen. Heta antal haakbussen is voor de brouwers, de vischkoopers en de corduaniers, bij gebreke der ordonnantie, niet vast te stellen. Deze getallen zijn natuurlijk zeer belangrijk voor de kennis van de onderlinge verhouding in getalsterkte der gilden tijdens de vaststelling dezer ordonnanties.

2) Deel I n°. 187 art. 1 (1528).

3) Deel I n°s. 75, 78 en 88 (1469, 1478 en 1498).

4) Zoo vormden de bijlhouwers in 1469 eene afzonderlijke waak (Deel I n°. 75 art. 1), in 1478 deden dit eveneens de korenkoopers (Deel I n°. 78), en in 1498 daarenboven de corduaniers (Deel I n°. 88 art. 3).

5) Deel I n°. 111 artt. 4 j°. 5.

6) Deel I n°. 126 artt. 2 j°. 5.

7) Deel I n°. 163 artt. 4 j°. 5.

8) Deel I n°. 70 art. 1.

9) Deel I n°. 71.

10) Deel I n°. 72 art. 1.

11) Deel I n°. 75 art. 1. — Dat er in 1469 10 waken zouden geweest zijn (door van Riemsdijk, a. w. bladz. 202, vermeld op gezag van Burman (dl. II bladz. 539), berust op eene vergissing van Burman, die in het mededeelen van zijne bron een regel („item viscopers ende brouwers enen man") oversloeg.

12) Deel I n°. 78.

13) Deel I n°. 88 art. 3.

Tot waakdienst waren verplicht alle mannelijke leden van het gilde zonder onderscheid [1]; volgens eene bepaling van het jaar 1460 konden personen boven de 60 jaar voor zich een plaatsvervanger in de waak zenden, doch waren zij vrij van waak, indien zij een zoon hadden, die waakdienst verrichtte [2].

De vrouwen waren vrijgesteld, doch waren daarom bij de vischkoopers in de uitoefening van haar bedrijf beperkt [3], terwijl de weduwen bij de smeden de helft van de som moesten storten, waarvoor een gildebroeder zijn waakplicht kon afkoopen [4]. Eene enkele maal echter werden, bij groote behoefte aan werkkrachten, ook de vrouwen opgeroepen, om de muren te helpen herstellen [5]; en in 1484 betaalden de weduwen, evenals de mannelijke inwoners, 1 oort per week als bijdrage in de kosten van de „omryders" [6].

Vrijstelling van de waak werd in het algemeen niet genoten door de schepenen, raden en oudermannen [7]; zij werden integendeel bij nalatigheid zwaarder gestraft [8]; enkele gilden verleenden hun echter vrijstelling [9]. Ook den waakmeesters, die bij de smeden eerst gehouden waren om mede te waken [10], werd later hiervan ontheffing verleend [11]. Voor den bode van het smeden-gilde was de waakdienst verlicht: hij behoefde namelijk slechts driemaal per jaar mede te waken, doch had hiertegenover te zorgen voor vuur en licht op den

---

1) Toen echter de raad in 1483 eene algemeene wapening uitschreef, gold deze alleen de inwoners van 20 tot 60 jaren (Deel I n°. 82).

2) Deel I n°. 74.

3) Vischkoopers-gilde n°. 1 art. 6 (14de eeuw).

4) Smeden-gilde n°. 7 art. 7 (1472).

5) „Voert begheert die raet allen vrouwen, die wat doen willen, dat zy mede aen onser stadt muren komen ende helpen mede-arbeyden ende doen, dat men aen hem begeren sell" (B.spr.b. dd. 1483 fol. 61 verso), — „Oick begheert die raet aen den vrouwen, dat zy mede-arbeyden ende doen tbeste, als die rait hem toevertrouwet" (aldaar dd. 30 Juni), — „Oick lait die rait weten allen vrouwenpersonen, dat zy oick terstont komen willen by der muren ende helpen bolwercken, als zy dese voerleden dage gedaen hebbe" (t. z. p.), — den 10den October, toen de muren stuk geschoten waren, werd den vrouwen bevolen, aan de herstelling mede te werken, op eene boete van V ₰ en een straf ter arbitrage van den raad (aldaar dd. Translatio Martini, fol. 62).

6) Deel I n°. 87 art. 1. Deze „omrijders" dienden ter verlichting van de waak, die daardoor van eenmaal in de 8 dagen kon gebracht worden op eens in de 16 dagen.

7) Deel I n°. 68 (1437), n°. 70 art. 2 (1457).

8) Deel I n°. 70 art. 3 (1457), n°. 80 (1483).

9) Smeden-gilde n°. 7 art. 7 (1472).

10) Smeden-gilde n°. 1 art. 9 (z. j.).

11) Smeden-gilde n°. 1 art. 40.

toren van het gilde [1]). „Dienstknapen", die te Utrecht woonden en geen lid waren van het gilde, waren bij de smeden slechts tot halven dienst verplicht [2]). De vrijgestelden waren echter bij de smeden verplicht tot betaling van 7 (later 5) kromstaarten.

Zich te laten vervangen was oudtijds niet geoorloofd [3]), behalve, zooals wij reeds zeiden, aan personen boven de 60 jaar [4]). Dit verlof werd in 1485 uitgebreid tot allen, die den gestelden leeftijd hadden bereikt of „enige ampten off diensten van onser stadt hadden" of uit de stad waren [5]).

Wie te laat of niet in de waak kwam, werd beboet [6]). In 1514 werden zelfs de oudermannen van het gilde aansprakelijk gesteld voor het verzuim van de leden en werden zij daarvoor van stadswege gepand [7]), terwijl zij zich natuurlijk op de nalatigen konden verhalen. Kwam een gildebroeder niet op, dan was misschien de na hem waakplichtige tot opkomst gehouden [8]). De gildebroeders waakten n.l. bij tourbeurten [9]); zij kwamen op geharnast, met een ijzeren helm en een „lange were" [10]).

Het aannemen van de wakers der gilden berustte eerst misschien bij de oudermannen, doch werd in 1477 aan de vier oversten der stad opgedragen [11]). Aan de oudermannen

1) Smeden-gilde n°. 1 art. 41 (z. j.).

2) Smeden-gilde n°. 7 art. 7 (1472).

3) Deel I n°. 65 art. 1 (1396), n°. 8 art. 2 (1484). — Eene omschrijving van de wijze, „hoe die ghilden hoere waken houden binnen onser stat" „van den jaer van MCCCLXXI" was opgenomen in het nu verloren 5[de] stadboek van Utrecht (Muller, Rsbr. Inl. bladz. 385 noot 2).

4) Deel I n°. 72 art. 1 (1459), n°. 74 (1460).

5) Deel I n°. 87 art. 2 (1484).

6) Deel I n°. 66 (1407), n°. 70 art. 3 (1457): 1 boddrager, — n°s. 71 (1458) en 73 (1460): 1 Vlaamsch, — n°. 74 (1460): een half pond. Bij de smeden oudtijds 5 schellingen (Smeden-gilde n°. 1 art. 4) (z. j.). — Wie te laat kwam, verviel in de halve boete (Smeden-gilde n°. 1 art. 4) (z. j.).

7) Deel I n°. 89 (1514). Deze regeling werd opnieuw gegeven in 1515 en 1519 (Deel I n°s. 90 en 91).

8) Deze ontving tenminste de helft van de door den afwezige verschuldigde boete (Deel I n°. 70 art. 5) (1457); is hierin te zien eene vergoeding voor het waken ook gedurende den voor zijn voorganger bepaalden tijd?

9) Deel I n°. 70 art. 5 (1457), waar sprake is van „den gildebroederen, dien dan ter naester reysen hoir boirte wesen sell".

10) Deel I n°. 72 art. 1 (1459), „mit enen panser ende eenre langer weren", n°. 75 art. 2 (1469) „mit enen yserhoet ende ene kuse of heerhamer offte heerbyl".

11) Deel I n°. 77. In 1483 werd de zorg weder opgedragen aan de oudermannen (Deel I n°. 84).

was ook toevertrouwd de handhaving van de rust in de waak: wie na hun verbod onrust maakte, werd gestraft [1]).

In gewone tijden duurde de waak gedurende de nachtelijke duisternis, dus 's winters langer dan 's zomers. De regeling van 1457 schreef over een tijdsverloop van 's avonds 10 uur tot 's morgens 6 uur twee halve waken voor [2]); in het volgend jaar waren er weder volle waken van 's avonds 10 uur tot het blazen van „fuyc op" in den morgen [3]). Het waken van halve nachten werd echter in 1459 weder ingesteld, waarbij tevens verschillende uren voor de verschillende jaargetijden bepaald werden [4]). In 1469 werd de duur der waak gesteld 's zomers op 7 uur, van 's avonds 10 uur tot 5 uur in den morgen, terwijl voor den winter de waak een uur vroeger begon en een uur later eindigde [5]); in het oorlogsjaar 1482 werden de gildebroeders reeds te 8 uur 's avonds opgeroepen [6]).

In 1457 moesten de 11 waken voor elke halve waak 20 man stellen [7]), in 1458 voor den geheelen nacht eveneens, terwijl toen de dienst bepaald werd op eenmaal in de 14 dagen [3]). In 1469 moesten de 11 waken ieder eenen man doen opkomen [8]); vóór 1484 was de dienst op eenmaal in de week gesteld, doch werd toen bepaald op eens in de 15 dagen [9]). In 1498 eischte de raad van ieder gilde 2 man in de waak [10]). Een bijzonder zwaren waakdienst hadden de gilden te vervullen in 1483, na de inname van Utrecht door aartshertog Maximiliaan en bisschop David van Bourgondië. Toen werden gedurende eene week van elke gildewaak 10 mannen gevorderd in plaats van 1, en daarenboven werden een vierdedeel van de raadsleden en oudraden en twee homanschappen van de

---

1) Oude-wantsnijders-gilde n°. 2 art. 3 (14de eeuw?).

2) Deel I n°. 70 artt. 1 en 2.

3) Deel I n°. 71.

4) Deel I n°. 72 art 1.

5) Deel I n°. 75 art. 2. De zomerdienst begon op St. Gertrudis, de winterdienst op St. Michiel.

6) Deel I n°. 79.

7) Deel I n°. 70 art. 1.

8) Deel I n°. 75 art. 1. Bovendien werd iederen nacht de wacht betrokken door een half homanschap schutten en twee personen uit de buitengerechten, terwijl vier mannen („crupers") langs den buitenkant van den singel zouden omgaan; de poorten werden dagelijks bewaakt door de twee portiers, terwijl „twee manne uut den raide out ende nywe" zouden tegenwoordig zijn bij het openen en sluiten (Deel I n°. 75 artt. 5—8).

9) Deel I n°. 87 art. 1.

10) Deel I n°. 88 art. 2.

schutten onder de wapenen geroepen [1]); daarenboven werd een paar maanden later eene dagwaak op de torens ingesteld, die duurde van 5 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds en waarvoor elk gilde twee man te stellen had [2]).

Voor de bewaking der torens was aan elke waak een toren aangewezen [3]); de vier poorten werden bewaakt door honderd „stalbroeders" en een vierdedeel der „pynres" voor elke poort [4]). In 1469 moesten de raden en oud-raden twee aan twee aan ieder der poorten bij het openen en sluiten tegenwoordig zijn [5]).

Voor den waakdienst werd geene vergoeding gegeven [6]), alleen werd op Hasenberch steeds van stadswege licht gebrand [7]) en werd er amunitie [8]) en somtijds ook turf aan de gilden uitgereikt. Dit geschiedde o.a. in 1477 [9]); in 1483 werd den oudermannen opgedragen om te zorgen, dat zij steeds eene hoeveelheid turf en twee kaarsen op iederen toren in voorraad zouden hebben [10]).

In 1450 werd de waakplicht op Hasenberch tijdelijk afgeschaft wegens eene verbetering van de burgerwachten [11]),

---

1) Deel I n°. 80.

2) Deel I n°. 83 (1483).

3) Deel I n°. 83 (1483), n°. 88 art. 2 (1498). — Zie v. d. Monde, Straten, enz., deel I bladz. 167. Vermeld worden o. a.: de Snijders-toren (Deel I n°. 93) (1480), — de Vischkoopers-toren (Deel I n°. 88 art. 2) (1498), — de Louwers-poort (t. z. p.), — de Marslieden-toren, later Plompentoren (Muller, Rsbr. dl. I bladz. 48), — de Kramers-toren (B.spr.b. dd. 1471 fol. 166 verso, hij stond naast den Marslieden-toren en werd afgebroken in 1539), — de Boterlieden-toren (Deel I n°. 88 art. 2) (1498), — de Corduaniers-toren (B.spr.b. dd. 1470 fol. 144), — de Korenkoopers-toren (Deel I n°. 93) (1480), — de Steenbikkers-toren (Deel I n°. 88 art. 2) (1498), — de Riemsnijders-toren (B.spr.b. dd. 1488), — de Bijlhouwers-toren (Deel I n°. 88 art. 2) (1498), — en de Smee-toren (Deel I n°. 88 art. 2) (1498). De torens der niet vermelde gilden waren onder andere namen bekend (vgl. B.spr.b. dd. 1488 en 1498).

4) Deel I n°. 69 (1456).

5) Deel I n°. 75 art. 8.

6) Alleen wordt in 1427 als buitengewone maatregel eene vergoeding aan de gilden voor den waakdienst vermeld (Deel I n°. 67).

7) Deel I n°. 75 art. 3 (1469).

8) In copijboek E vindt men op fol. 83 eene lijst van de „bombaerdsteenen", die van stadswege werden uitgereikt; hierbij worden ook steenen voor de gildebussen vermeld. Over deze gildebussen zie copijboek B fol. 27 (1481).

9) Deel I n°. 76.

10) Deel I n°. 85.

11) R. D. B. dd. 1450 fol. 152 verso (zie de ordonnantie bij Burman, Utr. jaarboeken, deel II bladz. 174—178): daar volgens de hier gegeven voorschriften alle vierendeelen altijd bezet zijn, „so mach men dat opstaen ende oec der gilden waec in Hasenberch wel ontberen".

doch na korten tijd werd de oude regeling weder hersteld [1]).

Behalve door de gilden werd ook gewaakt door de bewoners der stadsvrijheid, doch buiten de stad [2]). De schutten waren oorspronkelijk vrij van waak [3]), doch in 1469 werd voor elken nacht een half „homanscap" opgeroepen [4]) en in 1483 tijdelijk zelfs twee homanschappen per nacht [5]).

Ter aanvulling van den waakdienst had men „buten-ommegangers" of „crupers", die 's nachts buiten langs den singel omgingen om de wakers te contrôleeren, en „omryders", die gelijke contrôle uitoefenden door langs de stadsmuren te rijden en de wakers aan te roepen. In 1457 werden vier dergelijke „omryders" aangesteld [6]), terwijl hun aantal in 1484 op zes werd gebracht [7]), en er in 1498 4 paren omgangers vermeld worden [8]). De „crupers" worden het eerst vermeld in 1459 ten getale van twee [9]); hun aantal werd in 1469 verdubbeld [10]). In 1484 en 1498 worden zij genoemd, doch zonder vermelding van hun aantal [11]).

Eene andere aanvulling had men in de „afterwakers", die reeds in 1396 ten getale van 24 vermeld worden en dienden „om de stat te bet te hoeden ende te bewaren voer brant ofte voer enich ongheval, dat ghescien mochte" [12]). Zij schijnen dus dezelfde functies te hebben uitgeoefend als onze tegenwoordige nacht- en brandwachts. Zij werden oudtijds door de gemeene oudermannen en later door de „vive" aangesteld [13]), en werden na middernacht afgelost door de „opstaenres", wier aantal in 1431 op 14 werd bepaald [14]).

---

1) van Riemsdijk, a. w. bladz. 203. In 1456 werd de waakdienst weder hersteld en nog uitgebreid (Burman, a. w. deel II, bladz. 333).

2) Deel I n°. 71 (1458). Ieder waakte om de 14 dagen.

3) Deel I n°. 101 artt. 1 en 2 (1417), n°. 102 considerans (1444).

4) Deel I n°. 75 art. 5.

5) Deel I n°. 80. Ook in 1484 worden schutten vermeld (Deel I n°. 87 art. 2). In 1460 bestond ieder der 12 homanschappen uit 25 schutten (Deel I n°. 105).

6) Deel I n°. 70 art. 6.

7) Deel I n°. 87 art. 1.

8) Deel I n°. 88 art. 4.

9) Deel I n°. 72 art. 5.

10) Deel I n°. 75 art. 7.

11) Deel I n°s. 87 art. 1 en 88 art. 5.

12) Deel I n°. 65 art. 2.

13) Deel I n°. 65 art. 2 (1396), van Riemsdijk, a. w. bladz. 203.

14) van Riemsdijk, a. w. bladz. 203.

3. Gildeslagen.

Aan elk gilde was een gedeelte van de wallen en de grachten om de stad toegewezen, waarvan hun het ónderhoud was opgedragen en waarvan zij waarschijnlijk de voordeelen (het gras enz.) genoten [1]). Daartoe waren de wallen en grachten verdeeld in evenveel deelen, als er waken waren, en ontving iedere waak haar bepaald gedeelte, waarop zij ook haren waakplicht vervulde. Bestond eene waak uit meer dan een gilde, dan was het te onderhouden stuk wallen onder die gilden verdeeld.

Ook de in den wal gelegen torens waren ten laste der gilden [2]). Tot het buitengewone onderhoud waren zij echter niet verplicht, zooals blijkt uit de verklaring der schepenen en gemeene oudermannen d.d. 1391, na de verbetering door de bijlhouwers van hun toren en hun slag: dat het gilde vrijgesteld zoude zijn van de verdere kosten van hun slag bij de uitdieping der gracht, behoudens de gewone lasten [3]). Ook werd in 1480 aan de snijders en de korenkoopers eene tegemoetkoming van 20 ℔ door de stad toegekend in de groote kosten, welke de verandering van de rieten daken hunner torens in leien daken met zich bracht [4]).

Ter tegemoetkoming in de kosten van den bouw der muren werden in 1366 de inkomsten der stadsweide aan de gilden toegekend: elke waak zoude 116 ℔ 's jaars ontvangen, totdat de muur voltooid was, waarvoor elk gilde een man beschikbaar stellen moest [5]).

De gilden mochten de aan hun zorg toevertrouwde torens en poorten gebruiken; zij konden dezen tot lokaal voor de

---

1) Deel I n°. 92 (c. 1383). De indeeling van de stadsmuren was waarschijnlijk gelijk aan die van de gracht, welke overeenstemde met de verdeeling der torens onder de gilden.

2) Deel I n°s. 95 (1483), 97 (1511), 99 (1513). In 1490 werd een ouderman wegens slechte boekhouding veroordeeld tot bijpassing onder bezwering, „dat hy dat uut ziinre rekeninge vergeten heeft *sonder argelist*"; weigerde hij dien eed, „zel hy geven IIII m steens *tot behoef zyns gilden, indien zy den steen behoeven aen hoeren toern ende daeraen vertimmeren willen*, anders zel den steen gaen ter stadt behoeff" (Deel I n°. 38). — Zie over de verdeeling der torens bladz. CCXIV noot 3.

3) Bijlhouwers-gilde n°. 4.

4) Deel I n°. 93.

5) Deel I n°. 188.

wakers inrichten, waartoe de marslieden zelfs een bed en een peluw in voorraad hadden [1]), en mochten het niet benoodigde gedeelte verhuren.

Tot het onderhoud van de gracht behoorde ook het „byten", d. i. het openhouden gedurende de vorst, ten einde het binnendringen over het ijs aan den vijand te beletten. Elk gilde moest daartoe in zijn slag een gleuf ter breedte van 2 roeden in het ijs openhouden en het losgehakte ijs tegen den wal opstapelen [2]).

Behalve het gewone onderhoud konden aan de gilden of andere personen in buitengewone gevallen ook de daaruit voortspruitende lasten opgedragen worden. Een voorbeeld zagen wij reeds in het oproepen in 1366 van een lid van ieder gilde ten behoeve van de versterking der stadsmuren. Gewoonlijk werden dan in het bijzonder alle metselaars opgeroepen, zooals b.v. in 1483 voor de versterking der Wittevrouwen-poort, waartoe alle metselaars en houtzagers onder leiding van den schutmeester moesten medewerken [3]). Zoo werden ook in 1511 na de inneming van de kasteelen Nyenrode en Gunterstein de steenbikkers en de metselaars en opperknechts uit de overige gilden opgeroepen voor de slechting dier kasteelen en werd hun het werken voor particulieren verboden, totdat die slechting afgeloopen zoude zijn. Zij genoten daarvoor van stadswege een loon, maar aan de overige gilden werd bevolen om op eigen kosten ieder een man daarvoor aan te wijzen [4]).

4. Hulp bij brand.

Ook ingeval van brand werden van de gilden diensten gevraagd; waartoe elk gilde 3 lederen brandemmers en 3 hoosvaten moest gereed houden [5]).

In later tijd werd de hulp bij brand meer in het bijzonder aan de zakkendragers opgedragen: zij moesten, op straffe van

1) Marslieden-gilde n°. 16 artt. 1 en 2 (14[de] eeuw?). Zij bezaten op de Wittevrouwenpoort een bed („staet aen theel einde gescreven „„der marssluyde bedde"") en een peluw, en met de boterlieden te zamen nog een bed en een peluw.

2) Deel I n°s. 94 (1482) en 98 (1511).

3) Deel I n°. 96. Zelfs de vrouwen werden toen te hulp geroepen (bladz. CCXI noot 5).

4) Steenbikkers-gilde n°. 5.

5) Deel I n°. 106 (1444). Ook van de burgers werd dergelijke hulp geëischt.

boete en correctie door schout en burgemeesters, op het luiden der brandklok zich verzamelen aan de brandtrap, die het dichtst bij den brand gelegen was, en stonden op het terrein van den brand onder bevel van den schout, de burgemeesters, de schepenen, de raden en de „tingmeysters" [1]).

---

b. *Verplichtingen der oudermannen en gemeene oudermannen.*

Aan de oudermannen en de gemeene oudermannen waren door de stedelijke regeering eenige werkzaamheden opgedragen, die niet direct het gevolg waren van hunne verhouding tot de gilden, doch die van hen werden gevraagd, omdat zij door hunne betrekking het best in staat waren, die functies naar behooren waar te nemen.

Deze werkzaamheden bestonden in: 1. eenige verrichtingen van administratieven aard, opgedragen gedeeltelijk aan de oudermannen van ieder gilde en gedeeltelijk aan het college der gemeene oudermannen, — en 2. de rechtspraak over de zoogenaamde vijf punten (woeker enz.), waarmede de gemeene oudermannen waren belast.

1. Administratieve verrichtingen der oudermannen en gemeene oudermannen.

Deze werkzaamheden waren meestal door haren aard zeer geschikt om door de oudermannen, of de gemeene oudermannen, te worden verricht, en daarin lag dan ook de reden, waarom zij hun door den raad waren opgedragen.

Zoo werd in 1410 den burgers, die buiten de stad woonden, bevolen „hoer woenstat binnen der stat [te] bewisen" aan de oudermannen van hun gilde: zij moesten ieder jaar een domicilie kiezen binnen de stad, waar alle rechtshandelingen te hunnen opzichte zouden geschieden, en de keuze van dat domicilie werd geconstateerd door de daarvan aan hunne oudermannen gedane mededeeling [2]).

---

1) Zakkendragers n°. 11 artt. 58 en 59 (1551).
2) Deel I n°. 9.

Den oudermannen was ook opgedragen om de aanworpen bij hun gilde aan den raad op te geven [1]), en om toe te zien, dat geen personen tot hun gilde toetraden, die niet eerst het burgerschap gewonnen hadden [2]).

Aan de gemeene oudermannen was toevertrouwd het toezicht, dat de gilden in ledenaantal gelijk bleven; zij moesten daarom nieuwe burgers indeelen bij de zwakste gilden [3]).

Behalve de benoeming van eenige kleinere ambtenaren, was hun ook opgedragen de keuze van de bekkenslagers [4]), waardoor de zorg voor de openbare veiligheid gedeeltelijk in hunne handen werd gesteld.

De woekermeesters, die o. a. over voorkoop te rechten hadden, werden geregeld uit de gemeene oudermannen gekozen en de door hen opgelegde boeten kwamen voor $^1/_4$ aan hen, terwijl de overige $^3/_4$ gestort werden in de gemeene bus der gezamenlijke gilden [5]).

2. Bijzondere rechtspraak, opgedragen aan het college der gemeene oudermannen [6]).

De hierboven genoemde rechtspraak is geheel afgescheiden van die der oudermannen en gemeene oudermannen in zaken betreffende de gilden; het is een deel der gewone civiele jurisdictie, welke geheel behoorde tot het gebied van het gerecht der stad. Wederom zal deze delegatie van rechtspraak te danken zijn geweest aan de qualiteit der oudermannen, die juist daardoor voor de beoordeeling van zaken van dien aard het meest geschikt waren. Of is hier, althans gedeeltelijk, aan usurpatie te denken [7])?

---

1) Deel I n°. 15 art. 1 (1434).

2) Deel I n°. 20 art. 8 (1502).

3) Deel I n°. 129 art. 41 (1455).

4) Aldaar art. 45.

5) Muller, Rsbr. Inl. bladz. 221 vlg.

6) v. d. Water, Plac.bk. deel III bladz. 88 § 2 (1464) en Muller, Rsbr. Inl. bladz. 250 vlg.

7) Bekend toch is de neiging, door den *raad* gekoesterd, om de rechtsmacht van schout en schepenen zooveel mogelijk te beperken. — Hierin zoude men daarom kunnen zien een streven om zooveel mogelijk de geschillen, waarin gildebroeders konden gewikkeld worden, te onttrekken aan de jurisdictie van schout en schepenen. — Mr. Muller oppert ook het vermoeden, dat deze rechtspraak zoude ontstaan zijn uit de rechtsmacht, vroeger aan de oudermannen van het groot koopmans-gilde toegekend; bewijzen vonden wij daarvoor niet.

Tot de rechtspraak der gemeene oudermannen behoorde:

1. de rechtspraak over de zoogenaamde „vijf punten", nl. over „huyshuere, verdient loon, vorwerden binnen jaers ende ses weecken ghemaickt, coep om ghereyt gelt ende verdreyden gelagen" [1], — alzoo een zeer uitgebreid gebied van eenvoudige zaken, welke voornamelijk tot het handelsrecht behoorden. In dit laatste ligt waarschijnlijk de grond, waarom men juist dit college tot rechter koos, daar zij elk in hun gilde reeds in vele dergelijke gevallen te rechten hadden; de te behandelen zaken waren immers verwant aan die, welke behoorden tot de rechtspraak in zaken betreffende de gilden. In deze opdracht lag bovendien de zekerste waar borg tegen een mogelijk door het gerecht aan zich trekken van de rechtspraak, welke door de oudermannen van ieder gilde werd uitgeoefend;

2. in later tijden (1484) werd aan de gemeene oudermannen ook opgedragen de berechting van geschillen over dienstboden en (1508) over wanbetaling van pacht en schulden [2];

3. ook de rechtspraak over voorkoop en woeker werd door hen uitgeoefend; en zij spraken recht in „alle saken, die voir den (oudermannen) geboren, daer breuken inne gelegen zyn" [3], d. z. alle overtredingen, welke tijdens een voor de gemeene oudermannen gevoerd proces ter terechtzitting gepleegd werden.

Eene hooge positie werd door de gemeene oudermannen ingenomen door hunne rechtspraak over „wanrechtinge" (plichtverzuim door rechters): hierdoor toch traden zij op als hoogste rechterlijk college, zoodat zelfs schout en schepenen en ook de raad door hen konden gecorrigeerd worden [4]. Eene dergelijke positie namen zij ook in, waar zij recht spraken op verzoek van den raad in geschillen, die deze te moeilijk vond om te berechten [5].

---

1) v. d. Water, Plac.bk. deel III bladz. 88 § 2 (1464), bladz. 311 § 4 (1481), bladz. 312 § 1 (1484), Muller, Rsbr. Inl. bladz. 251. — „Vorwerden" = contracten; „verdreyden ghelagen", of zooals elders „van eten ende drincken" = wanbetaling van het gelag.

2) Muller, Rsbr. Inl. bladz. 253.

3) v. d. Water, Plac.bk. deel III bladz. 74 § 12 (1400) en bladz. 91 § 5 (1484).

4) Deel I n°. 129 art. 48 (Gildenbrief dd. 1455), Muller, Rsbr. Inl. bladz. 249 en 250.

5) Deel I n°. 129 art. 30 — Evenzoo werd in 1492 bepaald, dat de twee aftredende burgemeesters en de vier oudste raden de geschillen betreffende de vijf punten, die hun

Naast de reeds genoemde rechtspraak werd door de gemeene oudermannen ook eenige vrijwillige rechtspraak uitgeoefend, waarvan de voor hen gepasseerde „wilkoeren" (schuldbekentenissen) en volmachten blijk geven [1]).

Voor de behandeling van een geschil wees het college twee leden uit zijn midden aan, om de zaak te onderzoeken en daarvan in de volle vergadering verslag uit te brengen [2]). Oudtijds werd hierbij gedagvaard met zeven geboden, die echter in 1484 tot drie werden verminderd [3]). De rechtspraak werd uitgeoefend in het oudermannenhuis, het achterste gedeelte van het raadhuis; de oudermannen werden daarin bijgestaan door de busmeesters, de woekermeesters en den kameraar der gemeene gilden [4]).

Deze bijzondere rechtspleging bleef niet onaangevochten: het was een sterke inbreuk op de macht van schout en schepenen, en het verwondert ons dan ook niet, dat dezen de rechtsmacht der gemeene oudermannen trachtten te verkleinen, zoo dikwijls de raad en de gilden in den strijd tegen den bisschop en diens aanhang in de minderheid geraakten.

In 1484 werd dan ook, na de inname van de stad door aartshertog Maximiliaan en bisschop David van Bourgondië, de rechtspraak over de vijf punten aan de gemeene oudermannen ontnomen en opgedragen aan de twee overste oudermannen met den oud-raad [5]). Doch deze verandering duurde slechts korten tijd en reeds in 1489 werden de gemeene oudermannen in hunne oude rechten hersteld [6]). In 1491 ging, tijdens de beweging tegen de gilden, deze rechtsmacht weder verloren en werd zij overgebracht bij een college, bestaande uit de oudste vier leden van den oud-raad onder leiding van de

---

te zwaar vielen, zouden brengen „voer opten huse" (bij de meentmannen?). v. d. Water, Plac.bk. deel III bladz. 90 § 5.

1) Muller, Rsbr. Inl. bladz. 254.

2) Marslieden-gilde n°. 23 (1418).

3) v. d. Water, Plac.bk. deel III bladz. 313 art. 2.

4) Daar de procedure voor de gemeene oudermannen met de inrichting en de beteekenis der gilden slechts indirect verband houdt en reeds elders uitvoerig werd behandeld (Muller, Rsbr. Inl. bladz. 252—262), meenen wij met het medegedeelde te kunnen volstaan. Over deze rechtspraak is slechts weinig bekend, daar het „oudermanne boeck", dat in de Buurkerk bewaard werd, verloren is gegaan (Muller, Rsbr. deel II bladz. 212).

5) v. d. Water, Plac.bk. deel III bladz. 312 art. 1.

6) Deel I n°. 213 art. 2 (1489) j°. n°. 210 art. 3 (1489).

twee burgemeesters, die aan de beurt van aftreding waren [1]). Ook deze verandering was slechts van korten duur: in 1493 werd de erfraad opgeheven [2]) en daarmede de oude toestand hersteld en deze rechtspraak aan de gemeene oudermannen teruggegeven. Na dien tijd bleven zij ongestoord in de uitoefening van de hun opgedragen rechtspraak tot de overdracht der temporaliteit van het Sticht aan Karel V in 1528; toen werd zij hun voor goed ontnomen en aan de schepenen opgedragen [3]).

---

1) Deel I n°. 174 art. 5 (1491).
2) Deel I n°. 183 art. 1.
3) Deel I n°. 187 artt. 2 en 9.

BRONNEN.

A.

STUKKEN BETREFFENDE DE GILDEN IN HET ALGEMEEN.

I. RECHTEN EN VERPLICHTINGEN DER GILDEN.

---

1. (2de helft der 14de eeuw.) (*Verleenen van privilegiën aan gilden.*)

(V)oert is oud raet ende nywe overeenghedraghen bi ghemeenre morghensprake van allen ghilden, dat oud raed ende nye voertmeer ghene machte hebben en sellen enighen ghilde vrihede te gheven, daer ander ghilden bi gheaftert werden of daer hoere ordinanci bi ghebroken werde, ten si bi ghemeenre morghensprake van allen ghilden.

Liber Albus, fol. 35.

2. 1364, Mei 19. („*Haercomen*" *der gilden.*)

Int jaer ons Heren MCCCLXIIII des Sonnendaghes na zinte Servaes-dach wert overdraghen mit out raet ende mit nywe ende mit ghemeenre morghensprake van allen ghilden, alse dat die raet van der stat noch die ghilden van deser tijd voert gheen verbant nochte overdrachte maken en zellen mit enighen here ofte mit yemant, dat in enigher manieren gaen mochte tieghens der stat vrihede ofte tieghens horen ouden haercomen.

Liber Albus, fol. 53 verso.

3. 1412, Januari 8. (*Ambachtslieden binnen de stad te wonen.*)

Die raet van der stat gebiet allen onsen borgeren ende ondersaten, die ambochten buten onser stat doen, uutgenomen die backere ende die snidere, die upter lude delen neyen, dat sy buten onser stat in onser stat vriheit gheen ambochten en doen teghens die overdrachte sraets out ende nywe ter tyt toe, dat sy binnen onser stat weder mitter woenen gecomen siin, alle dage voert by X ℔.

B.spr.b. dd. 1412, ssFridages na XIII-dach, fol. 87 verso.

4. 1452, October 18. (*Concurrentie van geestelijken met gilden.*)

1. Die raet out ende niwe ziin eendrachtelicken overdragen: wairt zake dat after deser tijt voirt enich man ofte wyff onse borgere ofte ondersate enigerhande wercke bestade ofte maken liete in enigen cloesteren, zusterhuisen ofte begiinhuisen ofte aen enigen anderen geestelicken personen, die des ambochts geen vol gildbroeder en waer, vermits welker enige onser stat gilden ofte ambochten mede vercort ofte veraftert waer, die sell verboren X^m steens, also dicke ende also menichwerven als hyt dede ende men dat ter wairheit vonde, die een helfte tot onser stat behoeff van Vtrecht ende dander helfte tot behoeff des gilden, die bij dit voirseyde werck vercort ende veraftert waer.

2. Item wair yemant van buten, die in enigen cloesteren ofte begiinhuisen binnen onser stat ofte statvrijheit enich ambocht ruerde, hoewel nochtans dat werck, dat hij dair wrochte, den cloester ofte den bagiinhuise toebehoirde, ende hij voir dier tijt siin stedige woenstat aldaer niet gehadt en hadde, den mogen die oudermans van dien gilde, dat hij ruerde, buten der vrijheit des cloesters ofte des susterhuiss wachten, ophouden ende offnemen X^m steens tot hoirs gilden behoeff.

3. Item wair dat zake dat enich geestelic persone after deser tijt voirt enigerhande goet in manieren van comanscappen van buten binnen onser stat brochte, haelde ofte comen liete, ende dat goet onder anderen geestelicken personen om gewin aen penwairden weder uutslete, dat sel men van onser stat wegen zinen oversten ofte zinen capittel, dair hij onder hoirde, te kennen geven, omme hem te onderwijsen ende te berechten, dat hijt afliete ende hijs niet meer en dede; ende dede hijt noch hierenboven, so sal men die stat verbieden II jaer lang. Ende wairt zake dat ijemant van onsen borgeren ofte onderzaten, hij zij wijff ofte man, die aldus tegens enigen geestelicken personen enigerhande goet ofte waer cofte ofte ontfenge, dair onser stat gillden bij veraftert waeren, die sel verboren X^m steens so dicke alse hijt dede, die een helfte tot onser stat behoeff ende die ander helfte tot des gilden behoeff, dat dairbij veraftert wair.

4. Item wairt zake dat after dese tijt enich geestelic per-

sone, tsij onder die ecclesie ofte anders, [1]) enich ambocht ruerde ofte enijge doden in enigen kerken ofte cloesteren mit stalkeersen lichte, dair hij loon, gelt ofte miede van name, ende die raet dat ter wairheit ondervonde, so sel die raet van der stat zinen capittel ofte zinen oversten, dair hij onder hoirde, te kennen geven omme denzelven also te onderwijsen, dat hij afliete ende hijs niet meer en dede. Ende dede hijt noch hierenboven, so sel men hem die stat verbieden II jaer lang.

5. Item so en sellen die waskeersmakers voirtan niemande bescatten ofte meer offnemen van die doden te lichten, dan zij over XL jaeren ofte dairenboven, na den wasse ofte paymente te rekenen, te nemen plagen ofte in anderen steden hieromtrent na gelijkenisse des wercs dairoff neemt. Ende wairt zake dat zij yemande hierenboven vorder offnamen ende die raet dat ter wairheit ondervonde, so souden zij tot elker reyse verboren X^m steens tot onser stat behoeff.

6. Item so en sel geen gildbroeder hem verbijnden noch composicien maken mit den anderen, dair yemant anders van denzelven gilde mede veraftert wert, bij zware correxie des raets tot hoirs selfs goedunken.

R. D. B. dd. 1452, des Woensdages op sinte Lucas-dach, fol. 84 verso.

5. 1501, Augustus 9. *(Gilden tegenover de jaarmarkt.)*

Om een oversien te hebben opten gilden, hoe men die staende zel houden ende hoeverre onser jaermercten vryheyt strecken zel, zyn gescict uten ouden Jan Thomassoen, Aryaen van Abcou, uten nyen rade Floris Gysbertssoen, Goesen Poertman [2]).

R. D. B. dd. 1501, op sunte Lourens-avont, fol. 103 verso.

6. 1536, Maart 29. (*Gildeboeken.*)

Die gildeboicken zyn op huyden die gescicten rayden van elcx dairtoe gescict overgelevert, omme die te visiteren ende die raydt die weder aen te brengen mit hoir advys dairop geordonneert hebbende.

R. D. B. dd. 1536, des Woensdaichs nae Letare Jherusalem, fol. 34.

---

1) In HS. staat hier een overbodig „die".

2) Van dit besluit is waarschijnlijk het gevolg geweest het algemeene reglement op het lidmaatschap der gilden dd. 1502: zie hierachter blz. 11, n°. 20.

7. 1538, Augustus 14. (*Gilde-ordonnantiën.*)

Die generael puncten, die men voer ende oick nae in alle der gilde ordinantien scryven zal, syn gelesen ende by den rayde belieft.

R. D. B. dd. 1538, des Woensdaichs den XIIII[en] Augusti, fol. 90.

II. RECHTEN EN VERPLICHTINGEN VAN DE LEDEN DER GILDEN.

---

a. Lidmaatschap van het gilde, burgerschap en domicilie.

8. 1390, Januari 21. (*Winnen van het gilde voor burgerschap.*)

Van der borgherscappe. — 1. Int jaer ons Heren MCCC ende XC op zinte Angnyeten-avont overdroech de raet van der stat out ende nywe: dat nyemant borgherscap winnen en zel after Onzer Vrouwen-dach te Lichtmisse, hi en hebbe eerst vol ghilde ghewonnen, zodat hi een vol ghildebroeder tUtrecht is.

2. Ende zo wie after Onzer Vrouwen-dach te Lichtmisse borgherscappe wonne ende weder uter stat voer ende jaer ende dach buten der stat bleve mitter wone, die waer zijnre borgherscappe qwijt.

Die Roese, fol. 20 verso.

9. 1410, Maart 30. (*Domicilie opgeven aan de oudermannen.*)

Voert so sellen die borgere, die in den lande geseten siin, jaerlix overgheven ende bewisen hoer woenstat binnen der stat horen oudermans van horen ghilden ende in scrifte overgeven, daer men sy bieden ende rechtvorderinghe gheestelic ofte weerlic up hem doen mach, na overdrachte sraets out ende nye, so sy voertyts overdragen siin. Ende en deden sy des niet ende sy voer den raet beclaecht worden, so sal men sy ter clocken byeden voer den rade te comen binnen XIIII daghen, ende dan sellen sy daer verborgen rechts te plegen denghenen, die sy beclaecht hadden; ende en deden sy des

niet, so sal men sy ontborgeren ter yerster clocken daerna, want sy niet gecomen en siin, alse sy geboden waren.

B.spr.b. dd. 1410, des Sonnendaghes te Beloken Paesschen, fol. 10 verso.

10. 1417, October 27. (*Slijkburgers hunne plichten waar te nemen op straffe van verlies van burgerschap en lidmaatschap van het gilde.*)

Des Woensdages up sinte Symon ende Juden-avont overdroegen scepen, raede ende oudermans op alle denghenen, die onser stat bruggen, trappen, straten, stegen of enige andere steden schoenhouden sellen, ende daerom borgerscap gegeven is ende daerop voert ghildebruedere geworden siin, dat sy elc hoer bruggen, trappen, straten, stegen ende steden schoenmaken ende schoenhouden sellen, also sy dat geloeft ende aengenomen hebben. Ende yemant die dit versuumde, dien wil de raet voirseyt hoer borgerscap weder nemen ende daertoe en souden sy gheen ghildebrueders dan meer wesen in haren ghilden, die sy aengenomen [1]) hebben.

R. D. B. dd. 1417, fol. 68.

11. 1428, November 19. (*Bevel tot het winnen van burgerschap en gilde.*)

Die raet van der stat gebiet ende laeten weten allen bestorven kiinderen van vader of van moeder, onsen borgeren ende ondersaten, die gene ghilden en hebben, dat sy borgere warden, die gene borgere en siin, ende dat sy elc een ghilde winnen sellen, *dat hem gelieft* [2]), om onser stat laest ende dienst te doen, geliken anderen onsen borgeren ende ondersaten, ende dit doen binnen achte dagen naestcomende. Ende waert dat sy dat niet en deden ende sy enen raet vinden kan, zo sellen sy dienen in der graeuwerker ghilde tot viiftien personen toe, die sy yerste vinden sellen.

B.spr.b. dd. 1428, des Vrydages na Octava Martini up sinte Elsabeen-dach, fol. 138.

12. 1429, Juni 21. (*Bevel tot het winnen van een gilde.*)

Van den borgeren, die borgerscap van gracien gegeven is, dat sy binnen XIIII daghen naestcomende ghilden wynnen.

B.spr.b. dd. 1429, des Dinxdages na Prothasy, fol. 160 verso.

---

1) In het B.spr.b. dd. 1417 komt op fol. 16 verso deze overdracht ook voor, doch daar staat: „aengenomen off ghewonnen".

2) In HS. is het cursief gedrukte later bijgevoegd.

13. 1429, Augustus 21. (*Bevel tot het winnen van een gilde.*)

Die raet laet weten allen dengenen, die borgerscap van gracien gegeven is, dat sy die borgerscap vervolgen ende voir den oudermans comen, ghilde wynnen ende doen nae rechte van onser stad binnen XIIII daghen naestcomende; off dairntendens will hem die raet die gracie ende borgerscap weder nemen.

B.spr.b. dd. 1429, des Sonnendages na Assumptionis Marye, fol. 164 verso.

14. 1429, November 2. (*Toewijzing van een gilde door de oudermannen.*)

Alle die borgerscap gegeven is van gracien om dienst will, die sellen comen voir den oudermans een Vrydage naestcomende, want doudermans dairom zitten sellen enen ygeliken wysen in sinen ghilde, dair hy in horen ende dienen sall. Ende die voir die oudermans niet en quame, die wil men die borgerscap weder nemen.

B.spr.b. dd. 1429, op Alre Zielen-dach, fol. 170.

15. 1434, Januari 28. („*Aenworpen*", *burgerschap.*)

1. Anno XIIII^c XXXIIII sDonredages nae Pauli Conversio overdroegen die rade oude ende nywe, dat een ygelic ouderman in sinen ghilde binnen eenre maent nae Onser Vrouwendach Purificatio naestcomende den rade van der stat bybrenggen sellen alle hoer aenworpen, die sy in horen ghilde hebben, om die borgere te warden, ende alle hoer borgeren de geen ghildebruedere en siin [1]). Ende enighe oudermanne, die dese siin aenwerpen den rade bybrenggen ende sy borgere warden, die sellen in dien horen ghilde bliven.

2. Mer enighe oudermanne, die hier versumich ynne worde ende siin anworpen den rade niet by en brochte binnen der maent voirschreven, die aenworpen sellen hebben die ghilden, die sy hoer oudermans dan bybrenggen sellen; ende in dien ghilde sellen sy dan borgers warden ende last ende dienst ynne doen.

3. Voert enighe andere mannepersonen, die ynne onser stat woenaftich siin ende engeen borgere of aenworpen in enighen

---

1) In HS. staat „ende alle .... en siin" in margine en is doorgehaald.

ghilde en siin, die mogen [1]) binnen viertien dagen naestcomende voor den rade comen ende ghilde kiesen na der overdrachten; off daerntendens sellen sy die oudermans, die sy den rade bybrenggen sellen, in horen ghilde borgere ende tot horen dienste hebben ende behouden.

4. In derselver formen selt oick wesen van allen ghiltbruederen, die engeen borgere en siin, die sellen hoer oudermans aenbrenggen ende borgere warden binnen eenre maent na Onser Vrouwen-dach te Lichtemisse naestcomende; of daerntendens sellen sy borgere warden ende ghildebrueder wesen in des ghilde, die sy van onsen rade ende oudermans den rade bybrenggen sall.

R. D. B. dd. 1434, fol. 111 verso.

16. 1448, April 20. (*Verplichte opgave van ambacht.*)

Mede so laet die raedt weten allen dengenen, den borgerscap gegeven is als voerscreven staet [2]) ende gheeedt sijn, dat sij comen tusschen dit ende Pijnxteren naestcomende bi Willam van Snellenberch ende Gijsbert die Wolf van Hamelenberch, van der oudermanne wegen daertoe geset, ende hem te kennen geven, wat ambochte sy vueren, opdat sij bi den gemenen oudermannen hoer gilden ontfangen mogen, als dat behoert; off darententen sel men hem die borgerscap weder nemen, sonder yemant des te verdragen.

B.spr.b. dd. 1448, April 20, fol. 61 verso.

17. 1455, December 11. (*Bevel tot het winnen van burgerschap en gilde.*)

Want hier vele personen binnen onser stat woenaftich siin ende oec ampten rueren, die boirgere noch gildbroeders en siin, oec siin die sommige gildbrueders ende geen borgere, dat onbehoirlic ende oec tegens onser ouden overdrachten is, — hieromme so laet die raet weten den voirseyden personen, die borgere noch gildbruedere en siin, ende desgelijcs die gildbrueders ende geen borgere en siin, dat sij hemselven kennen ende openbaeren ende voir den rade comen binnen VIII dagen naestcomende om borgere te werden, bijt verboren van L ꝶ, die men niemant verdragen en sel, ende nochtans borgere te werden sonder verdrach.

B.spr.b. dd. 1455, des Donredages na Onser Vrouwen-dach Conceptio, fol. 117 verso.

---

1) In H.S. staat „mogen" in plaats van een doorgehaald „sellen".

2) Nl. „om hoers selfs of hoerre vriende dienst wille".

18. 1471, Februari 3. (*Bevel tot het winnen van burgerschap en gilde.*)

Voert laet die rait weten ende gebiet allen denghenen, die binnen onser stadt woenaftich zyn ende mede bestorven ende gehylict zyn ende noch ghene borgere en zyn, dat zy binnen XIIII dagen naistkomende borgerscap ende ghilde winnen, alle daghe by enen koer van enen ℔, of uut der stadt gaen.

B.spr.b. dd. 1471, op sunte Blasius-dach, fol. 149 verso.

19. 1471, April 4. (*Bevel tot het winnen van een gilde.*)

Voert laet die raet weten ende gebiet allen denghenen, die voertyts borgerscap gewonnen ende den cameraer voldaen hebben ende noch gheen gilde of hoeren eedt voer onsen raide niet ghedaen en hebben, dat zy binnen eenre maent naistkomende gilde winnen, ende komen voer onsen raide ende doen aldaer hoeren eedt na der ouder gewoenten; of daerenthenden zellen zy hoer borgerscap weder opt nywe coepen ende hoer betaelde gelden zellen hem ghene betalinge wezen.

B.spr.b. dd. 1471, des Donredages na Judica, fol. 152.

20. 1502, Januari 31. (*Lidmaatschap der gilden.*)

Die raet out ende nyewe heeft belieft ende toegelaten den gemenen gilden dese nabescreven punten:

1. In den yersten waer yemant van deser tyt voert, die van buten binnen Vtrecht mitter woen quaem ende begheerde enich gilde te hebben, dat hy dat gilde geven zel voer ziin gildegelt drie gouden Koerfurstsche Riinsgulden ofte payment hore weerden. Ende noch daerenboven elken ouderman van dat gilde een ℔ ende den bode vant gilde thien scillinge te rasoen.

2. Item waer enich borger ofte borgers-kynder, die enich gilde hebben woude, die zel dat gilde geven voer ziin gildegelt half gelt vant ghene voirseyt staet.

3. Item waer enich borger, die meer gilden hebben woude, dan hy yerst gewonnen hadde, die zel geven half gildengelt als voirseyt staet.

4. Item eens borgers outste zoen mach ziins vaders gilde verheergewaden ende en gheven niet meer dan van outs ghewoenliick is.

5. Item alle leerkiindere, die enich gilde leren willen, die zellen den gilde geven enen gouden Riinsgulden, dat is

te verstaen behoudelyck den gilden niet verminret te wesen hoer oude gewoenten, privilegien ende heercomen, als zy van outs te gebruken plegen.

6. Item waer yemant, die enich gilde ruerde ende dat gilde niet voldaen en hadde, soe moegen die oudermanne denghenen becoeren, die hoer gilde geruert heeft, tot elke reyse van twee ℔ ende alsoe dicke als zyt bevynden, die een helft ter gilde ende die ander helft ter ouderman behoef.

7. Item waer enich gilde, die tot eniger tyt verdochte, dat hoer gilde by deser verhoeginge verachtert waer, die mach tot alre tyt dit verminderen, alsoe dick alst hem believen zel, ende niet vermeerderen.

8. Item die oudermanne van den gilden en zellen gheen gildebrueders aennemen, ten zy dat hem kenlyck zy by een hantscrift van den secretarius dat zy borgers ziin, byt verboeren van dubbelt borgergelt.

R. D. B. dd. 1502, des Manendages na Pauli Conversionis, fol. 116.

21. 1528, November 9. („*Zunftzwang*".)

Voert dat nyemant neringe en doe, die de gilden rueren, ten zij dat se borgere ende gildbrueders zyn, bij correctie tottes stathouders voirseyt goitduncken.

B.spr.b. dd. 1528, des Manendages na sunte Wilboerts-dach, fol. 88.

22. 1529, Augustus 2. („*Zunftzwang*".)

Voert wert geboden allen dengenen, die neringe doen off enige ghilden rueren, dat zij terstont borger ende giltbrueders sellen werden bij correctie tottes stathouwers, scout, borgermeystere ende scepenen goetduncken. Ende dat oick geen oudermanne ofte dekene van enigen ghilden enige giltbrueders aennemen, ten sij dat se yerst toenen mittes secretarius hant van der stadt, dat se borger zijn ende ter stadt clocken affgeluyt, bijt verboeren van dubbelt borgergelt.

B.spr.b. dd. 1529, des Manendages altera Petri ad Vincula, fol. 99 verso.

b. Leerkinderen.

23. 1455, October 9. (*Contract over het aannemen van een leerkind.*)

Peter Jan Ysbrantssoen quam tot Peter van Boecholt sinen meester op sinte Victoirs-avont anno LV^tich^, ende zel mit hem

wesen in sinen huse ende coste II (jair) lanck dairna. Ende dairvoir sel hy geven voir sinen coste XXVIII gulden, XV cromstert voir den gulden; the betalen VII gulden rede, VII gulden tot Paesschen dair naistvolgende, VII gulden Victoris dair naistvolgende ende VII gulden tot Paesschen dair alrenaist volgende.

Banboeck, deel I laatste folio.

24. 1455, z. d. (*Contract over het aannemen van een leerkind.*)

Geryt Jan Ysbrantssoen quam tot Willam Roelofssoen van Wijck sinen meester omtrent Omnium Sanctorum anno LVtich, ende sel mit hem wesen in sinen huse ende coste III jair lanck dairna duerende. Ende dairvoir sel hy hebben voir sinen coste XXX gulden ende 1 cromstert, XV cromstert voir den gulden; te betalen VII gulden rede, opten Meye-dach dair naistvolgende VII gulden, Omnium Sanctorum dair naistvolgende VIII gulden ende opten Meye dair alrenaist volgende noch VIII gulden.

Banboeck, deel I laatste folio.

25. 1456 of 1457 [1]). (*Kwijting voor leerkindsgeld.*)

Quitantie. — Alle denghenen etc. doe ick verstaen Dirck van Zulen van Heemskerck, dat my kenliken is, dat Daniel gegeven ende betaelt heeft Peter van Boecholt VII gulden, XV crumstert voir den gulden, van der termyn van Paesschen lestleden, van wegen Peter Jan Ysbrantssoen, also hy in Peter van Boecholt huse ende coste is om siin ambocht mit hem aldair te leren. Welc gelt voirseyt ick Peter van Boecholt bekenne voir my ende voir minen arfgenamen van denselven Daniel van Nyewael wel vernoecht, voldaen ende betaelt te wesen. Ende schelde hem ende sinen arfgenamen voir my ende minen arfgenamen van deir termine ende gelden voirseyt volcomeliken quyte mit desen tegenwoirdigen brieve. Ende want ick Peter op desen tyt selve ghenen segele en heb, heb ick gebeden Dirck van Sulen etc.

Banboeck, deel I laatste folio.

---

1) Vgl. hiervoor No. 23 het contrac dd. 1455, naar aanleiding waarvan deze betaling geschiedt.

26. 1512, December 9. (*Verplichting tot betaling van het volle leerkindsgeld, als het leerkind zijnen tijd niet uitdient.*)

In der saken tusschen Tyelman Goesensoen, ter eenre, ende Ryck Henricksdochter, beruerende Henrick Luytgensoen hoere dochtersoen, die zij aen Tyelman om tamboch van glaesmaken te leeren bestaet hadde, ende zijn tijt nyet voldaen en heeft, ter andere syden, mit een libel den raide bijgecomen, sleten scepene, raide ende oudermanne, dat Ryck voirseyt den voirgenoemden Tyelman betalen sell die XXI R. guldens current, die hem noch resten, deen helft te Lichtmisse naestkomende ende dander helft te Paeschen daer naestvolgende, alle daige dairna bij een ℔.

R. D. B. dd. 1512, des Donredages na Onser Liever Vrouwen-dach Conceptionis, fol. 27.

27. 1533, Juli 30. (*Vrijstelling van leerkindsgeld.*)

Overcomen by scout, borgermeysteren, scepenen ende raide, dat een geboeren giltbrueders-kijnt, dat die vader leert, geen leerkyntsgelt sculdich en is, indien dat kijnt een geboeren borger is ende anders nyet.

R. D. B. dd. 1533, des Woensdages den XXXen Julij, fol. 140.

c. Verzet tegen den raad.

28. 1361. (*Verzet tegen raadsbesluiten.*)

Int jaer ons Heren MCCC ende LXI wert overdraghen mit out raet ende mit nye: enich man van den rade oud of nye, die in ghilden of opter straten daertieghen zeyde, dat die raet overdroeghe, die zoude X jaer uten rade wesen.

Θ 1 fol. 16.

29. 1361, Juli 14. (*Belofte niets te zullen doen tegen den raad of de gilden.*)

In denzelven jare (MCCCLXI) des Woensdaghes na zinte Margrieten-dach, Steven Trot wilcoerde, waert dat hi ummermeer dede, dat teghen den rade van der stat ghinghe ofte eniinghe make in der wollewever ghilde ofte teghen anderen ghilden, dat men dat rechten zoude aen ziin liif.

Θ. 1 fol. 19 verso; Θ. 2 fol. 23.

30. 1485, December 7. (*Toelating van uitgewekenen.*)

Belieft by den raide out ende nyewe, dat opt goetduncken

ende welbehagen ons genedigen heeren van Vtrecht dese nabescreven personen gracy hebben zellen ende binnen der stadt van Vtrecht moegen komen ende bliven op behoirlike oervede mit punten hieronder verclaert . . . .

Dit zijn die personen:

. . . .

Aelbert Vogel zel incomen, des zel hy zyns dienst ofstaen, dat hy gheen bode wesen en zel in zyn gilde, ende zel uter morgenspraick van zynen gilde bliven.

. . . .

Alle dese bovengenoemde personen zellen behoirliken oervede doen, mit voerwaerden dat zy tevreden wesen zellen mit sulker betalinge van hoeren renten, die zy aen de stadt hebben, als men doet anderen borgeren van hoeren renten; ende en zellen niet komen moegen tot Montfoirt.

R. D. B. dd. 1485, des Woensdaghes na Nicolai, fol. 96.

d. Verzet tegen de gemeene oudermannen.

31. 1409, Januari 31. (*Ontburgering wegens verzet tegen de oudermannen.*)

Want Jacob Wolfssoen den oudermans van der stat overhorich geworden is, daerom neempt hem die raet siin borgerscap.

B.spr.b. dd. 1409, des Donredaghes na sinte Pouwels-dach Conversio, fol. 115.

32. 1410, October 11. (*Vermaning tot gehoorzaamheid aan de oudermannen.*)

Want Willam van Maersen Simonssoen van Maersen voer den oudermans vervolcht is opt vleyshuys te gaen ende niet opgegaen en is, daerom gebiet hem die raet, dat hy binnen achte dagen upt vleyshuys gae, of die raet wil hoer beraet daerop hebben.

B.spr.b. dd. 1410, des Saterdaghes up[1]) sinte Victoers-dach, fol. 31 verso.

33. 1410, October 31. (*Ontburgering wegens verzet tegen de oudermannen.*)

Want Willam van Maersen Simonssoen van Maersen geboden was upt vleyshuys te gaen bi siinre borgerscap, so hy voer den oudermans vervolcht was, ende niet upgegaen en is ende

1) NB. St. Victor viel in 1410 op een Vrijdag.

mit allen boden vervolcht is, daerom neempt hem die raet siin borgerscap.

B.spr.b. dd. 1410, sFridages up Alre Heyligen-avont, fol. 32.

34. 1425, December 14. (*Ontburgering wegens verzet tegen de oudermannen.*)

Want oude Jan voer de oudermans ter antwoerde ghebodeh is ter antwoerde te comen bi zine borgerscap [1]), des hi nyet gedaen en heeft, daeromme neempt men hem ziin borgerscap.

B.spr.b. dd. 1425, sVrydages na Lucye, fol. 33 verso.

e. VERZET TEGEN HET BESTUUR VAN HET GILDE.

35. 1387, Maart 13. (*Oproeping tot uitgewekenen om hunne verplichtingen in hun gilde na te komen.*)

Die raet van der stat ghebiet al onsen borgheren, de nu uter stat siin, dat tusschen hier ende Zonnendach naestcomende over achte daghen binnen der stat comen ende doen der stat ende horen ghilde alse goede borghers sculdich siin te doen, of die raet wil hoer beraet daerop hebben.

B.spr.b. dd. 1387, des Woensdaghes na zinte Gregorius-dach, fol. 61 verso.

36. 1431, Januari 31. (*Verbanning wegens ongehoorzaamheid aan het gilde.*)

Voirt want Ghertrwt, Ghisebrechts Herdewst wiiff was, van horen ghilde geset op V scilde te lenen ende die niet geleent en heeft ende daerop vervolget is mit allen boden, daeromme verbiet die raet Ghisebrechts wiiff voirscreven die stat ende een mile van der stat te bliven, thent sy dat gelt voirseyt betaelt sel hebben ende den derden penninck meer; ende daer en sel sy niet of wederhebben nae der overdrachten sraets out ende nywe.

B.spr.b. dd. 1431, des Woensdages na Pauli Conversio, fol. 195 verso.

---

1) „b. z. b." is in HS. tusschengeschreven.

III. BESTUUR DER GILDEN.

---

37. 1369, December 31. (*Gilde-geld ten bate van het gilde te besteden.*)

Int jaer ons Heren MCCC ende tseventich opten Jaers-avont droeghen die scepene, raet ende oudermanne ghemeenliken overeen: wantet voertijds overdraghen was, dat men der ghilden ghelt nyet verdrincken noch wechgheven en zoude, maer dat ment houden zoude totter ghilden oorbaer, dat men dat voertaen ghehouden wil hebben. Ende waer enich ouderman, die horen ghildebroederen wiin ofte ghelt gave ofte in enigher manieren deylden van deser tijd voert, dan in hoers ghemeens ghilden orbaer, die zoude vier jare uter stat rade wesen.

Θ 2, fol. 51 verso; Liber Hirsutus Minor fol. 15.

38. 1490, Maart 3. (*Verzuim in eene gilde-rekening.*)

Want Goeyert Peterssoen als een ouderman van ziinen gilde zekere penningen geboert heeft omtrent XV stuvers van steen, ziinen gilde toebehoerende, ende dat in ziin rekeninge den gilde niet overgelevert en heeft, soe sleten scepene, rade ende oudermans, dat indien hy mit ziinen ede daertoe doen wil, dat hy dat uut ziinre rekeninge vergeten heeft sonder argelist, soe zel hy vry wesen mit sulken penningen ziinen gilde te geven; indien hy des niet doen en wil, zel hy geven IIII^{m} steens tot behoef zyns gilden, indien zy den steen behoeven aen hoeren toern ende daeraen vertimmeren willen, anders zel den steen gaen ter stadt behoeff.

R. D. B. dd. 1490, des Woensdages na Invocavit, fol. 62.

IV. MORGENSPRAAK.

---

39. 1455, Februari 26. (*Slechts gerechtigden ter morgenspraak te komen.*)

Voirt so laet die raet weten enen ygelicken ende verbiet, dat nyemant *hij sij man off wijff* [1]) van den gildbroederen in des anders morgenspraeck en come, als die gilden ter morgenspraeke siin, dan allene die dairtoe geordineert werden, bij enen coer van enen ponde. Ende desgelijcs, dat nyemant vreemders ofte die geen borgere ende gildbroeders en siin tot eniger morgensprake en comen, bij een coer van enen ponde, so dicke alst yemant dede.

B.spr.b. dd. 1455, des Woensdages nae sinte Mathijs-dach, fol. 69.

40. 1458, Mei 12. (*Onbehoorlijk gedrag in de morgenspraak.*)

Want Willam Dircssoen die backer hem onredeliken ontgaen heeft in sinen gilde in der morgenspraken nu laetsten gehouden, alse onsen borgermeyster ende die rade out ende nye, in der backer gilde hoerende, dairuut te heten gaen, eer die gildebroeders tot hoeren rade gaen souden om te antwoirden optes raets overdrachte out ende nye. Ende hoewaell dit een werc is na onsen overdrachten, dat hem an syn lyff gaen soude, zoe lyt die raet nochtans tesertijt mit hem ende doet hem gracie. Ende hij is hier gecomen in heemde ende in broec mit enen [2]) zweerde ter clocken, ende sell bekennen syn lyff verboert te hebben ende bidden om genade, ende dairtoe neempt hem die raet out ende nye syn borgerscap,

---

1) In HS. is het cursief gedrukte later bovengeschreven.

2) In H.S. is hier „blancken" doorgehaald.

ende hy sell X jair uter stat wesen ende een mile van der stat ende dairntendens nummermeer weder borger [1]) tUttrecht mogen werden off in morgenspraken comen.

B.spr.b. dd. 1458, op sunte Pancraes-dach, fol. 33 verso.

41. 1525, Juli 19. (*Vereischten voor de bijwoning der morgenspraak.*)

Sleten scepenen, raide, oudermannen ende meentmannen uut allen gilden, dat voertan nyemant te mergenspraeck in zijn gilde van der stat wegen gaen en sel, hij en heb tien jair borger geweest ende ter stat clocken affgeluyt, dair zij hoeren eedt oick toe doen sellen. Ende nyemant en sel oick in zijn gilde van des gilden wegen ter mergenspraeck moegen gaen, hij en zij borger ende ter clocken afgeluyt, byt verboeren die contrary dede van C ℔ halff ter stat ende halff tottes gilden behoeff.

R. D. B. dd. 1525, des Woensdages na Divisio Apostolorum, fol. 30 verso.

---

1) In H.S. is hier „off gildebroeder" doorgehaald.

V. UITOEFENING VAN HET BEDRIJF.

---

a. Verbod van voorkoop.

42. 1393, October 25. (*Verbod van voorkoop van varkens.*)

Van den beren. — Int jaer van XCIII des Zaterdaghes na zinte Lucas-dach ewangeliste overdroech de raet van der stat out ende nywe, dat nyemant van onzen borgheren nochte onderzaten nochte nyemant van hore weghen ghene beren, die hier ter marcten tidende zijn, copen en zellen tusschen zinte Victoers-misse ende zinte Katrinen-daghe, die zi levende voert vercopen willen of doen vercopen. Ende dedet yemant hierenboven, die verboerde enen koer van III^m steens van elken beer. Ende dit zellen verwaren der stat koermeysters van den vechtkoeren, die nu zijn ofte namaels wezen zellen in der tijt; ende zi zellen weder hebben van elken koer, die verboert wart, I^m steens ende de stat II^m steens. Ende deze overdrachte voerscreven zel dueren van dezer tijt voert van jare te jare, ter tijd toe dat de raet van der stat eens anders ofte eens beters te rade wart.

Die Roese, fol. 34.

43. 1442, October 15. (*Verbod van voorkoop van vee.*)

Die raet verbiet enen ygelicken, dat niement geen vie en coepp binnen twee milen weges omgaende der stat, dat hier ter merct tidende is, dan binnen onser stat opter mercten, bi enen kuer van X ℔ van elcken beeste, dat hi anders cofte, so dicke alst yemant dede.

B.sprb. dd. 1442, des Manendages op sunte Gallen-avont, fol. 95.

b. PLAATS VAN DE UITOEFENING VAN BEDRIJF.

44. 1446, Augustus 22. (*Plaats van verkoop.*)

1. Scepenen ende rade hebben overdragen, dat men geen steden optie Backerbrugge beslaen en sel off doen beslaen, eer die poirte op is, die men van dien dage besitten will om goet dairop te vercopen. Ende die steden en sellen mer sess voet lang wesen langes der bruggen, vier voet breet ter bruggenwert in.

2. Ende geen voircopers ofte voircoepstere en sellen copen noch steden beslaen voir negen uren.

3. Ende nyemant en sell voir den anderen staen.

4. Ende yemant die enich deser punten verbrake, die sell verbueren tot elcker reyse een out butken. [1])

5. Ende dit sell bewaeren Jan die Backer, die men heet in der wanderinge die Blaeuwe Schwt, ende dairoff hebben die een helfte ende Onse Vrouwe optie Backerbrugge dander helfte.

R. D. B. dd. 1446, des Manendages na Assumpcionis Marie, fol. 18 verso.

45. 1481, Maart 14.· (*Plaats van verkoop.*)

Overdroegen scepenen, raide ende oudermans, dat niemant op die Plaets staen en sel mit eynigerleye veylicheyt ofte goede, by enen koer van enen ponde, daervan onse leghe dyenres koermeysters wezen zullen. Mer zy zullen well staen moigen onder die Lakensnyders, by consent van den bueren, daer zy voer den husen staen willen. Ende zy zullen oick wel staen moighen mit hoeren goede ende veylingen op die Gansemarct. Ende hyr zullen uut ghesondert wezen alle dieghene, die mit hoeren goeden van buten alhyr komen zullen.

R. D. B. dd. 1481, des Woensdaghes na Invocavit, fol. 6.

46. 1507, Augustus 9. (*Portiers geen ambacht of nering te doen in de poort.*)

Voert heeft die raet gesleten, dat die portiers gheen verc-

---

1) 's Maandags na Mauricii d. a. v. zijn vier personen „hoerre zaken gebleven an den rade van brueken, die sij optie Backerbrugge gebruect souden hebben", zie R. D. B. i. d. fol. 22.

kene houden noch ambochten of neringe doen en zellen in de poerten, by correxy tottes raets goetduncken.

R. D. B. dd. 1507, op sunte Laurens-avont, fol. 57.

c. Arbeidsbeurs en arbeidsloon.

47. 1465, Juli 31. (*Verbod voor werkgevers en werknemers om het Buurkerkhof als arbeidsbeurs te gebruiken.*)

Die rait laet weten ende verbiet allen meyeren ende arbeytsluden, dat zij op Buerkerchof voertmeer niet en komen om hem te verhueren, by enen koer van enen ℞, zoe dicke dat gheschiede. Ende dat hemluden aldaer oick niemant en huere, by denzelven koer. Ende hyrof zellen koermeysters wezen alle onser stat leghe dyenres. Mer die meyers ende arbeytslude zellen komen op sunte Marien-plaets ende hem aldaer verhueren mitten ghenen, die zy hueren willen.

B.spr.b. dd. 1465, des Woensdaghes na Jacobi, fol. 45.

48. 1490, Februari 3. (*Bepaling van arbeidsloon.*)

Item alle tymmerlude, metzelairs, leydeckers ende desgelike aerbeytsluden zellen moegen nemen voer hoer dachhueren ende aerbeytsloen alsoe veel cromstert als zy van outs plegen te nemen over XX oft XXV jaeren.

B.spr.b. dd. 1490, des Woensdages altera Purificationis, fol. 167 verso.

d. Bezoek van vreemde markten.

49. 1308, z. d. (*Handel op Appingedam.*)

Reverendo in Christo patri ac domino Traiectensis ecclesie episcopo consules ac jurati terre Fiwilgonie necnon cives in Damme reverentiam in omnibus ac federa pacis inviolabiliter observare. Cum nundine per vestros burgenses ceterosque mercatores vestre jurisdictioni subjectos hactenus a tempore, cuius memoria non extitit, in civitate Groninge sint servate, unde cum ipsorum malicia inter ipsos pro tanto excreverit, ut non concordiam et pacem inter ipsos appetant, verum quidem homicidia, rixas et discordias facere non formidant, quare cum mercatores ceterique peregrinantes securitate pacis congaudeant nec apud jam dictos valeat reperiri, unde presentibus vobis

notificamus, nos una vobiscum ac vestris vobis subjectis [1]) velle nundinas apud Dammonem ac pacis federa inviolabiliter observari ac si quis ex vestris rebus vel bonis captus fuerit vel detentus, universitas terre nostre cum XIX juratis ipsos quitos reddunt et solutos. Et ob hoc presens scriptum nostro sigillo fecimus communiri. Datum anno Domini M° CCC VIII°. Et quid in premissis decreveritis per latorem presentium nobis rescribatis.

Orig. charter met zegel, Arch. Afd. I. N°. 738.

50. 1385, September 17. (*Ontduiking van tolgeld.*)

Want Pier Poppen zoen ghoet ghevoert heeft voerbi der tollen in Hollant voer borgher ghoet ende ghenen borgher toe en behoerde, daeromme heeft hi gheleghen in den toorn, ende is hier ghecomen in hemde ende in broeke ter klocken ende zel den rade bidden verghifnisse ende gheven der stat te beteringe IIII^{m} steens.

B.spr.b. dd. 1385, op sinte Lamberts-dach, fol. 16.

51. 1406, Mei 26. (*Tocht naar de Antwerpensche markt.*)

Die raet van der stat heeft geset vier homans, alse Timan van Dorsschen, Timan Walmer, Jacob Haec ende Egbrecht van Groenenberch tot deser Antwerpensscher marcten; daerom gebiet die raet allen onsen borgeren ende ondersaten, man ende wive, die tot Antwerpen in der marcten varen willen, dat sy hem rede maken ende rede siin te varen nu een Saterdage te primetijt, ende dat sy dan te samen varen elc man mit zinen harnasch ende die scutten mit horen bogen, bi rade der homans voirseyt ghins ende weder, ende nyemant voer of na en vaer. Ende yemant, die ghins of herweder voer of navoer ende niet en voer mitten homans voirseyt ende bi horen rade, die verboerde XX^{m} steens. Ende die koer sellen hebben die een helfte die raet van der stat, ende die ander helfte sellen die homans hebben; ende dien nyemant te laten ofte te verschonen daerin by horen eeden.

B.spr.b. dd. 1406, des Woensdaghes voer Piinsteren, fol. 38.

52. 1433, Mei 30. (*Tocht naar de Antwerpensche markt.*)

Item de vrouwen, die ter marcten varen zellen, ende dair

---

1) In H.S. staat „subjectos".

vueren hondert B. gulden werts goet off meer, die sellen totten oncost redeliken gelden by den homans.

B.spr.b. dd. 1433, opten hiligen Piinster-avont, fol. 36.

53. 1452, September 16. (*Handel op Hanzesteden.*)

Want men na overdracht der gemeenre Hanzesteden geen goet, dat in Vlaenderen geweest ofte gecoft is, in enigen der voirseyde Hanzesteden brengen noch sliten en moet bij verlies des goets, hieromme so laet die raet weten ende waernt allen onsen borgeren ende coopluden, dat zij geen goet en brengen in enigen Hansesteden voirseyt, opdat hem geen verlies daervan en come.

B.spr.b. dd. 1452, op sinte Lamberts-avont, fol. 176.

VI. KERKELIJKE VERPLICHTINGEN DER GILDEN.

54. 1495, Februari 1. (*Gilde-kaarsen voor kerkelijke ommegangen.*)

1. Sleten die rade out ende nyewe, dat elck gilde voertaen te Lichtmisse hoeren scepenen, rade ende oudermanne, in hoer gilde wesende, wassen keerssen geven zel na ouder gewoenten op verboeren van X ℔, die de oudermanne vant gild, die des niet en deden, des anderen dages op die kist brengen zellen.

2. Ende wie mit zynre keerssen ter stacien niet en quame, soude verboeren II ℔, noetzaken uutgeseyt, die hy des anderen dages opter kisten brengen soude.

3. Ende scepenen, rade, oudermanne ende scutten mitten gemenen giltbruederen zellen elx in hoer gilde gehouden wesen den cost tot desen te helpen betalen, ofs van noede waer.

4. *Dese slitinge bovengescreven is doot, ofgestelt ende te niet gedaen by den raet out ende nye anno XV^c des Manendages na Pauli Conversionis.* [1])

R. D. B. dd. 1495, des Sonnendages prima February, fol. 171 verso.

---

1) Deze laatste alinea is met lichtere inkt later bijgeschreven. Het raadsbesluit dd. 1500, Maand. na Pauli Conv. komt niet voor in het Raads Dagelijksche Boek van 1500.

VII. VERPLICHTINGEN VAN MILITAIREN AARD EN IN GEVAL VAN BRAND.

a. Tocht.

55. 1386, Juli 7. (*Legerindeeling bij den tocht.*)

Buersprake des Dinxdaghes na Margarete.

In deser manieren zellen de ghilden uutrecken aen dreen betalien:

1. In den eerster batali zullen trecken der stat banier, daer zellen bi wezen die scepene ende raet out ende nywe mitter stat knapen ende zes touwelike manne uut elker wake. Daerna zellen volghen de wantsniders ende sniders, de vleyschouwers ende visschers, elc mit siinre baniere; daerna die uten Weerde mit hore baniere; ende daerna die corencopers mit hore baniere, ende die zullen die afterhoede houden van der eerster batali ende daer zellen de piinres bi wezen.

Der stat banier zel draghen Lodewiich de Wale [1]).

Hoeftmans van der eerster batali:

Hughe Lieboert,

Beernt van Dolre.

2. In der ander batali zellen trecken de louwers ende wollewevers mit horen banieren, die steenbickers ende oude cledermakers mit horen banieren, die uter Tollensteghe, uten Liinpade ende van Absteden mit horen scouten, de moelnaers ende linnewevers mit horen banieren, die backers mit hore banieren ende die zellen die afterhoede houden mit hore banieren van der ander batali.

---

1) In H.S. is „L. d. W." geschreven boven een doorgehaald „Johan van Zulen".

Hoeftmans van der ander batali:
Meliis Aerntssoen ende
Jan van Benthem.

3. In der derder batali zullen trecken de merslude ende botterlude mit horen banieren, de smede ende zadelaers mit horen banieren; daerna de biilhouwers mit hore banieren; voert de riemsniders, grawerkers ende cordewaniers out ende nye mit horen banieren, ende die zellen die afterhoede houden van der derder batali, als men uuttrect, ende zi zullen die voerste wezen als men weder intrect.

Hoeftmans van der derder batali:
Vrederic van Drakenborch,
Lubbert Bolle.

4. Die overste zellen overste hooftmans wesen, alse zi in den velde ziin.

B.spr.b. dd. 1386, fol. 43 verso.

56. 1387, Februari 13. (*Legerindeeling bij den tocht.*)

Buersprake des Woensdaghes op sinte Valentiins-avont.

1. Waer dat sake dat hier enich gheruft quame bi nachte ofte bi daghe, dat de vyande in den velde waren, ende men de bankloc ene langhe poze sloeghe, zo zellen de ghilden uuttrecken also alse hierna bescreven staet:

2. In den eersten zo zellen uuttrecken ene batali volx ter eerster reyzen, de men uuttrecken zel, dat sellen wezen:
De louwers,
Wollewevers,
Steenbickers, [1])
Oudewantsniders,
Tollensteghe,
Liinpat,
Absteden,
Moelnaers,
Linnewevers,
De backers, ende daertoe de scutte van den Overen-eynde mitten roden wimpel.

3. Ter ander reyzen daerna zellen uuttrecken:
De wantsniders ende sniders, ende daer zellen onder trecken

1) In H.S. is onder „Steenbickers" „Oude cledermakers" doorgehaald.

de oude raet ente ghene, de onder der stat banier ghezet siin, de
Vleyschouwers ende
Visschers,
De uten Weerde,
Louwen-recht,
Pellencussens gherecht,
De Oude-oort ende Nye-oort,
De Nye-Weerde,
Buten zinte Katrinen-poorte ende de
Corencopers; ende daermede zellen trecken de scutte van den Nederen-eynde mitten wittten wimpel.

4. Ter derder reyze zellen uuttrecken de
Merslude,
Botterlude,
Smede,
Zadelaers,
Graeuwerkers,
Riemsniders,
Biilhouwers,
Cordewaniers nye ende out, ende de scutte mitten roden wimpel van den Overen-eynde.

Ende also voert van reyze te reyze.

5. Maer so wanneer dat men de banckloc slaet meer dan ene poze, zo zel de stat alinghe uuttrecken aen dreen batalien, also alst voertiids ter klocken ghekundicht is na der ouder manieren.

B.spr.b. dd. 1387, fol. 59.

57. 1387, Februari 20. (*Insubordinatie, verzamelplaats, verplichting tot tocht, samenstelling der eerste „batali".*)

1. Nu en Manedaghe naest verleden, doe onse volc uutghereyst was, daer waren zommighe lude, die onse hooftmans ende ridemeysters ende horen oudermans [1]) onhoorzamich waren, daer heeft die raet die hoer toeghezet; ende wien zi viinden, dat daerin broekich gheworden is, dat wil de raet van der stat aen hem rechten. Daeromme zo zie hem des een yghelic te voeren, dat hi onsen hooftmans ende ridemeysters hoorzamich zi; ende die des nyet en dede, dat woude

1) In H.S. zijn de laatste 3 woorden bovengeschreven.

hem de raet zwaerliken ofnemen na dien bode dat siit voertiits ter klocken ghekundicht hebben. [1])

2. Voert alse die stat ofte ene batali volx uutreyzen zel, zo zel een yghelic vergaderen onder ziin banier opter Plaetsen ende trecken uut na der ouder manieren, bi alzulken koeren alst voertiids ter klocken ghekundicht is.

3. Ende waer yemant, die gheboden worde uuttrecken ende nyet mede uut en toghe, ofte die voer ziin banier ofte eer thuys quame, eer die meen hoop, dat woude de raet van der stat aen hem rechten, also alze ziit voertiids gheboden hebben.

4. Voert zo wanneer men die klocke slaet ene poze, als men vyande verneempt in den velde, ofte dat men ene batali volx uutsenden zel, zo zellen die eerste reyze uuttrecken ene batali volx, dat sellen wezen:

De louwers,
Wollewevers,
Steenbickers,
Oude-wantsniders,
Tollensteghe,
Liinpat,
Absteden,
Moelners,
Linnewevers,
De backers ende daertoe de scutte van den Over-eynde mitten roden wimpel.

B.spr.b. dd. 1387. opten Asschelen-Woensdach, fol. 60.

58. 1387, April 22. (*De schutten treden aan voor Lichtenberch, de gilden op de Plaats.*)

Voert so zellen de scutte vergaderen voer den huze tot Lichtenberch onder hoer ponyoenen ende al de ghilden opter Plaetsen, ende elc onder ziins selfs banier.

B.spr.b. dd. 1387, op sinte Joriis-avont, fol. 65 verso.

59. 1387, April 22. (*Publicatie van de legerindeeling bij den tocht.*)

Hierna worden ghelezen die dre punten, hoe dat de ghilden uuttrecken zullen aen dreen batalien. Ende die punten worden

---

1) In H.S. volgen hierna, onderaan op fol. 60 recto namen van nieuwe burgers, blijkbaar reeds ingeschreven, voordat deze buurspraak over den tocht werd ingeschreven.

ghelezen uut desen boeke, also alse de oude manier is ende hiervoer int XXVI ende int XXVII blat [1]) bescreven staet.

B.spr.b. dd. 1387, op sinte Joriis-avont, fol. 66.

60. 1401, September 14. (*Ordonnantie op den tocht.*)

Buersprake optes heylighen Cruys-dach Exaltacio.

Aldus zellen de ghilden uutrecken aen dreen betalien, alse de stat ghewapent uutreyst:

In der eerster batalie zellen trecken: de louwers ende wollewevers, de steenbickers ende oude-cledermakers, de uter Tollensteghe, Liinpat ende Absteden mit horen scouten, de moelnaers, linnewevers ende die backers, ende die zellen die afterhoede houden van der eerster batali. Ende daer zellen de pijnres bi wezen. *Ende hierbi zellen trecken alle de scepene raet ende oudermans, die in den voerscreven ghilden horen* [2]).

Hooftmans van der eerster batalie:

Alfer van der A ende [3])

Johan van Lantscrone.

In der ander batali zellen trecken: der stat banner, ende daer zellen bi wezen die scepene ende raet out ende nywe mitter stat knapen ende zes touwelike manne uut elker wake. Daerna zellen volghen: de wantsniders ende sniders, de vleyschouwers ende visschers, daerna die uten Weerde ende alle dieghene de buten der Weerdepoorte woenaftich siin in der stat vryheden ende de mit dien uutten Weerde uut pleghen te trecken. Ende daerna die corencopers, ende die zellen die afterhoede houden van der ander batali. *Ende hierbi zellen trecken alle de scepene, raet ende oudemans, die in den voerscreven ghilden horen* [2]).

Hooftmans van der ander bataly:

Hughe Lieboort ende [4])

Yzebrant van der A.

---

1) Dit is blijkbaar eene vergissing, de ordonnantie staat op fol. 43 verso, er zijn bij het inbinden misschien bladen uitgevallen.

2) Het cursief gedrukte is in H.S. door dezelfde hand later bijgeschreven.

3) In H.S. is „Alfer ..... ende" doorgehaald, terwijl, tegelijk met het in noot 2 vermelde bijschrift, hier werd bijgeschreven: „Vrederic van Drakenborch".

4) In H.S. is, ten tijde der in noot 2 vermelde bijvoeging, eerst „Hughe Lieboort ende" doorgehaald en „Vrederic van Drakenborch" daarachter geschreven. De schrijver haalde echter daarna ook „V. v. D." door en schreef onder „Yzebrant van der A": „Goedscalc van Winsen", door eene voorgeschrevene „a" en „b" aanwijzende, dat Goedscalc op de eerste plaats moest staan.

In der derder batali zellen trecken:
de merslude ende botterlude, de smede ende zadelaers, de bijlhouwers, de riemsniders ende graeuwerkers, de cordewaniers out ende nywe. Ende die zellen de afterhoede hoeden van der derder batali, als men uuttrect, ende die voerste wezen, als men weder intrect. *Ende hierbi zellen trecken alle de scepene, raet ende oudermans, die in den voerscreven ghilden horen* [1]).

Hooftmans van der derder batali:
Henric van Ghent ende
Claes van Loenen [2]).

Overste hooftmans:
Ghisebrecht ouer de Vecht,
Wouter Grawaert,
Gheriid Vrencken ende
Willam van Alenderp.

B.spr.b. dd. 1401, fol. 323 verso.

61. 1402, September 17. (*Oproeping tot den tocht.*)

De raet van der stat ghebiet al denghenen, ooc in wat ghilden dat si ziin, de nyet gheleghen en hebben voer Gorinchem in elker legher ende die der stat gheen ghelt gheleent en hebben, dat si nu ter eerster reyzen mede uuttrecken ghewapent, alse de stat uuttrect. Ende yemant, die dit verbrake, die zel dre jaer lang uter stat wezen ende ene mile van der stat ende ziinre borgherscap rechtevoort qwijt. Ende al waert, dat hem die oudermans van zinen ghilde oorlof ghegheven hadden, dat en zel hem nyet baten. Ende desgheliix zelt wesen van al denghenen, de binnen der stat vryheden woenaftich ziin.

B.spr.b. dd. 1402, op zinte Lamberts-dach, fol. 21.

62. 1402, September 17. (*Oproeping tot den tocht.*)

Voirt ghebiet de raet van der stat allen manpersonen, die XX jaer out siin ofte darenboven, die gheen ghilde en hebben ofte die aenworpen ziin, ende die bestorven ziin ende die voer Gorinchem nyet gheleghen en hebben, dat si nu ter eerster reyzen (*enz., mutatis mutandis als de vorige buurspraak*).

B.spr.b. dd. 1402, op zinte Lamberts-dach, fol. 21 verso.

---

1) Het cursief gedrukte is in H.S. door dezelfde hand later bijgeschreven.

2) Ten tijde der in noot 1 vermelde bijvoeging werden deze beide namen doorgehaald en erachter geschreven: „Vrederic van Drakenborch, Gherijd van Damassche". „V. v. D." werd daarna weder doorgehaald en „Alfaer van der A." erboven geschreven.

63. 1420, September 3. (*Over het gaan zitten op wagens in den tocht.*)

Voert verbieden onse raet, dat nyemant in enigen reysen voirseyt, die geen schut en is, op enigen wagen en gae sitten, voer der tyt dat alle die schutte, die dan in reyse siin, gewagent siin. Ende yemant die dit verbrake, dat woude de raet scherpelic an hem rechten; ende daertoe en wil de raet die wagenhuer niet betalen, mer sy souden die wagenhuer zelver betalen. Uutgenomen alle die ghilden, die hoer stede wagen hebben, die moghen hoer wagen besitten mit horen ghildebruederen als dat behoert.

B.spr.b. dd. 1420, des Diinsdages nae Egidy, fol. 102 verso.

64. 1511, Augustus 18. (*Bijdrage te geven door een thuisgebleven gildebroeder.*)

Want Henrick Passert mit zyn giltbrueders nyet mede in den leger voir Ysselsteyn geweest en heeft, soe ist overcomen by scepenen, raide ende oudermans, dat hy dairomme gheven sel in zijn gilde, hoir oncosten mede te betalen, een ℔ groeten van VI Rynsche guldens current.

R. D. B. dd. 1511, des Manendages na Assumptio Marie, fol. 177.

b. WACHT.

65. 1396, Juni 23. (*Ordonnantie op de wacht.*)

1. Ende men zel waken mit helen waken, alse elc ghildebroeder mit siins selfs live ende ziin hernasch aen hebbende; dat sel in- ende uutgaen totter overster ghoetduncken.

2. Voert so zellen die oudermans zetten in elken verrendeel zes afterwakers, die elc mit siins selfs live waken zel, om de stat te bet te hoeden ende te bewaren voer brant ofte voer enich ongheval dat ghescien mochte.

. . . .

3 [1]. Ende waer yemant, die ziin apotheke ofte siin taveerne open hielde after der tiender uren, die verboerde enen koer van II ℔; uutghenomen dat si den rade van der stat ofte der stat wakers wel wiin ofte bier vercopen moghen, ende daer en verboeren zi nyet aen.

B.spr.b. dd. 1396, op sunte Johans-avont te Middezomer, fol. 18.

1) Dit laatste artikel is in H.S. doorgehaald.

66. 1407, September 26. (*Algemeene waakplicht.*)

Die raet van der stat laet enen ygeliken weten, hy sy schut ofte niet, die binnen gescreven is, dat hi in sinen ghilde, daer hi in hoert, savonts bi onsen rade upter Plaetsen ter waken koem ende daer blive siin wake uut. Ende yemant, die dat verbrake, dat woude die raet aen hem rechten, geliken of hi in den velde geboden waer ende daer niet gecomen en waer.

B.spr.b. dd. 1407, des Manendages na sinte Mauricius-dach, fol. 81 verso.

67. 1427, Januari 31. (*Toelage van stadswege voor gemaakte onkosten.*)

Schepen, raede ende oudermans hebben overdragen ende geclaert van der ghilden gelt, dat hem van gracien gegeven is, alse elker wake CL gulden, van heren Henrics laitsten dage van Hoemoet, die was des Manendages nae Pauli Conversio lesteleden, dat dat gelt hem gegeven is voer allen horen verleden cost ende lasten van den verleden jare. Ende dat dat gelt hebben sellen die rade ende oudermans, die nu siin ende geweest hebben, om horen cost van den verleden jaere mede te vervallen ende te betalen. Dit is geschiet sFridages nae Pauli Conversio.

R. D. B. dd. 1427, fol. 30.

68. 1437, Maart 11. *Dat die rade mede waken sellen etc.*

Overdroegen die rade oude ende nywe, dat scepenen, rade ende oudermans van den nywen raede mede waken sellen mit horen ghildebrueders, by enen koer van enen braspenning. Ende wert sake, dat degene, die niet en waecte, sinen braspenning niet en betaelde, so sel die busmeister van den rade den braspenning betalen ende die busmeister sel hem dan weder uutpanden twe braspenning, sonder yemant des te verdragen.

R. D. B. dd. 1437, op sinte Gregorius-avont, fol. 173 verso.

69. 1456, Juni 29. (*Versterking van de wacht op de 4 poorten.*)

Item tot allen van desen voirseyden vier poirten [1]) sel men oec

1) Nl. „Tollensteges-poirte", „sunte Katrinen-poirte", „Wittevrouwen-poirte" en „Weert-poirte".

scicken hondert stalbroeders ende dat vierendeell van den pijnres.
B.spr.b. dd. 1456, op sunte Peters-dach, fol. 153.

70. 1457, November 3. (*Ordonnantie op de waak.*)

Van der wake. — Bij den rade out ende nywe.

1. Item so sellen die XI waken binnen mueren waken mit halver wake ende sy sellen hebben in elker halver wake XX man gewapent mit panser ende yserhoet ende eenre langer weren ten minsten.

2. Ende scepenen, rade ende oudermans des gilde, dient hoir boirte is, sellen mede waken, ende als die clocke X slaet des avonts sellen sy wesen opter waken ende niet weder uter wake sceyden voir des morgens, dat die clocke VI geslagen heeft.

3. Ende wie van den rade ter voirseyder ure opter wake niet en waer off weder wechginge, voirdattie clocke VI sloege, die souden verboeren elcs II boddragers; ende wie van den gildebroederen ter voirseyder uren opter waken niet en waeren off weder wechgingen, eer voirseyt is, die souden verboeren elcs enen boddrager.

4. Ende Jan die Wilde ende Peter die Lege sellen byt verboeren van hoeren diensten den brokigen in deser waken, alst hem te kennen gegeven is, die broken offnemen, sonder yemant dairinne te verschonen.

5. Ende van desen broken sellen Jan ende Peter hebben deen helfte ende dander helfte sellen sy leveren den gildebroederen, dien dan ter naester reysen hoir boirte wesen sell van denselven gilden, dairin die gildebroeders hoeren, dien die koeren offgenomen sellen werden.

6. Ende die raet beliefde mede, dat men mit IIII perden des nachts omme sell laten ryden an der stat mueren.
R. D. B. dd. 1457, des Donredages na Alre Heyligen, fol. 116 verso.

71. 1458, Juli 24. (*Ordonnantie op de waak.*)

Die raet out ende nye hebben geordeniert een wake bynnen onser stat, te weten van den elf waken, alse dat elke waeck nachtelix uutmaken sellen XX man tot horen rade out ende nye; ende men sel den dryen heren bidden, dat sy elx aldus doen willen tot dusvele personen toe, sodat dese wake omcomen sel tot alle veertien dagen. Ende diegene, diet horen

nacht is te waken, die sellen in der wake comen te X uren in den avont, ende uter wake niet gaen, voirdatter „fuyc op" geblasen is, by een kuer van enen vlemschen, die van den gildbruederen aldus niet en deden, gelyc voirscreven is, ende van den raetsluden II vlems. Ende waert zake dat yment van onsen rade weygeringe deden dese twe vlems te geven, die soude van siinre raetscap ontset wesen; ende die gildbrueders, die weygeringe deden siin kueren te betalen, die soude verbueren X ß, so dick als hijt weygerde. Ende die buten poerten wonen als van dien drien waken, dair sel elke persoen of waken om den XIIII nacht, by een kuer van ʃ vlemschen. Ende die hierin bruekich gevonden worde, beyde van buten ende van bynnen, die sel Adryaen Peterssoen, onser stat dienre, bekueren ende hem die niet te laten opt verbueren van sinen dienst etc.

R. D. B. dd. 1458, des Manendages na Magdalene, fol. 135.

72. 1459, Februari 20. (*Ordonnantie op de waak.*)

Van der wake overdragen by den rade out ende nye:

1. In den eersten sellen die XI waken binnen mueren waken mit halver waken ende sy sellen hebben in elker halver wake XVI man ten minsten mit enen panser ende eenre langer weren. Ende die rade oude ende nye, die in der halver wake sijn, diet hoir boerte wesen sell, sellen mede waken boven den XVI mannen voirseyt. Ende als die clocke X slaet des avonts, sellen sy wesen opter waken ende nyet weder uter wake sceyden voir des morgens, dat die clocke vive slaet, tusschen dit ende Midmey. Ende van Midmey als die clocke vier slaet tot Onse Vrou Assumpcio toe; van Onse Vrou Assumpcio weder te vijff uren tot sunte Symon ende Judendage toe ende dan voirt tjair uut, als die clocke VI slaet. Ende wie van den rade off een ander van den rade dairvoir ter voirseyder uren opter wake niet en wair off weder wechginge voir der benoempder uren in elke tyt alse voirseyt is, die sellen verboeren elcs II boddragers. Ende wie van den gildebroederen ter voirseyder uren opter wake niet en waeren off weder wechgingen eer voirseyt is, die souden verboeren elcs enen boddrager. Hier syn in gesondert die van den rade, die boven LX jaeren out sijn, die mogen enen knecht in hoir stede setten. Ende als sy buten syn, en sellen sy niet versumen die van den rade.

2. Item Adryaen Peterssoen selle alle nacht mede waken ende den rade byt verboeren van sijnen dienste ende eden bybrengen, sonder yemant te verschonen, alle diegene, die niet ter wake en comen; ende die raet sell dan terstont den brokigen hoir koeren offnemen, sonder yemant verschoent te werden. Ende dair sell Adryaen mede geloent werden van der eenre helfte, ende dander helfte verteren in der waken, dair dat versuum in viell.

3. Item so sel men den heren alse den Domproest ende den heere van Brederode bidden, dat sy alle nacht II man mede opter waken senden willen.

4. Item voirt so sel ment ordinieren mitten scouten buten mueren, dat sy oec ene wake stellen van XVI mannen, die by paren tegen malcanderen ommegaen ende den wakeren opten toirnen toespreken na gewoenten ende dair enen koer op te ordinieren.

5. Item so sel men twee man houden opter stat cost, die buten overall totten wegen sien sellen ende sellen die wakers buten bekoeren ende wakende houden.

R. D. B. dd. 1459, des Dynsdages na Reminiscere, fol. 163 verso.

73. 1460, April 29. (*De boete voor het verzuimen van de waak verminderd.*)

Item die wake is belieft by den rade out ende nye in allen toen alst overdragen wart in den jair verleden des Dijnsdages na Reminiscere, gesondert die broke is geminret, te weten die van den rade sellen verboeren elcs II vleemsche ende die gildebroeders enen vleemschen, ende dat sell Arijaen uutpanden, off dairvoir opleggen dubbelt gelt ende wie pantweringe dede sell verboeren X ℔.

R. D. B. dd. 1460, des Dijnsdages na sunte Marcus-dach, fol. 12 verso.

74. 1460, November 14. (*Verplichting om zelf te waken.*)

Overdroegen die raide oude ende nye, dat soe wie van den raide, alst zyne wake is, selve niet en waect, die sell verboeren eyn pont; ende desgelycx van den gildebroeders sel verboeren eyn halff pont; ende dat sellen die overste selve uutpanden van denghenen, die zyne wake brake, als voerseyt is. Ende die van den raide off ghildebrueders over LX jaeren out waren ende gheyne sonen en hadden ter wake dyenende,

die sell voer hem ter waken seynden eynen anderen van den raide off ghildebrueder.

R. D. B. dd. 1460, des Vrydaghes na Martini, fol. 27 verso.

75. 1469, October 17. (*Ordonnantie op de waak.*)

Die raide out ende nywe hebben belieft ende gheconsentiert die raminge van der ghilden wake, by den ghedeputierden ghemaict, ende daermede zel die ghilden-wake, die te wezen plach, af wezen. Mer die wake van den raide zel men houden, als die tot heertoe ghehouden is, na der overdrachten by den raide out ende nywe daerop ghemaict des Sonnendaghes na Mey-dach lestleden.

Dit is die voerseyde raminghe hyrna volgende van woerde te woerde aldus:

1. Die ghilden van Vtrecht zellen voertaen hoer ghildenwake houden, in manieren als hyrnae bescreven staet:

In den yersten wantsniders ende [1]) botterlude enen man,
Item backers ende moelenaers enen man,
Item snyders ende oudewantsnyders enen man,
Item louwers ende wollenwevers enen man,
Item viscopers ende brouwers enen man,
Item marslude ende lynnenwevers enen man,
Item cordewaniers ende oude-cordewaniers enen man,
Item corencopers ende steenbickers enen man,
Item grauwerkers ende ryemsniders enen man,
Item bylhouwers enen man,
Item smede, zadelaers enen man.

2. Ende deze voerscreven gilden alzoe gheordiniert zellen hueren elcx enen werachtighen man alle nacht te wakene in Hasenberch mit enen yserhoet ende ene kuse of heerhamer offte heerbyl by hem te hebbene; ende zy zellen van sunte Michiels-dach tot sunte Gheertruden-dach toe alle avonde ter wake komen, als die clocke neghen slaet, ende des morghens weder van der wake gaen, als die clocke VI slaet; ende van sunte Gheertruden-dach voerseyt tot sunte Michiels-dach toe zellen zy alle avonde ter wake komen, als die clocke thien slaet, ende des morgens weder van der wake gaen, als die clocke vive slaet.

---

1) In H.S. is hier „snyders enen man" doorgehaald.

3. Item waert zake dat enich van den voerscreven wakers hoer wake niet en hielde in manieren als voerscreven is, die zel verboeren van elker nacht, daer hy versumich inne waer, een pont stat-pay tot behoif onser stat leghe knapen ende tot behoif desgheens, die op Hasenberch licht ende vuer waert, omdat hy terstont aenbrengen zel den leghen knapen denghenen, die zyne wake verzuuymt heeft.

4. Item waert zake dat die leghe knapen voerseyt den waker, die zyne wake verzuuymt had, niet en panden als voerseyt staet, zoe zellen die leghe knapen ende die dat licht op Hasenberch verwaeren zell verbueren elcx van hem een pont stat-pay, tot behoif onser stadt viven in der tyt wezende, diezelve ponde zamentlike te hebben, die hem dat dan uutpanden zellen, zonder ymant des te verdraghene by hoeren eeden.

5. Oick hebben die raide out ende nywe overdragen, dat die hoemans van den schutten ordinieren zellen, dat alle nacht een half hoemanscip van den schutten wake mitten gilden ende raiden, ende dit zel dueren tot goetduncken des raitds out ende nywe.

6. Voert hebben die raide out ende nywe overdraghen, dat men den buerluden buten poerten bevelen zal, dat zy van dezer tyt voer(t) twee manne ter wake stellen zellen.

7. Voert is overdraghen by den raide out ende nywe, dat men ordinieren zal opter stat cost, dat alle nacht vier manne buten langhes die singel ommegaen zellen.

8. Voert hebben die raide out ende nywe overdraghen, dat men voer elke poerte stellen zal twee manne uut den raide out ende nywe, alle daghe, daer die portiers die poerte by op- ende toesluten; ende die zellen dien dach voer die poerte bliven mitten portieren. Ende men zel voer elke poerte weder zetten twee poertiers na der ouder ghewoenten.

9. Item oft gheviele, dat God verhueden moit, dat enich oploep ofte gheruchte gheviele binnen of buten onser stadt, zoe zellen alle dieghene, die van den raide out ofte nywe zyn, terstont in hoeren harnasch komen ende bliven by onsen oversten out ende nywe, omme misvall te schutten opter Plaetzen.

10. Voert hebben die raide out ende nywe overdragen eendrachtlike, dat men enen ygeliken waerschuwen zel mitter clocken, dat niemant, hy zy wie hy zy, op enige heren, forsten of anders ymant groet ofte cleyne, hy zy oick wie hy

zy, enighe ontamelike woerde ofte spraike en voere of en hantiere in eniger wys. Ende waertt zake dat ymant hyrinne in der waerheyt broikachtich ghevonden worde, dat zal die rait aen den broikighen corrigieren tot hoers zelfs goetduncken, by alzoe dattet anderen exempel gheven zel. Ende dit is ter clocken uutgheluijt.

R. D. B. dd. 1469, des Dinxdages na Galli, fol. 16.

76. 1477, Februari 17. (*De gilden ontvangen van stadswege turf voor de waak.*)

Die raide out ende nywe hebben belieft, dat men den ghilden weder torf leveren zal van der stat wegen in der wake, na der ouder ghewoenten.

R. D. B. dd. 1477, des Manendages na Esto Michi, fol. 33.

77. 1477, October 29. (*De gilden mogen wakers slechts aannemen met goedkeuring der oversten.*)

Die raide out ende nywe hebben die wake weder aengenomen, die voertyts by den raide out ende nywe gemaict is geweest, alse in den jaere LXIX lestleden des Dinxdages na Galli. Behoudeliken dat die gilden hoerre wakers winnen ende aennemen zullen by den oversten in der tyt ende anders niet. Ende diezelve wakers zellen ter wake komen in hoeren harnasch mit zulker weeren, als die ordinancie innehout. Ende dit zel dueren tot goetduncken van den raide out ende nywe.

R. D. B. dd. 1477, des Woensdages na Symonis et Jude, fol. 57 verso.

78. 1478, Januari 23. (*Wederinstelling van 11 waken.*)

Die raide out ende nywe hebben belieft ende geconsentiert die wake te houden mitten elf waken hyrna bescreven, als dat van outs gewoenliken is geweest. Ende die koerencopers zellen enen borger hebben, dien zy aenbrengen zellen binnen ses weken naistkomende. Dit zyn die wake, de men houden zell; int yerste:

Wantsnyders, snyders,
Backers, moelenairs, linnenwevers,
Brouwers, viscopers,
Louwers, wollenwevers,
Marslude, botterlude,
Cordewaniers, out ende nywe,

Corencopers,
Oudewantsnyders, steenbickers,
Grauwerkers, ryemsnyders,
Bylhouwers,
Smede, zadelaers.

R. D. B. dd. 1478, des Vrydages na Agnetis, fol. 72.

79. 1482, Januari 2. (*Aantreden op de Plaats bij klokluiding.*)

Alsoe nu by den rade out ende nywe ene nywe wake gestelt ende gheordinert is, soe sel men die derde clocke, die men to negen uren pleecht te luden, nu voertaen tot acht uren des avonts luden ene goede pause; daerom gebiet die rait allen denghenen, tsy van den rade ofte van den ghildebroederen, die dan waken sullen, dat zy opter Plaetsen in hoeren harnasch ende mit hoeren weren wesen, als men die clocke laet, om een ygelyck te gaen ende te doen na der ordinancien voirseyt; die rade elck byt verboeren van enen ponde ende die ghildebruedere elck by enen koer van enen halven ponde, die men oick nymant verdragen en sell.

B.spr.b. dd. 1482, des Woensdages na Jaers-dach, fol. 29 verso.

80. 1483, April 25. (*Tijdelijke verzwaring van de waak.*)

Overdroegen scepenen, raide ende oudermans, dat men den rait out ende nywe in vieren deylen sall, ende elck vierendell alsoe geordinert sell enen nacht waken; ende uut elke wake van den gilden zel men ordineren X man, die oick mede waken sellen. Ende elken nacht sellen twee homanscip scutten mede waken. Ende die van den raide niet en waecten, sellen verboeren elcx I ℔, ende die gildebrueders elcx V scillingen; ende dese koeren sel men terstont panden ende verdrincken ende dit sell dueren VIII dage lang naistkomende.

R. D. B. dd. 1483, des Vrydages op sunte Marcus-dach, fol. 77.

81. 1483, Mei 17. (*Wie de boete op het verzuimen van de waak niet kan betalen, gaat eene nacht op het Vleeschhuis.*)

Overdroegen scepenen, raide ende oudermans, dat die gildebroeders, die niet ryck genoich en syn, horen koeren te betalen, als zy niet en waken, enen nacht opten Vleyschuys liggen sell, ende die stat sell die koeren betalen.

R. D. B. dd. 1483, op Pynxter-avont, fol. 79.

82. 1483, Juni 19. (*Verplichte wapening.*)

Voert laten die raide out ende nywe weten ende gebieden allen onsen borgeren ende ondersaten, die boven XX ende beneden LX jaeren out zyn, dat een ygelyck van hem, die des van staden zyn, een pantzier of enen halven kreeft dagelyx dragen mit eenre weren, tzy zwert, langmes, kuse of byle; by enen koer van X scillingen die van den raide zyn, ende die van den rade niet en zyn, zellen verboeren elcx vyf scilling, die men nymant verdragen en sell. Ende die overste sullen die raide panden, ende die oudermans horen gildebrueders ende die broiken verteren.

B.spr.b. dd. 1483, des Donredages na Viti XIX Junij, fol. 60 verso.

83. 1483, Juli 6. (*Verplichting om dagelijks te waken.*)

Overdroegen die rait out ende nywe, dat elcke gilde van den XXI gilden alle dage twe van hoeren gildebrueders schicken sellen, die des dages op horen toorns liggen ende een becken opten tooms hebben ende slaen sellen, als zy onrait van den vyanden vernemen, ende alsdan sell een ygelyck ter muren loipen, alleens of men die banclocke sloege; ende sy sellen smergens te vyff uren opgaen ende daerop bliven, then die clock acht geslagen sall hebben in den avont.

R. D. B. dd. 1483, des Sonnendages na Petri et Pauli, fol. 80.

84. 1483, October 22. (*Oudermannen voor de waak.*)

Overdragen by den raide, dat men die boden van allen gilden ontbieden sel om hoer cedulen te brengen ende daeruut by out rait ende nye oudermans te kiesen van elken gilde, om daermede uten gilden der stat toernen doen besetten in der waeck.

R. D. B. dd. 1483, des Woensdages na XIm Meechden-dach XXII Octobris, fol. 7 verso.

85. 1483, October 27. (*Turf voor de wakers.*)

Overdroegen die rait out ende nyewe, dat die oudermans van allen ghilden bestellen sellen ende bescicken des avonts elx op zynre gilden toern L tael torfs ende II kersen, om die waeck te bet moegen bewaeren; ende dat die cameraer besorgen sel meer torfs des nachts voer die porten totten ruteren, om daermede te bescutten zekere gewelden, die zy bedriven aen brekinge van den husen ende anders.

R. D. B. dd. 1483, des Manendages na Crispini, fol. 9 verso.

86. 1483, October 27. (*Oudermannen aangewezen om te zorgen voor de waak.*)

Die raet out ende nyewe hebben geset ende geordineert oudermans in elke gilde, die hoer gilden regeeren sellen ende hoer toern besetten, als dat gewoenlyck is; ende zyn genoemt als hierna volget. [1])

R. D. B. dd. 1483, des Manendages na Crispini, fol. 9 verso.

87. 1484, November 27. (*Verlichting van de waak.*)

1. Voert laet die raet weten, dat alsoe alle onse borgeren ende ondersaten gewaect hebben den achten nacht, om meerder verlichtenisse voertaen een yegelyck van onsen borgeren ende ondersaten waken zel den sestienden nacht, te wetene dat die helft van dien wecken, die voer elke poerte geweest hebben, zellen waken opten sestienden nacht opter Plaetsen mitten raden daertoe gescict. Des zel elck borger ende ondersaet ter weeck geven een oert van enen stuver, ende die penningen sel men bezigen om daermede betaelt te worden ses peerden, die alle nacht omryden zellen, ende buten-ommegangers, die meer gehuert zyn dan geweest hebben. Ende om dit oert van enen stuver wekeliken te geven zellen oick gehouden wesen alle weduwen, die des vermoegen.

2. Voert zel elck man borger ende ondersaet selve mitten live comen mit zynen vollen hernas ende brengen zyn yserhoet mee ende die scutters mit hoeren bogen; ende en zellen mit ghenen anderen in hoeren steden geset moegen betalen, ten waere dat enige ampten off diensten van onser stadt hadden off over hoer jaeren waeren off die buten onser stadt waeren, diewelke mit enen werechtigen man mit zynen hernas komende, in hoer stede geset, zellen moegen betalen.

3. Ende dese wake zel ingaen nu tavont naistkomende; ende men zel den wecken die wete doen, dat zy die helft van der wecken tavont brengen opter Plaetsen voerseyt. Ende die dit versaet, dien sel men ofnemen een ℔, des men nyemant verdragen en zell.

B.spr.b. dd. 1484, des Saterdages na Katherine, fol. 83.

---

1) De hierna volgende namen komen voor het grootste deel niet overeen met die der op voorgaande Lichtmis gekozenen.

88. 1498, April 26. (*Ordonnantie op de waak.*)

Dese nabescreven nywe ordinantie opter waeck is gemaict by out raet ende nywe:

1. In den yersten ist overcomen, dat onse borgere voertaen niet meer voer den porten sitten en zellen.

2. Item onse borgere en zellen oick des nachs niet meer waken; dan die gilden zellen waken opter stat poerten, waechuysgens ende oick in Hazenberch, in manieren nabescreven: In den yersten zellen alle gilden, die een heel waeck ziin, des nachs op elck huysgen ende poert leggen elx II van hoeren gildebrueders opter gilden kost, te weten op elck poert ende huysgen als hierna volcht:

Sunte Katriinen-poert,
Bollairts-toern,
Viscoper-toern opten hoeck,
Louwer-poert,
Plompentoern,
Botterlude-toern,
Hactentoern,
Steenbicker-toern,
Sunt Servaes-heck,
Tollestege-poert oestsyde,
Bylhouwer-toern,
Sme-toern.

3. (*De gilden worden daartoe verdeeld in de volgende waken:*)

Wantsnyders ende snyders	een waeck.
Backers, molenairs.	een waeck.
[1]) Linewevers, oucordewaniers	een waeck.
Louwers, viscopers	een waeck.
Brouwers, wollewevers	een waeck.
Marslude, botterlude.	een waeck.
Cordewaniers	een waeck.
Corencopers	een waeck.
Oudewantsnyers, steenbickers	een waeck.
Graeuwerckers, ryemsnyers	een waeck.
Bylhouwers	een waeck.
Smede, zadelairs	een waeck.

1) Deze „waeck" staat onder aan het lijstje, doch behoort blijkens verwijzing hier ingevoegd.

4. Item daer zellen wesen IIII paer ommegangers, die uut Hazenberch gaen zellen ende gaen tegens malcander om ende spreken den wakers aen, die opten toernen liggen. Ende dese wakers zel men nemen, nadat die nachten cort ofte lanck zyn.

5. Item die wakers zellen buten bliven, die men crupers heet.

R. D. B. dd. 1498, des Donredages na Beloken Paeschen, fol. 15.

89. 1514, Maart 8. *Opter gilden waick den oudermanne te panden.*

Overcomen ende belieft by den scepenen, raide ende oudermanne, dat die vive sellen moigen panden telker reyse den oudermans van den gilden van een ℞, indien zij van hoere gilden wegen gheen wakers en stellen off en houden na behoeren ende na voir-overdrachten.

R. D. B. dd. 1514, des Woensdages na Invocavit, fol. 68 verso.

90. 1515, Mei 4. (*De oudermannen zijn aansprakelijk, dat de gilden hunne torens bezetten.*)

Overcomen by den raide, dat die gilden hoir wakers opten toernen houden sellen; ende ofter gebreck in viele, dat men dairvoer die oudermanne van datselver gilde, dair tgebreck in waere, soude moegen panden.

R. D. B. dd. 1515, des Vrydages na Mey-dach, altera Crucis, fol. 87 verso.

91. 1519, October 7. (*De verplichting tot waken aan de gilden ingescherpt.*)

Overcomen by raide out ende nye, dat elck gilde zijn waker off wakers om der stadt bij nacht houden sell na ouder gewoenten. Ende ofter yemant wair, die zyn waker off wakers nyet en sette, soe sel men die oudermans in elker tyt wesende dairvoer panden, alsoe dat voertijts genoich overdragen is geweest.

R. D. B. dd. 1519, des Vrydages na sunte Franciscus-dach, fol. 18.

c. Gildeslagen.

92. (Circa 1383?) [1]). (*Indeeling van den singel in slagen.*)

Dit is de brede van der stat singel.

1. In den eersten in der backer slach tot haren Jan Vrenckens

---

1) Dit stuk is ingeschreven in het Liber Hirsutus Minor tusschen andere dd. 1382 en 1384.

lande toe neffen Roelof Pijls lande mitter singelmuer ende mitten halven sloot ghemeten, zo zel de singel daer breet wezen XXXVII voete, alse Roelofs voerseyt statbrieve inhouden.

2. Item tenden Roelof Pijls lant, daer haer Jan Vrenckens lant beghint, daer zellen der moelnaers ende der linnewevers slaghen breet wezen dre roeden ende vier voeten ende opt eynde vierdehalve roede.

3. Item der vleyschouwer slach vierdehalve roede.

4. Item dat eerste van der visscher slach vierdehalve roede ende opt lesteynde vijf roeden. Ende Peter Foeyte is in der lenghe mit sinen cameren een halve roede te na ende oec in der brede te na; ende daer zel hi der stat voer gheven jaerlix dre loot sulvers, duerende totten naesten brande toe. In zulken manieren: zo wanneer dat Peter voerseyt ofte zijn nacomelingen dit voerseyde zulver nyet langer gheven en willen ende zys verdraghen willen zijn ende rumen der stat hoer erve van also veel alse hi der stat te na is, ofte dattet de stat gheruymt wil hebben, zo zellen zyt rumen ende zo zijn zi verdraghen te gheven dier dre loet sulvers sjaers voerscreven.

5. Item dat eerste van der louwer slach neffen Ghisebert Grawaerts hofstede twe roeden behalven de singelmuer, alse Ghisebrecht Grawaerts statbrief inhout.

6. Item der wollewever slach dre roeden breet.

7. Item der merslude ende der botterlude slaghen van den wedde voert totten Wittenvrouwen-poerte toe, zellen wezen also breet alse der cordewanier slach mitten rideweghe, de in der merslude ende in der botterlude slach leyt.

8. Item der cordewanier slach VI roeden breet ende midden VI½ roden breet.

9. Item der corencoper slach VI½ roede ende midden V½ roede ende opt eynde V roeden ende twe voeten.

10. Item der oudewantsnider slach V½ roeden breet.

11. Item der metsellaer slach vijf roeden ende een quartier ende opt eynde vier roeden ende vijf voeten.

12. Item der bontwerker slach in de middel IIII roeden ende twe voeten ende opt eynde IIII roeden ende I quartier.

13. Item der riemsnider slach II½ roeden breet ende midden III½ roeden breet.

14. Item der bijlhouwer slach neffen Willam Noddaerts twe

roeden drie voeten min ende buten der poorten VIII roeden [1]) totten drayboom toe.

15. Item van denzelven drayboom voert der bijlhouwers, smede, zadelaers, wantsniders ende sniders slaghen dre roeden ende dre voeten breet tot sinte Katrinen-poorte toe.

Liber Hirsutus Minor fol. 40. tRoede Boeck, fol. 89, 90.

93. 1480, Januari 11. (*De torens der snijders en korenkoopers krijgen hard dak.*)

Scepenen, raide ende oudermans hebben overdragen, dat men der snyder toorne ende der corencopers toorn, van den dake van stroe gemaict ontdecken zel binnen XIIII dagen naistkomende, ende men zel zy wederom decken mit harden dake; ende die stadt zel tot elken toern te bate geven XX ℔.

R. D. B. dd. 1480, des Dinxdages na XIII-dach, fol. 135 verso.

94. 1482, Januari 2. (*Bijten hakken in den singel.*)

Die raet laet weten ende gebiet allen ghilden ende ghildebroederen, dat zy terstont hoire slagen in den borchwall byten twee roeden wyt ende dat yss ophalen ter stadt muren wert an, by enen koer van V ponden, des men nymant verdragen en sell.

B.spr.b. dd. 1482, des Woensdages na Jaers-dach, fol. 29.

95. 1483, Juni 4. (*Schoonmaken der torens.*)

Die rait laet weten ende gebiet allen onsen oudermans van onsen raide out ende nywe, dat elck syn torne ende cupen van synen gilden binnen schoenmaken ende die vulnisse ende onrenlycheit uuten tornen vegen van stonden an ende dattet tusschen dit ende ses uren gedaen is, alsoe dat men van den tornen weer doen sall moigen, oft van noide is. Ende ofter enige tornen of cupen waeren, daervan men ghene weer doen en mach, dat zy die tornen ende cupen oick terstont binnen maken mit plancken off hoerden alst best dienen sall, opdat men daervan weer doen sall moigen, wanttet van noide gedaen is, by correxy des raits.

B.spr.b. dd. 1483, des Woensdages IIIIen dach in Junio, fol. 59.

96. 1483, October 10. (*Oproeping der timmerlieden en metselaars tot versterking der wallen.*)

Voert soe gebiet die raet allen timmerluden ende houtsagers

1) In H.S. is „VIII roeden" herhaald.

ende metselaers, dat zy komen ter eenre uren voirseyt voer Wittevrouwen-poerte mit hoeren reetscapen ende wercktouwe tot hoeren ambocht dienende, om te doene dat hem onser stat scutmeyster bevelen sel, by tverboeren van vyftich ponden, dat men van stonden an uutpanden sel, sonder ymant des te verdragen.

B.spr.b. dd. 1483, des Vrijdages op sinte Victoers-dach, fol. 65.

97. 1511, Juli 10. *(Schoonmaken der torens.)*

Overcomen ende bevolen bij den raide out ende nye, dat die oudermans van allen gilden hoir toernen doen scoenmaken, trappen ende anders reformeeren sellen, soedat men ofts noet zij weer dairuut doen mach, sonder vertreck.

R. D. B. dd. 1511, des Donredages na Translatio Mertini, den Xen dach in Julio, fol. 174 verso.

98. 1511, December 29. *(Bijten hakken in de slagen van den singel.)*

Die rait laet weten ende gebiet allen onsen borgeren ende ondersaten, dat een yegelick kome nu te namiddage te twee uren, elck in zyn gilde ende slach opten borchwal, ende dat aldair elck gilde zijn slach bijte, ende dat ijss en stucken slaen, als dat tot bewaernisse onser stadt best dienen sell, byt verboeren elcx van een ℔, dat die oudermans in elck gilde hoeren gildbrueders sellen moegen uutpanden.

B.spr.b. dd. 1512, des Manendages na den heyligen Kors-dach, fol. 131 verso.

99. 1513, Februari 9. *(Schoonmaken der torens.)*

Den viven is bevolen een toesien thebben, dat der gilden toernen gereynicht ende gemaict worden, dat men weer dairuut doen mach, als die rait out ende nye anderdages overcomen is, ende die oudermanne selver aengenomen hebben gehadt te doen.

R. D. B. dd. 1513, opten Asschel-Woensdach, fol. 39.

100. 1527, September 11. *(Schoonmaken der torens.)*

Sleten scepene, raide ende oudermanne, dat die gilden hoir toernen scoen ende ledich maken sellen, soedat men se besigen mach; ende dat men se openen sel alst van noede is; ende dat der gilden oudermanne ende hoer boden sluetelen dairaff hebben sellen tusschen dit ende en Saterdage naest-

komende, bijt verboeren van X ß, die men den oudermanne afhalen sel, soe dicke alst geboert.

R. D. B. dd. 1527, des Woensdages na Nativitatis Marie, fol. 130 verso.

d. Verhouding der gilden tot de schutten [1]).

101. 1417, Augustus 18. *Van den ofgesetten scutten.*

Aldus brochten Jan van Lichtenberch, Jacop Egbertssoen ende Pilgrim de Wael den scepen, raede ende ouderman aen, so sy daertoe geset waren, doe men die schutte een deel ofzettede int jaer ons Heren XIIII(c) ende achte, dat doe overdragen wart opten schutten, die ofgeset worden:

1. Enich schut, die schut geweest hadde voer der tyt dat men voer Rinenstein lach, dat die schut alle siin leven waeckvry zitten sall binnen der stat van Vtrecht in sinen ghilde.

2. Ende die schutte, die in den besete voer Rynenstein of daernae schut worden ende ofgeset worden [2]), die zellen viif jaer van diere tyt elc [3]) vry zitten in der stat in zinen ghilde van horen waken; ende daerentendens sellen sy elc weder in horen ghilde waeken ende dienst doen, geliken anderen horen ghildebruederen.

3. Mer buten onser stat en zellen engheen scutte voirseyt, die offgeset siin, oude of jonge, enichs diensts verdragen wesen in reysen ofte in legeren.

Dit geschiede int jaer ons Heren XIIIIc ende XVII des Woensdages nae Onser Vrouwen-dage Assumpcio.

R. D. B. dd. 1417. fol. 64 verso.

102. 1444, Januari 23. (*Ordonnantie op de schutten.*)

Overdroegen die rade oudt ende nye, dat men alle die oude scutte ofsetten sell; ende hebben se samentlic ofgeset voer nutscap der stat ende om des wille dat sij een wijl tijts tegens raedts overdrachte ende boven den getale onredelic ingenomen sijn. Ende die overste oudt ende nie, mitter scutter hoeftmans oudt ende nye ende den vieren van den rade daertoe geset, sellen weder scutte ontfangen ten getale van

---

1) De hierna volgende stukken zijn opgenomen, ofschoon zij de gilden slechts hier en daar zijdelings raken, als aanvulling van de stukken over den tocht van de gilden.

2) In H.S. is „ende ofgeset worden" bovengeschreven.

3) In H.S. is „elc" bovengeschreven.

IIIIc, als van oudts geweest heeft ende niet meer, die der stat nutte sijn, mit vorwerden, dat diegene die binnen vijf jaren laetste voerleden uutten gilden genomen sijn buten consent hoerre oudermanne, diewelcke oudermanne bi horen ede den rade dat bibrengen sellen, teser tijt int voerseyde getall van IIIIc niet wesen en sellen. Ende waert dat men yement te huus liete, die als een scut der stat in den laetsten oerloge off daervoer gedient hadde, die en soude sijn leven lanck in sinen gilde niet waken noch enigen anderen dienst doen binnen der stat, ende daer soude hi vri off wesen ende anders niet. Voert sellen die scutte houden dese ordinancie nabescreven:

1. In den yersten sel men een boeck maken ende daerinne bescriven alle der scutte zekere renten ende allen zekeren oncost, den die scutte daeroff sculdich sijn te doen. Ende daer sellen die hoemans in der tyt voertmeer hoer rekeninge op doen.

2. Item in denselven boecke sel men alle die scutte bescriven mit name ende toename, die men nu annemen sell. Ende als die homans hoer rekeninge doen, so sel men terstont in tegenwoerdicheit der gemeenre scutte in denselven boecke scriven die scutte, die van dien jaer ingenomen sijn ende daer die hoemans hoer rekeninge off gedaen hebben.

3. Item en sellen geen hoemans enige scutte meer annemen dan na overdrachten des raedts oudt ende nye, bi enen kuer van X ℔ ter scutte behoef van sijns selfs goede, so dicke alst ijemént dede.

4. Item sellen alle die oude hoemans van voerledenen jaren, die noch niet gerekent en hebben, mit horen doelmeisters hoer rekeninge doen tusschen dit ende den heiligen dagen van Paschen naestcomende, elc bi enen kuer van X ℔ van sijns selfs goede, ende daertoe die homans ende doelmeisters gene hoemans noch doelmeisters meer te mogen werden. Ende die hoemans, die nu sijn of namaels comen, sellen altijt hoer rekeninge doen voer sunte Victoers-dage na horen ofganck [1]), bi den kueren ende bruecken voerscreven; ende sij en sellen gene restande rekenen, die lude en sijn mitten utersten recht verwonnen.

5. Item en sell niement scutt wesen ofte scutcovel dragen,

1) In H.S. is „na horen ofghanck" bovengeschreven.

dan die dachlicx binnen Vtrecht woent, gesondert die gulden sporen spannen off hoer kijnder.

6. Item so en sell nyement hoeman van den scutten mogen wesen, ten si dat hi stedelicx mit sijnre hoechster weren binnen der stat woent, in alre manieren als die raedt oudt ende nye optengenen, die in den rade sitten sellen, overdragen is.

7. Item en sel men genen heren, joncheren of yement anders, den eens een scuttcovel gegeven is, tot geenre tijt meer covel geven dan alleen onsen gnedigen here van Vtrecht.

8. Voert so en sel men geen wassende boem off hout uten doelen houwen, dan alleen rise van den wilgen die knoetber sijn, bi enen kuer van X ℔ ter scutte behoeff, so dicke alst yement dede.

R. D. B. dd. 1444, des Donredages na Agnetis, fol. 83 verso.

103. 1445, Maart 30. (*Lichting van schutten.*)

Overdroegen die rade oudt ende nye, dat die homans van den schutten tot XXII scutten annemen sellen mogen in desen tegenwoerdigen jaer ende niet uut den gilden, so verre men se crigen kan ten getale voerscreven. Mer so wes sij niet krigen en konnen, die sel men uut den gilden mogen nemen bi den oversten oudt ende nye, daert den gilden minst hinderlic is.

R. D. B. dd. 1445, des Dijnxdages na Paschen, fol. 138.

104. 1447, April 21. (*Lichting van schutten.*)

Overdroegen die rade oudt ende nye, dat die tegenwoerdige homans van den scutten wael innemen mogen X nie scutte binnen desen jaer, mer sonder quetsinge van enigen gilde.

R. D. B. dd. 1447, des Vridages na Beloken Paschen, fol. 48 verso.

105. 1460, Februari 21. (*Afdanking der schutten.*)

Die rade out ende nye hebben eendrachtelic offgeset alle die schutte, ende sy sellen gaen elcs in hoeren gilde, dair sy in hoeren, ende die homans nu ter tijt mitten gescicten uten rade out ende nye dairtoe geset sellen weder annemen uten gilden in elcker homanscap XXV man, meer noch min, maect te samen III^c scutten; ende die homans van den scutten en sellen after deser tijt voirt in genen homanscappen scutten annemen boven tgetaell van XXV scutten, dan bij den rade out ende nye. Ende ofter enige scutten storven uut enigen

homanscappen of dairuut gingen, dair sellen die homans terstont ander weder voir annemen, sodat altoes elke homanscap hebben sell XXV man, meer noch min, diewelke die so angenomen werden en sellen hem des niet weygeren ende nochtans tvolle gelt gelt *(sic)*. Item ofter mit deser ofsettinge der scutten oude ofte onmachtige goede manne, die altoes tbeste gedaen hadden, offgeset waeren, die sellen scutten bliven boven den getale van III^c scutten; te weten die van hem boven LX jaeren out syn, die sellen buten verbande staen, ende die beneden LX^en ende te zwaer lichame sijn, sellen pieken dragen.

R. D. B. dd. 1460, op sunte Peters-avont ad Cathedram, fol. 6 verso.

e. Verplichtingen der gilden in geval van brand.

106. 1444, Juli 19. *(Voorzorgen te nemen voor het geval van brand.)*

[1]) Voert laet die raet weten enen ygelicken, dat sy binnen der voerseyde tijt van achte dagen alle rescap rede hebben, die totten brande geordiniert is, te weten, elc die in daken huse woent ene leder vier voet langer dan die oysen [2]) van sinen huse, elc vierendeel enen groten branthaeck mit tween stocken, drie grote brantlederen ende drie corte brantlederen mit haken ende elc gilde III leren eymeren ende drie oesvate; want men tenden der voerseyde tijt alle die voerseyde reescapp scouwen sell ende bekueren diegene, die sij niet gemaect en hebben, van enen kuer van XXV ℔, gelyc die raedt oudt ende nie overdragen is.

B.spr.b. dd. 1444, des Sonnendages na Divisionis Apostolorum, fol. 140 verso.

---

1) In H.S. is deze geheele bepaling doorgehaald.
2) In H.S. is hier „boven" nog afzonderlijk doorgehaald.

dan die dachlicx binnen
sporen spannen off hoer
6. Item so en sell
wesen, ten si dat hi
nen der stat woent
nye optengenen,
7. Item en
anders, den ee
covel geven
8. Voert
doelen ho
sijn, bi
yement

R GH

UZE.

aadsleden zijn niet binnen het jaar herkiesbaar.)

mene stat te rade gheworden, dat men nyemant el weder opt huys te comen binnen jaers na dien dat hi van den huys gaet, is hi.. scepene,.. raed of erman van ghilden.

Liber Albus, fol. 4. tRoede Boeck, fol. 1 verso.

108. (15e eeuw.) [1]. *(Loting voor de verkiezing van overste oudermannen.)*

Item van dat sy [2]) op Onser Vrouwen-avont te Lichtmisse op hoeren cost den ghilden dat cley leveren ende die terningen in budelkijns, dair sy mede loten ende die lote maken, dair die oudermans mede loten om die overstoudermans mede te kiesen, onder hem beyden te samen IX ℔ XV st. [3])

Register van ampten, fol. 7.

109. 1304, Mei 8.

Dit is der ghilden brief van Vtrecht ende heet die oude ghildenbrief.

In nomine Domini, in Goeds namen, amen.

Wi ghemene oudermanne van den ghemenen ghilden van

---

1) Daar dit stuk van onzekeren datum is, plaatsen wij het voor de gedateerde, teneinde misstand te voorkomen.

2) Nl. de „oversten knapen, die der stat duerwaerders syn".

3) Het hier medegedeelde stuk is een artikel uit de ordonnantie op de stadsdeurwaarders, geldende in het laatst der 15e eeuw, voorkomende in Archief, Afd. I. N°. 214 f. 6. Sedert wanneer deze regeling gold, is niet bekend.

der stat van Vtrecht ma
zellen zien of horen le
de des lants van
naect, dat:
Die scepene v
ht de Vr
ıan Toy
ı der
raet,
en in der st
en voert scepene kie
zijn zi buten ghilden, zijn zi

emde vorwaerden ghoet ende
en, zo hebbe wi desen brief
nde wi Lambrecht de Vreze,
an Toutelaert, Ghisebrecht
Alaerd Ere ende Herman
henoemde, opdat alle
ven staen, vaste ende
en desen brief onse

s Heren alse men
eren daghes na

p Guy.)

3. Ente scepene zullen zitten
zijn te doen; ente twalef scepene e
rade comen, ten zi dat men se daertoe r , maken

4. Ente raedsmanne zellen wezen vier en sullen
scepene zellen kiesen enen ouderman van der sta bben
ente raet zel kiesen enen ouderman uten scepene; en te
man van den scepene zel zitten bi den raet dat jaer uut. en

5. Noch gheman zel raetsmanne wesen, die heren cleder
draghet van binnen of van buten.

6. Ende waert dat enich van onsen borgheren worde beclaecht ten hoechsten rechte aen zijn hals of aen sijn erve, tusschen Noede ende Bodegraven, daer zoude die stat zenden enen scepene ende enen raetsman ende enen voerspraec opter stat cost te helpen zijn recht.

7. Ende en zel gheen man, die onse borgher is, enen anderen borgher beclaghen buten der stat om enigherhande dinghe; ende zo wie dat dede, die hadde de stat een jaer verboert, daer men bedraghen mochte mit twe wittaftighen mannen.

8. Ende worde enich onser borgher ghevanghen of zijn ghoet ghenomen, daer soude die raet van der stat hoer boden zenden ende helpen tot sinen rechte opter stat coste, alse zi best mochten.

9. Noch men zel gheen grote scout opter stat maken, ten si bi rade der meenre oudermanne van den ghilden; noch ten zel gheen borgher varen tot enigher zameninghe buten der stat, ten zi bi den ghemenen rade van der stat. Ende zo wie dat dade die zoude een jaer die stat rumen, daer men bedraghen mochte mit tween wittaftighen mannen.

10. Noch en moet ghene onse borgher meer knapen cleden dan hi daghelix binnen zijn huys op sinen cost heeft. Ende so wie dat verbrake, also menighen man alse hi buten zijn huys cleet, also menighe vijf pont zel hi der stat gheven.

11. Waer oec enich man, die men kore in der stat rade, ende dat wederzeyde, die waers eerstewarven om vijf pont, ende anderwarven op vijf pont, ende derdewarven op vijf pont. Ende die des meer dede, dien zoude men verzweren nummermeer in der stat rade te comen, des hi also ghesont van sinen live is, dat hyt voeren mach.

12. Ende waer enich man, die men scepen kore, die hem des weerde, die waers opten zelven koer, die hiervoer opten raet ghesproken is.

13. Noch en zel gheen scepene noch raet wezen vader mitten kijnde, noch broeder mitten broeder.

14. Ende zo wie den anderen beclaghede voer tgherechte van scade of van scoude, die onse borghere zijn, die moghen malc van den anderen comen sonder begrijp.

15. Ende wanneer enich vonnes opter stat huys coemt, zo wie daertoe sprake zonder ouderman, die zoude uten rade gaen, ont dat vonnes gheeynt ware.

16. Noch en zel gheen mensch, waer hi man of wijf, misse vermanen van dode noch van beganghenisse anders dan die rechte erfname, hine waers, op vijf scillinghe.

17. Die mene coep van alle onsen borgheren die zel wezen, alse hi haertoe comen is.

18. Noch men zel in ghenen ghilden zware koeren maken, ten ware bi rade der meenre oudermanne van den ghilden.

19. Ende zo wie hem gheneren wil aen enighen ambochten, dat ghilde heeft, diet nyet aengheerft en is, die zellent winnen, ist mansname ist vrouwenname.

20. Ende wi scepene ente mene raet van der stat van Vtrecht loven dat mit goeden trouwen ende bi onsen ede ende bi onsen vryen wille, sonder alrehande archeyt, dat wi der backer ghilde enten menen ghilden van onser stat, alle dese vorghenoemde punten houden zellen ende helpen starcken, die wi hem bescreven ende beseghelt hebben.

21. Ende alle die wilkoer, die der backer ghilde ente menen ghilden van onser stat vorghenoemt oplegghen om ghemeen oerbaar bi ghemenen rade der oudermanne in horen ghilden, dat wi die stedighen ende starcken zullen.

Ende opdat deze vorghenoemde vorwaerden ghoet ende vast ende eweliken bliven zellen, zo hebbe wi desen brief mit onser stat zeghel beseghelt. Ende wi Lambrecht de Vreze, ridder, Vrederic Zoudenbalch, Herman Toutelaert, Ghisebrecht Pellencussen, Herman van den Velde, Alaerd Ere ende Herman Grawaert, scepene van Vtrecht vorghenoemde, opdat alle dese punten, die hier te voeren bescreven staen, vaste ende starcke eweliken bliven, zo hebben wi aen desen brief onse zeghelle bizonderlinghen ghehanghen.

Dese brief wart ghegheven in den jaer ons Heren alse men scrijft dusent drehondert ende viere, des anderen daghes na ons Heren Hemelvaert.

Der stat copiboec B, fol. 94 verso.

110. 1305, November 14. (*Privilege van bisschop Guy.*)

Wi Guy, bi der ghenaden Goeds biscop tot Vtrecht, maken cont ende kenlic alle denghenen, die desen brief sien sullen of hoeren lesen, dat wi omme goeden wille, dien wi hebben tot onser stat van Vtrecht, die in paise ende in vreden te setten, ende omme den dienst, die si ons ghedaen hebben ende noch, of God wille, trouwelike doen sullen, hebben wi ghegheven ende gheven dese sticken, die hierna ghescreven staen ewelike te duren:

1. Int eerste, dat wi onser stat van Vtrecht houden sullen alsulke brieve, alse si hebben van keyser of van Roemscen coninghen, ende ten voersten dien brief, dien si hebben van onsen oem den coninc Willaem, ende betoeghen moghen, sonder eenich wedersegghen.

. . . .

2. Vort sal de raet van der stat van Vtrecht scepen kiesen van jare te jare, daer si ghebreken, alse der stat orbaer is, ende wi sullen se eeden of deghene dien wyt bevelen.

. . . .

3. Vort dat elc coepman varen ende keeren mach tot der stat van Vtrecht vrilike met sinen ghoede, behouden syns goeds, oec wat orloghe in der stat of in den lande ghevallen mochte, des dat orloghe ons niet toe en behoerde, alse tieghens onser stat van Vtrecht, behouden ons rechts. Ende soe wie dien coepman vinghe of roevede, dat wi dien coepman tsine weder sullen doen gheven van desgheens ghoede, die dat ghedaen hadde. Ende nochtan sullen wi die mesdaet doen beteren alse recht wyst.

4. Vort dese voerscreven pointen ende alle ghoede pointen der ghilden recht ende hore brieve, die si ghemaket hebben ende bi ons noch maken sullen, ende al dat der ghemeenre stat orbaer is ende eere, dat selle wi voertsetten ende vorderen met ghoeden trouwen sonder alrehande archeyt.

Ende ommedat wi willen, alle dese pointen, die voerscreven sien, ewelike vaste ende ghestade bliven, soe hebbe wi desen brief beseghelt met onsen seghele ende hebben ghebeden heren Janne, abt van sente Pouwels, broder Diederic van Hollant, commenduur van den Dietschen huus, ende broder Diederike van der A, commenduur van sente Katrinen tot Vtrecht, dat si in orkonde ende in kennessen hierof ghemeene met ons desen brief seghelen met horen seghelen. Ende wi Jan abt, broder Diederic ende broder Diederic, commendure voerghenoemt, om bede ons heren des biscops voerseit, hebbe wi in kennessen der wareit desen brief beseghelt met onse seghele.

Ghegheven int jaer ons Heren dusent driehondert ende vive des Sonnendaghes na sente Martyns-daghe te Vredelant.

Origineel charter op perkament met 4 zegels, Inv. N°. 79.

111 [1]). 1341, Januari 20. *(Gildenbrief.)*

Wi . . scepene, . . raed ende ghemene oudermanne van den ouden rade ende van den nywen der stat van Vtrecht maken cont ende kenlic allen luden, dat wi bi consente der meenre ghilden der stat van Vtrecht vorseyt, om ons ende om onse stat in rusten ende in payse te houden, eendrachtelike ende mit goeden berade overeenghedraghen siin, dat wi alle de pōnten, also alse hierna bescreven staen, ewelike vast ende ghestade ende onverbrekelike houden zellen ende willen, ten waer dat de . . scepene, . . raed ende oudermanne van den ghilden oud ende nywe, bi rade ende consente eenre meenre morghensprake van allen ghilden, eens beters te rade worden.

1.. In den eersten dat als men in den ghilden oudermanne kyesen sel, so sellen de oudermanne, dar dan tgheghenwordich siin, elc in sinen ghilde alle hoer ghildebroeder daer doen comen, bi eenre pene van enen ponde ende de nyet te laten.

2. Ende die oudermanne sellen sonder voerraed bi horen

---

1) Deze gildenbrief komt ook, in afschrift, voor in het Liber Albus, fol. 31, met dezen titel: „*Van den oudermannen ende den raet te kyesen.* — Dit is die vorme van den oudermannen ende van den rade te kyesen, des alle ghilden brieve hebben".

ede sonder arghenlist onder de mene ghildebroeder, de volle ghildebroeder siin ende jaer ende dach tUtrecht borgher gheweest hebben ende tuintich jaer out siin of meer ende in dien ghilde gaen ende waken, elken ghildebroeder, de daer coemt, een lot maken. Ende de . . scepene, . . raed noch oudermanne en sellen nyet mede loten noch lot hebben, omdat die . . scepene, . . raed mit dien oudermanne elc in horen ghilde, de volle ghildebroedere siin, de lote mede maken sellen.

3. Ende onder de lote sellen wesen vijf zonderlinghe lote ende nyet meer. Ende de vijf manne, daer de vijf zonderlinghe lote op vallen, sellen zweren ten heylighen, dat si des nyet laten en sellen om lyeve noch om lede, noch om engheenrehande zaken, si en sellen altehand sonder arghenlist nyet uut hemselven maer uut horen anderen volle ghildebroederen, de na der stat coer in der stat rade wesen moeghen, eendrachtelike ofte drie van hem viven, of si nyet al overeen en droeghen, tue oudermanne kyesen, de si vermoeden bi horen ede, dat der stat van Vtrecht, horen ghilde enten menen ghilden van Vtrecht nutte ende oorbaerlike siin. In dien manyeren, dat die vive hem in horen coer mit nyemant beraden en sellen anders dan mit hemselven.

4. Ende alse si ghecoren hebben, so sellen si de nywe oudermanne al rechtevoert, sonder runen of raden mit hem of mit anders yemant, in der stat rade presenteren, daer te sweren ende dien raed te kyesen alse ghewoenlic is; dat is te verstaen van elker wake tue raetsmanne, ende dander tue raetsmanne darenboven sellen si nemen uut dien ghilden bi horen ede, de hem donct dat der stat nutte siin ende oorbaerlike ende dien menen ghilden.

5. Ende de vier ende tuintich raetsmanne, alse de ghecoren siin, sellen kyesen tuaelf scepene, also alse die oude ghildebrief hout [1]).

6. Waer enich man, de mit bede of mit myede, of mit runen of mit raden, selve of mit anderen persoenen, wijf of man, leec of paep, in enigherhande manyeren enighen voerraed daerin dede, om dese oudermanne, . . raed ende scepene, overste oudermanne of borghermeysters te kyesen jeghens de manyere, de vorscreven is, ende de raed van der stat dat ter waerheyt

---

1) Vgl. Gildenbrief dd. 1304 art. 2 jº 3.

vonde, de verboerde tien pont. Ende de tien pont zoude hi voer de clocke brenghen aen hemde ende aen broeke, of jaer ende dach uut der stat te wesen ende ene myle van der stat.

7. Ende so wat man, dat enich ferpel of onreckelike dinghe in dese lotinghe dede, ende de raed van der stat dat ter waerheyt vonde, die zoude ewelike uut der stat rade wesen.

8. Ende en sel gheen man ouderman wesen, hi en si volle ghildebroeder, of hi en voer dat ghilde mitter hant, of hi en hebt ghevoert, oft en si hem aengheerft van sinen ouders, diet ghevoert hebben, oft en si hem aengheboren.

9. Voert als men de overste ouderman kyesen sel, so zellen de oude overste oudermanne maken tue ende viertich lote, ende daer sellen vijf zonderlinghe lote onder wesen; ende de vijf manne, daer die vijf zonderlinghe lote op vallen, sellen kyesen tue overste oudermanne uut dien viertien hooftghilden ende nyet uut hemselven, de hem doncken bi horen ede, dat der stat enten menen ghilden nutte ende oorbaerlike siin. Ende so waer die drie gaen, sellen de tue volghen.

10. Ende voert so en sellen engheen borghermeysters, overste oudermanne of cameraer weder comen in den stoel, daer hi in is, of elc in des anders stoel eer int vierde jaer.

11. Voert so en sellen de oudermanne ghene ghildebroeder ontfaen, diet ghilde nyet voeren en willen mitter hant, ten si bi den ghemenen oudermannen.

Ende omdat wi .. scepene, raed ende ghemene oudermanne van den ouden rade ende van den nywen vorseyt alle dese vorscreven pŏnten vast ende ghestade houden sellen ende willen, also alse hiervoer bescreven staet, so hebbe wi bi consente ende bi rade der meenre ghilden van onser stat desen brief beseghelt mit onser stat grote seghel.

Ghegheven int jaer ons Heren dusent drehondert ende een ende viertich op sinte Angnyeten-avont.

Origineel charter op perkament, waarvan het zegel verloren is, in het archief van het Smeden-gilde (berustende in het Eloyen-gasthuis) te Utrecht.

112. 1379, Juli 16. (*Overeenkomst omtrent de raadskeuze.*)

Int jaer ons Heren MCCCLXXIX des Saterdaghes na zinte Margrieten-dach zegheden onse lieve here van Vtrecht ende die acht overste van den ouden rade ende van den nywen een zegghen openbaerliken ter clocken tot eenre meenre buersprake van zulker onruste ende vergaderinghe, alse ghe-

vielen opter Plaetsen ende op Rodenborch-brugghe, daer men op beyden siden ghewapent was des Sonnendaghes voer zinte Margrieten-dach naest verleden in den avont ende in der nacht, alse die Manendach te handen quam, also alst hem die raet out ende nywe, die stat ende die ghilden belooft hebben, also alsi op beyden siden totten voerseyden tween steden vergadert waren, om ruste ende vrede voertaan eweliken te houden in zulken manieren, alse hierna bescreven staet:

. . . .

1. Voert en zel men ghenen borgher de stat verbieden nochte meenedich maken nochte uter stat rade legghen nochte zijn stemme nemen in zinen ghilde nochte onborgheren nochte verwilcoren op sijn lijf, ten zi bi out raet ende nywe, boven der stat boeke ende brieve.

. . . .

2. Voert zel men die oudermans kiezen op Onser Vrouwen-avont te Lichtmisse na der ghewoenten, alst haertoe ghecomen is. Ende alse die oudermans gheeet sijn ende die vijf lote ghevallen zijn onder die mene oudermans, zo zellen die oudermans, die de vijf lote vallen, kiezen bi horen ede twe overste oudermans, alse van elker ziden enen. Ende dan zellen die oudermans, die den raet behoren te kiezen, kyezen XXIIII raetsmanne, alse van elker zide twaleve. Ende die XXIIII raetsmanne zellen kiezen XII scepene, alse van elker zide zesse. Ende die scepene zellen kiezen enen borghermeyster uten rade, ende die raet zellen kiezen enen borghermeyster uten scepene, also dat van elker zide een borghermeyster wesen zel; ende vielt dat die twe borghermeysters van eenre zide ghecoren worden, zo zoude dieghene, die uten scepene borghermeyster ghecoren ware, borghermeyster bliven, ende den raet-borghermeyster zout men verkiezen, zodat van elker zide een borghermeyster wesen zel. Ende dan zellen die vier overste alle hoer ambochten bezetten, van elker zide ene.

. . . .

Liber Albus, fol. 66.

113. 1386, Januari 6. (*Loten door een niet-burger.*)

Want Peter van Aken ghezeghet heeft tots raets antworde, dat Willam van Breden lot aenghetast soude hebben in zinen ghilde ende gheen borgher en was, des Peter nyet bewizen en conste, daeromme is hi hier ghecomen in hemde ende in

broeke ter klocken ende zel den rade bidden verghiffenisse ende gheven der stat ter beteringhe X ℔, ghelike dat Willam ghedaen zoude hebben na der stat recht, oft Peter van Aken toeghebrocht hadde.

B.spr.b. dd, 1386, opten XIIIden dach, fol. 30 verso.

114. 1386, Januari 31. (*Oproeping tot de raadskeuze.*)

1. Waer yemant, de morghen enich perlement ofte onruste makede, dat woude hem de raet zwaerliker ofnemen dan op een ander tiid.

2. Voert verbiet die raet, dat nyemant lot aen en taste, hi en hebbe eerste der stat ende zinen ghilde voldaen van zinen koeren roerende van desen jare. Ende de hierenboven lot aentaste, die verboerde de helfte meer ende die koeren zoude hi bloots hoofts brengen voer den raet.

3. Ende yemant van onsen borgheren, de nyet stadelix binnen Vtrecht en woenen, die en zellen nyet mede loten. Ende waert dat yemant hierenboven lot aentaste, die verboerde X ℔ ende die zoude hi brenghen in hemde ende in broeke ter klocken.

4. Voert waer yemant de van onsen borgheren, de ghildebroeders siin ende de in horen ghilde lot aentasten moghen, op Onser Vrouwen-avont te Lichtmisse nyet ter morghensprake en quamen ende mede loten in horen ghilde, daer zi in hoerden, die verboerde de stat een jaer lang ende ene mile van der stat te wesen, also verre hi zo starc van live waer, dat hi ter morghensprake comen mochte.

B.spr.b. dd. 1386, des Woensdaghes na zinte Pouwels-dach in den Afterwinter, fol. 33 verso.

115. 1406, September 3. (*Onbehoorlijk gedrag bij de loting.*)

Des Vridages na sinte Gelis-dach overdroegen scepen, raet ende oudermans: want Alfer van Woudeggen onderedelike dingen gedaen heeft in der lotinge, daerom sel hy opter poorten leggen ende den rade verghiffenisse bidden, ende hi en sel in tien jaren niet mede loten in zinen ghilde noch gheen stemme hebben in zinen ghilde.

R.D.B. dd. 1406, fol. 92 verso.

116. 1413, (Februari 1?) [1]). (*Kiesplicht.*)

1. Die scepen, rade ende oudermans van onser stat hebben

1) Dit raadsbesluit volgt *na* een d.d. feria secunda post Pauli Conversionem (= Janu-

by horen rade ter waerheit gevonden, dat Herman Grawert binnen onser stat was gesont van live op Onser Vrouwen-avont te Lichtemisse, ende niet mede ter morgenspraeck geweest en heeft, noch mede geloet en heeft in sinen ghilde, ende dat mit opset ende wille gelaten heeft; daerom wil de raet, dat men dat rechte mitter clocken nae inhout sboecs. [1])

2. Ende desgeliix wil die raet, dat men enen ygeliken doe, die desgeliix ofte anders in der lotinghe gebruect hebben, dat men dat rechte nae den boeke, in dien ende in allen anderen ghilde, also als ter clocken gekundicht is.

R. D. B. dd. 1413, fol. 116.

117. 1413, (c. September 15) [2]). *(Bepaling, dat iemand zijn stemrecht zal blijven genieten.)*

Die rade van onser stat out ende nywe hebben overdraghen, dat Hubert van Hollant gesondert wesen sall van sinen vader geliken Henric Sloyer, dat is te weten, dat Hubrecht siin borgerscap hebben ende behouden sel ende siin stemme in sinen ghilde hebben ende behouden sell; want den rade kenliken is, dat Hubert van Hollant *hem wel bewiist heeft* [3]), up Rodenborgerbrugge *bi der meenten* [3]) was ende gheen gemeenscap in langen tiden mit sinen vader of mit sinen bruederen gehadt en heeft.

R. D. B. dd. 1413, fol. 127 verso.

118. 1413, Juni 27. *(Ontneming van burgerschap en stemrecht.)*

Die raet out ende nywe siin overdragen, dat men ghenen borger ontborgeren off siin stemme nemen en zel in sinen ghilde off uut den rade leggen en zell, then sy bi den rade out ende nywe.

B.spr.b. dd. 1413, des sDiinsdages nae sinte Jans-dach te Middezoemer, fol. 151 verso.

---

ari 30), doch is ingeschreven vóór den op O. V. avont te Lichtemisse (= Februari 1) gekozen raad.

1) In het B.spr.b. leest men dd. 1413 up sinte Benedictus-dach in den Zoemer (fol. 154 verso): „Want Herman Grawert Onser Vrouwen-avont te Lichtemisse niet te lote en quam in sinen ghilde ende bynnen onser stat was, daerom verbyet men hem die stat jaer ende dach ende een mile van der stat te wesen".

2) Dit stuk is ingeschreven tusschen andere dd. 1413, (Sept. 4) „sManendaghes na Egidy" en 1413, (Sept. 28) „des Donredaghes up sinte Michiels-avont."

3) Het cursief gedrukte is door dezelfde hand bovengeschreven.

119. 1416, October 9. *(Loten door iemand, die burger noch gildebroeder is.)*

Want Jan Egbertssoen de smit in der smede ghilde te lote gegaen heeft ende gheen borger noch ghildebrueder en is, daerom is hy hier gecomen in hemde ende in broec ter clocken ende sel den rade verghiffenisse bidden ende der stat te beteringe geven X ℔.

B.spr.b. dd. 1416, up sinte Victoris-avont, fol. 118.

120. 1417, Januari 22. *(Buiten-burgers uitgesloten van de raadskeuze.)*

De raet van onser stat verbiet allen onsen borgeren, die bynnen onser stat nyet stedelic woe[n]achtich en sijn, dat sy op Onser Vrouwen-avont te Lichtmisse, als men onser stat rade kiesen sal, nyet mede en loten, noch lot aen en tasten in horen ghilde, daer sy inne horen. Ende yemant die hierenboven lot aentaste, die verboerde X ℔, ende die soude hy in hemde ende in broeke ter klocken brengen.

B.spr.b. dd. 1417, des Vridages nae Agnetis, fol. 130 verso.

121. 1426, Augustus 2. *(Herstelling van gebannenen.)*

Alsoe opten dach der incoempst ons heren van Vtrechts ende sint diere tyt een deel goeder manne, onse mede-raede, borgere, dienre ende andere mit gedruck uut der stat geset waren [1]), tegens onser stat rechten ende vryheiden, sommige hoer stemmen, hoer raetscap, hoer borgerscap ende hoer ambochten genomen waren, daeromme heeft de raet hem allen hoer stemmen, raetscap, borgerscap ende hoer ampten wedergegeven, in allen schiin sy die elx hadden, eer sy hem genomen worden.

B.spr.b. dd. 1426, des Vridages nae Petri ad Vincula, fol. 59.

122. 1427, Januari 31. *(Oproeping tot de raadskeuze.)*

1. Morgen sel men, oft Godt wil, den niwen raet kiesen in onser stat; daeromme verbiet de raet, dat niemant dan vechtelic off perlement en make, want die raet dat dan voel swaerliker rechten ende hem ofnemen wil dan op een ander tyt.

2. Vert verbiet de raet, dat mergen niemant lot an en teste, hy en hebbe yerste der stat ende sinen ghilde voldaen

---

1) Dit hing samen met het schisma. Vgl. Burman, Utr. Jaarboeken, dl. I blz. 312 vlg., 329.

van sinen koren van desen verleden jaer. Ende yemant, die hierenboven lot antastede, die verbuerde die helfte meer; ende dien koer sall hy brenggen bloets hoefts voer den raede.

3. Ende waer yemant van onsen borgeren, die ghildebrueder waer ende in sinen ghilde lot antasten mochte, ende op Onser Vrouwen-avont te Lichtemisse niet mede ter morgensprake en quame ende niet mede en lotede in sinen ghilde, daer hy ynne hoerde, die verboirde de stat een jaer lang ende een mile van der stat te wesen [1]) ende daertoe hondert Beyerssche gulden tot behoeff onser stat *ende daertoe all alsulken dienst doen, als hy onser stat ende sinen ghilde sculdich is te doen, off hy hier tegenwoirdich waer*; also verre als hy also starck van live is, dat hy ter mergenspraeck comen mach.

4. Ende waer yemant, die niet stedelix binnen onser stat en woende, die en sall niet mede loten. Ende waer yemant, die hierenboven lot antastede, die verboirde X ℔; ende die sall hy brenggen in hemde ende in broec ter clocken, ende daerntendens een jair uter stat wesen ende een mile van der stat. Ende men sal hem gheen lot maken.

B.spr.b. dd. 1427, des Vrydages nae sinte Pouwels-dach Conversio, fol. 75.

123. 1433, December 14. (*Uitsluiting van actief en passief kiesrecht.*)

Overdroegen die rade oude ende nywe, dat van deser tyd voirt engeen man van allen dengenen, die uutgebannen, uutgelopen off voirvluchtich geweest syn om onser laitster lasten will, — ruerende van den opstaen, dat geweest is van bisscop Zweder van Culenborch, ende zulker lasten als ons dairom angeleyt geweest hebben, — sy off hoir kyndere, die weder incomen sellen, in onser stad rade niet gecoren en sellen warden noch in hoiren gilde te lote gaen.

R. D. B. dd. 1433, des Manendages nae sinte Lucien-dach, fol. 108 verso.

124. 1441, April 7. (*Buiten-burgers kiezen niet mede voor den raad.*)

Voirt wair dat sake dat enige van onsen buten-borgeren van deser tijt voirt lot aentastede op Onser Vrouwen-avont te Lichtmisse, die soude alle sijn vrijheiden van synre borger-

---

1) In H.S. is van hier tot „stat" met eene verwijzing later bijgeschreven en het cursief gedrukte door dezelfde hand bijgevoegd.

scap verliesen ende nyet voirtaen verantwoirt wesen van der stat van Vtrecht als voirscreven staet [1]), behoudeliken der overdrachten van den molenairs in hore volcomenre machten te bliven, also die rade out ende nywe in den jair XIIII c ende XXXV op sinte Pouwels-avont Conversio dat overdragen hebben [2]).

B.spr.b. dd. 1441, des Vrijdages na Judica, fol. 46 verso.

125. 1443, Januari 23. (*Straf tegen omkooping bij de stemming.*)

Overdroegen die rade out ende nye voir nutscap onser stadt: wair yemant van deser tyt voirt, die in enigen gelagen ofte vergaderingen mit sinen gildebrueders ofte yemant anders vordell van den gelage op hemselven off op anderen settede om yemant in den rade gecoren te werden ofte yemant dairmede te weren, gave ofte name, die soude verboeren X m steens; ende die soude hy brengen bloets hoefts voir den rade, ende dairtoe twee jair uten rade wesen. Ende dese kueren sellen aenbrengen ende uutgaen die koermeystere in der tydt ende dair sellen sy van hebben den zesten penning, in allen schijn als sy van den vechtkoeren hebben; behoudelicken nochtant die oude overdrachte, ruerende van den voirrade, in hoerre machten te bliven.

R. D. B. dd. 1443, des Woensdages na sunte Agnieten-dach, fol. 44.

126. 1450, April 14. (*Gildenbrief.*)

Dit is die ordinantie, overdragen bij den rade out ende nye ende gemeenre morgensprake van allen gilden, hoe men in toecomende tijden den raet kiesen sel mitter boen.

(*Keuze der oudermannen.*)

1. Item zellen alle gilden loten om hoir oudermans te kiesen als zij hairtoe gedaen hebben; behoudelic dat men geen vordell dairin doen en sall, alse yemant te bidden off te spreken omme yemant bij namen tot oudermans te kiesen, ofte enige gelage oinder den gildbruederen te maken, off dairomme te gelden off te verleggen, bij een coer van C ℔ ende ewelic uut der

1) In de voorafgaande artikelen beloofde de stad aan hare inwonende burgers, hen „voir gewelde (te) beschermen, also lange als sy leven."

2) Zie hierachter de stukken betreffende het molenaars-gilde No. 2.

stat rade te wesen ende meenedich ter clocken uutgekondicht te werden. Ende wair enich man in enigen gelagen, dair deser gelijc geschiede, als voirseyt is, ofte die van yemande gebeden woirde ende dat den rade niet aen en brochte, die verboerde L ß. Wair oec yemant, die van enigen der punten voirseyt vername ende dat den rade bijbrochte, die zoude hebben van der stat L ß. Ende men sal jaerlix des anderen dages na Onser Vrouwen-dach te Lichtmisse II goede mannen uut den rade dairtoe scicken ende bij hoiren ede bevelen, dat zij in allen gilden onderzoec hiervan doen zullen. Ende so wien zij hieromme eden willen, die en sellen hom des niet weren.

Om die rade te kiesen.

2. Alse alle die oudermans aldus gecoren ende opten huise gebrocht ziin ende hoiren eedt na der ouder gewoenten gedaen hebben, so sellen die oudermans van den hoeftgilden terstont die rade kiesen, alse uut elker waeck II rade ende II rade van der straet, eendrachtelicken, off sij se eendrachtelic kiesen connen.

3. Ende wairt dat zij eniger waken ofte gilden rade off die rade van der straet niet eendrachtelic kiesen en conden, om dan dat omvragen te scutten, so sellen zij die kyesen in der manieren hierna bescreven:

In den yersten sellen die oudermans van elken gilde, die men hoir rade kiesen sall, goede mannen uut hoiren gilde benuempt opter kisten mogen scriven, na der ouder gewoenten.

Ende wair men twe rade uut eenre waeck ofte uut enen gilde aldus gebuerden te kiesen, dair zouden soveel mutsen wesen, als dair goede mannen uut dien gilde toe benoemt wairen; ende aen elke mutse sel een van den benoemden ziin naem gescreven staen. Ende die oudermans, die men hoir rade aldus kiesen sall, ende der overster stat knapen zellen dair sovele omme die kiste staen ende elx een van den mutsen in beyden hoiren handen ophoudende. Ende dair sell een becken optie kiste staen, ende dair sell een van den oversten knapen bij staen. Ende so sel men alle die oudermans na ordynancien oproepen; ende so sel die overste dienre elken ouderman allenken enen ziin bone in dat becken leggen. Ende so sellen zij elx mit eenre openre hant hoir boen uut dat becken nemen ende dan terstont die hant mitter boen in elker muts eens steken; ende so wien zij dan hoir stemme geven willen, dair zellen zij heymelic hoir boen in laten vallen.

Ende aldan alle die oudermans aldus ter mutsen geweest ziin, ende weder op hoir stede ziin gaen zitten, so sel men uut elker mutse bijzonder die bonen storten in dat becken ende elken bijzonder tellen ende scriven elken ziin getall van den bonen bij zinen name opter kisten. Ende welke twe dan dat meeredeel bonen hebben, die zellen die twe rade wesen.

Wairt oec zaeck, dat hoire drie ofte meer even vele van den meesten bonen hadden, sodat men niet en wiste wie die twe rade wesen zouden, so sel men diergeenre namen elx bijsonder scriven op een cleyn pappierken even groet offgesneden ende werpen die in een mutse te zamen ende scudden die mutsen well omme. Ende dair sel een van den oversten ofte outsten ouderman in tasten ende nemen dair allenken enen twe namen uut, ende die zellen die twe rade wesen. Ende wairt oec, dat een van hem allen dat meeredeel bonen hadde, die sel yerst voir enen raet vaststaen. Ende off dan van den anderen twe ofte drie van den meesten even vele bonen hadden, die soud men dan oec elx hoir namen scriven op een clein pappierken even groet offgesneden ende in die mutsen werpen als voirseyt is; ende dair sel oec die overste off die outste ouderman in tasten ende nemen dair enen naem uut, ende dat sall die ander raet wesen.

Ende wairt zake, dat men om enen raet bonen zoude, dair souden so veel mutsen wesen, als dair mannen uut dien gilde toe benoemt wairen; ende die mutsen soud men houden ende totter mutsen souden alle oudermans comen, in derzelver manieren alse voirseyt is. Ende off dan hoire twe ofte meer even vele van den meesten bonen hadden, die zoud men desgelijcs hoir namen scriven op een clein pappierken elx bijzonder even groet offgesneden ende doen die in die mutsen, ende dair zel men enen naem uut nemen alse voirseyt is, ende die sel die raet wesen.

Ende die oudermans, die men hoir rade aldus kiesen sell, die en zellen niet mede kiesen noch oec bonen, mer zij zellen den overste dienres die mutsen helpen houden, of mens behoeffde.

Om die scepenen te kiesen.

4. Item als die rade aldus gecoren ziin ende opten huise gebrocht ende horen eedt gedaen hebben, alse van outs gewoenlic is, so sellen zij na der ouder gewoenten die scepenen kiesen, diezelve die zij eendrachtelic overeencomen ende vastzetten.

5. Ende diegene, die zij aldus niet eendrachtelic kiesen noch overeencomen en conden, die en zellen zij mit genen omvragen kiesen mer mitter boen in der manieren hierna bescreven:

Item sel men elken raetsman van den XXIIII rade hoiren naem scriven op een clein pappierken elcs bijsonder ende even groet offgesneden, ende die tegader in een mutse werpen ende scudden se well omme. So sel dan een die overste ofte outste van den rade die mutse in die hant houden, ende die dan die naeste die overste ofte outste van den rade is, die sel bij taste V namen allenken enen uutnemen. Ende dese vijff namen, die aldus uuter mutsen genomen werden, die sellen nuemen ende haren V goede mannen eendrachtelic ofte elke enen, off zijs niet eendrachtelic overeencomen en conden, dair men II scepenen mitter boen uut kiesen sell; ende also voirt allenken tween totdattet XII is, in allen manieren alse hiervoir van den rade te kiesen gescreven staet. Ende wairt dat oneffen scepenen ierst vastgeset worden, so soud men mitten laetsten scepenen even vele wercs hebben; ende in welke mutse dan dat meeredeel bonen, die soude die laetste scepenen wesen. Ende sel die overste off die outste van den rade bij der kisten staen bij dat becken, ende zell elken rade, als zij totter mutsen gaen, ziin boen leggen als voirseyt is, ende dan sel hij alrelaetste mit ziinre boen totter mutsen gaen.

6. Item die V mannen, die aldus yerst totten scepenen genoemt zellen werden, die zel men noch anderwerven off meer, off zij niet gecoren en worden, dairtoe haren ende nomen mogen, ter tijt toe dat die coer al van den scepenen gedaen waer.

Om die overste oudermans te kiesen.

7. Item alse die scepenen, rade ende oudermans aldus gecoren ziin ende horen eet na der ouder gewoenten opten huise gedaen hebben, so sellen die oude overste oudermans dan terstont elken niwen ouderman opter ouderman huis een lot gemaect hebben, na der ouder gewoenten, dair V zonderlinge lote onder wesen zellen. Ende die V mannen, dair die V zonderlinge lote op vallen zellen, die en sellen hem mit ene niet bespreken, mer van een staende bliven. Ende als dan die lote gegaen ziin, so sel der stat clerc yerste gaen tot dengenen, die dat yerste lot genomen heeft, ende vragen hem yerste, wien hij noemt tot den overste ouderman te wesen,

ende dien zall hij scriven. Ende dan voirt totten anderen, die dat anderde lot genomen heeft, ende vragen hem, wien hij dairtoe noemt; ende also voirt totten derden, vierden ende totten vijften. Ende off yemant enen noemde, die eens genoemt wair, dat zoude hem die clerc zeggen ende soude hij dan enen anderen nomen. Ende als zij dan elx enen man aldus genoemt hebben, dat die clerc oec heimelic bij zinen ede bij hem houden zell, wien zij elx genoemt hebben, so sellen alle die oudermans voir opten raethuise bij den scepenen ende rade elx up hoir stede gaen sitten; ende zo sel men die V genoemde, dair men die twe overste oudermans uut kiesen sell, opter kisten aldair doen scriven, ende dese V genoemde sellen dan after opter ouderman huis gaen ende bliven ter tijt toe die coer van den overste oudermans al gedaen is. Ende die ander V mannen, die de lote gehad hebben, die en zellen niet mede bonen, mer zij zellen omme die kiste staen ende elx een mutse in beyden handen ophoudende hebben; ende aen elker mutse sel een van den V genoemden ziin naem gescreven staen ende daer zel een becken optie kist staen, dair een van den overste knapen bij staen sel ende leggen een igelic ziin boen in dat becken; ende dan sellen die scepenen, rade ende oudermans elx bijsonder na ordinancien totter kisten ende mitter boen ter mutsen gaen, omme also die overste oudermans te kiesen in alre manieren alse hiervoir van den rade te kiesen gescreven staet.

Om die borgermeysters te kiesen.

8. Item als die overste oudermans aldus gecoeren ziin, so sellen alle die ander oudermans een luttel tijts van den huise gaen, ende die scepene sellen voir opten raethuise gaen sitten, een igelic op ziin stede; ende die raet zel after opter ouderman huis gaen. Ende die twe oude borgermeysters die sellen terstont dair voir elken nien scepen een lot gemaect hebben, dair V zonderlinge lote onder wesen zellen. Ende die twe oude ende die twe niwe overste oudermans die zellen dan oec terstont dair after opten huise elken rade een lot gemaect hebben, dair oec V zonderlinge lote onder wesen zellen. Ende dair die V zonderlinge lote dan op vallen onder den scepene, die zellen elx enen goeden man uten rade van den hoeftgilden den clerc nomen, gelijc hiervoir van den overste oudermans gescreven staet, dair men enen raetbor-

germeyster mitter boen uut kiesen sell, in manieren hierna bescreven. Ende die V sonderlinge lote, die onder den rade vallen zellen, die zellen elx enen goeden man uut den scepene haren ende den clerc nomen, geliic hiervoir van den overste oudermans gescreven staet, dair men enen scepenborgermeyster mitter boen uut kiesen sell in manieren hierna bescreven.

9. Ende aldan die lote onder den scepene die V mannen uuten rade, ende die lote onder den rade die V mannen uut den scepene den clerc aldus genoemt hebben, als voirseyt is, so sellen die rade voir opten raethuise bij den scepene elx op ziin stede gaen sytten, ende dair sel men die V genoemden uut den scepene ende die V genoemden uut den rade, elke vive bijzonder, opter stat kiste laten scriven. Ende so sel men terstont die niwe oudermans opter stat huis laten comen ende elc op ziin stede gaen sitten. Ende so sellen dan die V goede mannen, die uuten scepene genoemt ziin enen scepenborgermeyster uut te kiesen, yerst after opten huise gaen, ende dan sellen die V mannen, die onder den rade die lote gehadt hebben, niet mede loten om den scepenborgermeyster noch bonen, mer sij sellen om die kiste staen, elx een mutse ophoudende in beyden handen; ende aen elke mutse sel enen naem van den V benoemden mannen uut den scepene gescreven staen; ende dair zel een becken optie kiste staen, dair een van den oversten knapen bij staen sell, ende so sellen die scepene, rade ende oudermans na ordinancien opstaen ende totter kisten comen ende mitter boen tot elker mutsen gaen, in alre manieren als hiervoir gescreven staet; ende zo wie van den V genoemden scepenen dat meeredeel van den bonen heeft, die sel scepenborgermeyster wesen. Ende wairt datter twe ofte drie ofte meer evenveel van dat meeredeel bonen hadden, so sel men oec doen als hiervoir van den rade gescreven staet.

10. Ende als die scepenborgermeyster dan aldus gecoeren is, so sel men terstont in al derzelver manieren den raetborgermeyster kiesen; behoudelic dat die viiff goede mannen, die tot den raetborgermeyster uut te kiesen genoemt ziin, dan oec after opter ouderman huis gaen en(de) bliven zellen, ter tijt toe die coer dairoff gedaen is.

11. Ende wair yemant, die in enigen der lotingen voirseyt ziin boen openbaerlicken gave, sodat ment sage, off dat het yemant zelve zeyde, wien hij ziin boen gegeven hadde ofte

wien hij se niet gegeven en hadde, off dat hij enige meninge off teyken dede, dair ment bij merken mochte, wien hij ziin boen gegeven hadde, ende die raet dat ter wairheit ondervonde, die zoude X jaer lang ziin borgerscap quijt wesen ende dairtoe L ℔ bloets hoefts opter kisten brengen ende bidden den rade vergifnisse.

12. Item voirtan alle slitinge ende overdrachten van der stat zaken ofte der lude zaken, die in der stat rade gebueren zellen, out ofte nye, die men niet eendrachtelic sliten ofte overdragen en konden, dair mach men viifsins op ramen ende niet meer. Ende so wie die ramynge dairop doen, die zellen opstaende bliven, ten wair dat zij mit beter redene onderwijst worden ende dan weder ginghen sitten, ter tijt toe dat een igelic van den rade, die redene in der zaken te spreken wiste, drie reysen, ofte zij wilden, dairvan gesproken hadden, om die andere zwigende der zaken te bet te verstaen te comen. So sel men dan ten laetsten, nadat dair ramynge ziin II, III, IIII ofte V, die overste dienres elx miit eenre mutsen ophoudende om die kiste staen; ende aen elker mutsen zell een van den ramynge gescreven staen, ende een van den oversten knapen zel bij dat becken aen der kisten staen, ende so sel die gemeen raet, die dair tegenwoirdich is, allenken enen na ordinancien opstaen ende mitter boen totter mutsen gaen, in allen manieren also hiervoir van den rade te kiesen gescreven staet. Ende welke ramynge dan dat meeredeel bonen heeft, ende dat te onderviinden gelyc voirseyt is, dairna zell die zake dan geeynt ende gesleten werden.

13. Item so en sel men mit deser ordinancie ende maniere van der lotinge van der bone gheen wilkoren, overdrachten noch slitingen, der stat van Vtrecht off den luden aendragende, die voir desen dage overdragen off gesleten ziin, breken off ondoen mogen in eniger wiis dan alleen mit eendrachten des raets out ende nywe, alse van outs gewoenlic is.

14. Item voirt so en zel oec nyemant aen den rade verzueken om mit deser manieren van der bone enige slitinge ofte overdrachten, die voir deser tijt gesleten ofte overdragen ziin, gebroken geren te hebben ofte van enigen gratie den voirvluchtygen ende ballingen, die wij gescat ende uut onser stat gesleten hebben ofte die ons oirvede gedaen hebben, dair gratie van gedaen geren te hebben. Ende zo wie hiervan aen den rade dat versoeken deden, die zoude V jaer lang uter stat wesen ende een mile van der stad. Mair wair dat

zake, alse wel zommige ziin, die jaren hebben, VI jaer, V jaer, IIII jaer, III jaer, II jaer ofte een jaer, ende zij hem dairenbinnen zeechelic gehadt hadden, dat sel men dan vruntlic verzueken aen den rade out ende niwe, ende laten dairin geschien alse van outs gewoenlic is.

15. Item voirt so en sel after deser tijt voert niemande, die borgerscap gegeven werden off die borgerscap copen om gelt, in den oversten stoel mogen sitten noch cameraer mogen werden siin leven lang.

16. Item voirt so sellen jaerlix die II borgermeysters ende II overste oudermans hoirelijc houden een peert totter stat behoeff, ende dairvoir zellen zij elx van der stat jaerlix hebben I ℔ groeten, also dat in den jaere van (XIII^c) [1]) LXI overdragen wert. Ende desgeliic sel een igelic scepen ziin jaer uut een peert houden; ende elc peert sel weert wesen XII oude scilden off dairenboven; ende elk zel ziin peert tusschen nu ende Beloken Piinxsteren hebben, ende dies dan niet en hadde die en sell niet mede te rade comen ende daertoe sel men hem offpanden I ℔. Ende die rade sellen die overste oudermans, die hoir peerde niet en hadden, die pandinge dagelix doen off doen doen, ende die oudermans den raetborgermeyster, ende die schout ende scepenen den scepen(borgermeyster), ter tijt toe zij hoir peerde hebben, als voirseyt is.

R. D. B. dd. 1450, des Dincxdages na Beloken Paeschen, fol. 153 verso.

127. 1455, Januari 25. (*De oudermannen buitengesloten uit den raad.*)

Die raet out ende niwe van der stad van Vtrecht siin overdragen ende laten weten enen ygelicken, dat omme onse stad ende goede gemeente ymmer te bet in rusten ende in vreden te houden in toecomende tijden, die oudermans van onser stad, die tot haertoe mit den rade opten raethuis te rade sitten plegen, voirtan ende tot ewigen dagen off wesen zellen, sodat zij niet meer te rade opten raethuise comen noch sitten en sellen. Ende hiermede sel der gilden brieff, daer men tot haertoe die oudermans uut gecoren heeft, doot ende nijt wesen, ende men sel se in allen gilden schoren ende te nite doen.

B.spr.b. dd. 1455, op sinte Pouwels-dach Convercio, fol. 62 verso.

---

1) Vgl. Liber Hirsutus Minor fol. 1.

128. 1455, Januari 30. (*Gildenbrief.*)

By morgenspraecke van den gemenen gilden.

1. In den yersten sijn geset die XIIII hoeftgilden op XII gilden, te weten elc gilde blijft alst is, gesondert die wantsnijders ende snijders sijn tot enen gilde geset, soet een waeck is, ende sall heten der wantsnijder gilde. Ende die viscopers ende brouwers sijn oeck tot enen gilde geset ende sall heten der viscoper gilde. Ende elc van desen XII hoeftgilden sel hebben enen scepen, twee rade ende twee oudermans.

2. Item des dages voir Onser Vrouwen-avont te Lichtmisse sel men voirtan den nyen raet kiesen ende dat in manieren alse nabescreven staet:

3. In den yersten so sellen te lote gaen die XII hoeftgilden, so die nu te samen geset sijn, elx tot eenre bequamer stede, ende aldair sellen sij elcs in horen gilde loten na der ouder gewoenten. Ende men sall maken in elken gilde VIII sonderlinge loet; ende diegene, die de acht lote crigen, sell noemen ende haren tot enen scepen elx enen man, sonder beraet onder malkander, uut horen gilden ende niet uut hemzelven, die boven XXX jaren oudt syn. Ende dan sal men hebben VIII mutsen, alse voir elken gehairden een muts; ende dan sellen die gemeen gildebrueders in elken mutse hoir hant steken ende een boen in hore hant hebben, die men elken leveren sell, ende sij mogen die boen laten in wat mutse willen. Ende wie dan alremeest bonen heeft, die sell de scepen van horen gilde wesen.

4. Item als die scepen gecoren is, sel diegene, die den scepen gehairt hadde, enen anderen weder in der stede haren. Ende dan sal men bonen uten VII gehairden voirseyt, die niet geworden en sijn, ende uut den enen nywen gehairden kiesen twe rade; ende welke twe mutsen dan meest bonen cregen, souden die twee rade wesen.

5. Item als die VIII lote gegaen sijn, so sel men eeden diegene, die de lote gecregen hebben, na behoeren. Ende als sij geeedt syn, so sel men hem vragen van voir an, nadat die lote gevallen sijn, wien sy haren int openbair, ende die sal men dan scriven. Ende dit zall al geschien sonder enich runen ofte raden van dengenen, die de lote gecregen hebben, ofte oec yemant mit hem sprake te hebben.

6. Item alse dan die voirseyde twe rade uut den voirseyden

gehairden gecoren sijn, so sellen die twe, die de rade gehairt hadden, elx enen anderen weder in der stede haren. Ende dan sal men bonen als voirseyt is uten voirseyden sessen, die niet geworden en sijn ende tot rade ghehairt sijn, ende uut den tween nywen gehairden twee oudermans. Ende welke twe mutsen ofte meer evenvele bonen cregen, so soud men die namen scriven van den geliken bonen in een cedelken, ende werpen se in een mutse; ende dan soude die oudste persone van den ouden rade, die de lote maken zellen, dairuut nemen een cedelken, ende die dan yerste uutquame, soude die scepen, raet ofte ouderman bliven.

7. Item die VIII lote, die die haringe in den XII hoeftgilden crigen, en sellen nyemant haren, sij en sijn gegoet tot IIII c Rijnsche gulden toe off dairboven, na horen vijff sinnen ende bij horen ede.

8. Item die lege gilden sellen loten na der ouder gewoenten mit vive sonderlinge loten; ende die vive loten sellen elcs enen man haren boven XXX jaren out; ende dan sellen die gildebroeders gemeenlicke bonen een ijgelic in sinen gilde. Ende welke twee mutsen dan meest bonen hebben, de sellen de oudermans bliven.

9. Item den eersten coer, die men nu doen zell, sel men well nemen mogen ongehijlicte personen, behoudelic der ouder van XXX jaren; mer then naesten jair ende so voirtan en sel men nyemant kiesen voir scepen, rade ofte ouderman, hij en sij gehilict ofte hij sij weduwer.

10. Item als die scepen, rade ofte oudermans al gecoren syn, sel men die oudermans brengen opt raethuis ende dair sel men se eeden bij den ouden rade. Ende dan zellen die oudermans voirt opter oudermans huis gaen ende aldair om hoir overste oudermans loten mit vive man te haren uut den XII hoeftgilden, ende dair mit der boen uut te kiesen onder hemzelven twe overste oudermans. Ende dat gedaen sellen sij van den huise gaen ende regieren hoer gilden ende dairop niet wedercomen te rade.

11. Item als die oudermans voir geeedt sijn ende after gaen, sellen die rade opt huis oec geeedt werden van den ouden rade ende dan onder hem XXIIII^en loten mit vier sonderlingen loten, dair sij uut bonen sellen twe borgermeysters; ende die oudtste van jaeren sell die woirde vueren, ende die vier, die de haringe gedaen hebben, mogen well mede bonen.

Dat gedaen, sell die oude raet offgaen ende niet weder in den rade comen, then wair off sij tanderen tijden dair gecoren waren.

12. Item die borgermeysters sel men alle III maenden, te weten des dages eer men die zijsen vercoept, vernywen. Ende een ijgelic raet mach men kiesen voir enen borgermeyster; ende wie eens borgermeyster geweest is, en sel men in datselve jair niet weder kiesen tot enen borgermeyster. Mer als hij weder te rade gecoren wert over tjair, mach men hem weder borgermeyster kiesen.

13. Item twe broeders noch die vader mit den kijnde en sellen te samen niet sitten in den rade voir scepen, rade ofte ouderman. Ende die borgermeysters noch overste oudermans en sellen malkander geen afterzusterkynt noch nairre maech wesen. Ende oft hier ghebreck inne viell, so soude degeen, die de eerste opt raethuis te rade quame, bliven, ende die andere soud men verkiesen.

14. Item alse dan die raet geeedt is, sel men die scepen in den rade oeck eden, ende dan van den huise gaen opt hoff ende dair den eedt doen; ende niet weder opt huis comen, then sij dat sij dair geeyscht werden omme over den blode te sitten, ende anders niet.

15. Item nyemant en sell in den rade sitten voir scepen, raet oft oudermans, hij en zij geboeren borger off hij en heb X jair borger geweest, sonder ferpell; ende men sall nyemant geboren borgerschap geven.

16. Item nyemant en sell in den rade sitten voir scepen, raet ofte ouderman, die aen den sysen ofte eniger stadgoede winnen ofte verliesen sall ofte veynoetscap dairaen hebben in dat jair, dat hy te rade sitten sell, op X jair uter stadt te wesen.

17. Item sel men tot alle zijsoenen rekenen van den onsekeren oncoste binnen XIIII dagen na uutghanc des sijsoens; ende nochtans rekenen van als tenden jairs, alse die overste camerair sijn rekeninge doen sell.

18. Item die camerairs en sel men niet te rade kiesen voir scepen, raet off ouderman; ende sij sellen hoir rekeninge doen opten raethuise voir scepene, rade ende oudermans mit open doren. Ende dese camerairs sellen vier jair lang camerair bliven; ende die en sellen dairenbinnen geen sijsen noch stadgoede copen noch dairan winnen nochte verliesen noch

veynote dairan wesen. Ende off die camerairs onredelike rekeninge deden, dair den rade noch der gemeenten niet aen en genuechde, so sel men se versetten; ende sij sellen dairtoe beteringe doen bij den rade.

19. Item Jacob Pott is camerair gecoren van den sack ende sall hebben sjaers II c pont.

20. Item Claes van Sijll is lege camerair ende sall mede inmanen die coren ende onseker goede ende sall hebben sjaers C pont.

21. Item Zweder van Deenmerken is schutmeyster ende sall hebben sjaers C ß.

22. Item nyemant en sall hem weren gecoren te werden, als voirseyt is, op X jair uter stadt te wesen.

23. Item want die zommige, vermits overdrachte sraets buten consente der gilden, ingecomen sijn van dootslagen, boven onser borger rechten ende vrijheiden bij den gemenen gilden overdragen, so sellen diezelve persoenen weder uuter stadt binnen drien dagen, ende men sall die overdrachten van den dootslagen voirtan volcomelicken houden.

24. Dese sijsen hier naebescreven zellen off wesen: die bottersijs, die marssys, die houtsys, die grauwerkersys, die hudesys.

25. Item alle giften ende cledinge ende officien in desen jare gegeven van der stad wegen sellen off wesen, alse

meyster Bertout Victor Wouter van der Hoeue Jacob de lepelmaker	alle dienst, pencie ende covels off.

26. Item want der stadt cyrrugijns geen pensie te hebben en plagen dan meyster Henric alleen, dat die zoene van sinen doden vader was, so zellen die pencien van meyster Claes ende meyster Gybert off wesen, mer sy sellen voirtan hoir covels van der stadt wegen behouden.

27. Item wanter teser tijt (gheen) ureclock en is te Buerkerck, so zall die pensie van Borre off wesen, mer hij sall sijn stadt-covell behouden.

28. Item die wakers, die des dages optie schottdoren sitten, sellen off wesen.

29. Item mer [1]) IIII lege knapen ende niet meer na der ouder gewoenten.

---

1) In H.S. staat „men".

30. Item sellen die camerairs voirtan bij hemselven begaen bij horen eden, sonder oncoste te dedingen van der haver tsinte Jan, dat Scuddekorffs-broet te bestaden, ende der schutter wijn te geven, sonder yemant vorder bewijnt ofte seggen dairin te hebben.

31. Item die vive sellen hebben elx halve jairs IJ^{c} pont ende niet meer.

32. Item en sell nyemant heemraet optie Leckedijck wesen, hij en sij daironder gegoet tot twee hoeven lants toe, die sijn selfs sijn, sonder ferpell off argeliste.

33. Item Rycout van der Horst sell voirtan myn hebben L pont ter pensie sjaers dan hij gehadt heeft, ende Danelt sell der stadt geven na der ouder gewoenten C pont sjaers uut sinen ampte; ende die stadt sall trode was weder betalen.

34. Item Hegehusen sell hebben ter pensie voir sinen schade, ommedat die oudermans ofgeset sijn, sjaers LII ℔, ende dairtoe die LII ℔ sjaers, die hem te voren ghegont waren, ende dat gewoenlicke gelt van den rekeningen ende anders sijn onseker vervall. Ende sall der stadt dienen mit der stadt clerck, mit denwelken hij vercleet wesen zell, ende hij sell den camerairs lijffrenten-boeken ende erffrente-boeke jairlix scriven sonder loen.

35. Item en sall nyemant voirtan den bottermaten enich meetgelt van der scoppen opter bottermerct geven, then wair dat hij die botter gemeten woude hebben, ende anders niet.

36. Item alle der stadt officien, alse busmeysters, vive, lebelmeysters, coermeysters, heemraets, baghijnmeysters ende voirt alle des raets ampten, dair men rade toe te setten pleecht, dair sal men omme loten onder den rade mit vive sonderlinge loten. Ende so wien die vive loten vallen, sellen alle die ampten in den rade geven dat jair uut duerende; gesonder die vive en sellen niet langer dueren dan een halff jair ende dan sel men se weder op een nywe verkiesen mit den loten in manieren voirgeruert. Ende off borgermeyster worde gecoren van dengenen, die dese officien cregen, so sell die borgermeyster zijn beveell enen anderen overgeven van den rade. Ende nyemant en sall hem weren dese ampten aen te nemen ende te voren, op X jair uter stadt te wesen.

37. Item die busmeysters sijn, sellen mede woekermeysters wesen.

38. Ende dese overdrachte is gemaect, behoudelicken anders alle overdrachten, slitingen, willcoren ende goede gewoenten in hoire volcomenre machten te bliven.

Dit is een verclaringe optie voirseyde overdrach oec bi den menen gilden.

39. Item so en sel die raet van der stad niet overgeven mogen enigerhande saken, die der stad ende den menen gilden ofter meenten aengaen, sij en sellent yerste te kennen geven den tween overste oudermans; ende die twe overste oudermans sellent voirt den gemenen oudermans te kennen geven, ende hoir morgenspraec daerop hebben, wes hem dairin geboirt te antwoirden optie zake tot alre tijt alst geboren sel, als voirscreven staet.

40. Item voirt en sel men genen borger belasten in onser stad van eniger vangnisse, die men verborgen wil na der stad rechte, men heeft denzelven yerste ter antwoird geset; ende dairna voirt te varen na der stad rechte, gesondert van opsetten, moordadelicke saken ende ondaden.

41. Item wairt zake dat enich borger uutreysde, daer hij te doen had, ende hij belast woirde van der stad wegen, daervan sel sij die stad vrijen ende brieve van behulp van geven opter stat coste.

42. Item die haringe voirseyt, daer men die scepene, raet ende oudermans uut bonen sel, is verclaert aldus: dat die VIII lote elx enen man haren sellen tot enen scepen, die hem daer nutte toe dunct wesen, ende daer sel men uut bonen enen scepen als voirseyt is. Ende dat also gedaen, sellen die voirgeruerde VIII lote weder op een nywe haren elx enen man, die daer nutte toe is tot tween raden, ende dair sel men die twe rade uut bonen in manieren voirseyt. Dat dan also gedaen, sellen die voirseyde VIII lote noch weder op een niwe haren elx enen man, die dair nutte toe is tot twe oudermans, ende dan sel men dair twe oudermans uut bonen oec in der manieren voirseyt. Ende men sel wel weder haren mogen, die eens gehairt geweest hebben ende niet geworden en siin.

43. Item hoewel die overdrachte voirgeruert hout sowel optie oudermans als op scepene ende rade, dat sij gegoet wesen zellen tot IIII^c Riinsche gulden toe, so sel die eed

nochtans daervan off wesen, van sovele dat den oudermans aendraecht.

44. Item die raet en sal geen oirloge aennemen, noch mergengelt noch scattinge overgeven, noch geen sisen verzwaren noch verhogen, noch geen verdriften doen aen geestelicken noch aen weerlicken, noch oec geen renten vercopen dan bij concente van den gemenen gilden van Vtrecht.

45. Item so sel men alle der borgers ende ondersaten der stad van Vtrecht hoir goede rechten ende vrijheiden voirtan vast ende stade houden sonder yet daerin te mencken.

46. Item en sel men nyemant voirtan believen in te comen van dengenen, die verdreven siin ofte voirvluchtich, buten concente van den gemenen gilden van Vtrecht.

R. D. B. dd. 1455, des Donredages voir Lichtmisse, fol. 23.

129. 1455, Maart 31. *Der gilden brieff ende overdracht by den gemeenen gilden overcomen anno XIIII C LV des Manendages nae Palm.*

Wy borgermeystere, raet, gemene oudermans ende gemene gilden der stat van Vtrecht doen kont ende kenlic allen luden, dat wy om ons ende onse stat in rusten ende vreden te houden eendrachtelic mit goeden berade overeengedragen syn, dat wy alle dese punten, also alse hierna bescreven staen, ewelic, vast, stade ende onverbrekelic houden sellen ende willen, ten wair dat wy borgermeystere, rade, gemene oudermanne ende gemene gilden eens beters te rade worden.

1. In den eersten dat als men des dages voir Onser Vrouwen-avont te Lichtmissen in den twaleff gilden die scepene, rade ende oudermans kiesen sell, — te weten uut elken gilde enen scepen, twe rade ende twe oudermans, — so sellen die oude oudermans, die dan offgaen ende hoir tyt uut wesen sell, elc in sinen gilde alle hoir gildebroeders op een seker ure doen comen opter steden, dair men die voirseyde scepen, rade ende oudermans kiesen sell, bij eenre penen van V ℔ totter gilden behoeff; behoudeliken nochtans der ouder overdrachten van den C Beyersche gulden ter stat behoeff te verboren ende een jair uter stat te wesen in hoirre volcomenre machten te bliven.

Ende die dan ter voirseyder uren niet en quame, indien hij

so sterck van live wair, dair hij hem van ontreyden sell mit sinen ede, — off weder wechginge, eer die lotinge gedaen wair, te weten eer scepen, rade ende oudermans all gecoren waren, die soude verboren die voirseyde V ℔, die men nyemant verdragen en sell.

Ende die oudermans voirseyt sellen sonder voirraet, by horen ede, sonder argelist, onder die gemene gildebroeders, die volle gildebroeders syn ende jair ende dach borgers tUtrecht geweest hebben ende XX jair out syn off meer ende in dien gilde gaen ende waken, elken gildebroeder die dair coempt een lot maken.

Ende scepen, raet noch oudermanne, dan tegenwoirdich wesende ende offgaen sellen, en sellen niet mede loten noch weder gecoren mogen worden eer overt jair voir scepen, raet off ouderman, omdat die scepene ende raet mit dien oudermannen, elc in hoeren gilde, die lote mede maken sellen.

Ende onder die lote sellen wesen XV sonderlinge lote, ende niet meer. Ende die vyff man, dair die eerste vyff lote op vallen, sellen terstont, eer men vorder voirtroepen ofte [1]) voirtvaren zell mitter lotinge, haren elcs enen man tot enen scepen, sonder beraet onder malcanderen, uut horen gildebroederen ende niet uut hemselven, die der stat ende den gemenen gilden van Vtrecht nutte ende oirbairlic is, die gegoet syn by horen ede, na hoeren vyff sinnen, tot L Rynsche gulden toe sjairs erffrenten off lyffrenten off dairenboven, out XXX jair off dairenboven, dat een gehilict man is off weduwer. Ende als dan die voirseyde vyff man horen eedt gedaen hebben te haren in manieren voirseyt ende sy gehaert hebben, so sellen die vijff gehaerde horen eedt doen, dat sij die ouder hebben van XXX jaeren off dairenboven ende gegoet syn tot L Rynsche gulden toe sjairs erffrenten off lyffrenten off dairenboven. Ende dan sel men hebben vyff mutsen, alse voir elken gehairden een mutse, ende elc van den gehaerden sell syn mutse selver houden, ende dan sellen die gemeen gildebroeders in elcke mutse hoir hant steken ende ene bone in hoirre hant hebben, die men elc leveren sell, ende sy moegen die boen laten int heymelike, in wat mutse sy willen; ende wie dan meest bonen krege, soude die scepen van dien

1) In H.S. is het volgende „voirt" op den kant bijgeschreven.

gilde wesen. Ende die vyff man, die de haringe gedaen hadden, sellen mede bonen om den scepen; ende dit sell aldus all gescien, eer men vorder ter lotinge gaet. Ende ofter twe off drie mutsen evenvoell bonen kregen, so soude men scriven die gelike namen elcs in een cedelkyn ende werpen se in een mutse, ende dan soude die outste persoen van den ouden rade, die de lote maken sellen, in die mutse tasten ende een cedelkyn dairuut nemen, ende die dan eerst uutquaem, soude die scepen bliven. Ende die oude scepen, rade ende oudermans, die de lote maken, en sellen niet mede bonen.

2. Ende als dan die scepen aldus gecoren is, so sel men voirt ter lotinge gaen ende roepen voert, solange datter echter vyff lote uut gecomen sellen wesen, ende dan sel men tloten echter laten staen. Ende die vyff man, dair dese voirseyde ander vyff lote op gevallen syn, sellen elcs enen man haren tot raden, in allen schyn als die vyff man totten scepen gedaen hadden, ende zulken eden als oec om den scepen te kiesen gesciet syn, gesondert dat die gehaerde volstaen sellen tot eenre godinge van IIII c Rynsche gulden eens off dairenboven. Ende dan sellen die gehaerde die mutsen houden ende men sell bonen onder alle die gildebroederen, gelyck men om den scepen gedaen sell hebben; ende welke twe mutsen dan meest bonen kregen, souden die twe rade van dien gilde bliven; ende die eens gehaert syn ende niet en werden, mach men well weder haren.

3. Item als dan die voirseyde twe rade aldus gecoren syn, sel men voirt ter lotinge gaen ende voirt roepen ten eynde uut; ende die vyff man, dair die leste vyff lote op vallen, die dan onder den loten gebleven waren, sellen haren elcs enen man tot oudermans, in allen manieren van eden ende anders als voir van den scepen ende raden gesciet wesen sell, behoudeliken dat men geen goet groten en sell; ende dair sel men dan uut bonen twe oudermans in manieren voirseyt; ende welke twe mutsen dan meest bonen kregen, souden die oudermans bliven.

4. Ende als dan die scepen, rade ende oudermans aldus gecoren syn, sel men terstont in den gilde, eer men van der stede scheit, die oudermans eden na behoren by den ouden raden, die de lote gemaect zellen hebben. Ende alsdan sel men die scepen ende rade opt huys brengen by den ouden

scepen, raden ende oudermans ende by den nyen oudermans, ende dan sellen die oude scepen ende oudermans offgaen ende die oude raet sell bliven sitten, so lange die nye rade geeedt sellen wesen, ende die nye oudermans sellen after opter ouderman huys gaen ende noemen alse elc ouderman enen man uut horen gilde, die sy hem laten duncken by horen ede gegoet te wesen tot L Rynsche gulden toe sjairs lyffrenten off erffrenten off dairenboven, out XXX jair off dairenboven, dat een gehilict man is off weduwer. Ende dan sellen die XXIIII oudermans samentlic loten mit V sonderlingen loten; ende die vyff man, dair die vyff sonderlinge lote op vallen, sellen haren ende noemen int heymelike sonder beraet elcs enen man uten voirseyde gehairden, off sy willen, off andere uten gemenen gilden, die hem nutte dairtoe duncken wesen, dat scepen, raet noch ouderman en is, gegoet tot L Rynsche gulden toe sjairs lyffrenten off erffrenten off dairenboven, dat een gehilict man is off weduwer ende out XXX jair off dairenboven, na horen vyff zinnen by horen ede. Ende dair sel men dan uut bonen twe overst oudermans, ende dat in manieren nabescreven, te weten: men sell twe reysen bonen, alse telken om enen overst ouderman; ende alsdan [1]) die een overst ouderman uten vyff gehaerden geboent is mitter meester boen, so sel men dan uten anderen vier gehaerden, die niet geworden en waeren, noch enen overst ouderman bonen mitter meester boen; ende die eerste gecoren worde, soude die woerde houden. Ende die lote sellen maken die oude overst oudermans. Ende als dan die twe overst oudermans aldus gecoren syn, sel men se opter ouderman huys halen ende dair eden na behoren voir den gemenen oudermans; ende dan sellen die overst oudermans ende gemene oudermans van den huse gaen ende niet weder te rade comen.

5. Item als die scepen ende rade opt raethuys gebrocht syn ende die oudermans after gegaen, sel men die rade opt huys oec eden na behoren ende dan onder hem vier ende twintigen loten mit vier sonderlingen loten; ende die vier man, dair die vier sonderlinge lote op vallen, sellen elcs sonder beraden enen man haren uten raden, ende niet uut hemselven, dair men dan uut bonen sell twe borgermeysters mitter meester boen. Ende om dese borgermeysters sel men twe reysen bonen,

1) In H.S. staat „een".

alse telken enen borgermeyster, in allen manieren als men om die overst oudermans doen zell ende voirseyt staet; ende die eerste gecoeren mitter boen sell die woirde houden ende die vier, die de haringe gedaen sellen hebben, mogen well mede bonen; dat gedaen sell die oude raet offgaen ende niet weder in den raet comen, ten wair dat sy tanderen tiden overt jair dair gecoren worden.

6. Item die borgermeysters sel men alle drie maende, te weten des dages eer men die syse vercoept, vernyen ende enen ygeliken raet mach men kiesen voir enen borgermeyster, so verre hy in der echten geboren is; ende wie eens borgermeyster geweest heeft, en sel men in datselve jair niet weder kiesen tot enen borgermeyster; mer als hy weder te rade gecoren wert overt jair, mach men well weder borgermeyster kiesen.

7. Item twe broeders noch die vader mitten kynde en sellen niet te samen gecoren werden voir scepen, raet noch ouderman, te weten, als yemant voir scepen, raet off ouderman gecoeren is, so en sel men sinen vader, broeder noch kynder nergent vorder kiesen mogen in dat jair; ende die borgermeysters noch overst oudermans en sellen malcanderen geen after-suster-kynt noch naerre maech wesen; ende off hier gebreck in viell, so soude diegene, die eerste gecoren worde, bliven ende die andere soude men verkiesen.

8. Item alle der stat officien, alse busmeysters, vive, libelmeysters, koermeysters, heemraets, bagynmeysters ende voirt alle des raets ampten, dair men rade toe te setten pleecht, dair sel men om loten onder den rade mit vyff sonderlingen loten; ende wien die vyff lote vallen, sellen alle die voirseyde ampte in den rade geven dat jaer uut durende, gesondert die vive en sellen niet langer duren dan een halff jair, ende dan sel men se weder op en nye verkiesen mit vijff loten in manieren voirseyt. Ende dese koer der officien sell all geschyen, eer men van den huse gaet. Ende off yemant borgermeyster gecoren worde van dengenen, die de officien hadden, so sell die borgermeyster syn beveell enen anderen van den rade overgeven; ende die bussemeysters werden, sellen mede woekermeysters wesen; ende die heemraets opten Leckedyck sellen gegoet wesen ten minsten tot twe hoeve lants toe onder den Leckedyck gelegen, die syns selfs syn, sonder ferpell off argelist.

9. Item als dan die raet geeedt is ende die ampten beset sijn, sel men die scepen in den rade oec eden ende dan van den huyse gaen opt hoff ende dair den eedt doen, ende niet weder opt huys comen te rade, ten sy dat sy dair geeyscht werden om over den bloede te sitten ende anders niet.

10 [1]. Item nyemant en zell hem weren gecoren te worden voir scepen, raet, overst ouderman off ouderman off tot officien, op X jair uter stat te wesen.

11. Item nyemant en sell in den rade sitten voir scepen, raet, overst ouderman off ouderman, ten syn geboren borgers off sy en hebben X jair borgers geweest; ende men en sell nyemant geboren borgerscap geven.

12. Item nyemant en sell in den rade sitten voir scepen, raet, overst ouderman off ouderman, die eniger heren off vrouwen, jonchere off joncfrouwe rade syn, ampte van hem vueren, hoir cledere off covels dragen, ten sy dat sy hoir raetscap ende ampten opgeseyt hebben ende hoir cledere laten liggen; ende dat sellen sy den rade te kennen gegeven hebben twe jair te voeren, eer men se in den rade kiesen mach, dat sy der raetscap, ampten ende clederen qwyt syn.

13. Item off yemant te rade quaem, die heren ofte vrouwen, jonchere ofte joncfrouwe rade geweest waeren, die souden zweren, binnen tween jaeren nyemants raet te werden dan onser stadt raet.

14. Item en sellen geenre geesteliker off weerliker heren gesweoeren rade noch hoir gesworen amptlude ter morgenspraeck comen noch oec dat geen borgere en syn; ende worde yemant eniger uutheemscher heren off steden gesworen rade off gesworen amptlude], die souden', terstont als sy den eedt deden, hoirre borgerscap qwijt wesen.

15. Item nyemant en sell in den rade gecoren worden voir scepen, raet, overst ouderman off ouderman, die te banne syn, dair sy niet van in beroepe en staen; ende off yemant te banne quame, derwilen hy raet wair alse voirseyt is, die soude hem binnen XIIII dagen uten banne lossen, off men souden verkiesen ende X jair uten rade bliven.

16. Item en sel men nyemant kiesen voir overst oudermans, tot scepens noch totten XXIIII raetsluden, sy en syn in der echten geboren.

---

1) In H.S. is dit artikel met eene verwijzing hier ingevoegd.

17. Item en sellen gene manslachtige noch die in openbaren overspuele zitten in den rade sitten voir scepen, rade, overst oudermans noch oudermans.

18. Item ten sell nyemant te lote gaen in sinen gilde, hy en sy een borger, XX jair out ende en hebbe jair ende dach borger geweest ende en wone mit synre hoechster weren alse wyff ende kynderen bynnen onser stat, sonder ferpell off argelist, by enen koer van L ₰. Uutgesondert ende behoudeliken der overdrachten van den molenairs, die in den boeke staet, in hoirre volcomenre machten te bliven; ende mede behoudeliken dat diegene, die optes Gestichts sloten woenen ende die sonderlinge vryhede van der stat hebben om hoerre welldaet willen, dat die well te lote gaen mogen mer niet in den rade sitten [1], ten sy dat sy binnen onser stat mitter woen comen.

19. Item en sellen gene borgere eniger heren off vrouwen, jonchere off joncfrouwe cleder dragen, ten sy dat sij hoir brodige dagelixe dienres syn off ten sy dat sy merkelike dienste van den heren voirden, sonder ferpell off argelist, by enen koer van L ₰, so dicke dat gesciede; ende deser heren amptlude ende dienres en sellen nochtans in den rade niet sitten voir scepen, rade, overst oudermans off oudermans, ten sy dat sy eerste twe jair hoirre dienste ende cleder qwyt geweest sellen hebben, dat openbair ende kenlic wair.

20. Item wair enich man, die mit bede, myede ofte gave, off mit runen off mit raden, ofte gelagen uut te leggen onder enige gildebroeders ofte vordell te doen in enigerhande manieren, by hemselven off by anderen personen, wyff off man, leec off paep, enigen voirraet dede om an den rade te comen voir scepen, rade, overst oudermans off oudermans, ofte yemant dair te brengen, die soude verboren X ₰ ende in X jaren niet weder te rade comen. Ende off yemant in die gelage saten, die aldus uutgeleit worden, ende des terstont den oudermans niet te kennen en gaven, die souden oec elcs verboren X ₰. Ende in die eerste morgensprake, die in enigen van den gilden gehouden sell werden, telken als die nye raet gecoren sell wesen, sellen die oudermans in allen gilden elken horen gildebroeders bysonder by horen ede vragen, off sy van enigen gelagen off vordele weten off vernomen hebben om yemant te rade te comen. Ende dese eerste morgensprake

---

1) In H.S. is hier „voir scepen" doorgehaald.

soude men bieden by enen ponde, dat men dan den brokigen terstont offhalen sell, ende dan sellen die oudermans nochtans vragen dengenen, die sy die ponde offhalen, off sy van desen vordelen niet en weten by horen ede; niet min sellen die oudermans een ygelick in sinen gilde hier ondersoeck van doen, off yemant dustanige vordele om in den rade te comen gedaen hadden off dattet yemant geweten hadde; ende off sy yemant hierin brokich vonden, sellen sy den gemenen oudermans anbrengen binnen sess weken na der eerster morgensprake voirseyt. Ende all en vonden sy niet, so sellen sy nochtans comen voir den oudermans ende gevent dair te kennen, dat syt onderzueck gedaen hebben ende niet gevonden en hebben. Ende tenden den zess weken en sellen die oudermans niet uut horen huse gaen, ten sy dat sy by horen ede dese anbrengínge doen willen, by enen koer van XX [1]) ℔.

21. Item wair enich man van scepen, raden, overst oudermans off oudermans, die enige myede, giften off gave ofte leninge van gelde off anders namen off [2]) yemant van synre wegen liete geven off nemen ofte lenen, heymelic off openbair, in eniger manieren, dair ment ter wairheit vonde, om enige saken te vorderen off te hinderen onder den scepen, raden ofte gilden, die sell dat gelt dubbelt wedergeven ende ewelic uten rade wesen voir scepen, rade, overst ouderman off oudermans ende dairtoe nochtans staen tot correccie der gemeenre gilden. Ende dit punt sel men uutgaen, in allen manieren als dit voirseyde punt van den vordell in den rade te comen inhout, ende dat in derselver morgensprake.

22. Item die scepen en sellen hem geenrehande saken onderwynden den rade andragende, dan alleen dat den bloede anruert, mer hoir banc regieren alst mit rechte behoirt, behoudeliken onser stat wilcoren ende overdrachten, gemaect in desen tegenwoirdigen jair dusent vierhondert vyff ende vyftich ende noch in den gilden gemaect sellen werden, van weerden te wesen ende te bliven.

23. Item die raet en sell hem geenrehande saken onderwynden [3]) dan tgewelt te corrigieren ende onredelicheit in den rechten, der stat sysen ende goede te vercopen ende uut te

---

1) In H.S. „XXV" doch de „V" doorgehaald.
2) In H.S. staat „om".
3) In H.S. is hier „den rade andragende" doorgehaald.

rechten ende voirt te houden ende te volgen sulke punten, als in den gilden in gemeenre morgensprake overdragen syn in desen tegenwoirdigen jair MCCCCLV ende die noch in den gemenen gilden in der morgensprake overdragen sellen werden. Ende enige brieve, die an den rade gescreven sellen werden, sellen die borgermeysters ontfangen ende opbreken by twe van den rade ende voirt brengen terstont in den rade, van lasteliken saken, ende voirt onder die oudermans; ende van anderen saken, die tot genen lasten der gemeenten en staen, in den rade brengen, teerste die raet na gewoenten opt huys coempt, sodatter gene brieve achter die kiste geworpen en sellen werden, sy en comen int licht.

24. Item die overste en sellen gene brieve opbreken, die mede gescreven worden an den overst oudermans, oudermans ofte gilden, dan by dengenen, dair sy mede an houden off die sy dairtoe scicken.

25. Item en sell die raet genen borger vangen, die men verborgen will ende verborcht wert rechts te plegen na der stat rechten, te beteren na groetheyt der misdaet, mer men sel se ter antwoirde bieden ende vervolgen alse recht is; gesondert van opsetten, moerdadeliken saken ende ondaden ende die na onser stat wilcoren tlyff verboert hebben ende dieven, die men dryvende ende dragende vynt. Mer wairt sake dat yemant by nachte ofte dage onsedicheyt bedreve, die soude men well vangen ende leggen mogen, ter tyt toe sy verborcht syn te beteren na groetheyt der misdaet.

26. Item dat die raet geen oirloge annemen en sell, noch morgengelt noch scattinge overgeven en sell, noch geen sysen verzwaren off verhogen en sell, noch geen verdriften doen en sell an geesteliken nochte weerliken, noch yemant verdreven innemen en sell, noch geen renten vercopen en sell, dan by consente der gemeenre gilden.

27. Item diet lyff verboert ende men over recht, en sell geen goet verboren mogen.

28. Item off enich borger uutreysde, dair hij te doen hadde ende belast worde van der stat wegen, dairoff sel se die stat vryen ende brieve van behulp van geven opter stat cost.

29. Item en sell die raet gene grote saken annemen off overgeven mogen, dat der stat ende lande van Vtrecht gesien is tot oirlogen ofte lasten te comen, dan by den gemenen gilden. Ende enige brieve, die hier comen, die sulke zwaricheit

begrepen hebben, dat den rade ende oudermans dunct, datter gesien is oirloch off te comen, die brieve sel men oec in den gilden brengen.

30. Item off den rade enige saken anquamen, die hem te zwaer waren te berechten, so sellen syt den overst oudermans anbrengen mit enen voirraem in scrifte, diet voirt onder die gemeen oudermans brengen sellen om die oudermans die saken te berechten, off sy kunnen. Ende en kunnen sys niet eens werden off berechten, so sel ment onder die gilden in die gemeen morgensprake brengen.

31. Item off enige saken vielen onder scepen, rade off oudermans, die men niet eendrachtelike eens werden en conde, dair soude men om bonen ende so mitter meester boen scheyden; ende wes men so mittet meeste deell van den bonen overquaem, soude van weerden wesen ende dair soude men by bliven, ende dair en soude nyemant tegen seggen, opt verboren van X jaren uten rade te wesen voir scepen, raet, overst ouderman off ouderman.

32. Item sellen die oudermans hoir gilden regieren ende mit nyemant van heren, jonckeren noch capittelen off yemant anders te rade gaen, dan mit hemselven op hoir gewoentlike stede; ende off sy ergent ontboden worden, dat die gemene gilden niet en deden, dair en souden sy niet comen, mer heeft yemant yet te kennen te geven den gemenen oudermans, die mogen dat te kennen geven den overst oudermans, ende die sellent den oudermans voert anbrengen. Ende die overst oudermans en sellen mit nyemant te rade gaen dan mitten gemenen oudermans, gesondert dat sy mede ten generalen capittell mitten borgermeysters gaen sellen ende dair ten besten raden. Anders en sellen sy nergent te rade gaen, dan boetscappen an den oudermans an ende off te dragen.

33. Item so mogen die gilden morgensprake houden in horen gilden, so dick hem dat gelieft, van saken horen gilden anruerende, een ygelic op syn oude gewoentlike stede. Mer van anderen saken, oec van wat saken het syn, sel men vergaderen op sunte Jans-kerchoff; mer men sell op sinte Jans-kerchoff geen gemeen morgensprake houden buten haesteliken lasten, stat ende lant off den gemenen gilden anruerende, ten sij dat twe gilden te minsten overcomen gemeen morgensprake te hebben; ende als twe gilden off meer dan overgecomen syn gemeen morgensprake te hebben, so sellen

sy die sake den overst oudermans te kennen geven in scrifte, wairom sy die morgensprake hebben willen. Ende dan sellen die overst oudermans terstont die morgensprake laten leggen, sonder vertreck. Ende dan sel men die sake in den gilden brengen.

34. Item men en sell geen cedelen, scriften noch sprake in enigen gilden lezen off brengen, by enen koer van X ℔, ten sy te voren by den overst oudermans geweest ende van hem aldus in die morgensprake gebrocht, alse voirseyt is.

35. Ende ofter enige saken aldus off anders in die gemeen gilden in die morgensprake gebrocht worden ofte quaem, die men niet eendrachtelike overeencomen en konde, so sellen die gemeen gildebroeders dairom bonen onder malcanderen, een ygelic in sinen gilden. Ende wie dan meest bonen krege, tsy dat scrift, dat in den gilden by den overst oudermans gebrocht wair, off die tegenraem, dair soude die gemeen gildebroeders by bliven; ende wie dairtegen seyde, souden verboren elcs V ℔.

36. Ende als dan die gemeen gilden aldus elcs hoir sake eens geworden syn, sellen sy elcs hoir raem openen den overst oudermans ende gemenen oudermans. Ende welke raminge der gilden dan meest gelyc gesciet syn, dair sell tmynre deell der gelden *(sic)* na volgen ende by bliven ende dat mede van weerden houden.

37. Item en sel men voirtan niet meer geven voir een borgerscap ende een gilde te samen dan V oude scilde, anderhalven Rynschen gulden voir den scilt, behoudeliken der stat dienres hoir rasoen ende dat pont te rasoen int gilde, alst van outs geweest heeft. Ende die V oude scilde sellen die stadt ende gemene gilden deylen halff ende halff, te weten die stat die een helfte, dair der stat camerair mede begaen sell, ende die gemene gilden, oec in wat gilde het verschynt, dander helfte, dair der gemeenre gilden camerair mede begaen sell, die men dairtoe setten sell. Ende dese camerair sell hebben van elken nyen gildebroeder V stuvers uter busse, des sell hy wederomme vaststaen voirt gelt. Ende dat gelt sel men tenden jairs deylen, dat in die gemene busse in des camerairs handen comen sell, in XII delen, alse elken gilde evenvoell, so elck gilde evenvoell diensten doen moet. Hierynne syn gesondert diegene, die tehants gilden hebben, die mogen die borgerscap winnen na der ouder gewoenten.

38. Item onser borgere kynder, den enich gilde angeerft wert, macht verheergewaden tgelt tot syns gilden behoeff, in allen schÿn alst hairtoe geweest heeft.

39. Item onse geboeren borgere mogen tgilde winnen, dat sy mitter hant vueren off dair sy in geren te dienen, om IX ℔; ende dat gelt sell oec comen in die gemeen busse ter gemeenre gilden behoeff, oec in wat gilden het verschynt.

40. Item dat nu off naemaels gildebroeders waren ende meer gilden gebruken wouden dan sy hadden, sellen die gilden winnen oec om IX ℔, dat in die gemene busse comen sell.

41. Item also die gilden nu even starck gemaect syn, als men naeste heeft kunnen ramen, ende men se geerne voirt houden soude, so en sel men voirtan genen gildebroeder annemen, oec van wat ampten hy is, dat geen geboren borger en is, ten sell gescien int openbair voir die gemeen oudermans. Ende die gemeen oudermans sellen die gildebroeders, dat geen geboeren borgers en syn, wisen te dienen int crancste gilde, dat hy oec well voeren sell mogen, off hy will; hoewell tgelt in die gemene busse comen sell, nietmin sellen sy hoir ampten doen mogen sonder gelt in des gilden, dat hy mitter hant vuert, ende anders geen gilden vueren dan omt gelt te winnen, behoudelike dat hy die ordinancie van den gilde houden sell, dat hy voert mitter hant. Ende den gemenen oudermans sel men alle jair tgetall der gildebroeders by eden overleveren by den ouden oudermans, int eerste als die nye oudermans gecoren syn, opdat se weten mogen, wat gilde hulpe te doen heeft; ende dat gildegelt sell comen in die gemeen busse, also voirseyt is.

42. Item geen gildebroeder en sell meer dan enen dienst doen, te weten hy sell dienen int gilde, dat hy heeft off dair hy in gewijst wort, ende anders nergent; ende alle overdrachten dairtegen ruerende sellen off wesen, behoudeliken anders enen ygeliken gilde hoir oude ordinancie in hoirre volcomenre machten te bliven.

43. Item en sel men genen nyen heer annemen, hy en zweert ons onverbrekelic te houden in onsen rechten na ouden gewoenten ende sonderlinge, dat hy noch syn maerschalken off dienres onse borgere off ondersaten vangen noch scatten en sellen, ende mede desen gildebrieff ende overdrachten mit ons te houden.

44. Item en sellen hem niet meer dan zess man van onsen

borgeren off ondersaten te samen cleden mogen, noch geen borger en sell meer cleder geven yemant te dragen, het syn tabbert off covels, dan sinen dienres, die hy dachlics in sinen coste heeft, by enen koer van XXV ℔. Ende die dese cleder namen ende droegen, souden oec elcs verboren X ℔.

45. Item so sellen die oudermans alle jair, teerste die nye raet gecoren sell wesen, twe man uten oudermans setten, die dan des eersten werckedages dairna gaen sellen alle die straten doer binnen onser stadt tot al den gesetten beckenslagers om te besien, off sy hem nutte dairtoe duncgen wesen ende mede ofter yemant doot wair off uter buerten mitter woen gevaren waren; ende dair dus gebreck in wair, souden die twe oudermans verbeteren ende vervullen, also dat die buerten overall besorcht sellen wesen. Ende nyemant en sell hem weren beckenslager te wesen, opt verboren van L ℔.

46. In deser manieren sel men die twe camerairs ende den schutmeyster uter gemeenten kiesen. Als die camerairs ende schutmeyster offgaen, die nu syn, als hoir vier jair ommecomen sellen, so sellen die gemeen oudermans te samen comen op een stede op sunte Pouwels-avont Conversio, eer die voirseyde vier jaren, dair nu camerairs off syn, uutgaen; ende dair sellen dan uut elken gilde die twe oudermans te samen gaen ende haren te samen enen man tot camerairs uut horen gilde of uut andere gilden, die hem dair nutte toe dunct wesen, dat scepen, raet noch ouderman en is, ende men mach well haren die camerairs, die offgaen sellen. Ende als dan die oudermans in al den twaleff gilden elcs enen man gehaert hebben, so sel men bonen onder den oudermans uten voirseyden XII gehaerden eerst enen man mitter meester boen, dat die overste camerair wesen sell; dan sel men wederomme bonen uten XI gehaerden, die niet geworden en waren, enen man tot enen legen camerair; ende dan soude men noch weder bonen uten tien gehaerden, die dan noch niet geworden en waren, mitter meester boen enen schutmeyster; ende dese twe camerairs ende schutmeyster souden dan camerair ende schutmeyster bliven drie jair. Ende tenden den drie jaren, altoos op sunte Pouwels voirseyt, eer doude camerairs offgaen, sel men se verkiesen in manieren voirseyt ende so voert van drie jair te drie jaren; ende men mach se altoes well weder kiesen, die offgaen sellen ende camerair geweest sellen hebben.

47. Item wairt sake dat enich van den scepen, raden off oudermans in hoirre tyt storve voir sunte Jacop, die soude men verkiesen in sulken schyn, als sy gecoren syn, ende niet na sinte Jacop verkiesen. Ende wair enich camerair off schutmeyster, die binnen synre gesetter tyt storve, so souden die vriende in des doden stede enen anderen setten, by goetduncken der oudermans, die dair bequaem toe wair, dat jair uut te verwaren, dair die camerair in gestorven wair; mer tegent naeste jair soude men enen anderen kamerair in der stede kiesen in manieren voirseyt.

48. Item die gemeen oudermans sellen die scepen ende rade corrigieren, by goetduncken der gemeenre gilden, off sy niet en deden in den rechte off horen bevele, dat sy sculdich waren te doen na groetheyt der saken, nadat die sake in hoirselven gelegen wair, te weten te besien ofter wille in gebesicht wair ofte niet. Ende wair oec tsake dat yemant scepen off rade buten horen sculden van wanrechtinge beclaechde off befaemde, die clager soude staen tot zware correctie der oudermans ende gemene gilden voirseyt. Ende off die oudermans niet en deden, dat sij sculdich waren te doen, dat soude staen tot correctie der gemeenre gilden.

49. Item wairt sake datter tot eniger tyt enige vergaderinge off toeloep geviele ende dan yemant krijsch off roep maecte om yemant optie poerte te hebben, die doen krysch ofte roep maecte of dede, die soude terstont mede optie poerte gaen ende dien man bespreken ende van der poirten niet comen, sy en hadden beteringe gedaen den gilden ende dengenen, die sy opgeroepen hadden, soverre hij buten sculden opgeroepen wair. Ende anders en sel men nyemant oproepen, mer heeft yemant yet te seggen opten anderen, die macht sueken, dairt mit rechte behoirt.

50. Item wairt sake datter enige vergaderinge off oploep geviell, off dat die gemene gilden mit morgenspraken off anders byeneen vergaderden, ende dan yemant in dien vergaderingen vechtelic maecte of yemant dreychde, die soude verboren L^m steens in die gemeen busse.

51. Item ofter enige vergaderinge off toeloep mit beckenslage, clockenslage off anders geviell binnen onser stat, so en soude dair nyemant toe loepen, gewapent off ongewapent, dan onse borgere ende ondersaten bynnen onser stat ende statvryheden woenaftich, opt verboeren van horen live; te weten

alle vreemde, die binnen onser stat ende statvryheden niet woenachtich en syn, sellen ongewapent bynnen horen herbergen bliven. Ten wair off die gemeen oudermans eendrachtelic yemant by hem baden te comen ofte ontboden, dat die dan comen mochten by den gilden, sonder verboren.

52. Item so en beckenslach geordiniert is, so mogen en sellen die gesette beckenslagers dat becken slaen, also dick als van node is, sonder verboren, tot wat tyden hem dat ancoempt by waraftigen gerufte offte dattet hem angebrocht wert by gehachtigen personen. Ende die dan niet en sloge, soude staen tot zwaerre correctien der gemeenre gilden.

53. Item so en sellen die XXIIII rade, die camerairs noch die schutmeyster gene syse copen, noch onser stadt goede gebruken, noch vennotscap dairan hebben, noch dairan winnen ofte verliesen, byt verboren van L Beyers gulden in die gemeen busse, also dicke als syt verbraken.

54. Item wairt sake dat enige broeken verboert worden, dat ant lijff niet en ginge, van den punten, die in desen brieve op gelt te verboren bescreven staen, soude men uutrechten by den oudermans totter gemeenre gilden behoeff in die busse, oec in wat gilden die broecken verschinen.

55. Item so sel men op sunte Jans-kerchoff tot ewigen dagen durende vier gemene morgenspraken alle jair hebben, te weten telken des eersten werkedages, nadat onser stat sysen vercoft wesen sellen; ende dair sel men dan lesen een ygelic in sinen gilde den gildebrieff, opdat den gemenen gildebroederen dat inhouden des briefs int hoeft blive, om een ygelic hem dairna te rechten.

Ende want wy borgermeistere, rade, overst oudermans, [1]) gemeen oudermans ende gemene gilden dese overdrachte houden willen ende gehouden willen hebben tot ewigen dagen, ten sy dat wy mit eenre gemeenre morgensprake van allen gilden eens beters te rade worden, zoe hebben wy geloeft ende geloven elcs den anderen by onsen eden, dien wy elcs van ons geloeft ende gesworen hebben, loven ende zweren dese overdrachte te houden ende malcanderen dairynne te stiven ende te stercken ende mede in allen punten ende overdrachten, die overdragen sijn by den gemenen gilden in desen tegen-

In H.S. is hier „oudermans" doorgehaald.

woirdigen jair van MCCCCLV ende noch by den gemenen gilden overdragen sellen werden, ende den goeden ouden punten, die voirtyts overdragen sijn ende men alle in een boeck bescriven sell ende confirimeren by den gilden, dair elc gilde een copie van hebben zell. Ende hiermede sellen anders alle des raets voir-overdrachten den gemenen andragende, voir den jair MCCCCLV gemaect ende overdragen, off ende doet wesen. Ende wairt sake dat yemant tegen dese overdrachten ruende, ryede off om arbeyde om die in enigen punten buten den gemenen gilden te niete te doen, die soude verboren C Beyersche guldens totter gemeenre gilden behoeff, die men nyemant verdragen en sell. Ende wairt sake dat yemant oploep ende vergaderinge maecte om mit machte gewapender hant tegen dese overdrachten in enigen punten te doen off die te breken off oploep tegen den gemenen gilden maecte, dat soude men rechten mitten sweerde an horen live. Ende men en sell geen nye gildebroeders annemen, sij en sellen zweren dese overdrachte te houden ende helpen houden, alle argelist in allen ende elken punte bijsonder uutgescheyden.

In kennisse hieroff soe hebben wy onser stadt grote zegell an desen brieff doen hangen ende gehangen. Ende om die meerre oirconde, opdat hem namaels nyemant van ons gilden uut deser overdrachten soudene off scheyden en sell mogen, so hebben wy, gemene gilden, elcs ons gildensegell mede an desen brieff gehangen. Deser brieve syn meer alleens sprekende. Gegeven ende gemaect int jair ons Heren dusent vierhondert vyff ende vyftich des Manendages na den heyligen Palm-dage.

Copieboek D, fol. 90.

159. 1455, Mei 12. (*Oproeping tot de raadskeuze.*)

1. Morge, oft Got will, zel men den nywen raet ende oudermans kiesen na der ordinantie van den gildenbrieven dairop ordineert; hieromme so gebiet men, dat morgen niemant parlement ofte vechtelic en make, want men dat vele zwaerlicker rechten woude dan op een ander tijt.

2. Voirt so gebiet die gemeente van Vtrecht ende laet weten allen onsen borgeren, die na onser stat wilcoren te lote gaen mogen ende so sterc van live sijn, dat sij morgen ter morgenspraecke comen [1]) ende loten na der ordinantie van

1) In H.S. is hier „elc op sijn gewoentlicken stede" doorgehaald.

den gildenbrief voirgenoemt, ende dat niemant hierenbinnen uut onser stat en trecke, ende alle diegene, die uut onser stat getogen ende binnen der mylen zijn, dat zy binnen onser stat comen ende te loten gaen gelijc andere, bij een coer van C B(eyersche) gulden.

B.spr.b. dd. 1455, des Manendages op sinte Pancraes-dach, fol. 83.

160. 1455, Juli 13. (*De gildebroeders moeten den eed afleggen op den gildenbrief.*)

Die raet vernywet die voir-overdrachte, bij den menen gilde van Vtrecht overdragen, ende gebiet allen onsen borgeren ende ondersaten binnen onser stat woenaftich, gehilict ofte ongehilict [1]), out XX jaere ofte dairenboven, die noch genen eet opten gildbrieven gedaen hebben [2]), dat sij comen ter naester morgensprake op sinte Jans-kerchoff ende doen horen eedt opten gildebrieven, gelijc die gemeen gildbruederen gedaen hebben, by correxie van den menen gilden tot horen goetduncken.

B.spr.b. dd. 1455, des Saterdages na sinte Margreten-dach, fol. 96 verso.

161. 1456, Januari 30. (*Buitenwonenden worden uitgesloten van de loting.*)

Mer wair yemant die niet stedelics in onser stat en woende, die en sel niet mede loten, gesondert die molennairs, die nu mit den backeren in den backer-gilde te lote gaen sellen. Ende yemant, die hierenboven lot aentaste, die sal verboren X ℔, ende die sel hij in hemde ende in broec ter clocken brengen, ende daerentendens jaer ende dach uter stat wesen ende I mijl van der stat; ende men sel hem geen lot maken.

B.spr.b. dd. 1456, des Vrijdages na Conversionis Pauli, fol. 132 verso.

162. [3]) 1456, October 28. (*Keuze van oudermannen.*)

Item behalven die scepen, die te Lichtmissen gecoren worden, ende die rade ende oudermans, die op sunte Mercus-dach gecoren worden, so syn dese nabescreven personen noch oudermans gecoren op sunte Symon ende Juden-dach, mitten

1) In H.S. is hier „off" doorgehaald.

2) In H.S. is „die ...... hebben" bovengeschreven.

3) Deze overdracht staat in het Raads Dagelijksch Boek tusschen eene dd. „des Manendages XIX in April" op fol. 84 en eene lijst van de magistraatskeuze dd. „op sunte Marcus-dach" op fol. 86.

welken die gilden vervult werden, so der weder XXI gilden syn, alst van outs geweest heeft. (*volgen* 17 *namen*).

R. D. B., fol. 85 verso.

163. 1456, October 29. (*Wijziging van den gildenbrief.*)

Wy burgermeystere, scepene, rade, overste oudermans ende ghemeene oudermans van den ouden rade ende van den nyen ende wy ghemeene gilden der stat van Vtrecht maken kondt ende kenlick allen luden, dat wy, ons ende onser stadt in rusten ende vreden te houden, eendrachtelike ende myt goeden beraide overeengedragen syn, dat wy alle dese punten, also als sy hierna bescreven staen, ewelike, vast ende ghestade ende onverbrekelike houden sellen ende willen, ten waer dat wy naemaels eens beters te rade worden.

1. In den yersten, dat als men in den gilden oudermans kyesen sall, so sellen die oudermanne, die dan tegenwoirdich syn, ellic in syn gilde alle hoir gildebroeders dair doen comen, by eenre penen van enen ponde, ende die nyet te laten.

2. Ende die oudermanne sellen sonder voirraet, by horen ede, sonder argelist, onder die meene gildebroeder, die volle gildebroeders syn ende jair ende dach tUtrecht boirgher gheweest hebben ende twintich jair out syn of meer ende in den gilden gaen ende waken, elken gildebroeder die dair coempt een lot maken. Ende schepene, raet noch oudermanne en sellen nyet mede loten noch lot hebben, omdat schepene, raet myt dien oudermanne, elc in horen gilde, die volle gildebroeders syn, die lote mede maken sellen.

3. Ende onder die lote sellen wesen vyf sonderlinge loten ende nyet meer. Ende die vyf manne, dair die vyf sonderlinge lote op vallen, sellen zweren ten heyligen, dat sy des nyet laten en sellen om lieve noch om leede noch om gheenrehande saken, sy en sellen alltehant sonder argelyst, nyet uut hemselven mer uut horen anderen volle gildebroederen, die nae der stat coer in der stat rade wesen moghen, eendrachtelike off drie van hem vyven, off sy nyet all overeen en droeghen, twe oudermanne kyesen, die sy vermoden by horen ede, dat der stat van Vtrecht, horen gilde enthen menen gilden van Vtrecht nuutte ende oirbaerlike syn. In dien manyeren dat die vive hem in horen coer myt nyement beraden en sellen anders dan myt hemselven.

4. Ende als sy gecoren hebben, so sellen sy nywe oudermanne

all rechtevoirt, sonder runen off raden myt hem off myt anders yement, in der stat rade presentyeren, dair te zweren ende dien raet te kyesen alse gewoentlike is, dat is te verstaen van elker wake twe raetsmanne. Ende dander twe raetsmanne darenboven die sellen sy neemen uut dien gilden by horen ede, die hem duncht, dat der stat nutte syn ende oirbaerlike ende den meenen gilden.

5. Ende die vier ende twintich raetsmanne, alse die ghecoren syn, sellen kyesen twaleff schepene, also alse die oude gildebrieff hout.

6. Waer enich man, die myt bede off myt myde, off myt runen off myt raden in enigherhande manyeren selve off myt anderen personen, wyff off man, leeck off paep, enyghen voirraet dede dairin, dese ouderman, raet ende schepene, overste oudermanne off burgermeysters te kyesen tgeghens die manyere, die voirseyt is, ende die raet van der stat dat der waerheyt vonde, die verbuerde tien pont. Ende die tien pont soude hy voir die clocke brenghen aen heemde ende aen broeke, off jair ende dach uut der stat te wesen ende ene myle van der stat.

7. Ende so wat man, die enych ferpel off onreckelike dinghe in dese lotynghe dede, ende die raet van der stat dat der waerheyt vonde, die zoude ewelike uut der stat rade wesen.

8. Ende en sal gheen man ouderman wesen, hy en sy volle gildebroeder, off hy en voere dat gilde mytter hant, off hy en hebt gevoert, off ten sy hem angeerfft van synen ouders diet gevoirt hebben, off ten sy hem aengeboeren.

9. Voirt als men die overst oudermanne kyesen sal, soe sellen die oude overste oudermanne maken twe ende viertich lote. Ende dair sellen vyff sonderlinghe lote onder wesen. Ende die vyff manne, dair die vyff sonderlinghe lote op vallen, sellen kyesen twe overste oudermans uut dien viertien hoeftgilden ende nyet uut hemselven, die hem duncken by horen ede dat der stat enthen meenen gilden nutte ende oirbaerlike syn. Ende so waer die drie gaen, sellen die twe volgen.

10. Ende voirt so en sellen engheen borgermeysters, overst oudermanne, overst oudermanne [1]) weder comen in den stoell.

---

1 In H.S. is het 2de „overst oudermanne" geschreven op eene geradeerde plaats.

daer hy in is off ellic in des anders stoel eer int vierde jair.

11. Ende voirt so en sellen die oudermanne ghene gildebroeder ontfaen, diet gilde nyet voeren en willen mytter hant, ten sy by den ghemeenen oudermanne.

12. Item in deser manyeren sel men die twe cameraers ende den scutmeyster uutter ghemeenten kyesen, als die cameraers ende scutmeysters offgaen, die nu syn: als hoir vier jair, daert jair viertienhondert vyf ende vyftich tierste van vas, ommecomen sellen, so sellen die ghemeene oudermans te samen comen op een stede op tsunte Pouwels-avont Conversio, eer die voirseyde vier jair, daer nu camerers off syn, uutgaen. Ende dair sellen dan uut elken gilde twe oudermans te samen gaen ende haren te samen enen man tot camerers uut horen gilde off uut anderen gilden, die hem dair nut toe dunckt wesen, dat schepen raet noch ouderman en is; ende men mach wel haren die camerers, die affgaen sellen. Ende als dan die oudermans in allen gilden elx gilden oudermans enen man ghehaert hebben, so sel men bonen onder den ghemeenen oudermans uut den voirseyden gehaerden yerst enen man mytter meester boen, dat die overste camerer wesen sall; dan sellen wederom bonen uut den voirseyden gehaerden, die nyet geworden en waren, enen man tot enen legen camerer. Ende dan sel men noch weder bonen uut den gehaerden, die dan noch nyet geworden en waren, mytter meester boen enen scutmeyster.

13. Ende dese twe camerers ende scutmeysters sellen dan camerers ende scutmeysters bliven drie jair; ende teynden den drie jaren altoes op tsunte Pouwels-avont voirseyt, eer die oude camerers affgaen, sel men se verkyesen in manyeren voirseyt. Ende so voirt van drie jaren toe drie jaren. Ende men mach se altoes wel weder kyesen, die affgaen sellen ende camerers geweest sellen hebben.

14. Ende waer enich camerer off scutmeyster, die bynnen synre gesetter tyt sturve, so souden die vrienden in des dodens stede enen anderen setten by goetduncken der oudermans, die dair bequaem toe waer, dat jair uut te verwaren, dair die camerer in gestorven waer. Mer teghent naeste jair soude men enen anderen camerer in der steden kyesen in manyeren voirseyt.

Ende omdat wy burgermeystere, scepene, rade, overste oudermans ende ghemeene oudermans van den ouden rade

ende van den nywen ende wy gilden voirseyt alle dese voirseyde punten vast ende gestade houden sellen ende willen, also alse hiervoir bescreven staet, so hebben wy desen brieff besegelt myt onser stat groote segel.

Gegheven int jair ons Heren dusent vierhondert ses ende vyftich des Vridages na tsunte Symon ende sunte Juden-dach apostelen.

Origineel charter met zegel, Archieven der gilden (berustende in het gemeente-archief), Afd. Charters N°. 2.

164. 1456, November 4. (*Oproeping tot de raadskeuze.*)

Also die gilden nu weder op XXI gilden gecomen syn ende een ygelic weder gaen sell int gilde, dair hy over twee jaeren in was, so sel men morgen oft God will in al den XXI gilden den ouden raet kyezen ende mede die nye oudermans, die in den gilden ontbreken sellen. Dairomme laet die raet enen ygeliken weten, dat hij morgen ter morgenspraec come in dien gilde, dair hij over twee jaeren in was, ende dair zedichliken kyezen, by zulken verboeren als op Onser Vrouwen Lichtmis-avondt gewoentlic is.

B.spr.b. dd. 1456, des Donredages na sunte Symon ende Juden-dach, fol. 163.

165. 1457, Januari 31. (*Bij de raadskeuze geene andere zaken te behandelen.*)

Voirt laet die raet weten ende gebiedt, om ymmer den raet mit rusten ende vreden te kiezen, dat men op morgen in den gilden gene brieve off boetscappen en ontfange off en late thonen, want men op dien dach niet en boert te tracteren dan alleen den raet te kyezen. Ende wairt saike dat yemant hierin contrarie dede off in den gilden arbeyde om dat te gescien, dat soude men terstont rechten mitten zweerde an hoeren liven. Ende wairt dat yemant enige brieve off boetscappen te tonen off te doen hadden, dat sellen onse overste ontfangen ende anders nyemant, na uutwysinge onser boecken.

B.spr.b. dd. 1457, des Manendages na sunte Pouwels-dach Conversio, fol. 173.

166. 1460, Januari 31. (*Publicatie omtrent de raadskeuze.*)

Aldustanige cedelen worden tegen Onser Vrouwen-avont in den gilden gescict uut overdrachte sraets out ende nye:

1. Item diegene, die oirvedich syn, en sellen niet mede loten noch in genen morgenspraken comen, gelijc dat bij den rade out ende nye voirtijts overdragen is.

2. Die raet out ende nye laet weten, wie dat in den gilden lote antast ende krijcht, dat sy alsulken koer kyezen, dair men op deze tyt eendrachticheyt in den rade mede houden mach; want wairt dat dair yemant anders quaem, die soude die nye raet wederomsenden. Dairom begeert die raet op dengenen, die de lote krijgen, dat sy by malcander bliven, ter tyt toe dat die oudermans hoeren eedt gedaen hebben.

3. Voirt so en sel men nyemant te rade kyesen, die geen twee maenden mit synre hoechster weren voir Lichtmissen binnen onser stat gewoent en hebben, gelyc by den rade out ende nye voirtyts dat overdragen is, *uutgenomen dieghene die gracie gedaen is* [1]).

R. D. B. dd. 1460, des Donredages na Conversionis Pauli, fol. 183 verso.

167. 1465, Januari 2. (*Ontheffing van kiesplicht.*)

Hebben die raide out ende nywe belieft ende gheconsentiert Gheryt van Ryn, dat hy thuus bliven mach ende niet te lote gaen in zyn gilde, want hy een out man is.

R. D. B. dd. 1465, des Woensdages nae Jaers-dach, fol. 108 verso.

168. 1465, Januari 29. (*Herkiesbaarheid tot overste.*)

Overdroegen die raide out ende nywe eendrachtlich, opt verbeteren van den gemeynen ghilden, om rust ende vrede ende eendrachticheyt binnen onser stadt ende onder onsen ghemeynen borgeren te houdene, alze dat zoe wie op Onser Vrouwen-avont te Lichtmisse naistkomende borgermeystere ende overste oudermans ghekoeren zellen werden, dat die niet weder in den oversten stoel komen zellen eer int achte jaer daer naistvolgende, ghelyck dat plach te wezene int vierde jaer, ende zoe voert jaerlycx; ende dit zel wezende behoudeliken den gildenbrieff in allen anderen punten, ende alle onse oude previlegien ende oude boeken ende guede gewoenten in hoerre volcomenre macht te bliven.

R. D. B. dd. 1465, des Dinxdaghes na Pauli Conversionis, fol. 110.

169. 1470, Juni 20. (*Herstelling van gebannenen.*)

Die raede out ende nywe hebben desen nabescreven personen ende hoeren kynderen, die zy op die tyt hadden, haer

---

1) In H.S. is het cursief gedrukte met lichtere inkt later ondergeschreven en onderhaald.

borgerscap ende stemme in horen gilden wedergegeven, in allen schyn als zij waeren, eer zij verdreven worden.

B.spr.b. dd. 1470, des Woensdages op des heiligen Sacraments-avont, fol. 134 verso.

170. 1479, November 27. (*Herkiesbaarheid tot overste.*)

Wy borgermeystere, scepenen, raide ende gemeyne oudermans van den ouden raide ende van den nywen ende wy gemeyne gilden der stadt van Vtrecht maken kondt allen luden, die desen onsen openen brief zellen zien of hoeren lezen, dat ende alzoe wy in den jare vyf ende tsestich lestleden des Dinxdages na sunte Pouwels-dach Conversionis, om rust ende vrede ende eendrachticheyt bynnen onser stadt ende onder onsen gemeynen borgeren te onderhoudene, eendrachteliken overdragen ende gheordineert hadden: soe wye op Onser Liever Vrouwen-avont te Lichtmissen doe naistkomende borgermeystere ende overste oudermans gekoren zouden werden, dat die niet weder in den oversten stoel gekoren werden en zouden eer int achte jair dair naistvolgende, gelyck dat plach te wezene int vierde jair ende in den brief [1], dair desen onsen tiegenwoerdigen transfixbrief doergesteken is, bescreven ende verclaert staet, niettiegenstaende dattet alzoe voertyts by ons oick overdragen ende gheordineert had geweest. Ende want wy dan in der wairheit gevoelt ende bevonden hebben, dat die voerseyde overdracht int eynde onprofytelike ende onoerbaerlike wezen zoude voer onse stadt ende onsen gemeynen borgeren ende dair wel onminne ende twist onderlingen van komen mochten in toekomenden tyden, indien dairop niet versien en worde,

Soe ist dat wy, rypelike ende wel dairop beraiden, die voerseyde overdracht ende ordinancien van den achte jaren eendrachteliken weder nedergeleyt ende afgestelt hebben. Ende hebben weder aengenomen ende nemen aen mit desen onsen brieve die overdracht ende ordinancie van den oversten te kyezene ende te wezene van den vier jaren voerseyt, gelyck die tanderen tyden by onsen voervaderen overdraghen ende gheordineert is geweest ende in den brieve voergeruert, dair desen onsen tiegenwoerdigen transfixbrief doergesteken is, bescheydeliken bescreven staet, welken brief wy oick in allen zynen punten ende articulen volcomelike achtervolgen ende onderhouden willen, zonder enich gebreck dairinne te laten vallen.

---

1) Het charter hierboven medegedeeld als N°. 163.

Alle ding zonder argelist. Ende hebben des toerkonde onser stadt zegel aen desen brief doen hangen.

Gegeven int jair ons Heren dusent vierhondert neghen ende tseventich opten seven ende twintichsten dach in Novembri.

Origineel charter met zegel, Archieven der gilden (berustende in het gemeente-archief), Afd. Charters N°. 2.

171. 1484, September 23. (*Oproeping tot de raadskeuze.*)

1. Morgen oft God wil zel men nyewe oudermans kiesen in elke gilde, daeromme verbiet die raet, dat alsdan nyemant gevechtelyck ofte perlament en make, want men dat scerper rechten sal dan op een ander tyt.

2. Voert laet die raet weten, dat men loten zel in allen gilden na der ouder gewoenten, behalven in der louwer gilde, die voertaen te nyete wesen sel. Behoudelyck dat men in elke gilde mer drie loten maken en zel. Ende zellen alle ghildebroeders, zy zyn in den rade ofte niet, te lote gaen ende kiesen na der ouder gewoenten, behoudelyck dat men die van den rade niet kiesen en zel.

B.spr.b. dd. 1484, des Donredages na Mathei, fol. 81.

172. 1484, September 23. (*Keuze van oudermannen.*)

Overdragen by den rade, dat die gilden oudermans kiesen zellen na der ouder gewoenten, behoudelyck dat die oudermans, die ofgaen zellen, drie loten maken zellen ende niet meer; ende alle andere gildebroeders buten hem, zy zyn in den rade out ofte nyewe oft daerbuten, zellen te lote gaen ende kiesen na der ouder gewoenten twee oudermanne in elke gilde, die van den rade niet en ziin.

R. D. B. dd. 1484, des Donredages na sunte Matheeus-dach, fol. 58 verso.

173. 1484, September 24. (*Keuze van oudermannen.*)

Men heeft geloet in allen ghilden ende nyewe oudermans zyn gekoeren, diewelke toegelaten ziin opten raidthuse by out raet ende nyewe.

R. D. B. dd. 1484, des Vrydages na Mathei, fol. 58 verso.

174. 1491, Augustus 25. (*Ordonnantie omtrent den erfraad.*)

Overcomen by den rade out ende nyewe eendrachtelyck, dat men sulke raminge, als gemaict om enen nyewe stadigen

raet te ordineren, vruntlyck in den gilden brengen zel ende oick andere punten, als hierna bescreven staet. [1])

. . . .

[2]) Raminge den raet te ordineren op Onser Liever Vrouwenavont Nativitatis toecomende opt goetduncken sraets out ende nyewe ende den gemenen gilden van Vtrecht.

Namaels heeft elke gilde die ordinancie in deser formen: „Veranderinge van den rade der stat van Vtrecht, overcomen by den rade out ende nyewe ende den gemenen gilden anno XCI des Vrydages na Bertolomei" [3]).

1. In den yersten zellen daer wesen XII scepene, die altyt bliven zellen, ende XXIIII rade, die oick altyt bliven zellen, hoer leven lanck duerende, ten waer dat zyt verbuerden, als men na verclaeren zel. Welke XII scepene bewaeren zellen die scepenbanck, na ouder gewoenten. Ende die XII scepene ende XXIIII rade zellen bewaeren dat raethuys te samen, na ouder gewoenten. Ende zy zellen die stat van Vtrecht enen eedt doen, als gewoenlyc is, den raet te helen ende ten huys te comen, alst sitteldage ziin, by ℞ ende ede etc.

2. Item soe zellen die XII scepene twee ende twee borgermeysters wesen twee maent lanck, na den kalendier gerekent; ende dat zel wesen een van den outsten scepene ende een van den joncsten scepene. Ende dat zel soe voert omgaen van paer tot paren dat jaer lanck duerende, ende alsoe voert weder omgaende van jaer tot jaer hoer leven lanck, ten waer dat zyt misbruycten, als men na verclaeren zel. Ende dit zel aengaen van een van den outsten scepene ende een van den joncsten ende alsoe voertaen.

3 [4]). Item tot alre tyt als een scepene oflivich wort of ofgeset wort, soe zellen die XI scepene weder enen anderen scepene in ziin stede kiesen uten XXIIII rade; ende die XXIIII rade zellen kiesen enen raet uten XL meentemannen; ende die XL meentemannen zellen kiesen enen meenteman uut dat gild, daer die meenteman uut te rade gecoren waer. Ende dit is oick te verstaen van den rade ofte meentemannen, als zy

---

1) Hierna volgt een brief aan de gilden over stads financiën en accijnsen.

2) Het hier volgend stuk begint op fol. 130 verso.

3) In H.S. is „Namaels . . . . . . Bertolomei" later tusschengeschreven.

4) In H.S. is dit artikel doorgehaald en het volgende 3a later bijgeschreven, met de opmerking „Verclaert aldus" (nl. door de gilden, vgl. N°. 176 op bladz. 106).

sterven of ofgeset worden. Ende desen scepene ofte raetsman zel men kiesen binnen den yersten atmael.

3a[1]). *Item tot alre tijt als een scepene ofte raet oflivich wort, soe zellen die XL meentemannen weder enen anderen scepene ofte raet in ziin stede kiesen. Ende als een meenteman sterft of ofgeset wort, zel dat gilde, daer hy in was, enen anderen in ziin stede kiesen. Ende desen scepen ofte raitsman zel men kiesen binnen den yersten atmael.*

4. Item soe zellen daer wesen XL meentemannen, uut elke gilde twee goede manne, welke men daertoe ordineren zel, ende die zellen daer oick bliven hoer leven lanck, ten waer dat zyt misbruycten, als men na verclaeren zel. Ende dese meentemannen en zellen niet te rade comen, noch gheen officien hebben, dan zy zellen vierwerf sjaers, als die camerairs hoer rekeningen doen, opten huse comen. Ende als daer enige merkelike zaken ziin, die stat ofte lande aengaen ofte onsen gilden, soe zel men hemluden mede bieden opten huse ende geven hem die zaken te kennen; mer die meentemannen en zellen daer niet in sluten, zy en zellen dat yerst in hoer gilden brengen. Ende die rekeningen van den camerairs zellen zy oick binnen XIIII dagen brengen in hoer gilden, nadat die gedaen ziin.

5. Item soe zellen die twee ofgaende borgermeysters mit vier van den outsten rade after sitten op dat ouderman-huys tweewerf ter weke, na ouder gewoenten, ende berechten van den vyf bescreven punten ende anders niet; ende dat zel omgaen van twee maende tot twee maenden. Ende wat zaken elck in ziin tyt aengenomen heeft, die zellen zy binnen haer tyt eynden; oft warent alsulke zaken, dat zys niet wys worden en konden, soe zellen zyt voer opten huse brengen.

6. Item waer daer enige scepene, rade ofte meentemanne, die enige misbrukinge dede, te wetene dat hy openbaer overspul dede, openbaer woekenaer ofte voercoper waer, oft die ghiften of gaven naem om onrecht te helpen stercken, dootslagers waeren, of te ban waeren ende VI weken te ban bleven staen na der weet, die souden daerentenden uten rade wesen ende daertoe staen tot sraets correxy;

ofte die enige zaken dede, die een goet man ziin eer mede

---

1) Vergel. over dit bijgeschreven artikel 3a de op bladz. 106 hierachter N°. 176 medegedeelde aanmerkingen der gilden.

genomen wort, dat men in der waerheyt alsoe bevonden had, die soude verbueren ziin scependom, raetscap ofte meentemanscap ende die en soude nummermeer te rade comen.

Ende die alsoe ofgeset waer, daer soude men enen anderen goeden man weder in ziin stede setten, als voer verclaert staet.

7. Item daer en zel nyemant in den rade sitten ofte meenteman wesen, die tolnair is, bastaert is, yemants heeren cledinge draecht, oft die enigen heeren gezwoeren ziin ofte ampten vueren van enigen heeren.

8. Item zel men alle jaer in elke gilde kiesen op Onser Vrouwen-avont Nativitatis twee oudermanne, die haer gilden regeren zellen. Ende zy zellen alle jaer op sunte Pouwelsavont kiesen drie camerairs, welke camerairs men kiesen zel uten rade, meentemannen ofte opter straten; ende wort daer yemant gecoren uten rade ofte meentemannen, daer soude men weder enen anderen kiesen in ziin stede.

9 [1]. Item die [2] scepene *ofte rade* [3] en zellen gheen zysen copen, noch paert noch deel daeraen hebben, noch daeraen winnen noch verliesen. Ende waert dat den zysmeysters enigen twist ofte broeken gevielen, die zellen die XII scepene alleen berechten buten den rade [4], *opt verboeren elx van C outscilde ter stat behoef, alsoe dicke alst gesciede* [5].

10. Item soe zellen die XII scepene setten ende ordineren alle ampten, die de stat hoert te setten ofte ordineren, na ouder gewoenten.

11. Item waer daer yemant in den rade, die enige ampten bevolen worden, ende hy die niet en bewaerde na der ordinancie daerof gemaict, dat men ter waerheyt bevonde, die soude verbueren zyn raetscap, als voer verclaert staet, ende dat by discrecien des raets.

12. Item op Onser Vrouwen-avont Nativitatis alle jaer soe zellen borgermeysters, scepene ende rade hoer sluetelen ende rekeningen nederleggen opter kisten op dat raethuys ende gaen thuys. Ende die meentemannen zellen daerop ten huse comen, ende daer en zel nyemant van den rade weder-

---

1) In H.S. staat voor dit artikel „Verclaert aldus" (nl. door de gilden, vgl. N°. 176 op bladz. 106).

2) In H.S. is hier „XII" doorgehaald.

3) In H.S is hier „ofte rade" later bovengeschreven.

4) In H.S. is „Ende ...... buten den rade" doorgehaald.

5) In H.S. is „opt ...... gesciede" later bijgeschreven.

comen, hy en wort weder van den meentemannen gehaelt.

12*a* [1]). *Hierna volcht dat een puntken als mittet groet zegel niet te zegelen dan by den meentemannen, als na staet* [2]), *ende der meentemannen eedt. Item adhuc subsequitur prout est in gildis, verte* 4 *folia* [3]).

13. Item in elke gilde zel men haren vier meentemannen, daer die twee of bliven zellen: men zel maken V loet, die haeren zellen IIII mannen; die twee oudermanne zellen oick haeren II mannen uten loten, uten gescicten of waer zy willen; die II gescicten zellen oick desgelycx haeren II mannen, waer zy willen, — maken VIII mannen; daer zel men vier meentemannen uut kiesen mitter boen, allenken een teffens.

R. D. B. dd. 1491, des Donredages na Bartholomei, fol. 128 verso.

175. 1491, z. d. *(Stemming der gilden over de op bladz. 102 medegedeelde „ramingé".)*

Wantsnyders belieft die cedel.

Snyders belieft, gesondert den koer van den meentemannen te houden.

Backers: als men yemant ofsetten wil, zel men die zaeck yerst in den gilde brengen. Item dat die gild die meentemannen kiesen zel.

Molenairs: by tmeeste deel van den gilden.

Linewevers: die zaeck yerst te weten in den gild.

Brouwers willen de koer hebben van den meentemannen.

Viscopers: zaeck voer van den oudermannen.

Wollewevers: zaeck voer van scepenen, rade meen(temannen).

Marslude: by der ouder ordinantie.

Botterlude belieft; dan alst voer den raet geweest hadde, dat men oick in der gilden brochte.

Cordewaniers: zaeck te weten, ballingen niet incomen dan by den gilden.

Oucordewaniers: koer van den meentemannen.

Coerncopers belieft.

Ouwantsnyders belieft.

Steenbickers: zaeck te weten voer.

Graeuwerckers belieft; zegel ende brief.

Ryemsnyders belieft; stemmen weder te geven.

---

1) In H.S. is art. 12a later tusschengeschreven.

2) N.l. in de hierachter op bladz. 106 medegedeelde aanmerkingen der gilden.

3) N.l. op fol. 135, zie den eed hierachter op bladz. 106.

Bylhouwers: zaeck te wetene.
Smede: zaeck te wetene, koer te houden.
Zadelairs: zaeck te wetene.

Archief Afd. I N°. 207.

176. 1491, Augustus 26. *(Aanmerkingen van de gilden op de op bladz.* 102 *medegedeelde „raminge".)*

Die ghilden hebben eendrachtelyck belieft, overgegeven ende consentiert die ordinancie ende raminge van den rade te ordineren ende van anderen punten, soe die tsamen in den gilden gelesen syn geweest, als die boven [1]) gescreven staen, gesondert dese punten hierna volgende:

1. Overcomen by den rade out ende nyewe uut aenbrengen van den gilden, dat die rade ofte scepene voertaen niet zysen en zellen, noch daeraen paert noch deel hebben, noch daeraen winnen noch verliesen en zellen.

2. Item wanneer een scepene ofte rade [2]) oflivich wort of ofgeset wort, soe zellen die meentemannen in ziin stede enen anderen kiesen. *Ende als een meenteman sterft of ofgeset wort, zel dat gild, daer hy in was, enen anderen kiesen* [3]).

3. Item dat men voertan mittet groet zegel niet zegelen en zel dan by den meentemannen.

R. D. B. dd. 1491, des Vrydages na Bertolomei, fol. 132 verso.

177. 1491, September 6. (*Eed der meentemannen; keuze van schepenen en raden.*)

1. Des Diinsdages na Egidii deden die meentemannen opten huse voer den rade out ende nyewe hoeren eedt in deser formen:

„Dat zweer ick, dat ick van deser tyt voert, soe lange „ick meenteman, *raet, scepen* [4]) wesen zel, der stat ende ge-„menen gilden van Vtrecht hoer beste raden zel, hoer quaetste „waernen zel, ter stat rade comen zel, als ick daer geeyschet „worde, nootzaken uutgesondert, der stat raet helen zel, den „ermen gelyck den ryken voerraden zel, ende die ordinancy „van der veranderinge van den rade, soe die overcomen „is geweest by den rade out ende nyewe ende den ge-„menen gilden anno XCI des Vrydages na Bertholomei,

---

1) N.l. de „raminge" hierboven medegedeeld op bladz. 102.
2) In H.S. is „ofte rade" bovengeschreven.
3) In H.S. is „Ende .... kiesen" later tusschengeschreven.
4) In H.S. zijn de woorden: „raet, scepen" bovengeschreven.

„*mitter verclaringe daerop gemaict* [1]) in allen punten houden, „nagaen ende aftervolgen zel na mynen besten weten. Des „en zel ick laten om lieve noch om lede, noch om maescap „noch om zwagerscap, noch om anxt van mynen live noch „om anxt van mynen goede, noch om gheenrehande zaken. „Dat my God soe helpe ende ziin heyligen".

2. Overcomen by den rade out ende nyewe, dat die meentemannen after opter huse haeren zellen XV personen, die zy presenteren zellen onsen genedige heere, om die te besnyden ende te smalen tot XII scepene; ende die drie afgaende zellen rade wesen. Ende daertoe zellen zy haeren XXI rade.

R. D. B. dd. 1491, fol. 135.

178. 1491, September 7. (*De raad gekozen.*)

1. Des Woensdages op Onser Vrouwen-avont Nativitatis ziin in elke gilde oudermanne gecoeren ende worden opten huse ontfangen van den meentemannen, ende oerlof gegeven om thuys te gaen ende hoer gilden in den besten te regeren.

2. Daerna worden die scepene ende rade genoemt opten huse van den meentemannen ende worden van den meentemannen gehaelt opten huse, die vergadert wesende deden aldaer hoeren eedt, in sulker formen als die meentemannen gedaen hebben, als boven gescreven staet; die rade ten yersten, comende van der ouderman huys, ende die scepene ten lesten, comende uter oestzyder bancken.

2. Totter waeck te ordineren ziin gescict uten meentemannen IJsbrant Janssoen, Goert van Voird, Flores Gysbertssoen, Dirck van Loenen; uten rade Henrick van Voird, Willam van Amerongen, Bertelmeeus van Wael, Henrick Roeck.

4. Item zel men in elke gilde geven een cedel van der veranderinge van den rade, soe die gecorrigeert is.

R. D. B. dd. 1491, fol. 135 verso.

179. 1491, September 7. (*Ampliatie van de ordonnantie op de raadskeuze.*)

Dese nabescreven punten zyn mede geset in die veranderinge van den rade, daer elke gilde een of heeft.

Alsoe men overmits der veranderinge van den rade zekere punten, die men pleech te houden, noitlike veranderen ende

1) In H.S. zijn de woorden „mitter verclaringe daerop gemaict" in margine bijgeschreven.

verclaeren moet, soe is men overcomen by den scepene, rade ende meentemannen van desen punten nabescreven opt behagen van den gemenen gilden:

1. In den yersten wes die raet out ende nyewe te berechten plach, dat zellen scepene ende rade voertaen berechten buten die meentemannen, te wetene van zaken, die den lande, stat ofte gilden niet en rueren, of daer die gilden niet in benoemt en ziin. Dan die raet zel alsdan geladen wesen by ℞ ende ede.

2. Item alsoe na der tafelen, gemaict anno (XIIII^{c}) LXXXIX [1]), opten raithuse hangende, die VIII overste den engen raet plegen te wesen, soe zellen nu voertaen die XII scepene den engen raet wesen.

3. Item soe zellen die XII scepene covelen hebben.

4. Item men zel voertaen enen yegeliken, die betichticht worde, terechtstellen ende elken corrigeren na ziin misdaet sonder yemant meer te verdriven, behoudelyck der stat oude rechten.

5. Item die meentemannen zellen hoeren gilden enen eedt doen, ende alle gildebroeders zellen hoeren meentemannen wederom enen eedt doen, den meentemannen te helpen, stiven ende stercken, die ordinancie van der veranderinge van den rade te onderhouden, soe die gemaict is, ende dat men daerna noch toe reformeren ende verclaeren mach by goetduncken der gilden.

R. D. B. dd. 1491, des Woensdages op Onser Vrouwen-avont Nativitatis, fol. 136.

180. 1492, September 5. („*Verclaringe*" *op de ordonnantie op de raadskeuze.)*

Dese nabescreven verclaringe opter ordinancie van den erfrade, gemaict anno XCI lestleden des Vrydages na Bertolomei, is van den meentemannen gebrocht voer den rade ende vandaer voert in allen gilden op huden, ende is belieft ende toegelaten van den gilden in manieren hieronder bescreven:

1. In den yersten opt punt, van dat die XII scepene ende XXIIII rade berechten souden, is verclaert alse: dat die borgermeysters in der tyt die zaken tusschen partyen, in hoer tyt den rade aengecomen, eynden zellen [2]) binnen XIIII dagen, nadat zy ofgegaen ziin, te wetene dat zy die gescicte van den rade

1) Vergel. R. D. B. 1489, fol. 43.

2) In H.S. is „zellen" geschreven boven een niet doorgehaald „souden".

totten zaken bevelen zellen, dat zy die zaken aenbrengen binnen der tyt voirseyt. Ende indien daer enich gebreck in viel, soe soude diegheen, daer tgebreck aen waer, daerna opter poerten gaen ende daer bliven, ter tyt toe die zaeck geeyndt waer.

2. Item opt punt, oft enich scepene ofte raet oflivich of ofgeset worde, dat dan die XL meentemannen weder enen anderen kiesen souden etc., is verclaert alse: dat alsdan nyemant van den meentemannen buten reysen en zel, ter tyt toe die weder gecoren is. Ende men zel dien scepene ofte raet moegen kiesen opter ordinancien mitten selven meentemannen, die alsdan binnen der stadt ziin. Dan op Onser Vrouwen-avont Nativitas soe zellen alle die XL meentemannen binnen der stat wesen, byt verboeren van XXV Beyers gulden die daer niet en waer, sonder hem des te verdragen, ende daertoe tot correxy van den meentemannen ter meentemannen behoef.

3. Item oft enich meenteman tot enigen toecomenden tyden sterf of by ziinre gilde ofgeset wort, soe zel dat gilde, daer hy in waer, enen anderen meenteman in ziine stede kiesen, te wetene: dat die twee oudermanne elx enen goeden man haeren zellen, ende daertoe zel men noch drie loeten maken, daer men om loeten zel; ende wie die loeten vallen, zellen oick elx enen goeden man haeren. Ende men zel soewel moegen haeren die oudermanne ende die de loeten hadden als uter gemeenre gilden. Ende dan zellen die ghemeen gildebroeders daerom boenen; ende wie die meeste boenen heeft, zel meenteman wesen.

4. Item opt punt als van den twee ofgaende borgermeysters mit vier van den outsten rade, die after sitten zellen, van dat zy die zaken hem aengecomen binnen hoer tyt eynden souden, is verclaert alse: dat zy die zaken eynden zellen binnen XIIII dagen, na der tyt zy ofgegaen ziin, of zy zellen daerentenden op die poert gaen ende daer bliven, ter tyt toe zy die zaken geeyndt hebben.

5. Voert alle broeken, die after opten huse gesleten worden, zellen gaen die twee deelen totter stat tymmeringe behoef ende dat derde deel tot behoef desgheens, die after sitten zellen.

6. Item als die meentemannen op Onser Vrouwen-avont Nativitas opten raethuse gecomen ziin, soe zellen die meentemannen die scepene ende rade van den yersten totten lesten elx bysonder ziin zaken examineren. Ende soe wie van denghenen, die geexamineert wort, afterkynsmaech oft zwager

waer ofte naerder, die soude daerom ofgaen, ter tyt toe dat gedaen waer. Behoudelyck die XL meentemannen hoeren koer in weerden te houden, na vermoegen der ordinancie.

7. Item oft geboerde dat die meentemannen enigen scepene ofte raet thuys lieten, die zaeck waerom dat gesciet zellen die meentemannen den scepene ende rade binnen VIII dagen daerna bybrengen, ende die zellen dat dan voert uutrechten, na vermoegen der ordinancie.

8 [1]. Item soe zellen die gilden tot alre tyt hoeren koer houden, die meentemannen of ende aen te setten, te wetene: waert zaeck dat zyt misbruycten onder die meentemannen, na der ordinancie, die zaeck waerom zel men te kennen geven in dat gild; ende duncket dan dat gilde, dat die zaeck alsoe is om of te setten, dat zel dat gild moegen doen of laten. Ende waert zaeck, dat die meentemanne oick misbruycten in hoer gilde, soe zel dat gilde dien meenteman oick of moegen setten ende enen anderen na der ordinancie kiesen.

9. Item opt punt, van dat men nyemant verdriven en zel, behoudelyck der stat oude rechten, is verclaert alse: waert zaeck, dat yemant, na vermoegen der stat oude rechten, die stat verboden worde by slitinge oft mitter clocken, daer en zel men gheen gracy in doen moegen binnen jaers. Ende daerentenden en zel men noch gheen gracy daerin doen moegen dan by den rade ende meentemannen tsamen, ende dat na gelegentheyt der zaken ende anders niet.

10. Item alser enige zaken tusschen partyen voer den rade, tsy voer oft after, gesleten worden, die slitinge zel men aftervolgen ende niet weder ontsliten moegen.

11. Item waer daer yemant van den scepene, rade ofte meentemannen, die enich gebreck creech by siecten oft anderssins, soedat hy niet wel nut en waer ziin stede te bewaeren, daer soude men tot alre tyt enen anderen goeden man in ziin stede voer kiesen, na uutwysinge der ordinancie. Behoudelyck dat men denghenen, die alsoe verset worde, ziinen wiin geven zel, alsoft hy noch in den rade waer, soelange hy leeft.

12. Item soe en zel van deser tyt voert gheen scepene tUtrecht gecoren moegen werden, hy en zel geboeren borger tUtrecht wesen.

---

1) In H.S. is dit artikel 8 blijkbaar later ingeschreven (lichtere inkt en meer gedrongen schrift).

13. Item oft yemant van den scepene, rade ofte meentemannen enigen voerraet mit opsetten wil dede, om uten rade ofte meentemanscap te comen, die soude staen tot zwaere correxy sraets ende der meentemannen goetduncken.

14. Item soe en zel men van deser tyt voert gheen gildebrueders, dat gheen geboeren borgers en ziin, aennemen, zy en zellen hoeren eedt doen, dat zy binnen X jaeren in hoer gilde niet te morgenspraeck comen en zellen, als men gemeen morgenspraeck van der stat wegen hout. Dan alser morgenspraeck van hoere gilden wegen is, soe zellen zy daer wel moegen comen.

R. D. B. dd. 1492, des Woensdages na Egidy, fol. 188.

181. 1492, September 7. (*Installatie der oudermannen, raadskeuze.*)

1. Worden in elke gilde twee oudermans gekoeren, bescreven int naiste boeck [1]), die after opten huse gecomen wesende, worde hem van den borgermeysteren ende oversten meentemannen geluck geboden ende worden georloft thuys te gaen, mit begheerten dat zy hoer gilden wyselike regierden.

2. Daerna ende oick daervoer was den raet opten raethuse ende die meentemannen opter ouderman huys; ende nadat die raet enige zaken tracteert hadde, quamen die meentemannen voer ende scepene ende rade gingen thuys, ende die meentemannen bleven aldaer om den raet weder te stellen.

R. D. B. dd. 1492, des Vrydages op Onser Vrouwen-avont Nativitatis, fol. 190.

182. 1492, October 15. (*Schepenen zijn terstond herkiesbaar.*)

Alsoe by onsen genedigen heere van Vtrecht mitten gemenen gilden overcomen is, dat men die scepene in der tyt, die op Onser Liever Vrouwen-avont Nativitatis ofgaen zellen, dieselve scepene weder tot scepene kiesen zel moegen .... [2]).

R. D. B. dd. 1492, des Manendages na Kalixti, fol. 9 verso.

183. 1493, September 6. (*De erfraad opgeheven.*)

1. Alsoe men doer voernemen van den gilden ende van der gemeenten den erfraet zel laten berusten ende men den raet weder kiesen zel na ouder gewoenten, soe, om te gaen by onsen genedigen heere van Vtrecht opt Hof ende te verspreken hoe men den raet kiesen ende ordineren zel, ziin gescict

1) N.l. voorin het Raads Dagelijksch Boek over 1492/97.

2) Hetgeen volgt handelt over het schepenrecht.

totten twe borgermeysteren, te wetene [1]) Ernst van Drakenborch ende Claes Janssoen, vier van den outsten scepene, te wetene Henrick van Ghent, Jan van Lantscroen, Henrick van Voird, Aernt Ram.

2. Ende after opten huse zyn gescict uten oudermanne Ysbrant Ysbrantssoen, Geryt vten Broeck, Geryt Hubertssoen, Willem Janssoen, Cornelis Lambertssoen, Aelbert Vogel.

R. D. B. dd. 1493, des Vrydages na Egidy, fol. 106.

184. 1494, September 6. (*Keuze van oversten.*)

1. By gemeenre morgenspraeck van allen gilden, geleyt ter begheerten ons genedigen heeren van Vtrecht, ist overcomen, dat men onsen genedigen heere dese reyse den koer gunt vier nyewe toecomende overste te setten, indien zyne genaden dat doen by weten der overste die afgaende ziin, anders willen die gilden bliven by hoeren previlegien.

2. Daerna is onse genedigen heere tevreden geweest, dat men kiesen zel na ouden heercomen, blivende by den previlegien.

R. D. B. dd. 1494, des Saterdages na Egidy, fol. 148.

185. 1506, October 12. (*Vonnis wegens het verwekken van twist bij de raadskeuze.*)

Want Willem Steen op Onser Vrouwen-avont Nativitatis lestleden gesceel gemaict heeft in ziin gilde int kiesen van den oudermanne, daer veel twisten gesien waeren uut te verrysen, soe sleten scepene, rade ende oudermanne, dat hy in X jaeren naistkomende in ziin gilde gheen lot aentasten en zel, ende zel op sunt Joseph-dach naistkomende in ziin gilde geven twee tortysen, sulke als men na gewoenten pleech te hebben.

R. D. B. dd. 1506, des Manendages na Victoris, fol. 42 verso.

186. 1528, Februari 16. (*Oproeping tot de raadskeuze.*)

Voert gebiet die raet allen onsen borgeren, die na der stat koeren ende overdrachten te loet gaen moegen, alse die XIIII ghilden mit hoeren aenworpen, soeals die lest geset zijn...., dat zij mergen ter mergenspraeck komen ende loeten, na ouder gewoenten ....

B.spr.b. dd. 1528, des Sonnendages na sunte Valentijns-dach, fol. 76.

---

1) In H.S. is hier „Jan van Lantsc." doorgehaald.

187. 1528, October 31. (*Ordonnantie op het bestuur der stad.*)

Ordonnantie, by mijn heere die grave van Hoechstraten, stadthouder-generail van Hollant, Zeelant, Vrieslant, der stadt ende lantscappen van Vtrecht van wegen der Keyserlicke Majesteyt, gemaict, dairna schout, borgermeysteren, scepenen ende raide der voirseyde stadt van Vtrecht hem reguleren sullen by provisie, ter tijt toe by de Keyserlicke Majesteyt anders sal wesen geordonneert.

1. Eerst die lieutenant, die de voirseyde stathouder bijnnen der stadt Vtrecht sal laeten, sal die bewaernisse ende toesicht hebben van der stat, stat-sloetelen, -poerten ende -toernen, tregiment van ruytere ende knechten ende van als, dat dairtoe dienen sal, navolgende die last ende commissie hem gegeven.

2. Item dat van nu voertan oudermans noch overste oudermans geroepen en sullen worden in wette ofte in raide, noch en sullen hem van ghenen saicken onderwijnden dan alleen van saicken, hair neringe van hair gilde aengaende; sonder dat sy sullen moegen vergaderen dan by consent van den lieutenant van de voirseyde grave van Hoechstraten, schout ende borgermeysters. Ende als dieselve enige vergaderinge geaccordeert wordt, soe sal altijt dair een by gescict worden, die mede present sal wesen in hoerluyde communicatie; op peyne, indien anders geboerde, gestraft te worden aen live ende aen goet na gelegentheyt van der saicken. Ende men sal mer een gilde consent gheven op enen dach vergaderinge te maken.

3. Item in de voirseyde ghilden en sal voertan nyemant moegen wesen, die van der neringe off van den ambochte nyet en sijn ofte geweest en is. Ende die alsulcx nyet en sijn en sullen mitte voirseyde ghilden ofte enige van dien moegen vergaderen, op verbuerte als voeren.

4. Item die voirseyde leutenant ende schout sullen van nu voertan mede comen ende present moegen wesen in alle vergaderingen van scepenen ofte raiden, ende in als helpen adviseeren ende raiden tot eere van de Keyserlicke Majesteyt, vorderinge van der justicie ende in allen anderen saicken, die welvaert van der stat aengaende.

5. Item die voirseyde schout off zijn substituyt sal oick macht hebben te moegen vangen ende apprehenderen alle delinquanten, sulcx als die borgermeysters van de viven tot

noch toe gehadt hebben, wyens macht ende auctoriteyt cesseren sal, ende die terechtstellen voir scepenen ende dat vonnisse executeren. Ende desgelijcx, off die lieutenant enige borgers ofte inwoenende apprehendeerde, dat gheen knechten en sijn onder zoudye liggende, die sal hy terstont overleveren in handen van den schout off sijn substituyt, om die te recht te stellen voir scepenen als voeren. Ende van gelijcken, indien die scout off zijn substituyt enige ruyteren off knechten apprehendeert, zal die overleveren den lieutenant, omme justicie over hem gedaen te worden, als dat behoeren sal na uutwysinge van der misdaet.

6. Item sal die voirseyde schout den ontfanck hebben van alle die boeten, brueken, forfeyten, peynen ende confiscatien, bijnnen der voirseyde stadt ende vryheyt van dien vallende.

7. Item dair sullen van nu voertaen gestelt worden jairlicx by de Keyserlicke Majesteyt ofte synen stathouder ende gecommitteerde twee borgemeysters, die last sullen hebben nairstelick tot die stat-goeden te sien ende mitten scepenen recht ende justicie helpen administreren ende allet doen, dat goide ende getrouwe burgemeesters sculdich zijn ende behoeren te doen, tot eere van de Keyserlicke Majesteyt, eendrachticheyt ende welvaeren van der voirseyder stadt.

8. Sullen oick dairtoe gestelt ende gecommitteert worden twaleff scepenen boven die voirseyde twee burgemeesteren, die te samen kennisse hebben sullen van alle civile ende criminele saicken, geen uutgesondert, ende sullen een yegelick recht ende justicie administreeren. Ende sullen gehouden wesen die saicken van den keyser int civijl oft crimineel te vorderen ende termineeren voer alle andere saicken van partyen.

9. Item in saicken, dair die oudermans ofte overste oudermans kennisse off plagen te nemen, sullen die voirseyde XII scepenen van nu voertan oick die kennisse hebben. Ende ten eynde dat zy doer veelheyt van saicken nyet te veel beswaert ofte belast en worden, soe sullen die voirseyde XII scepenen dairaff die kennisse hebben by geboerten, te weten drie van hemluyden teffens, elcx voer den tijt van drie maenden. Ende sullen dieselve gehouden wesen ten minsten twee daigen in de weke tot dieselve saicken te verstaen. Ende elcx sal gehouden wesen te uuten alle die saicken, die bijnnen hoeren tijt begonnen zullen wesen.

10. Item die schout sal van wegen der Keyserlicke Majesteyt by advise van de burgemeysters stellen uuten XII scepenen

twee libelmeysters, die kennisse sullen hebben als gewoenlicken is, ende sullen dat aenbrengen die voirseyde burgemeysters ende scepenen, om dairaff gedaen te worden, als na recht behoeren sall.

11. Item die voirseyde schout, borgermeysterên ende scepenen sullen voertaen oick kennisse van saicken nemen over die ridderscappen, bijnnen der voirseyde stadt van Vtrecht woenende, ende oick van delicten, die by die ridderscappen der voirseyde stadt geperpretree(r)t sullen moegen worden, als van andere borgers.

12. Item die voirseyde schout, borgemeysteren ende scepenen en sullen voertan gheen excijnssen ofte andere pertyen ende goeden der stat toebehoerende moegen pachten ofte paert ofte deel in die pachtinge hebben, directelick ofte indirectelick, optie peyne van hondert gouden realen tegen die Keyserlicke Majesteyt te verboeren, dairin die stadt hebben zal voer hoer interest een derdendeel, ende dairenboven arbitralicken gecorrigeert te worden.

13. Item dair sullen oick van Keyserlicke Majesteits wegen gestelt ende geordonneert worden twee cameraers, dairaff die ene sal wesen cameraer van der penne, ende sal den ontfanck hebben van alle den incoemste van der voirseyder stadt, nyet uutgesondert, ende doen die betalinge van den rentiers. Ende voerts leveren in handen van den anderen tweesten cameraer tgene, dat men behoeven zal voer reperatie ende tymmeringe, bodeloen, wakers, poertiers ende anders, dat twee cameraers plegen te doen, sulcx als men hem ordonneren sal. Ende sullen van als jairlicx doen een rekeninge mit behoirlicke ordonnantie ende acquyten in presentie van lieutenant, scout, borgermeysteren, scepenen, raiden ende anders, als dat gewoenlicken is te geschien.

14. Item noch sullen van Keyserlicke Majesteyts wegen gestelt ende geordonneert worden XXIIII persoenen ofte raiden, die mitten voirseyden schout, borgermeysteren, scepenen ende camelaers representeeren sullen dat lichaem van der stadt, diewelke geroepen sullen werden by den schout ende borgemeysteren in allen saicken, pollecien, neringen ende welvaert der stadt aengaende, ende dairinne helpen raiden ende sluyten, dat tot die meeste eere, proffijt ende welvaeren van de Keyserlicke Majesteyt ende zijnder stadt dienen sall.

15. Item die schout, borgermeysteren, scepenen, raiden,

noch toe gehadt hebben, yemant van hemluyden en
sal, ende die terecht ... andere fursten ofte heere
executeren. Ende de ... och enige pensye var
ofte inwoenende ar ... doegen yemant
onder zoudye ligg ... lick ofte we
van den schout ... aft te wo
scepenen als v ... r saic
substituyt en ... rbo
overleveren ...
worden, ... elaers ...
6. It ... , als hem van
alle d ... ende gelevert sal worden.
bijn ... Vtrecht den lesten dach Octobris ...
... twijntich. Ondergescreven mittes stathouders
b ... J. de Lalaing.

R. D. B. dd. anno XV c XXVIII, fol. 7.

b. Medewerking bij raadsbesluiten.

188 [1]. 1366, October 29. (*Raadpleging der gilden over de bestemming van de opbrengst der stadsweide voor den bouw der stadsmuren.*)

Wi borghermeysters, scepene, raet ende ghemene oudermanne van den ouden rade ende van den nyewen der stat van Vtrecht maken cont allen luden, dat wi mit onsen ghilden in eenre ghemeenre morgensprake eendrachteliken overdraghen siin, dat wi alsulc ghelt, alse ons jaerlix incoemen ende verschinen zel van onser weyde boven dat se jaerlix costen zel te verwaren van slusen, van graven, van ladiken ende van anders onrade, aen onser stat muere vertymmeren zellen ende in anders gheenre orbaer te keren, ter tijd toe dat de muere ommeghecomen is, alse si in der bijlhouwer slach ghemaket is. Behoudelic elker wake jaerlix hondert pont ende zestien pont blivens ghelts, horen onraet mede te stoppen. Ende tot desen voerseyden ghelde te vertymmeren zel elc ghilde jaerlix enen man zetten, de volle ghildebroeder ende borgher is. Ende de tymmermeysters zellen alle jare rekeninghe doen voer de ghemene oudermans. In orconde deser dinghe so

1) Dit charter is in dorso geteekend: „Linnewever".

hebben wi borgherme·
oudermanne van den c
henoemde onser sta
ven int jaer ons
Donredaghes r
·el charter, het
in h

02, I

·ercopen en zel yemant anders, ten
re gilden.

es na Mey-dach, fol. 107 verso.

adpleging der gilden bij de
hulden door uitgifte
i.)

'e nyewe voertyts over-
n van buten van hoer
alsulken betalinge,
'oen zel, twelck by
begeert men dat

1. Int jaer van
d[at] was opten Pinxte
sprake alle de ghilden ende
alleens spraken ende worden
hielden van worde aldus, alse hiern

ft des anderen
n gilden, mit
die ruters
elieft, ten
ende die
ifte

2. „Gi ghoede lude van den ghilden,
„hoe dat die here van Arkel den Ghestich
„ende onsen borgheren ende onderzaten ende
„groot ghewelt ende onrecht ghedaen heeft opten
„der Lecken ende andersins ende noch daghelix doet,
„veel vervolchs tot veel tiden of ghedaen hebben ende nye
„besceyde daerof ghecomen en consten, also dat wi van node
„daeromme daghe ghehouden hebben mitten rade van Hollant
„om dat voerseyde ghewelt te wederstaen, dat ons boven onsen
„rechte ende vriheden ghesciet is. Hierom ist dat de raet out
„ende nywe van u begheert te weten, of ghi hem hierin machte
„gheven wilt, hetsi in dedinghe of dat voerscreven ghewelt te
„wederstaen."

3. Welke morghensprake voerseyt alle die ghilden, daer engheen ghilde en wederzeyde, ghevolcht enten rade out ende nye macht ghegheven hebben, hetsi in dedinghe ofte dat voerseyde ghewelt te wederstaen, in al derzelver manieren dat die voerseyde cedelen inhielden.

R. D. B. dd. 1402, fol. 10.

190. 1432, October 29. (*Raadpleging der gilden over den verkoop der stadsweide.*)

Alsoe die raede oude ende nywe by consente der meenre ghilden overdragen siin, om onser stat schoude mede te betalen, dat sy onser stat weide vercopen sellen tot soevoel deels als daertoe noit wesen sall, so waernt de raet ende laet weten

allen onsen borgeren, ondersaeten ende anderen, die onse stat schuldich is van der schout voirseyt, dat sy mit malcanderen overdragen ende hem verenigen, by alsoe dat sy van der weide copen ende daer hoir schoude voirseyt aen ynnen ende corten, als dat overdragen is; want die raet daer anders gheen weghe toe en weten, die lude te betalen, dan mitten coep van der weiden. Ende die raet van der stat wil daer voirt toe zitten die weide te vercopen op een Manendage naestcomende. Yemant die daer gadinge ynne heeft etc.

B.spr.b. dd. 1432, des Woensdages nae sinte Simon ende Juden-dach, fol. 17.

191. 1455, Februari 26. (*Brieven van algemeen belang in de gilden te lezen.*)

Die overste oudermans mit den oudermans brochten aen onsen gemenen rade opten raethuse, dat et belieft is ende concentiert bi den gemenen gilden, ... dat men alle brieve, die voirtan alhier comen, onser stad ende den gemenen lande aendragende, in den gilden in der morgensprake lesen zell.

R. D. B. dd. 1455, des Woensdages nae sinte Mathijs-dach, fol. 29.

192. 1485, Mei 9. (*Contrôle der gilden over renten, ten laste der stad verkocht.*)

Alsoe als die gemeyne gilden eertyts gemeenlike overdragen ziin geweest ende aen den rait out ende nyewe begheert hebben een voersien te hebben totten renten, die gecoft ende bezegelt ziin geweest tusschen den oploip gesciet des Dynsdages op Rodeburgerbrug ende die incoemst binnen Vtrecht des hertogen van Oestenryck, om te weten wie daeraen doechdelike oft ondoechdelike gecomen wair; soe laet die rait weten allen denghenen, die renten binnen der tyt voirseyt op onser stadt gecoft hebben, hoer brieven, die zy daervan hebben, mitten copien brengen in handen dergheenre, die van den raide out ende nyewe daertoe gescict zyn. . . . .

B.spr.b. dd. 1486, des Manendages in die Cruys-dage, fol. 91 verso.

193. 1486, Mei 8. (*Toestemming der gilden voor den verkoop van de „wacht" van stadsambten.*)

Overdragen by den raide out ende nyewe, dat men voertaen egheen wachten van enigen statampten, staende op eniger

borger live, noch levende, vercopen en zel yemant anders, ten waere by consent der gemeenre gilden.

R. D. B. dd. 1486. des Manendages na Mey-dach, fol. 107 verso.

194 [1]. 1486, October 28. (*Raadpleging der gilden bij de betaling van achterstallige schulden door uitgifte van lijfrenten.*)

1. Ende alsoe by den rade out ende nyewe voertyts overdragen is geweest, dat men den luden van buten van hoer afterwesen geven soude voer X ℔ een ℔ alsulken betalinge, als men onsen borgeren binnen Vtrecht doen zel, twelck by den gilden behoert belieft te wesen, soe begeert men dat mede te believen.

2. Dese overdracht bovengescreven is belieft des anderen dages na Symonis by omtrent de helft van den gilden, mit begeerten dat men der stat costen smalen ende die ruters verlaten soude; die andere gilden en hebbens niet belieft, ten waere dat men ten yersten der stat costen smaelde ende die ruters ofdede.

R. D. B. dd. 1486, op sunte Symon ende Juden-dach, fol. 120 verso.

195. 1487, Januari 3. (*Stemming der gilden over de uitgifte van lijfrenten ten laste der stad.*)

Anno (XIIII c) LXXXVII des Woensdages na Jaers-dach margenspraeck om renten te vercopen:

Wantsnyders belieft; begeren van den ruteren te smalen, oick by onsen heere van Vtrecht.

Snyders belieft, mit condicien dat men een cedel uuthangen zel, hoeveel dat men vercopen zel, ende uut elken gilde enen man kiesen ende uut den XX vier mannen byt bezegelen, ende dan tzegel ontwee.

Backers belieft.

Molenaers belieft.

Linewevers belieft; begeren verlichtenis van der poert.

Brouwers belieft; begeren van der poert dattet sonder onsen cost gescie, indient wesen zel.

---

1) Niet onaardig wordt de beteekenis van dit raadsbesluit opgehelderd door de marginale aanteekening in het H.S. „Nota. Van uuthemschen hoer resten te liven". Er is dus sprake van eene uitgifte van lijfrenten in betaling van achterstallige schuld, en wel 1 ℔ lijfrenten 's jaars voor iedere 10 ℔ schuld.

Viscopers belieft, dat die gemene gilden doen.

Wollewevers belieft; begeren de costen te smalen.

Marslude belieft; begeren dat die VIII overste niet en zysen ende dat men maec, dat men vaeren ende keeren mach.

Botterlude belieft; begeert dat die luttel ponde hebben, hoeren orber daermede doen mochten, sonder verboeren, sonder te verliven.

Cordewaner belieft.

Oucordewaner belieft, dat de gilden doen.

Korencopers belieft; begeren dat men mitten ℔ sel moegen begaen, die niet copen en willen.

Ouwantsnyders belieft; begeren de costen te smalen.

Steenhouwers belieft, indien men die costen smael, ende begeren [1]) dat byer op vier ℔.

Grauwerckers belieft, ende dat men niet verder verliven en zel dan van desen jaer.

Riemsnyders belieft; begeren dat men neringe make van draperyen oft anders.

Bylhouwers belieft; zeggen dattet niet en behoert, dat die in den oversten stoel sitten [2]) zysen zellen.

Smede belieft; begeren de costen smalen.

Zadelaers belieft; begert dat men die costen smale.

Archief, Afd. I N°. 294.

196 [3]). 1490, April 5. (*Gecommitteerden der gilden op het raadhuis.*)

Doer versoeck van eenreley vergaderingen van borgeren is die raet out ende nywe overcomen, dat men na den eten mergenspraec leggen zel in allen gilden om die gescicte uten gilden weder opten huys te hebben.

R. D. B. dd. 1490, des Manendages na Palm-dach, fol. 65 verso.

197 [3]). 1490, April 5. (*Gecommitteerden der gilden op het raadhuis.*)

Bij gemeenre morgenspraec gehouden in allen gilden ziin uut elker gilde twee gescicte gecoren om opten huse te sitten, ende hebben hoeren eedt gedaen opten huse in tegenwoerdicheyt des raets out ende nyewe des after-etens.

R. D. B. dd. 1490, des Manendages na Palm-dach, fol. 66.

---

1) In H.S. is „begeren" bovengeschreven.

2) In H.S. is „sitten" bovengeschreven.

3) Vergel. bij dit besluit het stuk dd. 1489, hierachter medegedeeld op bladz. 126.

198. 1492, Mei 4. (*Besluit der gilden omtrent te volgen politiek.*)

1. Overcomen eendrachtelyck by den gemenen gilden, dat men bliven zel by onsen genedigen heere van Vtrecht ende des gemenen Staten des Gestichts, ruerende die zake van den heere van Yselsteyn, ende dat men die zake nerstelyck vervolgen zel om daeraf of daeraen te wesen.

2. Ende dat die borgers opten toernen waken zellen, als zy tjaer verleden gedaen hebben.

R. D. B. dd. 1492, des Vrydages na Crucis Invencionis, fol. 171.

199. 1496, Juni 9, 10. (*Goedkeuring door de gilden van de uitgifte van lijfrenten ten laste der stad.*)

Alsoe die wage verset is geweest voer XVI c Ryns gulden, twelck erflike losrenten ziin, ende die wage jaerlicx pleech te gelden omtrent XIII c goede ℔, soe, om die erfrenten tot lyfrenten te maken ende enen wissel daervan te doen, is overcomen by out raet ende nye opt behagen van den gilden, dat men tot XIII c goede ℔ toe renten verliven zel, daer men die XVI c gulden voirseyt mede lossen zel, waermede die stat niet veraftert mer gevordert zel wezen; ende tghene men daeraen veroveren zel, zel men keeren totter stat tymmeringe.

R. D. B. dd. 1496, des Donredages na Bonifacy, fol. 207.

. . . .

Dese overdracht bovengescreven [1]) is by gemeenre morgenspraeck in allen gilden gehouden eendrachtelyck belieft. Ende men zel uut elke gilde enen goeden man scicken by der zegelinge om die weet te hebben, dat men niet meer zegelen en zel dan XIII c goede ℔. Ende men zel beaerbeyden aen den ecclesien om den brief van der wage bezegelt te hebben.

R. D. B. dd. 1496, des Vrydages na Bonifacy, fol. 207.

200. 1512, Maart 19, Mei 5, Juni 21. (*Medewerking der gilden tot het verleenen van gratie aan eenen uitgewekene wegens doodslag.*)

Om te doersien, oft die rait out ende nye machtich is buyten den gemeynen gilden Folpert Foeyt gracie te doen bynnen

1) N.l. de hier onmiddellijk voorafgaande overdracht dd. 1496, des Donredages na Bonifacy.

te moegen komen, zijn gescict uuten ouden Gijsbert die Craen, Henrick Henricssoen ende uuten nyen raide Aelbert Janssoen, Cornelis Lambertssoen.

R. D. B. dd. 1512, des Vrydages na Oculi, fol. 9.

. . . .

In der sake van Folpert Foeyt om zijn besceyt te hoeren, off Ot wten Boegert aen de wonde, die Folpert hem gequetst hadde, gestorven is off nyet, zyn gescict uuten ouden Wilger Jacobssoen, Goeyert Lambertssoen ende uuten nyen raide Willem de Wail, Michiell Ram.

R. D. B. dd. 1512, des Woensdages opten vijften dach in Meye, fol. 13.

. . . .

Doer aenbrengen van den gemeynen gilden ist eendrachtelicken bijt meeste deell der gilden belieft, dat men mijnen genedigen heere van Vtrecht te lieve, soe zyn genaden menichwerff des begheert hebben gehadt, Folpert Foeyt in der stadt van Vtrecht sal laten komen ende verbliven, soe dat by den rait out ende nye anderdages opt behagen van den gemeynen gilden belieft ende overcomen is geweest.

R. D. B. dd. 1512, des Manendages post Octavas Sacramenti XXI[a] Junij, fol. 16.

201. 1525, Maart 29. (*Brieven niet in de gilden maar bij de oversten te brengen.*)

Sleten die raide out ende nye, dat van deser tijt voert nyemant van den scepenen, raide nochte oudermanne, out ofte nye, brieven van yemant ontfangen en sel om in zyn gilde te toenen, dan bij wil, weten ende consent van den oversten in der tijt. Ende wair yemant, die enige brieve ontfinge, sel dieselve brieven van stonden aen te voirscijn brengen in handen van den oversten in der tyt. Ende soe wye hierinne broekich bevonden worde, oick die sulke brieven den oudermanne ofte yemant van den raide voirseyt brochte ofte brengen dede, hij sij geestlick off weerlick, soude ewelicken uuter stat ende statvryheyt wesen ende bliven, op zijn lyff.

R. D. B. dd. 1525, des Woensdages na Letare [1]), fol. 8.

---

1) In H.S. staat achter den daar bovengeschreven datum „out ende nye" (nl. „raet"), ter aanduiding dat de bepaling door den raad oud en nieuw vastgesteld is.

202. 1525, Augustus 4. (*Medewerking der gilden tot het verleenen van gratie aan ballingen.*)

Die rait laet weten, doer overcomen van den raide ende meentemannen ende oick den XLII gescicten uuten gemeynen gilden, dat alle dieghene . . . . , die uuter stat geweken oft vertogen zijn, dat se weder bynnen der stat komen ende blijven . . . . .

B.spr.b. dd. 1525, des Vrydages na Petri ad Vincula, fol. 37 verso.

c. Gilden-oproeren.

203 [1]). 1347, November 30. (*Verzoek aan Brugge om bescherming tegen Utrechtsche ballingen.*)

Dit is de copie, die in Vlaendren ghesent wart, beseghelt mitter stat seghe[l] ende der meenre ghilden seghelle [2]).

Craftighen wisen luden, onsen lieven gheminden vrienden, dien borghermeysteren, scepenen, dekenen ende ghemenen vinders van allen neringhen der stede van Brugghe — wi borghermeysters, scepene, raet ende ghemene ghilden van Vtrecht, alse wantsnidere ende snidere, visschers ende vleyschouwers, steenbicker ende oudecledermaker, corencoper, cordewaniere nye ende oud, grawerkers ende riemsniders, merslude ende botterlude, backers, moelnaers ende linnewevers, louwers ende wollewevers, smede ende zadelare ende bijlhouwers, saluut ende alle vrientscappe. Lieve, gheminde vriende, wilt ghedenken, hoe dat onse here die bisscop ende wi ju vormaels ghescreven hebben van sommighen luden, die ontrumet sijn ende fugitive gheword[en van] ute onser stat van Vtrecht, overmits dat si boven enen vrede, die bi horen wille ende consente ghecondicht was te houden [mitter] clocke, alse in onser stat ghewoenlic is, vechtende worden op onsen here den bisscop ende op die ghemene ghilden van Vtrech[t, daer]

1) Dit stuk heeft, zooals uit den tekst blijkt, niet betrekking op een oproer *van* maar op een *tegen* de gilden. Toch was plaatsing hier wenschelijk, omdat dit stuk aantoont, dat de strijd van 1346 tusschen de Lichtenbergers en Gunterlingen, waarvoor velen gebannen werden (zie de Regesten der stad Utrecht N°. 241—243), was eene contra-revolutie tegen de gilden-beweging van 1341, waaraan de nieuwe gildenbrief zijn aanzijn te danken had.

2) Het hoofd is met donkerder inkt geschreven.

si die stat regieren wouden na horen wille ende ghoetdunken ende dien raet ofdoen, die bi den ghemenen ghilden daer ghe[coren waer]. Ende nu hebben wi wel vernomen, dat een deel van dien fugitiven onse borghers in juwer stede swaerliken gheanxt hebben, d[ie daer] ghecomen waren om hare comenscappe te doene ende die daer veylich waenden wesen, alse si ghewone waren. Waer[omme wi] vriendeliken bidden, dat ghi die fugitive dat also ofnemen wilt, dat si ende hore medewerkers onse borghers voer[tan in] ghemake laten in uwer macht. Ende hiirin wilt doen also narenstelike, alse ghi wout dat wi deer ju deden [in gheliken zak]en oft in meren. God onse Here beware ju altoes, ende ghebied over ons.

Ghegheven onder zeghelle der stat ende der ghi[lden voergh]enoemt int jaer ons Heren dusent drehondert seven ende viertich op sinte Andries-dach.

Origineel charter, het opgedrukt zegel verloren. Archieven der gilden (berustende in het gemeente-archief), Afd. Charters N°. 1.

204. 1403, November 15. (*Uitsluiting van tegenstanders uit het bestuur van het gilde.*)

Die raed van der stat oud ende nye ziin eendrachtelic overdraghen, dat van deser tijt voort nummermeer enich man van onser wederpertien enighe bevelinge ofte bewijnt hebben zal in zinen ghilde in enigher wiis.

R. D. B. dd. 1403, des Donredages na sinte Brixius-dach, fol. 33.

205. 1455, Februari 26. (*Geene vergadering ten nadeele der ecclesiën of gilden.*)

Want onlangs verleden bij den rade ende gemeenre morgenspraecke van allen gilden zekere punten overdragen ende ter clocken uutgeluit siin opt vergaderen van den gilden optie gemeentclocke, oft geboerde, onder denwelken een is aldus houdende: „Ende wairt zake, dat yemant anders vergaderinge „maecte contrarie deser overdrachte, dat woude die raet richten „mitten zweerde aen siin lijff," — hieroff is nu overdragen ende verclaert bi den rade ende gemene gilden aldus: Wairt dat yemant anders vergaderinge maecte contrarie der ecclesie off den gemenen gilden, dat men dat rechten sal mit den zweerde aen ziin lijff.

B.spr.b. dd. 1455, des Woensdages nae sinte Mathijs-dach, fol. 68 verso.

206 [1]). 1455, Juni 27. (*Keuze van personen tot het „verwaeren vant niwe recht van bewys".*)

Een Zonnendach naestcomende sel men loten elc in ziin gilde op ziin gewoentlicke stede omme te kiesen uut elken gilde enen man, dair men ses man uut loten sel, diet niwe recht van bewys, dat nu gemaect is, verwaeren zellen tot Lichtmisse naestcomende. Hieromme gebiet die raet, dat niemant op alsdan buten onser stat en trecke mer binnen onser stat blive ende te lote gae, op correxie srae[t]s tot horen goetduncken.

B.spr.b. dd. 1455, des Vrijdages na sinte Jans-dach, fol. 92.

207. 1455, September 7. (*Het houden eener gemeene morgenspraak afgedwongen.*)

Want sommige van onsen borgeren ende ondersaten hem huden versamelt ende also vergadert gecomen siin ter Mynrebroeder in den pant ende voirt in den reventer, daer die overste oudermans mit den menen oudermans te rade saten om saken wille, die sij te tractieren hadden, ende hebben aldair den menen oudermans aengegaen ende mit strengen woirden ende geveerde aengeroepen ende dairtoe gedrongen, dat sij hem terstont gemeen morgensprake leggen souden, oft sij wouden dat becken slaen, all boven ende contrarie onser gilden brieven, hieromme so gebieden die rade ende mene gilden van Vtrecht allen den voirseyden personen, sij siin borgere ofte ondersaten, die aldus in sterkinge van desen huden ter Mynrebroeder in den pant ofte reventer geweest siin in manieren voirseyt, dat sij terstont gaen opter poirten ende daerop bliven, ter tijt toe die raet ende mene gilden hierin versien ende hem wes ter beteringe over gesleten sellen hebben. Ende yemant brokich, die overhorich hierin woirde ende terstont niet op en ginge ende daerop bleve als voirseyt is, dat wouden die raet ende mene gilden aen den overhorigen zwaerlicken rechten tot horen goetdunken. Ende wair oec yemant, die den overhorigen hierenboven huisde ofte hoefde ende dien niet terstont te voertschine en brochte, dat wouden die raet ende mene gilden desgelijcs rechten tot horen goetdunken.

B.spr.b. dd. 1455, des Sonnendages op Onser Liever Vrouwen-avont Nativitas, fol. 104 verso.

---

1) Dit stuk plaatsen wij hier, omdat het wijst op eene verovering van macht door de gilden, waarschijnlijk, zoo niet zeker, een gevolg van het gilden-oproer van 1455; voor plaatsing in eene andere rubriek was geen motief.

208 [1]). 1456, Juli 19. (*Verandering van de verplichting tot betaling eener door de gilden opgelegde leening in eene leening door de kapittelen opgelegd.*)

Die gemene rade ende oudermans hebben machte gegeven den oversten qwijt te schelden der zusterhusen borgen, die sy geset hebben om der saken will, die hem in den gilden opgeleyt was, behoudeliken dat sij zulc gelt lenen sellen, als nu op hem by der ecclesie geset is. Ende alle die zusterhusen, die zulc gelt lenen als nu by der ecclesie op hem gesett is, die sellen vrij ende qwijt wesen van der zwaricheyt, die hem tot desen dage toe by den gilden opgeleyt mach wesen.

R. D. B. dd. 1456, des Manendages na Alre Apostelen-dach, fol. 90 verso.

209. 1457, Januari 17. (*Voorspelling van een gilden-oproer.*)

Wermbout Jan Weddensoen ende Gysbert die Kraen sijns gebleven, off sy hem versproken hebben in woirden, dat die XII gilden corts weder in hoerre mogen comen souden. Bijgescict Philips van Groenevelt ende Henric van Apcoude.

R. D. B. dd. 1457, op sunte Anthonis-dach, fol. 101.

210. 1489, Februari 12. (*Memorie van grieven der gilden.*)

Des Donredaiges na Scolastice voirseyt zyn gescict by gemeenre morgenspraeck van den gilden uut elke gilde twee mannen, sommige oudermans van hoeren gilde sommige gheen oudermans, om by den oversten van den [2]) rade out ende nyewe dese onlede ende alle dingen ten besten helpen vuegen. Dese hebben samentlike ene cedel begrepen, inhoudende zekere punten, als hierna volget:

Dese nabescreven punten zyn getracteert by den oversten out ende nyewe ende by den gescicten uten gemeynen gilden opt goetduncken ende welbehagen ons genedigen heeren van Vtrecht:

1. In den yersten duncket den gescicten redelyck te wesen, dat dieghene, die gezekert zyn ende oick die niet gezekert en

---

1) Dit stuk plaatsen wij hier, omdat het in geene der andere rubrieken past en het eene vernietiging door den raad bevat van een besluit, door de gilden blijkbaar in de volheid hunner macht genomen. In zoover zoude er dus verband zijn met het gilden-oproer van 1455.

2) In H.S. is „oversten van den" bovengeschreven.

zyn, rekeninge doen zellen van sulck bewynt, als zy gehadt hebben vant mergengelt, vant huysgelt, vant wesen van der onderhouwenissen van der poerten etc. Ende wie dieghene zyn, die de poert yerst ingenomen hebben [1]), tot correxy te stellen.

2. Item jonge Willem de Vosse rekeninge te doen van den vischsys vant jaer LXXXIII.

3. Item zellen die oude overste oudermans mitten gemeynen oudermans weder comen opter ouderman huys, ende zellen berechten van den vyff bescreven punten ende van hoeren gilden ende voert voer sitten van zaken allene, die de stadt ende lant aengaen.

4. Item zel men gedencken om by onsen genedigen heere te verspreken, dat men den ecclesien aenleggen zel, dat zy tevreden willen wesen III oft IIII jaeren naistkomende mit XXII c vate byers zysvry. Ende van den westerschen wynen niet te vercopen sonder zys.

5. Item zel die cleyn cameraer alle vierendeel jaers rekeninge doen van der sommen van den dagelicscen costen.

6. Item men zel gheen heeren laten incomen dan op geley, na der ouder gewoenten.

7. Item die overste out ofte nyewe after dese tyt en zellen gheen zysen copen noch paert daeraen hebben, noch daeraen winnen noch verliesen. Ende die zysmeysters zellen daerop hoeren eedt doen, als zy die zysen besetten. Ende die hierinne brokich bevonden worde, soude verboeren C out scilde ter stat behoef.

8. Item men zel verspreken mit onsen genedigen heere van den ballingen, die hoer oervede doechdelike gehouden hebben, om in te nemen ende mitten yersten daertoe te scicken om te siene die gelegentheyt van den personen.

9. Item van den twee stuvers op elck vat byers, die de brouwers verleggen, begheren die brouwers, dat dit toecomende zysoen die twee stuvers betalen zellen die tappers den zysmeysters des Diinsdages als die zysmeysters omgaen. Ende van den borgers zellen heffen ende boeren die uutdragers van

---

1) Na het vertrek van Maximiliaan (in 1483) bezetten nl. zijne bondgenooten de Hollanders (de heer van IJsselstein c. s.) de Catharijne-poort, en versterkten haar, zeer tegen den zin der Utrechtsche „gemeynte", die op 6 Februari 1489 de vreemdelingen weder verdreef (R. D. B. dd. 1489 fol. 15 verso). De personen, die „gecorrigeerd" zullen worden, zijn dus blijkbaar zij geweest, die de Hollanders gesteund hebben in hunne bezetting van de poort: zij ook hebben de poort „yerst" ingenomen.

den byer ende leveren dat gelt in des zysmeysters hant, na groetheyt des vaets. Ende van dat buten-byer zellen die brouwers den zysmeysters die II stuvers leveren mit hoer weeckceel.

R. D. B. dd. 1489, fol. 17 verso.

211. 1489, Februari 15. (*De oversten afgevaardigd uit den raad om met den bisschop en de afgevaardigden der gilden de grieven der laatsten te bespreken.*)

Om alle zaken te verspreken by onsen genadigen heere van Vtrecht ende den gescicten uten gilden heeft die raet out ende nyewe macht gegeven den oversten out ende nyewe.

R. D. B. dd. 1489, des Sonnendages na Valentini, fol. 17 verso.

212. 1489, Februari 16. (*Goedkeuring door de gilden van de memorie van grieven.*)

1. Des Manendages na Valentini worde dese voerscreven ceel [1]) gebrocht in den gemeynen gilden elx een hebbende, ende na gemeyn morgenspraeck zyn die oudermans ofte gescicte uten gilden gecomen opten huse ende hebben dat inhout der cedel belieft ende hebben voerder begheert na inhout zekere cedulen, die enige gilden overgaven in scrifte, ende sonderlinge begheerden zy, dat men die gevangen vastsetten soude, soedat, bydien Henrick van Alendorp, Jan Proeys, jonge Willem de Vosse ende Steuen van der Zeuender vastgeleyt worden int Paradys, tot dien ende den anderen een zeker getal van den rade van den oudermans ende gescicten ende van den scutten bygeset worden opter poerten om die gevangen te bewaeren.

2. Voert begeerten zy, dat men by onsen genedigen heere ende den oversten den raet verstelde, soedat hy dicht mocht wesen ende een yegelyck ombeveynst mocht spreken.

R. D. B. dd. 1489, fol. 18.

213 [2]). 1489, Augustus 17. (*Tegemoetkoming aan de grieven der gilden.*)

Om rust ende vrede binnen onser stat te onderhouwen ziin dese punten ondergescreven overcomen ende belieft geweest by

---

1) Zie N°. 210 hierboven.

2) Vergelijk hierbij de stukken medegedeeld op bladz. 126 vlg.

onsen genedigen heere van Vtrecht, den rade out ende nyewe, den oudermanne ende gescicten uten gilden:

1. In den yersten zellen dieghene, die gezekert zyn geweest ende oick die niet gezekert en ziin geweest, rekeninge doen van sulck bewynt, als zij gehad hebben vant mergengelt, vant huysgelt ende vant wesen van der onderhouwenissen van der poerten.

2. Item die overste oudermans ende die oudermans, die men nu op Onser Vrouwen-avont Nativitatis kiesen zel, en zellen gheen regiment hebben dan alleen van hoeren vyf punten te berechten after opter ouderman huys ende hoer gilden, na uutwysinge der ouderman boeck; dan als men van statzaken spreket, zoe zellen zy mede voer opten huse zitten.

3. Item soe zel men die oudermans kiesen uten gilden na ouder gewoenten; ende die oudermans zellen kiesen den raet, te wetene uut elke gilde enen raet of twee raden, na ouden heercomen; ende die raet die scepenen. Behoudelyck dat onse genedigen heere mitten vier oversten in der tyt die vier overste setten zel op dese tyt.

4. Item soe zellen die cleyne camerairs alle vierendeel jaers rekeninge doen van die dagelicsche costen den gemeynen oudermans, ende die oudermans zellen dat voert hoer gilden te kennen geven.

5. Item men zel gheen heeren in der stat laten komen dan op geley, na ouder gewoenten, mitter clocken.

6. Item die overste out ofte nyewe after dese tyt en zellen gheen zysen copen noch paert daeraen hebben, noch daeraen winnen noch verliesen. Ende die zysmeysters zellen hoeren eedt daerop doen, als zy die zysen besetten. Ende die hier brokich inne bevonden worden, zellen verboeren hondert oude scilde totter stadt behoef.

7. Item soe en zel after Onser Vrouwen-avont Nativitatis toecomende gheen enge raet wesen dan alleen die acht overste in der tyt.

8. Item soe en zel after dese tyt nyemant die een den anderen belasten mit woerden noch mit wercken noch nyemant niet [1]) overseggen. Ende waer yemant die daerboven

---

1) In H.S. is hier „opseggen" doorgehaald.

yemant misdade dan alleen mitten rechte oft yemant yet overseyde ende niet toebrengen en conste, dien soude men zwaerlike corrigeren tottes raets goetduncken.

9. Item soe zellen alle weke twee oudermans omgaen wegen dat broet totten backeren na der rydingen, die men voer Hazenberch daervan uuthangen zel. Ende waer daer yemant van den oudermans, die daertoe gescict waere ende niet om en ginck, die soude verboeren een mud weyts, dat die overste in der tyt den ermen deylen zellen.

10. Item soe zellen die overste in der tyt after Onser Vrouwen-avont voirgeruert weder zulveren covelen hebben na ouwer gewoenten; ende die zellen zy dragen die vier hoechtyden, alle Onser Vrouwen-dagen, alle Apostel-dagen ende alle stacien, om die stat daermede te eren.

11. Item men zel weder zien om spoelluden, als wy hadden voer den oirloge, na ouder gewoenten, om die stat daermede te eren.

Dese punten bovengescreven mit der drier cameraren rekeningen van hoeren afterwesen, een cedel vant bewys van den sculden van den LXX^m Rynsguldens, een cedel van der antwoirdt der ecclesien opten eysch van der stadt om te hulpen te comen van den afterwesen worden in elke gilde gelesen in gemeenre morgenspraec, gehouden en Vrydage naistkomende.

R. D. B. dd. 1489, des Manendages na Assumptionis beate Marie virginis, fol. 42 verso.

214. 1525, April 24. (*Memorie van grieven der gilden.*)

[1]) Dit nabescreven zyn die punten, by den gescicten uuten gilden voirseyt gemaict ende van Hasenberch gepubliceert bij Cornelis Henricssoen van Vyanen, clerck van den bijlhouwers.

1. In den yersten dat alle edele ende onedele, cleyn ende groet, rijck ende erm, weder bynnen der stat van Vtrecht vry

---

1) In margine staat hierbij aangeteekend: „Nota. Mijn genedigen lieven heere van Vtrecht heeft mitter stat clocken alle dese nabescreven punten doet ende te nyet gedaen anno XV^c XXVIII des Woensdages nae sunte Bertelmeus-dach, ende alle brieven, die dairaff gemaict zyn geweest (vgl. het hierachter volgend stuk dd. 25 Mei 1525), doen casseeren". Tot aan het slot zijn alle artikelen geaccoladeerd, terwijl voor de accolade staat: „Doet ende te nyet gedaen", „Gedoet". — Deze memorie komt in concept voor in N°. 208 van Afd. I van het Gemeente-archief, waar de titel luidt: „Dit nabescreven is een ordinancie, gemaickt by den tween gylden, alse die bylhouwers ende smede, opt behagen van den anderen gilden". Het concept mist (natuurlijk) art. 13. De afwijkingen van het in den tekst medegedeelde stuk met het concept worden ter plaatse vermeld.

ende veylich sellen moegen komen ende bliven, uutgesondert alle doetslagers, dair der stat rechten ende statuyten mede vercort mochten werden [1]).

2. Item dat men voertan van elck vat byers geven zel te excijs; behalven dat stuvergelt, dat vijff pont IIII stuver [2]) pleech te wesen, nu bliven ende wesen sel voer allen borgeren ende ondersaten twee pont, alse vijff stuver current voir die II ℔ [3]), ende voer den tappers III ℔, alse VIIʒ stuver current voir die drie pont [3]), al mit gelde te betalen [4]).

3 [5]). Ende dat die geestlicheyt boven hoir taxie, dat voirtyts by den raide out ende nye geordineert ende gemaict is, excijs mede gheven sellen, gelyck andere borgeren ende ondersaten.

Dit voirseyde punt van der geestlicheyt worde doergedaen bij den raide ende meentemanne des Manendages den IX^en in Meye, omdattet die geestlicheyt nyet langer dan VI jaer believen en wouden. Dus hebben zij bynnen een maent hierna vollen zijs van als moeten gheven ende besegelen etc. [6]).

4. Item dat men van deser tyt voert nyet meer liven en sel van ℔ off enich ander lyfrenten, dan bij consent van den gemeynen gilden, ende dat men dat zegel dairaff voer den gemeynen gilden ontwee breken zel.

5. Item voertmeer dat die hele raet op dese tyt wesende aff wesen ende dat men mergen, en God wil, weder enen nyen raet kyesen sel uuten gemeynen gilden, sonder enige ritterscappen dairin gecoeren te werden.

6. Ende dat Goeyert van Roeyenborch, Euert Zoudenbalch ende Goeyert van Voerde Henricssoen mitten ghenen, die daeraen houden, uuten raide wesen ende ewelicken daeruut bliven sellen.

7. Item dat men die rekeningen van den oirloge van Ysselsteyn ende voert alle ander rekeningen van dier tijt aff gedaen wil hebben voer den gescicten van den gemeynen gilden, die men dairtoe ordineeren ende scicken sell [7]).

---

1) Het concept leest „daer dye stadt nijet mede vercort en is".

2) Het concept leest „scyllinge".

3) Het concept mist deze waardeering van de ponden.

4) Het concept mist de laatste 5 woorden.

5) In H.S. is dit artikel onderhaald.

6) Het slot van dit artikel is *niet* later bijgeschreven. Het concept mist (natuurlijk) deze bijvoeging.

7) Vgl. het hierachter volgend stuk N°. 222.

8. Item die sloetelen van der stat sel men leveren in handen van den twee gilden voirseyde [1]) oudermanne ende XVI gescicten, dairtoe gescict wesende, tot behoeff den tween borgermeysters die gecoeren sellen werden [2]).

9. Item dat voertan gheen brouwers noch backers in den raide gecoren sellen wesen *of werden* [3]), dan alleen in hoer gilde.

10. Item soe wanneer ende van stonden an als die overste oudermanne gecoeren sellen wesen, dat men dan die drie cameraers by den gemeynen oudermanne altijt [4]) kyesen zell.

11. Item dat nyemant yet nyewes meer te handen trecken en sel, anders dan hiervoer bescreven staet; ende dat te straffen, als men sulcx gewoenlicken is te doen.

12. Item voert meer andere saicken, die men den nyen raide toecomende te kennen geven sell.

13. Ende onse genedige heere elect voirseyt ende voert die nye gecoeren raet hebben alle dese voirseyde punten ende articulen geapprobeert ende te onderhouden ende doen onderhouden beloeft; ende dat men hieromme nyemant van den gilden oft giltbruederen int generael noch speciael misdoen en sel etc., daer elken van den gilden zegele ende brieff aff gegeven zijn. Desgelicx hebben mijn genedige heere die ecclesien, ritterscap ende die stadt elcx zegele ende brieff dairaff genomen van den date duysent vijffhondert vyff ende twyntich des Woensdages na sunte Marcus-dach evangelist den XXVIen dach in Aprili.

R. D. B. dd. 1525, des Manendages na Beloken Paschen, fol. 11.

215. 1525, April 25. (*De gilden verzetten de wet.*)

Gescicte uuten ghilden, om den eedt van den nye ghekoeren oudermanne ende rait te ontfangen [5]).

. . . .

---

1) Nl. van de gilden der bijlhouwers en der smeden (vgl. het concept). — Het concept mist „voirseyde".

2) Het concept mist het slot van dit artikel („tot behoeff . . . . . werden").

3) In H.S. is „of werden" later naastgeschreven. Het concept heeft alleen „werden".

4) Het concept mist „altijt".

5) Er volgen 40 namen met aanwijzing der gilden. Uit elk gilde werden n.l. twee personen afgevaardigd. De namen van de vertegenwoordigers der bakkers zijn niet ingevuld.

Die raet, die te Lichtmisse lestleden gecoeren was, is al by den gemeynen gilden affgeset, ende op huyden Dijnsdach sunte Marcus-dach [1]) weder enen nyen raet gecoeren als nabescreven staet [2]).

. . . .

Dese nabescreven XLII meentemannen zijn gestelt in de stede van den ouden raide, ende hebben hoeren eedt gedaen als hierna bescreven staet, ende sellen mede te raide komen, als men die raitclock luyt [3]).

. . . .

Ghescicten uuten gilden, die genen eedt gedaen en hebben noch in den raide nyet geladen en worden [4]).

. . . .

Item naderhant zijn der noch XXI uuten gilden bijgescict, die nyet te boeck gecomen zijn, want hoer regiment nyet lange en duerde.

R. D. B.˜dd. 1525, resp. fol. 12, 13, 14 verso en 15.

216. 1525, Mei 25. (*Grieven der gilden weggenomen.*)

Wy borgermeisteren, schepenen, rade, gemeen oudermannen ende meentmannen van allen gilden der stadt van Vtrecht maken kont allen luyden, dat wy den gemeen gilden bynnen onser stat gegunt, belieft ende tonderhouden ende doen onderhouden beloeft hebben, gunnen, believen ende beloven tonderhouden mits desen alle punten ende articulen nabescreven:

1. In den yersten dat alle vreemde luijde, van buyten hier bynnen mitter woen komen ende enich gilt winnen willen, dat die yerst borger wesen zellen mitter stat clocken offgeluyt ende geven dan voer hoer gildegelt, dat zy mitter hant doen, zess gouden gulden; ende sellen mit hetselve gilt dienen, dat zij dan winnen. Ende die meer gilden winnen willen, sellen zij die moegen winnen mit halff gelt.

2. Item den eersten heyligen dach na Lichtmis soe zellen die gemeen gilden morgenspraeck hebben ende twee uut elke gilt scicken als meentmannen, dair men die rekeninge jairlix voer doen zell van der stat wegen.

---

1) 25 April.

2) De ambten werden vervuld als naar gewoonte.

3) Er volgen 42 namen met aanwijzing der gilden, n.l. twee meentemannen uit ieder gilde.

4) Er volgen 21 namen: uit ieder gilde werd een persoon afgevaardigd.

3. Item dat men geen ballinge maken en zell, dan een yegelick corrigeeren sell na zyn misdaet, na desen dach.

4. Item dat men voertan van elck vat biers geven zell te excys; behalven tstuvergelt, dat vyff pont vier schellinge plegen te wesen, nu bliven ende wesen sell voer alle borgere ende ondersaten, geestelicken ende weerlicken, bynnen der stadt ende stadt-vryheit twee pont, alse vyff stuvers current voer twee ponden, ende voer den tapper drie ponden, als achtalve stuver current voer de drie ponden, all mit gelt te betalen.

5. Item dat men van dese tyt voert nyt meer liven en sell van ponden off van enigen anderen lyfrenthen, dan by consent van den gemenen gilden; ende dat men dat zegell dairoff voer den gemenen gilden ontwee breken sell, alst gesciet is.

6. Item dat Goert van Rodenborch, Euert Soudenbalch ende Goert van Voerdt Henricssoen mitten genen, die dairan houden, uuten rade wesen ende ewelicken daeruut bliven sellen.

7. Item dat men die rekeninge van den oerloge van Yselsteijn ende voert alle ander rekeningen voer dier tyt offgedaen will hebben voer den gescicten van den gemenen gilden, die men dairtoe ordineren ende schicken zell.

8. Item dat voertan geen brouwers noch backers in den rade gecoeren sellen werden, dan alleen in hoer gilden.

9. Item soe wanneer ende van stonden an als die overste oudermannen gecoeren sellen wesen, dat men dan die drie cameraers by den gemeen oudermannen altyt kiesen sellen.

10. Item dat alle borgere ende ondersaten elcx selve sellen moegen brouwen, uutgenomen die geestelicheit. Te weten dat drie off vier paer meer off min sellen tsamen moegen spannen ende brouwen ende dairvan hoeren excys geven na behoeren, byt verboeren tottes raets goetduncken, die de sys stael ende nyt en betaelden. Behoudelicken dat soe wie van den borgeren ende ondersaten zelver brouden ende dan bier by den vaten vercopen wouden ofte uutseynden, die soude dan der brouwer gild moeten winnen.

11. Item dattie moelenzys voertan na dit zysoen off wesen sell ten ewygen dagen, overmits dattie geestelicheit nu mede zys geven zellen van allen wynen ende bieren, twelck tot nutschap ende profyt van den schamelen borgeren is.

12. Item dat men geen neringe, die enige ambochten

rueren, in enigen cloesteren ofte conventen bynnen der stadt ende stadt-vrijheit van Vtrecht nyet meer doen en sellen moegen.

Ende want wy alle dese voirseyde punten ende articulen ende elck bysonder beloeft hebben ende beloven tonderhouden, soe hebben wy des toirconde onser stat grote zegell hieran doen hangen.

Gegeven int jaer ons Heren duijsent vyffhondert vyff ende twyntich opten vyff ende twyntichsten dach in Meye.

Origineel charter met zegel, Archieven der Gilden (berustende in het gemeente-archief), Afd. Charters N°. 21.

217. 1525, Augustus 4. (*Memorie van grieven der gilden.*)

Die XLII gescicte uuten gilden hebben voer opten huyse voir den raide ende meentemanne gebracht een cedel mit VII punten nabescreven, op sunte Peters-dach ad Vincula lestleden op sunt Jans-kerchoff overcomen, alle welke punten scepene, raide ende meentemanne uut allen gilden voert ter begeerte der gescicte voirseyt geapprobeert ende belieft ende oick ter clocken doen kundigen hebben. Dit nabescreven zyn die punten:

1 [1]. In den yersten, dat alle alsulke loften in zegel ende brieven, als den gemeynen gilden beloeft ende gegeven zijn, voertan onderhouden sellen worden nae inhout van dien brieven voirseyt.

2. Ten anderen, dat men alle alsulke rekeningen, als dairtoe gescict is off toe gescict mach worden, van den jaere van elven off ende dairbevoeren, uutgaen sel by den gescicten; ende wes penningen hieraff komen sullen, zellen komen in der gescicten handen, opdat zij dairvan kennis hebben moegen, wair zij gebleven zijn.

3. Ten derden, dat geen afterskijnt off naerre maech after Lichtmis naestkomende tsamen in den oversten stoelen sitten en sellen.

4. Ten vierden, datter gheen papen off geestlicheyt after desen dach meer int harnasch opte Plaets off anderswair comen en sellen, dan alser vyanden aen de stat zijn off brant in off

---

1) In H.S. zijn de volgende artikelen geaccoladeerd, terwijl daarboven is geschreven: „Mijn genedige heere van Vtrecht heeft dit al mitter clocken doet ende te nyet gedaen des Woensdages na sunte Bertelmeus-dach anno XV c XXVIII".

voer die stat is, oft men sel se doetslaen moegen sonder verboeren, als men se anders vijnt.

5. Ten vijften sullen dese gescicten alle weeck eens by den anderen komen om die rekeningen te doersien ende die ten eynde te brengen, ende dair enen dienre toe nemen, die hem believen sel. Ende mede sellen dese gescicte mergenspraeck in den gilden moegen leggen, soe dick als hem dat samentlick believen sal.

6. Ten sesten, dat Willem Loefszoen van stonden an uuten raide wesen ende ewelick daeruut bliven sel, want hij voertijts van den raide gediffameert is geweest.

7. Ten sevenden, dat Cornelis Hack van stonden an zijnen dienst verdragen sel wesen, ende dat Michiel Egbertssoen van stonden aen zijn vijfscap oick verdragen sel wesen.

R. D. B. dd. 1525, des Vrydages na sunte Peters-dach ad Vincula [1]), fol. 32 verso.

218. 1525, 17 of 18 Augustus [2]). (*Commissie uit de gilden ter beëediging van den raad.*)

Dese nabescreven zijn gescict van den gemeen gilden wegen, den eedt van den nabescreven nyen rait te ontfangen [3]).

R. D. B. dd. 1525, fol. 36 verso.

219. 1525, Augustus 19. (*Compromis, waarbij de gilden de uitspraak over de oneenigheden, voor zooveel hen betreft, opdragen aan den elect.*)

Wy oudermans ende gemeen gilden der stadt van Vtrecht lyen ende kennen mits desen, dat wy alle alsulke twist ende gesceel, als tusschen geestlicke ende weerlicke, edele ende onedele personen, borgere ende ondersaten bynnen der stat Vtrecht wesende, nyemants dairvan uutgesondert, tot desen daige toe geweest ende verresen zijn moegen, ganselicke ende heel verbleven ende gestelt hebben in handen des hoechwerdigen, doirluchtigen, hoichgeboeren fursten ende heeren, heeren Henrick, van Goids genaden elect tUtrecht, Pals-grave

---

1) In H.S. staat achter den daar bovengeschreven datum „out ende nye" (nl. „rait"), ter aanduiding, dat het bepaalde door raad oud en nieuw vastgesteld is.

2) De vorige overdracht (voor een paar ledige folio's) is van Donderdag na Assumptio (17 Augustus), terwijl de raad op Vrijdag na Assumptio (18 Augustus) gekozen werd (fol. 37).

3) Er volgen 8 namen.

by Rijn ende hertoge in Beyeren etc., onsen genedigen fursten ende lieven heeren, die dairvan een uutsprake doen sal mit bewilligung dergheenre, die sulcx mede berueren oft aencleven mach, dair nyemants an goide noch an bloede mede vercort noch van dan voert an die een voir den anderen in gheenrewijs bevaert sel werden, als dieselfte uutspraeck dat dan breder vermelden sel. Welke uutspraick Zijn F. G. dairvan doen sullen, hebben wy geloeft ende loven mits desen tachtervolgen sonder enich innefallen. Welverstaende dat die rekenscappe van den jaere van XI[en] aff tot nu toe voertgang hebben sullen, doch sonder yemants buyten forme van rechte tovervallen. Ende geloven mede, dat wy onsen raet der stat van Vtrecht, dien wy nu gecoeren hebben oft in toecomenden tyden wesen sal, gehoirsam ende onderdanich wesen ende bliven sullen, soeals dat van rechtswegen geboert ende van outs gewoenlicken is geweest. Ende wairt saicke dat yemants dit voerseyde nyet en hielde ende dairinne gebreclick bevonden worde, geloven wy voerseyt samentlick ende elck bysonder mit onsen fursten ende genedigen, lieven heeren voerseyt sampt onsen borgermeysteren ende raide in der tijt die hant daeraen te holden, dat dieselfte gestraft sel werden, ende recht dairover te laiten gescien na behoeren. Hebben hieromme Zijn F. G. yerstsdaiges by ons bijnnenkomen willen, dit voirseyde te eynden, sonder dat wy samentlicke ofte yemants bysonder Zijn F. G. yet nyes insonderheyt, dan voirseyt is, voerhalden ofte voer ons selfs voernemen sullen. Des toerkonde soe hebben wy gemeen gilden elcx onse twee oudermanne ende by gebreck van dien elcx ander uut onsen gilden bysonder gebeden, dit voirseyde over ons te behanteykenen; twelck wy ter bede onser gilde als boven soe geerne gedaen hebben.

Gegeven tUtrecht int jaer ons Heeren duysent vijffhondert vijff ende twijntich opten negentiensten dach in Augusto.

R. D. B. dd. 1525, fol. 39.

220. 1525, Augustus 28. (*Uittreksel uit de uitspraak van den elect ingevolge het compromis, vermeld in No.* 219.)

Ten anderen sullen onse borgere ende gemeen ondersaten onser stat van Vtrecht hoeren borgermeysteren ende gemeenen rait, die nu is ofte hiernamails wesen sel, gehoirsam ende onderdanich zijn als goede borgers ende ondersaten sculdich

zijn te doen ende van olts gewoenlicken is. Sonder yet nyes in toecomenden tyden tegens hem voer te nemen dan behoirlicken is. Ende van nu voert an by sichselfs geen mergenspraeck ofte vergaderinge maken sonder wil, weten ende consent van hoeren borgermeysteren, oversten ende gansen raet, als dat behoirlicken ende van olts gewoenlicken is te geschien. Ende wairt saicke dat enich van den ghilden mergenspraeck begeerden, sal sulcx gescien op behoirlicke platsen ende by wille, weten ende consente als boven. Ende die rekenscappe van den jaire van elven aff sullen hoeren voertganck hebben. Ende die gedeputeerde van den gilden en sellen sich voertan geenre saicken meer onderwijnden dan alleen die rekenscappen voirseyt te hoeren, te eynden ende by dien, die des behoert, te doen executeeren, doch dat nyemants buyten maniere van rechte overvallen sal werden; laetende den Staten mitten gemeynen lantsaicken ende den rait onser stadt van Vtrecht voirseyt mit hoeren saicken begaen, sonder sich des voerder in eniger wijs te becroeden.

R. D. B. dd. 1525, fol. 41.

221. 1525—1527.

Die roederinge van den gilden van Vtrecht, gesciet by oploepen ende anders in den jaeren XV^C XXV, XXVI ende XXVII.

1. In desen nabescreven register zyn bescreven ende vergadert alle alsulke punten ende perselen, als by den LXXXIIII gescicten uuten gemeynen gilden, — in gemeenre mergenspraken op sunt Jans-kerckhoff vergadert wesende sDonredages, sVrydages ende Saterdages voer Letaere Jherusalem anno XV^c XXVI, — uuter stadt rekeningen van den camerairs van den sack van den jaeren, beghynnende XV^c XI, XII, XIII, XIIII, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII ende XXIIII lestleden, gerodeert ende vergadert zyn worden.

2. Welverstaende dat die vier overste van elken jaere gelyck paert paerts gelijck opbrengen ende betalen zellen, tgene gerodeert is van den maeltyden op Lichtmisse-avont ende -dach.

3. Item voert alle ander teringen ende scenckelwijnen sel die scepene-borgermeyster in elken jaere, tgene dairaff gerodeert

is, opleggen. Dan hy sel zyn vennoten ende all, die dair mede by geweest, geteert ofte gedroncken hebben, voert moegen manen; doch die vennoten, die noch leven, sellen hem mit hoeren eeden moegen vryen vant ghene zy nyet mede geweest noch inne geconsenteert en hebben; dan diegene die doet zyn selt die scepene-borgermeyster op dien moegen houden mit zijnen eede. Ende wair nyet te halen en is, dat zel dairby verbliven.

4. Item alle cramen sel die weert selver verleggen ende den gasten elcx zijn aenpaert moegen manen, soedat hy selver vry bliven zell.

5 [1]. Item des Dijnsdages na Beloken Paschen is voert overcomen by den rade out ende nye ende gemeynen gescicten van den gilden, dat alle dieghene, die in deputatien geweest hebben, te wetene borgermeysters van de vijff, scouwers ende voert alle dieghene, die in desen rekeningen bevonden zijn off bevonden sellen werden, sellen zij off hoer erffnamen opbrengen. Ende soe wye hem hierinne nyet verantwoirden en kan, sel zijn aenpaert gelden ende betalen ende dairmede volstaen. Ende dit sel men moegen verhalen op hoeren gereetsten goeden, tsij huys, hoff, erff, lant ofte renten, liggende bynnen Vtrecht off in den Gestichte. Ende ofter yemant gestorven waere ende die erffnamen geen macht en hadden te betalen, soe sellen zy dairmede vry wesen.

Archief Afd. I N°. 592, fol. 1.

222. 1526, Juli 7. (*De raad bevestigt de kwijtschelding van boeten door de gilden.*)

Alsoe op sunte Lebuijns-dach lestleden in der vergaderinge van den gilden optie Noede overdragen is worden, dat alle koeren ende broeken, tot dier tyt toe gevallen, quyt gescouden souden zyn, soe laet die raet daeromme weten, dat die raet out ende nye, om alle gemack, rust ende vrede voertan te moegen onderhouden, dair voert in geconsenteert ende belieft heeft. Dan wye dairna ende oick voertan gebroict heeft oft noch broekich wert, denct die raet recht ende justicie dair-

---

1) Het Raads Dagelijksch Boek dd. 1526 bevat op fol. 71 verso een raadsbesluit, gelijkluidend aan art. 5, gedateerd „des Vrydages na den heyligen Paesch-dach", waarnaast in margine staat: „Gedoet by onsen genedigen heere mitter clocken anno XXVIII sWoensdages na Bertelmei".

over te doen, als recht ende gewoente is van onser stat, dair hem elcx na mach weten te reguleeren.

B.spr.b. dd. 1526, des Saterdages na Translationis Mertini, fol. 52.

223. 1527, Januari 4. (*Een ouderman, die het compromis geschonden had, wordt tot hechtenis veroordeeld.*)

Overcomen by den raide out ende nye, dat men, ter begeerte van den stedehouder ons genedigen heeren, Jan Janssoen ouderman van den lynnewevers sel doen gaen opt Vleyshuys, ter tijt toe zijn saicken uutgegaen sellen wesen, beruerende hij tegen tcompromis ende luydinge der clocken mergenspraeck in zyn gilde gheleyt ende andere onmanierlicheyt voergenomen heeft gehadt. *Item int op doen gaen is hij ontloepen ende is voert mitter clocken vervolcht ende die stat verboden* [1]).

R. D. B. dd. 1527, des Vrydages na Jaers-dach, fol. 92 verso.

224. 1527, Februari. (*Samensmelting van verschillende gilden.*)

Onse genedige heere van Vtrecht heeft een declaratie gedaen, ende is ter stat clocken gepubliceert des Woensdages na sunte Valentijns-dach [2]), wairby der molennaers ende der lynnewevers gilden afgeset ende te nyet gedaen, oick andere cleyn gilden tot anderen gilden geleyt zyn, gelijck dat hierna gecorrigeert is, doch dat alle raide bliven zellen.

R. D. B. dd. 1527, fol. 99 verso.

225. 1527, Februari. (*Samensmelting van verschillende gilden.*)

Anno XV c XXVII op Onser Liever Vrouwen-avont Purificationis den nyen gecoeren raet:

Oudermanne [3]):

Wantsnijders.
Snijders.
Backers.

---

1) In H.S. is deze laatste zin later bijgeschreven.

2) Woensdag na Valentijns-dag viel in 1527 op 20 Februari.

3) Achter ieder gilde staan 2 namen; voor de samengesmolten gilden slechts 2 oudermannen van het hoofdgilde. Oorspronkelijk was hier nl. de op 1 Februari gekozen raad

Molennaers [1].
Lynnewevers [1].
Brouwers.
Viscoepers.
Louwers, *Wollewevers* [2].
Wollewevers [1].
Mersluyde.
Botterluyde.
Cordewaniers, *Oudecordewaniers* [2].
Oudecordewaniers [1].
Coerncoepers, *Steenbickers* [2].
Oudewantsnijders [1].
Steenbickers [1].
Grauwerckers, *Zadelaers* [2].
Ryemsnyders, *Oudewantsnijders* [2].
Bijlhouwers.
Smede.
Zadelaers [1].

R. D. B. dd. 1527, fol. 100.

226. 1527, Februari 26. (*De gilden beloven trouw en gehoorzaamheid aan oversten en raad.*)

Wy overste, gemene oudermans ende gemeenen ghildebroeders van den gilden bynnen Vtrecht doen kondt allen luden. Alsoe die hoichweerdighe, doerluchtighe, hoichgeboeren furst ende heere, heer Henrick, elect ind confirmaet tUtrecht, Palsgrave by Rijn ind hertouch in Beyeren, onse genedige lieve heere, dorch cracht eens compromisses, opten acht ende twijntichsten dach in Augusto anno vijff ende twijntich verleden gemaict, omme desse stadt in ruste ende vreede te moegen brengen, een uutsprake gedaen heeft, als diezelve dairvan wesende dat wyder inneholt, welke nyettegenstaende noch menigerley oproeren ende commotien bynnen der voirseyde stadt Vtrecht

---

ingeschreven en dus achter elk der 21 gilden 2 oudermannen. In verband met de samensmelting der gilden werden de namen van sommige gilden en hunne oudermannen doorgehaald en de namen dier gilden geschreven bij die van de hoofdgilden, waarin zij opgenomen werden. In de oudermannen van de hoofdgilden kwam geenerlei verandering, deze bestuurden dus voortaan beide gilden.

1) In H.S. zijn deze namen doorgehaald.

2) In H.S. zijn de namen der versmolten gilden geschreven onder die der hoofdgilden.

geweest zynt; — ende naderhant op Vrydach post Willebrordi noch een compromis by den drien Staten ende den gescicten van den gilden an zynre genadige hooge handt gelooft ende onderteyckent ende ter stadt clocken uutgepubliceert is, gheen vergaderinge meer te maken opt verboeren lyffs ende guets, ende als vredebreeckers gestraeft te werden; — welke uutsprake ende laetste compromisse nyettegenstaende alle guede luyden meer ende meer dorch oproeren bezwaert zyn worden ende zoeverre verlopen is, dat op dach Conceptionis Marie virginis laetstleden die stedeholderen onses genedigen lieven heeren voerscreven ende mit hem alle guede luyden die noot dairtoe gedrongen heeft, hoer lyff ende guet voer overvall te bescermen, sich werender hant tegens enige van ons ende anderen wederwilligen, op dien dach voirseyt savonts vergadert wesende, te stellen, dair God betert voele doode ende gewonden over gebleven zijn; — omme dan sulcx ende diergelijcken noch te voercomen ende desse stadt van Vtrecht weder in vrede ende justicie te stellen, hadden zijn furstelicke genaden voergenomen een stercte bynnen Vtrecht te maken, die guede dairmede te moegen beschermen ende tlichte volck van den beenen te holden. Aengemerct dat voirseyt is, besorghende dairomme men mit segele ende brieve ghene verbontenisse soe vast voertaen maken solde connen, die geholden mochten werden, hebben nyettemyn wy overste, gemeenen oudermannen ende gemeen gildebroeders van den gemeen gilden voirseyt, dieselve vestenisse te behynderen, zyn furstelicke genaden gebeden ende etlicke articulen voer doen geven, dairmit wij vermeenden desse zynre furstelicker genaden stadt in vrede bliven soude moegen. Want dan dieselve articulen tot zijnre furstelicker genaden eere nyet genoechsaem en waeren, hebben zyn furstelicker genaden op Woensdach nae Valentini verleden in tegenwoirdicheyt van zynre furstelicker genaden rede ter stadt clocken zynre genaden meninge ende guetduncken doen publiceren, welcke publicatie wy in allen zynen articulen achtervolgen willen, sonder die te verbreecken in eniger wijs. Ende hebben voerts geloeft, sekeren, zweren ende loven mits dessen onssen brieve voir ons ende onsen nacomelingen ditselve voirseyde tachtervolgen ende van nu voertaen gheen vergaderinge, mergenspraken ofte enige nyicheyt voer te nemen, dan by consent ende vermoegens den articulen voirseyt; mer onsen oversten ende raidt van Vtrecht,

die nu is ofte in toecomenden tijden wesen sall, gehoersaem ende onderdanich wesen sellen, als dat behoort ende wy sculdich zijn te doene. Ende wairt saicke dat yemants van ons sampt ofte besunder tegens enige dese ende andere articulen voirseyt, als voirseyt is ter stadt clocken gepubliceert, dede mit woerden ofte mit wercken, dat men die van ons sampt ofte besunder an lijff ende guet als vredebreeckers, in wat plaetse men se becomen can, se oick na te scriven, sonder genade sall doen straeffen. Ende wairt saicke dat yemants van ons ofte anderen nyettegenstaende desser onser loefte, dat God verhueden will, yetwes tegens onsen oversten ende rait desser stadt Vtrecht dede ofte mit moetwille voername, sonder alleene dien gehoersaem te wesen, soe geloven wy als boven, sampt ende besunder, die hant an onsen oversten ende raidt te holden ende tot hoeren gebode mit geweer ofte sonder geweer by se te comen, dairbij bliven ende sonder consent van onsen oversten nyet te sceyden, dan lijff, goet ende bloet by denselven op tsetten, alsulke wederwillige gestraeft sullen moegen werden.

Ende opdat dit voirseyde vast ende stedich van ons ende onsen nacomelingen onderhalden mach werden, hebben wy gemeenen gildebroeders gebeden onse oversten ende gemeenen oudermannen, dit voirseyde over ons te onderhanteyckenen [1]) ende mit onser gilde zegelen voerts te besegelen. Dat wy overste ende gemenen oudermannen van den gilden voirseyt ter bede als voren, oick over onsselven, alsoe gedaen hebben. Ende voerts gebeden borgermeysteren, scepenen ende raidt desser stadt Vtrecht dit voirseyde tot meerder vesticheyt te willen confirmeren [2]).

Gegeven bynnen der voirseyde stadt Vtrecht, int jair ons Heeren duysent vyffhondert zoeven ende twyntich opten sess ende twyntichsten dach in Februario.

Ende desser brieve zyn vier, alleens luydende, dair onse genedige lieve heere enen, die vijff goitshuysen enen, die ridderscap enen ende die stadt van Vtrecht enen van hebben.

1) Die met een teeken achter hun naam hebben niet zelven geteekend.

2) De brief werd den volgenden dag bij transfix bevestigd door „borgermeysteren, scepenen ende raidt der stadt van Vtrecht".

Wantsnyders.

Peter van Merenborch.
Huug Foeyt Jans.

Backers.

Zander Henricss.
Gysbert Gysbertss.

Viscopers.

Jacop Jan Aelberts.
Willem Olofs.

Mersluyde.

Goert Willems.
Anthonis Jans.

Cordewaniers.

Geryt Huges.
Dirck Gerrytss.

Grauwerckers.

Wouter Grobben.
Jan Foeyt.

Bylhouwers.

Jan van der Mey.
Gherryt Peters.

Snyders.

Jan die Hoegh.
Yoest van Rijt.

Brouwers.

Gherit Foeyt.
Rutgher Cluetinck.

Louwers.

Hubert Aryaens.
Jacob Lam.

Botterluyde.

Peter Robbertss. van Benthem.
Willem Berntz.

Coerncopers.

Cornelis Jacops. van der Gau.
Aernt Sem.

Ryemsnyders.

Lubbert van Alenderp [1]).
Jan Pott.

Smede.

Wouter van Wee.
Joest van Eyck.

Origineel charter met 14 zegels, Archief Afd. I n°. 813.

---

1) N°. 813 bevat 2 exemplaren van dezen brief, waarvan het eene ten onrechte „Alendert" leest.

NASCHRIFT.

Tot onzen spijt moeten wij reeds terstond wijzen op een belangrijk verzuim, door ons gepleegd. Eene zeer merkwaardige bepaling komt voor in *die Roese*, betreffende het uitoefenen van ambachten in de stadsvrijheid, het winnen van gilden door aldaar wonenden, het onderscheid tusschen hoofd- en lage gilden en den tocht. Wij laten het stuk daarom alsnog volgen:

1392, Juni 28. *Van denghenen, dien de stat verboden wart van scoude* [1]).

Item opte zelven dach [2]) overdroech die raet out ende nywe overeen zulke punten alse hierna bescreven staen, alse optenghenen, die ambocht doen buten der stat in der stat vryheden.

1. In den eersten: waert dat van deser tiid voort yemant de stat verboden worde van scoude ofte die uter stat voere mitter woene, omdat [3]) siin last te minre wesen zoude, die en zel gheen ambocht doen in gheenre wijs buten der stat in der stat vryheden voerscreven, ende zi zullen terechte staen ende rechts pleghen in den gherechte, daer zi in woenen, ter tiid toe dat si weder in der stat comen mitter woene.

2. Voort want die uten Weerde, uter Tollensteghe, Oude Louwen recht, die oude Oort, Liinpat ende Absteden langhe jaren lude van ambochten onder hem woenaftich ghehat heb-

1) Dit hoofd schijnt alleen te slaan op de eerste alinea.

2) Nl. „int jair van (XIII c)XCII des Vridaghes na zinte Johans-dach te Middezom er.

3) In handschrift staat hier een overbodig „si", eene verschrijving blijkbaar in verband met het volgend „siin".

ben, zo zellen zi daer moghen woenen; ende die ambochten zellen dienen binnen der stat, elc in zinen ghilde, daer hi in hoort, ende dat ghilde winnen dies nyet ghewonnen en hebben; ende elc persoon van hem, die in hooftghilden ziin, zel gheven zinen ghilde voer zinen dienst jaerlix II ℔, ende die in leghen ghilden ziin, voer zinen dienst XXX sc. sjaers. Ende zi zellen houden die ordinanci van den ghilden, gheliic men hierbinnen hout. Ende zulc ghelt, alse hierof coompt, daer zel men den ghilde, daer zi in horen, rekeninghe of doen.

3. Voort van anders al denghenen, die buten in der stat vriheden woenen, dan hiervoer ghenoempt staet, ende ambocht daer doen willen, die zullen dat ghilde, daer zi in horen, voortaen winnen weder den oudermans van denzelven ghilde mit dubbellen ghelde, in al derzelver manieren dat hiervoer bescreven staet.

Die Roesc, fol. XXXI vs.

BLADWIJZER.

BRONNEN.

A. STUKKEN BETREFFENDE DE GILDEN IN HET ALGEMEEN.

1) Bij vergissing is van n°. 129 overgesprongen op n°. 159.

